bizim belde

TOPLUM

DÜŞÜN

SANAT

HAZİRAN '85/300 LİRA (KDV DAHİL)

ÖMÜRGECİLİKTEN GÜNÜMÜZE:

PARALI ASKERLER

Kapak Resmi:
Oswaldo Guayasamin (Ekvador)

Kapak Düzeni:
Ferit Erkman

Ofset Hazırlık:
Kros Matbaacılık
Gümüş Reprodüksiyon

Montaj ve Baskı:
Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik A.Ş.
Halkalı-İstanbul

Dağıtım:
Hürriyet Holding A.Ş.

Aylık Dergi Haziran '85
300 Lira (KDV Dahil)

Bizim Belde Toplum Düşün Sanat / Sayı: 15 / Sahibi ve Yazıişleri Müdürü:
Hüseyin Ekici

Yönetim Yeri: Kantarcılar Kepenekçi Sabunhane Sok. Yeni Çarşılı İş Hanı: 30-78 Eminönü-İstanbul

Yazışma Yeri:
Ankara Cad. Vilayet Han No: 205 Kat: 2 Cağaloğlu-İstanbul

İçindekiler

sunu

Bu sayımızda:

• Arslan Başer Kafaoğlu, 1848 ve özellikle 1871 sonrası tarihi olayların gelişimi içerisinde şekillenen düşünce yapısını günümüze varan uzantılarıyla inceliyor. Oğuz Özügül'ün incelemesi de, yine aynı toplumsallıktan hareketle, pozitivizm (olguculuk) üzerine eleştiri getiriyor.

• Nuri Karacan'ın *Irkçılığın İktisadi Kökenleri* üzerine verilerle saptamalarda bulunduğu yazısını, *Siyah Amerika*'nın kronolojik anlatımı izliyor. Irkçılığın çeşitli yansımaları ve ortaya çıkış biçimleri üzerine yazılara önümüzdeki sayılarımızda da yer vermeyi sürdüreceğiz. Refik Zerengil'in sinema üzerine *"Dr. Caligari'den Adolf Hitler'e"* yazısı faşizmin sanatı insana karşı nasıl kullandığını irdeliyor.

• Zuhal Özügül'ün *"Dünyayı Verelim Çocuklara"* yazısı "geleceksiz" çocuklar ve yetişkinlerin sorumluluğu üzerine. Şahika Yüksel'in *"Özel" Bir Şiddet* incelemesi ise kadına yönelik kaba kuvvet kullanımını, dayağı konu alıyor.

• Bu sayımızın özel bölümümünde yer alan konu: *Paralı Askerler*. Fransa'da yayımlanan *Historia* dergisinden özet çevirilerle örneklerini sunduğumuz Paralı Askerlerin hiç de başıboş serüvenci olmadıkları, aksine hizmet ettikleri amacı çok iyi bilen ve finansman kaynakları dünya kamuoyunca bilinen profesyonel katiller oldukları görülüyor. Yer verdiğimiz Denard, Steiner, Banks, Hoare, Callan vb. örnekler benzer pekçok diğerinin de kimliğine açıklık getiriyor. Bölümün çevirilerini ağırlıklı olarak Sevgi Tamgüç gerçekleştirdi.

• Salâh Birsel *Yaşlılık Günlüğü*'nü bu sayımızda da sürdürüyor. Ayrıca Salâh Birsel, Faruk Şüyün'ün sorularını da yanıtlıyor. Oktay Rifat'ın *Kültür Sömürücülüğü* ve Oben Güney'in ülkemizde tiyatro çalışmalarına yaklaşım üzerine yazıları ve Afşar Timuçin'in *Estetikte Yöntem ve Estetiğin Bilimsellik Değeri* incelemesi bu sayımızda yer alıyor.

• Bu sayımızın edebiyat ürünlerine gelince; Arif Damar, M.Niyazi Akıncıoğlu'nun şiiri ve yayımlanan kitabı üzerine görüşlerini belirtiyor. Mehmed Kemal'in öyküsünün adı; *Çocuk Öldü.* Sennur Sezer'in *Ekmek, Tuz, Kitap ve Şeker* yazısı H.İzzettin Dinamo'nun *Dolmuş Dergisi*'ni anlattığı anıları ve *Erdoğan Alkan*'ın Aşık Veysel Divanındaki yanlışlar üzerine incelemesini de sayfalarımızda bulacaksınız. Günter Walch'tan Veysel Atayman'ın çevirdiği ve Aziz Çalışlar'ın düzenlediği *Edebiyatta Yöntem* ikinci bölümüyle sürüyor.

• Can Yücel, Oktay Rifat, Sabahattin K.Aksal, Turgut Uyar şiirleriyle; Puşkin'den Nuri Yıldırım'ın, S. Plath'den Cevat Çapan'ın türkçeleştirdiği şiirler yer alıyor bu sayımızda.

• Bu sayımızın karikatür ve çizgileri Ferruh Doğan, Tan Oral ve Necati Abacı'dan.

• Hakan Derman'ın eski mizah dergileri üzerine, "mizahlık olaylardan" derlediği yazısı ve 1970'lerde Arjantin televizyonu üzerine bir çeviri-yazıyı da sayfalarımızda bulacaksınız.

• Satranç-Briç köşemizi hazırlayan Serdar Çelik'in bu sayımızda bir de yazısı var: *Satranç Üzerinde Soğuk Savaş Gölgesi.*

OKURLARIMIZA

Dergimizin abone koşulları:

Yurtiçi:

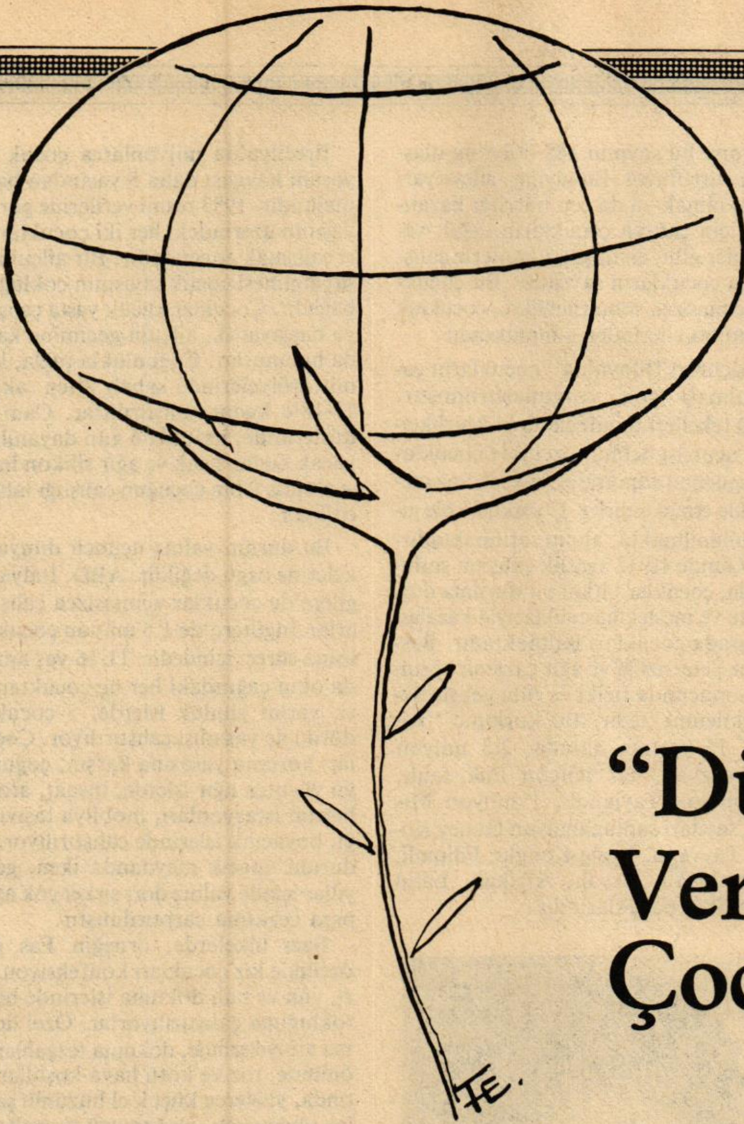
6 aylık	1500.— TL.
1 yıllık	3000.— TL.

Yurtdışı:

6 aylık	2250.— TL.
1 yıllık	4500.— TL.

Abone bedeli posta havalesiyle dergimizin yazışma adresine (Cağaloğlu, Ankara Cad. Vilâyet Han Kat: 2 No: 205 İSTANBUL) gönderilebilir.

Okurlarımızın ilgisine teşekkür ederiz.

Ferruh Doğan

"Dünyayı Verelim Çocuklara"

Zuhal Özügül

Bugün dünya nüfusunun üçte birini 15 yaşına kadarki çocuklar oluşturmaktadır. Çocuklar, geleceğin yetişkinleridir. Onların, öğrenmeye, özgürce gelişmeye, sağlıklarının korunmasına, oyun oynamaya ve mutlu yaşamaya hakları vardır. Bir toplumun sağlıklı olması, çocuklarının iyi gelişmesine bağlıdır.

Çeşitli bilimsel ve ekonomik değişimlerle gelişen modern dünyanın yanı sıra, silahlanmanın hızla artırılması savaş tehlikesini de getirmektedir. Batı toplumlarında görülen ekonomik bunalımlar, halkın büyük bir kesimini yoksullaştırırken, aynı zamanda toplumsal gelişmelerini de engellemektedir.

Çocukluk insan yaşamının yinelenemeyecek bir kesitidir. Çocuğun dünyası, sıcak, güneşli, mutlu olmalıdır. Ancak bugünkü dünyamız onlara zorbalık, yaşam korkusu ve karanlık bir gelecek sunmaktadır. Milyonlarca çocuk, doğuştan bu yana açlıkla savaşmak zorundadır. Yılda 12 milyonu açlıktan, binlercesi de sağlık korunması olmadığı için ölmektedirler. Geri kalmış ülkelerde, yalnız 20 çocuktan biri doktor kontrolundan geçebilmektedir. Tehlikeli bulaşıcı hastalıklardan Latin Amerika'da yılda 5 milyon çocuk ölmektedir. Okul, hastahane gibi temel eğitim ve sağlığı koruma olanakları bugün gelişmiş ülkelerde bile eksiktir. Milyonlarca çocuk okula devam edememektedir. Kırsal kesimde, ortalama 9-10 çocuk okuma yazma öğrenememektedir. Ancak bu durum, gelişmiş ülkelerde de görülmektedir, örneğin ABD'de 2 milyon çocuk okula devam edememekte, birçoğu kısa süre sonra okulu terk etmek zorunda bırakıldığı için okuma-yazma öğrenme olanağından yoksun kalmaktadır.

Ailenin geçimi için her kuruşa gereksinim duyulurken, bir anne çocuğunun eğitimini garantileyemez ve onu açlıktan koruyamaz. Dünyanın en genç kuşağını açlık, hastalık ve savaşlar nedeniyle yetimlik tehdit etmektedir. Ana sevgisi ölüm karşısında da güçsüzdür. Savaşlarda ne kadar çocuğun öldüğünü açıklayan istatistikler bulunmamaktadır. 1 Eylül 1939'da başlatılan 2'nci dünya savaşında yaşamlarını yitiren sivil halk arasından 13 milyonunun çocuklar olduğu, 35 milyonunun yaralandığı, sakat kaldığı tahmin ediliyor.

6 Ağustos 1945'te önce Hiroşima'ya, sonra da Nagazaki'ye atılan atom bombalarıyla 250 bin yetişkinin yanında çocuklar da yaşamlarını yitirmiş, 57 bin çocuk yetim, 370 bini sakat kalmıştı. Bombanın etkisiyle vücutları yanan ve kanser olan Japon kadınları gözlerinin

önünde ölen çocukları, yakınları için yaslarını sürdürüyorlar ve o günleri unutmamaya çalışıyorlar. Öte yandan toplama kamplarında yaşamlarını yitiren insanlar arasında binlerce de çocuk bulunmaktaydı.

Dünyada silahlanmaya yılda milyarlar harcanmaktadır. Aslında bunların okul, konut, hastahane, eğitim için, kısacası çocukların ve gençlerin sağlıklı gelişmeleri için harcanması gerektiğini, düşünen her insan kabul edecektir.

Bu milyarlarla neler yapılabilir, Batı kaynaklı verilerle birkaç örnek verelim:

- Bir savaş uçağı F 14'e harcanan parayla 9 okul,
- Bir uçak taşıyıcısı yerine su gücüyle işleyen bir elektrik santralı,
- Bir Leopard tipi tank yerine üç odalı 36 konut,
- Bir tank bölüğü manevrasının masraflarıyla 28 çocuk yuvası,
- Bir atom denizaltısı yerine yılda 16 milyon çocuk için okul eğitimi,
- MX Roketleri yerine tam teşekküllü 5 hastahane.

1976'da verilen sayılara göre dünyada 8-15 yaşları arasında 20 milyon çocuk, çeşitli endüstri kollarında çalıştırılmaktadır. BM İnsan Hakları Komisyonu bu sayının 145 milyona ulaştığını vurguluyor. Bu sayılar, aileye yardımcı olmak ya da cep harçlığı kazanmak için çalışan çocukların değil, yetişkinler gibi, en düşük ücretlerle çalıştırılan çocukların sayısıdır. Bu çocuklar acımasızca sömürülmekte, çocukluk yaşamları ellerinden alınmaktadır.

"Üçüncü Dünya'da" çocukların çalıştırılması çok yaygınlaştırılmıştır. ABD tekelleri bu ülkelerdeki işbirlikçilerle ucuz işgücünü, özellikle çocukların işgücünü sömürerek yüksek kazançlar elde etmektedirler. Çocuklar köle gibi kullanılmakta, alınıp satılmaktadırlar. Günde 10-15 saatlik çalışma sonucunda, çocuklar bitkin bir duruma düşmekte ve meslek hastalıklarıyla kazaları ilk sırada çocukları bulmaktadır. Beslenme yetersizliği ve ağır çalışma koşulları sonucunda fiziki ve ruhi gelişmeleri etkilenmektedir. Bu korkunç "kader" 15 yaşının altında, 2.3 milyon Endonezyalı, 1.7 milyon Pakistanlı, 1.3 milyon Taylandlı, 1 milyon Mısırlı, sayıları saptanamayan Güney Koreli, Tayvanlı, Hong-Konglu, Filipinli, Kolombiyalı, Asyalı, Afrikalı, Latin Amerikalı çocuklarındır.

Brezilya'da milyonlarca çocuk için yaşam kavgası daha 5 yaşından başlamaktadır. 1983 resmi verilerine göre 10 yaşının üzerindeki her iki çocuktan biri çalışmak zorundadır. Bir ailenin yaşayabilmesi çocuk sayısının çokluğuna bağlıdır. Çocuklar küçük yaşta çalışmaya başlayarak, ailenin geçimine katkıda bulunurlar. Çoğunlukla tuğla, kiremit atölyelerinde sabah 3'ten akşam 17-18'e kadar çalıştırılırlar. Cam endüstrisinde, haftada 6 gün dayanılmayacak kadar sıcak ve ağır silikon havası altında 9 bin çocuğun çalıştığı tahmin ediliyor.

Bu durum yalnız üçüncü dünya ülkelerine özgü değildir. ABD, İtalya, İngilere'de çocuklar acımasızca çalıştırılırlar. İngiltere'de 1.5 milyon çocuk çalışma süreci içindedir. 11-16 yaş arasında okul çağındaki her üç çocuktan biri, yarım günlük işlerde, 5 çocuktan dördü de yasadışı çalıştırılıyor. Çocukları koruma yasasına karşın, çoğunluğu vücutça ağır işlerde, inşaat, atölye, benzin istasyonları, mobilya taşıyıcılığı, boyacılık işlerinde çalıştırılıyor. Bu durum apaçık meydanda iken, geçen yıllar içinde yalnız dört şirket çok az bir para cezasına çarptırılmıştır.

Bazı ülkelerde, örneğin Fas gibi, özellikle kız çocukları konfeksiyon, deri, yün ve halı dokuma işlerinde boğaz tokluğuna çalıştırılıyorlar. Özel dokuma atölyelerinde, dokuma tezgahlarının önünde, toz ve kötü hava koşulları altında, yüzlerce küçük el hüzünlü şarkılar söyleyerek, olağanüstü desenler yaratmaktadırlar. Bu kızların çoğunluğu tüberküloza yakalanmıştır.

Düşünecek olursak, bugün gençlik çağında olanlar, 2-3 yıl sonra yetişkin insanlar olacaklar. Yaşamın bu kesitinde geleceğe sağlıklı yönelebilmeleri için, okul-öğrenim, eğitim, meslek, kültür gibi temel olanakları onlara toplum sağlamak zorundadır. Buna karşın, gençler kendi kendilerine sorup bir türlü yanıtını bulamadıkları yüzlerce soru karşısında ezilmekte, geleceklerinden umut kesmiş "No Futur" diye sorularını yanıtladıklarını sanmaktadırlar. Gerçekleri görememeleri, sağlam bir dayanak bulamamaları onları bunalıma sürüklemektedir. Ekonomik bunalımlar, yaşamın hümanistçe gelişmesinin önlenmesi, özellikle gelişmiş modern sistemlerde, çocukların ve gençlerin suç işlemesine neden olmakta, fahişeliğe, zorbalığa yol açmaktadır. Zorbalığa başvuran çocuklarla gençlerin Batı Almanya'da % 30 oranına ulaştığı, ABD'de 10-17 yaşları arasındaki kuşak içinde görüldüğü saptanmıştır. İsveç'te yapılan bir araştırmada, gençlerin yarısına yakın bir sayısının alkolik olduğu açıklanıyor. Ayrıca günümüzde hızla artan

intihar olayları görülmektedir. Batı Almanya'da yapılan bir araştırma sonucunda, 10-11 yaşlarındaki çocukların bile intihara teşebbüs ettikleri saptanmış ve bu durum araştırmacıları da şaşkınlığa düşürmüştür.

Öte yandan, toplumda gençliğe gereken değerin verilmemesi, çaresizlik ve bunalımdan kaynaklanan geleceğe dönük olumsuz perspektifleri, sanki onların suçuymuş gibi gösterilmekte ve gençlik gittikçe derinleşen karanlık bir uçuruma hızla itilmektedir.

Kaç genç üniversiteye devam edebiliyor? Üniversiteyi bitirebilen kaç genç çalışma olanağı bulabiliyor? Sürekli zorbalığı, eşitsizliği, bireyselliği yayan sinema, video, televizyon programları çocuklarla gençlerin geleceğe bakış açılarını nasıl bir yönde etkiliyor? Yaşamın en önemli bir kesiti olan çocukluk çağında kaç çocuk sağlıklı bir eğitimden yararlanabiliyor? Çocuklarla gençler zorbalık, uyuşturucu madde ve sokak kültürüyle yetişkinliğe doğru yol alıyorlar, değer yargıları olumsuz yönde değişiyor.

Tüm bu olumsuz gelişmelerin yanında, bilimsel tekniğin ilerlemesi, bir çok toplumda gerçekleşen olumlu ekonomik-siyasal değişimler, sorunların çözümlenebilmesi yolunda yeni perspektifler açıyor.

Toplumdaki sorunların çözümlenmesi, insanların kendi sorunlarını kavrayarak ele almalarına bağlıdır... 1985 yılı "gençlik yılı" olarak ilan edildi. Yüz yılların getirdiği bu ağırlığın bir yıl içinde ortadan kaldırılamayacağını her düşünen insan bilmektedir. Ancak gençler, yetişkinlerin de desteğiyle sorunlarını, isteklerini, gerçekleri açıkça ortaya koyacak şekilde bundan yararlanmalıdırlar.

Yine insanların sorunlarını ortaya koyabilmeleri ve toplumun ilgisini bu sorunlara çevirebilmeleri için birçok gün ve yıl ilan edilmiştir. İşte 1949 yılında ilan edilen "Çocuk günü" o zamandan bu yana, BM, Unicef, İnsan Hakları Komisyonu gibi birçok kuruluş, çocukların ve gençlerin durumunu ve gerçekleri gösteriyor, yaptıkları önerilerle onların haklarını yasalarla koruma yolunda girişimlerde bulunuyorlar.

Çocuklar "geleceksizliğe" yazgılı mı?

Bu konuda birkaç tarih verelim:

- Kasım 1945 Paris'de 41 ülkenin temsilcisi, çocukların ve gençlerin yaşamlarının güvence altına alınması, korunması, eğitim ve öğrenim olanaklarının sağlanması, kitle iletişim araçlarının, yayınların kontrol altına alınması için kararlar alıyor,
- Mayıs 1946'da Faşizmin yenilgisinden sonra, 'Savaşın kurbanı olan çocuklar için uluslararası yardım haftası" düzenleniyor,
- 1950 yılında, 50 ülkede ilk kez 1 Haziran uluslararası çocuk günü kutlamaları yapılıyor,
- Nisan 1952 Viyana: Çocukların korunmasına ilişkin uluslararası konferans,
- Temmuz 1955 Lozan'da, "Dünya anneler kongresi"nde; çocukların savaştan korunması, mutlu ve barış içinde bir dünyada yaşayabilmesi yolunda kararlar alınıyor,
- Kasım 1962 Brüksel: Çocukların, gençlerin eğitimi üzerine dünya kadınlar konferansı,
- Haziran 1963 Moskova: Çocuk ve gençlerin yaşamsal haklarının korunması ve eğitim konulu kongre,
- Ağustos 1965 Bamako: "Ana ve çocuk sağlığı" konulu seminer,
- Ekim 1966 Stockholm: Çocukların yasadışı çalıştırılmalarına karşı önlemlerin alınması ve yeni yasaların çıkarılması,
- Nisan/Mayıs 1972 Varna: B.M. girişimiyle ilan edilen kitap yılı nedeniyle 46 ülkeden 1000 adet çeşitli çocuk kitabının sergilenmesi,
- Ekim 1975 Berlin: Uluslararası kadınlar kongresinde çocuklar ve gençleri içeren araştırma, inceleme ve gelişmelerin açıklanması,
- Şubat 1977 Berlin: 1979 yılının çocuk yılı olarak ilan edilmesine karar veriliyor,
- Ekim 1977 Prag: Uluslararası seminer: Günümüzde çocukların durumu, kadın ve diğer kuruluşların bu konudaki görevleri,
- Ocak/Şubat 1978 Yeni Delhi: 1979 çocuk yılı hazırlıkları, okuma-yazma bilmezliği ortadan kaldırma, çocukların barış ve dostluk içinde yaşayabilmeleri, ana ve çocuğun korunması,
- Eğitim ve kültürün önemi gibi konular ele alınmıştı.

Tüm bu saydıklarımız zorluklara ve baskılara karşın gerçekleştirilmiş ve etkinliğini sürdüren uğraşlardır.

İnsanlık gelecek kuşaklara, insancıl bir yaşam sağlayabilmek için daha çok şeyler yapmak zorundadır. Çocuklara yetişkinliğe giden yolda en iyi olanakların, kısacası güvenceli bir geleceğin sağlanması günümüzde yetişkinlere düşen bir görevdir.

CAN YÜCEL

İKİDEN BİRİ

İnsan maymundan gelmiş
Var-kuramına karşı çıkan Sayın Kültür Bakanına
(Eldeki bilimsel veriler başka seçenek tanımadığına göre,
Ve indî, izâfî ve şahsî konuşmak istemediğimizden)
Soruyoruz, yüzüne ve gözlerinin içine bakarak:
Üstat, yoksa insandan mı geliyor maymun?

KİTÂBESİZ SENG-İ MEZAR

Deniz moruna kaptı beni
Getiriyor götürüyor
Zifirî bir lâciverdiye doğru...
Dalgalar ki yavaşlayan darbeleri kalbimin
Vuracak ve duracak elbet o ziftli kıyıya
Usuldan usul çırpıntılar halinde...

Denizboku çakıllardır benim mezartaşlarım...

RIMBAUD'yu ANLAMAYA

El'an yaşayan bir vücudun
Yaşamaktan caymasıdır en ağır durum,
Ondan, ondan da beteri
Vakitsiz açelyalar açmasıdır ruhun...
Ey mevsim, ey kefenim,
Rimbaud benim koltukevim...

Delikanlı bir tekmeyle daldı içeri
Açılır-kapanır kapılardan
Girip-çıkmamak üzre bidaha...

O saisons, o chateaux
Quelle âne est sans défaut!

Şimdi tarihini hatırlayamayacağım, Bedri Rahmi Eyüboğlu, "Cumhuriyet" gazetesinin ikinci yaprağında çıkan bir yazısında, Rimbaud'nun bu ünlü şiirinin yukardaki dizesini alıntılarken, bir dizgi yanlışı yüzünden *"âme"* olması gereken sözcük, *"âne"* diye çıkmıştı. Böylece dize, *"Hangi can günahsız ki!"* yerine, *"Hangi eşek günahsız ki!"* anlamına gelmiş oluyordu.

NEYİSE FÂLİ, O ÇIKSIN HÂLİ

Kahve falına bakıyorsun Lokantacı Korsan Âdem'in:
Üç düşmanı var, mazbut ve ızbandut
Fincanın kontıra yakasında,
Telvenin içinden ağarmış kocaman kocaman gözleriyle
Habeşçe puhu kuşları...

Mecbur döndürdün fincanı,
Bi ferahlık, bi ferahlık!
Bir kuyu görünüyor, fakat,
Şim'den tırmanmış ağzına Yusuf...
Yâni havasındayken bizim Âdem
Havvâ'sına kavuşmuş,
Bütün buz, çamaşır ve süpürge makineleriyle
Yeni bir Mesûdiye...

Fincanı döndürme artık!
Yeter bu ufalanmış yüreğin somununa
Bu kadarcık azık!

Başını Çevir ve Uzaklaş

(Yaşlılık Günlüğü)

Salâh Birsel

22 eylül 1980

Yusuf Ziya Ortaç'ın babası Sami Bey, Ramazan'da Saraçhanebaşı'nda Askeri Müze Müdürü Muhtar Paşa'nın konağı yanındaki arsaya kurulmuş çadırda Kara Ali ile Mihaliçli Hasan Pehlivan'ın güreşini seyrettiği gece elinde lokman ruhu şişesi bulundurmuştur.

Pehlivanlardan biri hasmını göğüs çaprazına alıp seyircilere doğru sürdüğü, yerinden uzaklaştırılan pehlivan da seyircilerin üstüne yıkılacak gibi olduğu an -ki bu, coşkunun en doruk noktasıdır- siyah bıyıkları diken diken olan Sami bey de elindeki şişenin tıpasını açar, sinirlerini ve kalbinin patpatını yatıştırmak için iki üç çekimlik eteri ciğerlerine postalar. Daha sonraki yıllarda olsa Nevrol Cemal, şimdilerde olsa Coral kullanacaktır ama o çağda -1905 yılları- *ephedrine*'li ilaçların yerine lokman ruhu vardır. Bronşları, solunum yollarını açar. Eskiler lokman ruhunun insan ömrünü yedi kartala eş duruma getirdiğini söylerlermiş. Kimileri de kekik yağı ya da nane ruhu çeker ki bunlar da ayni işi görür.

Sami Bey'in güreş safasını Yusuf Ziya "Eski Pehlivanlar" adlı yazısında anlatmıştır. Ortaç'ın "Fonograf", "Boğaziçi", "Eski Yazılar" yazılarını okumuşsanız babasının yaşamına oralarda da raslamışsınızdır.

Buna karşılık, Haşim'in babasıyla ilgili bilgi kırıntılarını yazılarında pek bulamazsınız. Çünkü, yanılmıyorsak *Göl Saatleri* şairi yazılarında babasından hiç açmamıştır. Onun babasını öğrenmek için (Fizan Mutasarrıfı Arif Hikmet Bey) Abdülhak Şinasi'nin kitabına bakmak gerekir.

Diyeceğim, kim ağzını açıp konuşmuşsa, beyaz perdede o kalmıştır. Konuşan kişi, konuşmayanlara vurulduğunda pek nanemolla, pek ıspanakzade, pek hıytırık, pek kıytırık kalsa da, değil mi ki konuşan odur, herkes onun dediklerine kulak kabartacak, herkes sadece onu büyük belleyecektir.

Sanırım, edebiyat alanındaki yanlış kantarmalar da hep buralardan kaynaklanıyor.

Şiir dolabı kırık birinin şiirleri övüldü, yaşamı okurların önüne serildi mi, onun belleklerdeki haksız yeri öyle kolay kolay ortadan kaldırılamıyor.

Şöyle geriye doğru bir bakış fırlatacak olursak, edebiyat tarihlerinin çokluk yalan dolanlarla göğün yedi kat yukarsına püskürtülen yazarlarla dolu olduğunu görürüz. Ne yazık ki, okurlar da çokluk bu tıngır elek yazarların yazdıklarından hoşlanacak bir düzeydedirler. Onlar da yollarını eskitmiş yazarların kafasındadırlar.

Alphonse Daudet'nin oğlu Léon Daudet, Flaubert'in gerçek bir "mösyö" gözüyle baktığı romancı Vallès'in en ünlü edebiyat tarihlerinde bile gereken yerini almadığından sızlanır. Oysa ona göre Vallès'in tümcesi, Zola'nınkinden daha derli toplu ve daha yoğundur. Huysmans'ın anlatımından ise daha ateşlidir.

Tarihsiz

—Köpüğü dizginli matik. Çocuklarınıza armağanlar bu kutuda.

Deterjanların üstündeki tüm yazılar ezberimdedir. Bizim evde temizlik tozları çamaşır makinesinin üstünde durur. O da ayakyolundadır.

Diyeceğim, tuvaletler bir okuma odasıdır.

Orda unutulmuş gazetelerin yüze gelen yazıları da belleğime sürekli salvolar gönderir. Bir kez aynı haberi tam bir ay okudum. Sonunda gazeteyi dışarı attım da kurtuldum.

Ordaki bir iki resme de her defasında yeni karşılaşıyormuş gibi bakarım. Ayakyoluna resim asmak Jale'nin bir düşüncesidir. Topu da insanın içini ağartır. Jale, evin her köşesinde ince bir alay, küçük bir sevinç olsun ister. Mutfak da -salona dokunmaz- çıngır çıngır resimlerle dudak dudağadır.

Yüznumarada otururken, yerdeki mozayiklerde de hep insan yüzleri görürüm. Durmadan pata çakarlar. Ne var, bakışım biraz yana kaykılsın, onlarla bir daha karşılaşamam. Yerlerini bir başka çizgiler, siyah-beyaz bileşikleri, başka mostralar, başka mihraceler alır.

Vazistasın gölgesi de Rodin'in *Düşünen Adam*'ıdır. Ama bu, kimi zaman grek, kimi zaman muşmula burunludur. Aralık aralık da çift burun takınır.

Doğrusu, insan kafasının en iyi işlediği yer memişanelerdir. Kimi şairler en güzel dizelerini orda yazmışlardır. Öykülerin şevelendiği yani parlak boncukla donatıldığı yer de orasıdır.

Şekerci Hafız Cemil, Reji Komseri Nuri Nuri Beyin:

Gezer iken dağ başında
Bir kız gördüm genç yaşında

dizeleriyle başlayan şiirini -o yer gök almaz şiiri- ayakyolunda besteye vurmuştur. Bunun için de Kürdilihicazkâr makamını kullanmıştır. Orda besteden geçirilecek en kibar makamın o olduğuna inanıyordum.

Ömür Göksel de şarkıya evlerinin tuvaletinde başlamıştır. Alkış için sık sık sifonu çekiyordur. Seyirciler yerine de

aynaya baş kesiyordur.

4 mayıs 1980

Mizancı Murat *Meskenet Mazeret Teşkil Eder mi* adlı kitabının önsözünde şöyle diyor:

—Kitabın adı, içinde yazılanlara uygundur. Küçük bir memurun erdeme ve doğruluğa sarılmakla Yıldız Çetesine bile boyun eğmekten kurtulmuş olduğu görülecektir. Oysa bütün eski devlet büyükleri kol ve kalemleriyle bütün sorumluluğu bir kişiye yükleyip kendilerini temize çıkartıyorlar.

Mizancı Murat, yaşamı boyunca, birçoklarından kazıklar yemiştir. Çokları onu geçimsiz, uzlaşmaz bir insan diye bilir. 1908 Meşrutiyetinde son zamanlarda Saraya yakın durduğu için hapis damlarına da düşmüştür.

Bana da yaşantım boyunca birçokları ayak oyunları yapmıştır. Gelgelelim, bunların tümü, hebenneka ve mayışık kişilerdir. İçlerinde akıllı olanına sadece bir kez rasladım.

O, kazık atmadı mı?

Yooo, o da attı. Yalnız kazık attıktan sonra şunu söyledi:

—Sen bu çatapatlardan çok güzel bir roman çıkarabilirsin.

Ören, 23 temmuz 1983

Fransız yazar ve başbakanlarından Léon Blum, romancı Joris Karl Huysmans'ın Katolik Kilisesinin geleceğini daha ışıklı kılabilmek için sanatla manastır yaşamını birleştirmeye çalıştığını söyler.

Huysmans, kutsal birliğin de, ne mene şeyse, ancak manastırlarda yaşamakla elde edilebileceğine inanırmış. Bu yüzden de manastırlarda sanat yuvaları kurulmasını istermiş.

Kilisenin yararına bir işmiş bu. Çünkü sanat kendi kabuğuna çekildiğinden, kiliseye arka döndüğünden beri -gerçekte sanatı umurlamayan kilisedir- papazların, rahiplerin kanı kurumuş. Topu da bir başlarına kalmış.

Fransızca'da *oblat* diye bir sözcük vardır. Varını yoğunu bir manastıra bağışladıktan sonra ömrünün geri kalan günlerini orada geçiren kişilere bu ad verilir.

Huysmans'ın *Oblat* adında bir romanı da vardır.

Léon Blum romanın da katolik düşüncelerle yazıldığını söyler.

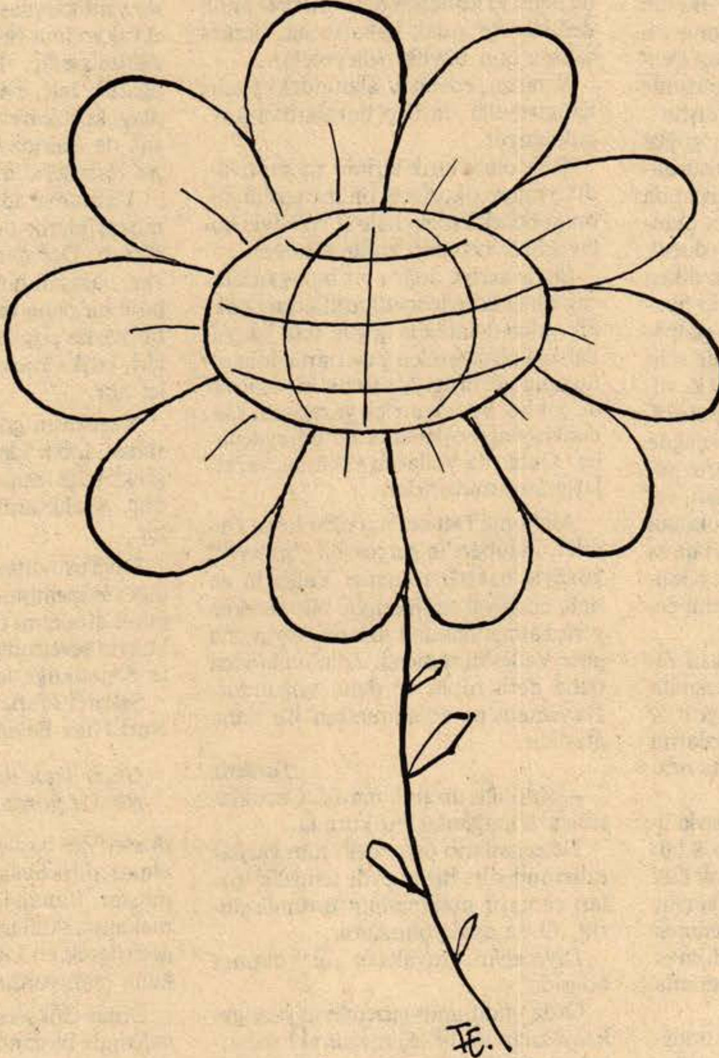
Romanın başkişisi Durtal da bir *oblat*'tır. Huysmans'ın sözünü dinleyerek o da manastıra kapatmıştır kendini.

Gelgelelim, onun da romancılığı vardır.

Hem de Huysmans'dan ileri romancıdır.

Kilisede, dua sırasında bile, aklına bir konu, ya da bir imge düştü mü, hemen defterini çıkarıp not alırmış. Manastırdaki kişilerle din ve erdem üzerine söyleşirken bile onlardan kopar, bir

Ferruh Doğan

yüzün, bir bakışın mostrasını yanındaki kâğıtlara geçirirmiş.

Beni etkileyen Durtal'ın gerçek bir sanatçıya yaraşır davranışlara çengel atması oldu. Léon Blum'un yazısını okurken onun sanatı her şeyin üstünde tutmasını ve yaratının ürünlerini hiçbir biçimde itelememesini ayağa kalkarak değilse de, oturduğum yerde alkışladım.

Bencesi gerçek sanatçı budur. Dünya ve ahret işlerini bir yana, sanatı başka bir yana koymasını bilen kişidir. Bu gibiler kendi yaşamlarını bile ayaklar altına almaktan çekinmezler.

Bütün yaşamları boyunca da var mı sanat, yok mu sanat!

Katherine Mansfield, günlüğünde *Ölü Albayın Kızları*'nı yazarken, öyküyü bitirmeden öleceğinden korktuğunu açıklar.

Ne ki, onu korkutan ölüm değil, öykünün yarıda kalacağıdır.

Aynı korkuyu Proust da yaşamıştır.

Zaman zaman romanını bitiremeyeceğini düşünmüştür.

Geçmiş Zaman Ardında'yı, o amazon romanı bitirdikten hemen sonra da pat diye ölüp gitmiştir.

Yakup Kadri, Haşim için de bunlara benzer şeyler yazar:

—Onun gözünde güzellikten başka bir şey yoktur. Dostlarını sever ama, güzelliği daha çok sever. Hemen hemen herkesle takışmış olmasının nedeni budur. Peyami Safa, yaşamının sonuna değin, keskin kalemini ona saplamaktan bir an geri kalmamıştır.

1 temmuz 1984

Sevim Burak öykü yazıyor.

On bin parça, yüz bin parça olarak koltukların, kanepelerin altına girip saklanıyor.

Yere oturuyor. Kum tanelerini bir bir topluyor.

Eşyaların üzümü ağzında eriyor.

Çat abajur, çat duvardaki resim, çat iskemle, çat perde oluyor.

Gıdaklıyor, pavkırıyor, kükrüyor, vakvaklıyor, gakgaklıyor.

Bütün oda safran sarısı, Çin mavisi, Karmen kırmızısı, gül pembesi, vanilya moru, düzgün beyazı kesiyor.

Eğilip onları alıyor, birbirine ekliyor.

Elyazması aşağıya, yukarıya, doğuya ve batıya doğru ilerliyor.

Her şey dünyada eşi bulunmayan bir ehrama dönüşüyor.

On bin, yüz bin nar tanesi havada uçuşuyor.

Sevim yüreğine kızgın kurşun akıtıyor.

Sonra koşup can levhasına bismillahı basıyor.

OKTAY RİFAT

KAHVEDEKİ ADAM

Anlaşılmalara doğru gitsem de
sararıyor parmaklarımın ucu
anlaşılmaz kalıyordum
sarınıyordum geceyle gündüze
bir yerimde sökük
iliklemeden kalıyordum

iniyor ilk yağmuru bir semt
görünümünün anlaşılmadan anlamlara

bir deri benimkisi içerden başlayan
bir yangın dürtüsü tersyüz
gelişigüzel bir söylence
bütün bölümleri tutuklu
bütün korkuların karnı aç

çürük ihtiyarların oyduğu
taşa oyduğu boşlukta uyuklamak
denizi düşünmek seni düşünmek
çilesiz bırakıyor beni
abanmadan bırakıyor demek çıplak
ne ki yanıyorsa ne ki kemiriyorsa
ne ki bitiyorsa ne ki zoraki
hangi su dolmuyorsa testiye
onu kalıyordum akıyordum demek
iskemleden başka bir iskemleye

bu bir görüş geçene bağlı.

SABAHATTİN KUDRET AKSAL

BİR YAZIN AYDINLIĞI

1
Uyan diyor
Bugün de uyan, diyor
Uyan diyor mavi
Girmiş gözüme
Kamaşan.

2
Süt güğümleri
Sebze arabaları
İki yanı yolun
Kesme taş duvar
Duvar dibi otlar
Akıyor denize doğru.

3
Mendireğin önünde
Balığı vuruyorlar
Yerden yere.

4
Küçük kızın
Saçının örgüsü
Işığın ördüğü.

5
Açık kapısı evin
Taşlığı kuytu
Merdiveni yazla dönen
Bir göz odası
Gömütlüğe bakan.

6
Bir servi var
Bir dam
Bir mısır hevengi
Bir masa
Bir iskemle
Görenler için.

7
Sıcak kokusu
Samanın
Unutamadığım.

8
Ufak tefek
Bir ağaç
Ne dağda
Ne ovada
Orta yerde.

9
Koyulaşan
Tınısı sarının.

10
Tepinen at
Yalnızlığını eziyor ayağıyla.

11
Kuyu
Ve çıkrık

Güğümler maşrapa.

Güneşin pasını
Emmiş incir

Buğusuyla duruyor orda.

12
Öğleye doğru
Dumanı tüten asfalt
Bakkal manav kasap
Üçgeni sokağın.

13
Külle ovmuşlar göğü.

14
Bir sokak da iskeleye çıkıyor
Güneşe koşut rüzgâra dikey

Denize bakıyor
Eriyor o suda.

Liberal Ekonomi, İnsan Hakları, Demokrasi ve Bağımsızlık Üstüne - 4

Arslan Başer Kafaoğlu

— I —

Büyük yazar John Steinbeck Türkiye'de yadırganacak bir isim olmasa gerek. Türkçeye ilk çevrilen kitabı "Gazap Üzümleri" adını taşıyor. Bu kitabıyla Türkiye'de ilk ününü kazanan Steinbeck'in "Fareler ve İnsanlar" piyesi 1950'lerde hem İstanbul ve hem de Ankara'da oynandı, gişe rekorları kırdı. Lenny rolündeki Nuri Altınok da ününe ün kattı. Heyecan Başaran ve Asuman Korad ya da Şükran Güngör'ün de rol oynadığı Küçük Sahne temsili aklımdan hiç çıkmaz. Ama bunun unutulduğunu zannetsek de, o yakın zamanlarda TV'de oynayan "Cennetin Doğusu" adlı diziyle kendini yeniden tanıttı. Ben Steinbeck'in "East of Eden" adlı bu yapıtını çok severim. Kitabın başında yer alan "Sevgili Pat" adlı ithaf ve bir de 12. ve 13. kısımlardaki felsefe çok hoşlandığım kısımlar. Okuyucularımın hoşgörüsüne sığınarak burada 13. kısımdan bazı tümceleri buraya alıyorum:

"... Günümüzde yığınsal ya da topluca (kollektif) üretim ekonomimize, politikamıza ve hatta dinimize kadar girdi. Öyle ki, bazı uluslar Tanrı kavramı yerine topluca (kollektif) deyimini koydu. Zamanımızdaki tehlike de buradadır. Dünyada gerilim var, bir patlama (kırılma) noktasına doğru gidiş ve insanlar mutsuz, şaşkın.

Böyle bir zamanda kendime şu soruları sormam herhalde garip görünmez: Ben neye inanayım? Ne için ve neye karşı savaşa gireyim?

İnsan soyu tek yaratıcı canlı ve tek yaratıcı aracı da bireysel akıl ve sezgidir.

Ve şuna inanıyorum: Dünyada, üzerinde en çok el üstünde tutulması gerekli şey insan bireyinin araştırıcı ve hür aklıdır. Ve uğrunda savaşılacak şey şu: güdümsüz, dilediği yönde çalışacak insan aklı... Ve karşısında savaşılacak şey: bireyi sınırlayan ve harap eden her fikir, din ve rejim... Ben işte buyum ve bunun için varım... Ve bizi yaratıcı olmayan yaratıklardan ayıran şey için savaşacağım."[1]

Steinbeck, insan kafasının serbestçe çalışmasının engellenmesi çabalarının 1900'lerde başladığını sanmış. Doğal ki bu da bir önemli şey... Çünkü halâ bunun farkına varmayan birçok insan, bilgin ve bilge geçinen kişiler var. Ama Steinbeck, edebi dehasıyla bu dehanın verdiği sezgiyle hiç olmazsa bu ortak çabaların 20. yüzyılda başladığının farkında. Zaten sanatkârlar sezgileriyle bazen bilginleri ve bilgeleri aşarlar. Doğal ki, san'at yapıtlarını verecek kadar güçlü san'atkârlardır.

Bize göre Voltaire, Rousseau, Montesquieu, Diderot gibi Fransız ve Bacon'lar, Hume ve Thomas Paine gibi İngiliz yazarları ile başlatılan ve Amerikan Bağımsızlık Bildirisi[2] ile ilk siyasal belgeye geçen kutsal "sınırsız ve dokunulmaz fikir özgürlüğü" fikrinden, burjuvazi pek kısa bir süre sonra pişman olmaya başlamıştır. Kapitalist ekonominin kaptanları ve onların desteğiyle işbaşına gelmiş olan politikacılar iktidarı eline almışken, o işçi güruhunun, "verdikçe isteyen ve daha da isteyen" bu grubun hürriyet isteklerine karşı çıktılar. 1848 devrim hamlesini ezdiler. Kimi yerde ateşli silahların örgütü demek olan "ordu" üzerinde adı ve otoritesi bulunan III. Napolyon gibi kişilerle ve kimi yerlerde köylüler üzerinde otoritesini yitirmemiş bir asilzade (soylu) grubuyla (Prusya junkersleri ile), kimi yerde de dış güçlere dayanıp ezdiler. 1860'lara kadar böyle gelindi.

1860'lardan sonra ise egemen çevrelere bazı filozoflar (sözümona) ve aydınlar yardımcı oldular. 1840 ve 1850'li yıllarda işçi sınıfının ideolojisi kurulmaya başlanınca, bu noktada bu sınıfın Avrupa toplumlarında etkinliği artmaya başladı, en azından bir karşı düzeni devirme ya da bir saldırıya (dış) karşı koyma işçi sınıfının katılımı olmadan gerçekleşemez hale geldi. Bu durumda egemen çevreler birkaç yoldan bu etkinliği öldürmeyi tasarladılar.

Birincisi, işçi hareketinin gözünü bir büyük kırım ile korkutmak. İkincisi, işçi sınıfı hareketinin ekonomi bilimi ile uygun bilinçlenmesini önlemek için bu hareketin temelini oluşturan teoriyi başka bir yola sürüklemek ve ekonomide önemli olanın üretim değil, tüketici tercihi (yeğlemeleri) olduğuna dair bir yeni ekonomi okulu yaratmak. Diğer yandan da, Marx'ın ekonomik düşüncelerinin tutarsızlığını belirtmeye çalışmak oldu. Üçüncüsü, sosyal bilimlerden tümdengelimci ve akılcı yolun yerine, tümevarımcı, deneyci ve anketçi yolu ortaya koymak, sosyal bilimleri bilinmezciliğe itmek ve sonuncusu da ortaya yeni ve "bilinmezci" felsefeler, düşünce ve siyaset doktrinleri çıkartmaktı.

— II —

Herşeyden önce, gereken bir ülkede, fikirlere yataklık eden bir ülkede gözlerden hiç silinmeyecek, beyinlerde hep kalacak bir sindirme olayı gerekliydi. Bu vesile ve fırsat, Paris Komünü ile doğdu. Bu hareketi kısaca özetleyelim:

18 Temmuz 1870 günü Başbakan Bismarck'ın şeytanca bir zeka ve demir bir yumrukla yönettiği Prusya devleti

ile III. Napolyon'un imparator olduğu Fransa savaşa girdiler(*). Prusya ordusunun üstünlüğü hemen belli oldu. 2Eylül günü başta İmparator Napolyon olmak üzere Fransız ordusunun büyük kısmı Sedan kalesinde Almanlara teslim oldu. Bu Fransa tarihinin o zamana kadar kaydettiği en büyük bozgun idi. Bozgun haberi Paris'te 4 Eylül'de duyuldu. Halk Kukla Meclis'e girerek, Cumhuriyet'in ilanını ve yurdun savunulmasını istedi. Bu istekleri Meclis hemen yerine getirdi. Yasama Meclisi "Ulusal Savunma Hükümeti" adıyla bir hükümet kurdu. Aslında hükümetin çoğu cumhuriyetçi bile değildi, bu gerici bir hükümetti her yanıyla...

Prusya (Alman diyelim) orduları hiçbir dirençle karşılaşmadan Paris üzerine yürüdü. Paris'te işçilerin öncülüğü ve itmesiyle 200 ulusal muhafız taburu kuruldu. Eylül ayı çıkmadan tarihlerin ve san'at yapıtlarının anlattığı ünlü Paris kuşatması başladı. Bir yandan Paris ve bir yandan da Fransa-Almanya sınırında halâ direnen Metz kalesindeki kuşatma ve bu kuşatmaya karşı direnme, Alman ordusunun bütününü buralara bağlayınca Fransa halkı bütün yurt düzeyinde direnmeye başladı. Ünlü ozan ve yazar Fransız halkına yaptığı çağrıda "Her ev bir asker versin... her kent bir ordu olsun... köylüler çatal ve yabalarla silahlansın. Gece gündüz savaşalım,dağ savaşı; ova savaşı, orman savaşı! Düşman durma, uyuma, dinlenme fırsatı bulamasın karşınızda... vatan için şanlı bir savaş verelim" diyordu(**). Bu derece ulusallık kazanmış bir direnme savaşı az görülmüştü o güne kadar. Ancak Ulusal Kurtuluş Hükümeti, kendi halkından Almanlardan korktuğundan çok korkuyordu. Bu nedenle şerefle savaş yerine, kârlı bir barış arıyordu. Bu arayışlar 1871'de sonucunu verdi. Bu tarihte Almanlarla bir ateşkes imzalandı ve hükümet alelacele bir ulusal meclis seçimine gitti. Seçilen 750 milletvekilinden 450'si kralcıydı. Ulusal Meclis bu yapısıyla toplanınca krallığın kaldırılması kararını reddetti ve kralcı olarak bilinen kaşarlanmış bir politikacıyı, Thiers'i kurulacak hükümetin başına getirdi. Ayrıca korktuğu Paris halkının zararına bazı kararlar aldı. Çünkü Paris halkı düşmana karşı savaşmak istiyordu. Ulusal Meclis ise *anlayışlı*(!) bir barıştan yanaydı. Silahlanan halkın silahlarının tutuculara dönmesinden korkan Ulusal Meclis, Paris'te toplanmaktan çekiniyor ve Versay kentinde çalışıyordu.

Almanya'ya karşı verilen ağır savaş, Paris kuşatması sırasında çekilen açlık ve yokluk, işçilerin işsizliği ve küçük burjuvazinin iflası, halk kitlelerinin Almanya'ya karşı savaşta hükümet ve yüksek tabakayı suçlayıcı bir hale gelmeleriyle, Ulusal Meclis'in gerici kimliği halkın hükümetle arasını açmış, bağlar kopma derecesine yaklaşmıştı.

Ama bardağı taşıran damla, hükümetin "ulusal muhafızların" toplarını alıp Paris dışına kaçırma girişimi oldu. İşçilerden alınan paralarla Paris kuşatması sırasında dökülen toplar Mont-Mantre tepesine yerleştirilmişti. Bunları Paris'ten kaçırmak için yapılan girişim başarı sağlamadı. Görevli generalin emrini, halka ateş açılmasını erler dinlemeyince yapılan girişim suya düştü. Bunun üzerine Fransa'da iç savaş başladı. Bakanlar ve silahlı güçler Versay'a çekildiler. Paris Ulusal Muhafız Komitesi'nin yönetimine girdi. Bunlar 18 Mart'ta oldu. 26 Mart'ta yapılan seçimlerle Paris Belediye Meclisi'ne (Komün) 85 üye seçildi. Ulusal Muhafız Merkez Komitesi görevi, Belediye Meclisi'ne devretti. Olay oldukça önemliydi. İşçiler ile burjuvazi tam karşı karşıyaydı. Komün Meclisi'ne seçilen ve işçilerden yana olmayan 21 üye,Komün'de görev almayı reddettiler. Bu sınıfsal ayrıma dayanan bir iç savaştı ve o güne kadar görülmüş şey değildi. Onun için bastırılışı çabuk olsun diye ulusal farklılıklar gözden silindi. Alman Başbakanı Bismarck alelacele Fransız savaş tutsaklarını bıraktı ve Fransız hükümetinin emrine verdi. Ayrıca, onların Alman kuşatmasıyla, aylardır iyi beslenmeyen, cephanesi tükenen komüncüler, kolayca değilse bile hemen hemen onbeş gün içinde yenildiler.

İlk kez, işçiye karşı ulus ayrımı düşünülmeksizin ittifak oluşmuştu. Ama ilk kez de bir uluslararası kuruluş, ulusal fark gözetmeden Paris işçisine, kağıt üzerinde de olsa sahip çıkmıştı. Sosyalist Enternasyonalin bildirileri Paris'te olduğu kadar bütün Avrupa'da elden ele dolaşıyordu. Bu da ilk kez oluyordu. O halde bir daha olmamalıydı!..

Bir daha olmaması için de Komün'ün bastırılması çok sert oldu. Ölü ve uzak sömürgelere sürgün sayısı 70.000'i buldu. O zamanki Paris, Fransa ve dünya nüfusuna göre bugünkü rakamlara vurulursa bu sayıların büyüklük derecesi anlaşılır.

Ama daha büyük etkisi gelecek kuşaklar üzerinde oldu. Dünyanın en uyanık, o zamana kadar sosyal fikirlerle haşır neşir olmuş halkına bundan sonra bazı fikirlerin *tehlikeli* olduğu artık kolayca anlatılabilirdi. Tehlikeli fikir ne demekti? Düzeni bozucu fikir demekti. Düzen bozulursa ne olurdu? 18 Mart Paris Komünü'nde olanlar olurdu, yani ortalık kan gölüne dönerdi. Bu fikirler sadece Paris'te ve Fransa'da değil, Avrupa'nın her yerindeki işçilerin kafalarına da nakışlandı. Hatta Marx'-

1871 Paris-Barikatlar

(*) O zaman Alman Birliği henüz resmileşmemişti. Ancak Hohenzollern ailesinin egemen olduğu Prusya, Almanya'nın büyük kısmına egemen olmuştu. Alman birliği bir yıl sonra 1871'de ilân olundu.

(**) Büyük ozan Victor Hugo. Bu konuşmanın bir benzerini, herhalde bundan esinlenerek, Churchill İngiliz halkına II. Dünya Savaşı'nda yaptı.

ın makalelerinin yayınlandığı Amerika'ya da. Bizde de Namık Kemal bu konuda yazdı[3].

— III —

Bir fikir akımını söndürmenin yolu, en iyi yolu bu akımın tehlikeli olduğunu belirtmektir. Bu belirtme yetmezse, onu yasa maddelerine geçirmektir. Bu tehlikeye ilk işaret eden John Stuart Mill'dir. DÜŞÜN'ün geçen sayısında bu seriden çıkan 3 no.lu yazıda bu nedenle Stuart Mill'in bu belirleyişi üzerinde uzun uzun durmuştuk[4]. John Stuart Mill bizce sosyalist düşünürlerin de içinde bulundukları düşünürler arasında, geleceğe ait kuşkuları en iyi belirleyen bir kişi. Ve ne yazık siyasetten mantığa, ekonomiden tarihe ve hukuka kadar her konuda kalem oynatan son burjuva filozofudur[5]. Bu nedenle geçen yazıda aldığımız kısmın en önemli yerini buraya bir daha aktarmakta yarar gördük:

"... *Fakat kendilerini böylece tatmin edenler farkına varmazlar ki,* yanılmazlık taslama salt bir noktadan diğerine yer değiştirmiş olur. *Bir düşüncenin yararlılığı da bir düşünce sorunudur.* Düşüncenin kendisi kadar itiraz kaldırır... Mahkum edilen düşünce kendisini tam savunma olanağına sahip bulunmadıkça; bir düşüncenin yanlış olduğuna karar vermekte olduğu gibi, onun zararlı olmasına varmak için de gine aynı gereksinim, düşünceler arasında yanılmaz bir hakime gerek vardır"[6].

1860 ve hele 1870'den sonra egemen çevreler, yararlı ve zararlı olan düşünce ve eylemler ayrımını yapmaya başlayınca, sosyal düşünce ve sosyal bilimler alanında yaygın son deyimle, işin tadı kaçtı. İdeolojilere son vermek için ideoloji yaratma çabalarına girildi. Bunlardan Auguste Comte'u ve bu kişinin insan düşüncesinin, felsefe yapmanın metafizik ve dinsel düşünce ile aynı şey olduğunu belirtişini geçen yazımızda görmüştük. Auguste Comte'un maksadı kararlı bir düşünceyi öldürmek değildi belki. Ama ekonomide bir düşünce biçimini öldürmek için bir teori icad olunma yoluna gidildi.

Orhan Hançerlioğlu bunu şöyle anlatıyor:

"...Anamalcı ekonominin zorunlu çelişkilerinin gittikçe gerginleşmesi üzerine anamalcı ekonomi kuramcıları, ekonomik değerin insan emeğinden doğduğu gerçeğini yadsımak için öznel bir kuram geliştirme gereğini duymuşlar ve *marjinalcilik* adı verilen yeni bir değer kuramı ileri sürmüşlerdir. Bu anlayışın kurucularından Stanley Jevons bunu açıkça söyler. *Toplumsal Ekonomi Kuramı* adını taşıyan ünlü yapıtında şöyle der: "Sayıları gittikçe artan ve örgütlenme güçlerini geliştiren işçi sınıfımız siyasal ve ekonomik özgürlüğümüzün gelişmesini durdurmaya yöneltilebilir(*). O halde emeğin hiçbir biçimde değer yaratmadığını ortaya koyan bir kuram geliştirmeliyiz." (Adı geçen kitap, 4. baskı s. 164-5). Bu kuram eski *ihtiyaç kuramı* ile eski *fayda kuramı*'nı eski *nedret kuramı*yla birleştirerek ortaya atılmaktadır[7].

İngiliz ekonomi profesörlerinden ünlü bayan Joan Robinson da bu kuramı şöyle anlatıyor: "Bu, ideolojilere son veren bir ideolojidir (**), ahlak problemini bir yana itiği için. Herkesin iyiliği sonucuna varmak için sadece her bireyin bencilce hareket etmesi yeterlidir"[8]. Ve yaptıkları hizmetlerin arkasında iş çevrelerinin parmağı olduğunu belirten Robinson şöyle yazar:

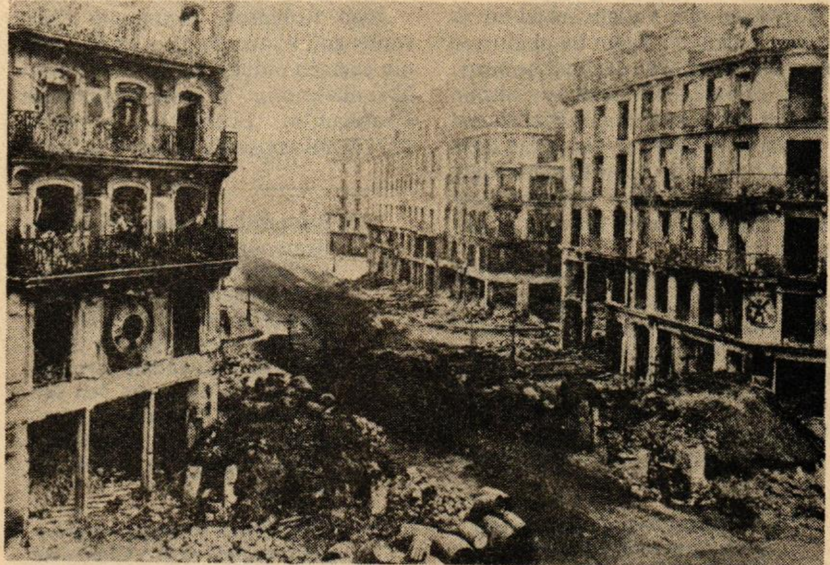
"Neo-klâsiklerin bilinç dışıçabalarının ardında kârı emek kadar saygınlık kazanmış bir düzeye çıkartmak yatar. Emek kiralandığı için değer taşır. Pekiy , kapitalistin değeri nereden gelir? Burada klâsiklerin ulusal zenginliğin sömürüden geldiği fikri terkolunmuştur. Artık kapital işçinin mülkü olmadığı için, ilk plandaki çizgisi ile bir peşin ödeme değildir. Kapital artık bir bekleme süresiyle eş anlamdadır ve kendisi daha uzun bir "gestation period" (***) ile olabilirlik kazanan bir ek ürünü yaratır, kapitalin kendisi de değer yarattığına göre, ondan bir pay alırken de haklıdır. Sadece zengin tasarruf yapabildiğine göre eşitsizlik de haklıdır, yasaldır. Bu arada, bütünüyle devrimci akımların yolu değiştirilerek bunlar Refah Teorisinin çarklarını döndürecek bir su yatağına çevirilmiştir" [9].

Bu satırların hepsine katılırız, bir nokta dışında. Bayan Robinson, sanıyor ki ya da her zaman yüzyüze geldiği ya da hocaları olan yazarlara karşı biraz daha nazik olma telaşıyla bu çabaları bilinç dışı çabalar olarak görüyor. Ama bu noktada biraz durmak gerek. Kapitalizm olsun herhangi başka bir düzen olsun, bir kez egemen oldu muydu onun her gereği toplum içinde yerine getirilmeye başlandı mıydı, o rejim -düzen- her şeyiyle bir topluma yerleşince onun dışında düşünme alışkanlığı gerçekten zordur. Bu düşünce alışkanlıkları dışında düşünme olanağı bulunsa da, bunları dinleyecek adamı, işi-

(*) **"Yöneltilebilir" deyimi burada önemli. "İşçi sınıfının kendi dışındaki hainlerce yıkıcılığa doğru yöneltilebileceği" lafı daha o zamanlarda kullanılmış bir deyimdir. O sıralarda sosyalist bir dış güç de olmadığına göre, dışardan kimin yöneteceği araştırılmaya değer.**

(**) **Tıpkı olguculuk ya da pozitivizm gibi.**

(***) **"Gestation Period" bir teknik-ekonomik deyimdir. Bir işe girişildikten sonra satış bedellerinin toplanmasına kadar geçen döneme "Gerçekleşme Dönemi: Gestation Period" deniyor. Örneğin "bir iplik fabrikası kuralım" dedik. Bu fabrikanın kurulup, üretime geçmesi ve üretim sonucu elde edilen ipliklerin satılmasına kadar bütün giderleri kapitalist yüklenir. Ve bu dönemde "kapitalist üretimi gerek kuruluşda ve gerekse üretimde finanse eder" denilir. Sözcüğün tam karşıtı "Gebelik süresi"dir.**

1871 Paris-Savaştan sonra

tecek kulağı, hitabedecek beyni zor bulursunuz. Hele günümüzde, basını, radyosu ve TV'siyle kapitalizm kendini dayatmışken onun karşısında onun alternatifini düşünseniz bile toz duman içinde laf anlatma değil sesini duyurma başlı başına bir problemdir. Ancak sesini duyuramayış olasılığı da bir yana, yıllar boyu durmadan söylenen şeylerle kafası dolmuş ve bunları söyleyenlerin madde refahına eriştiğini görmüş bir aydınlar birikiminde, *alışılanın tersine düşünmek,* ünlü Amerikan yazarının deyimiyle "Conventional Wisdom"a karşı çıkmak bile doğrusu büyük onurdur(*).

Adam Smith ve Ricardo girişimcileri değil ama zenginliğin yığılmasını temsil eden kişileri eleştirirlerdi. Bunların toplum için kötü şeyler düşünüp yaptığını, rantlarla havadan para kazandıklarını belirten bir çok satırlar ana kitaplarda yer almıştı. Marx bunlar üzerine, emeği adeta kutsayan bir teori kurmuştu. Bu nedenle bir çok düşünür, A. Smith ve Ricardo'yu Marx'a yol açan kişiler arasında görüyorlardı. Ricardo'ya Marx'ın düşünsel babası gözüyle bakıyorlardı. Öyleyse, bir kuram getirmeliydik ki, sadece Marx değil, onu doğurduklarını sandıkları A. Smith ve Ricardo da çürütülsün. Stanley Jewons, Leon Walras, Wicksell, Marshall Edgeworth, Avusturya Okulu denen ekonomistler ve bunların fikirlerini en iyi biçimde toparlayan Pigou işte bu çabanın içine girdiler. "Önemli olan üretim değil" diyorlardı "siz tüketicinin yeğlemelerine bakın: Tüketici neyi alıyor, neyi satın almıyor? Siz buna bakın. Hem o, bu çok kazanıyor diye tasalanmayın. Böyle düşünceler *tehlikelidir.* Zengin kazansın ki, birikim olsun, birikim olsun ki toplum gelişsin".

Sosyalizm mi? Vallahi çekici bir fikir hele gençlikte. Bakın bu okulun en önemli isimlerinden Marshall ne diyor:

"Bir zamanlar bende de sosyalizme eğilimler gelişti (hele Stuart Mill'in dergi yazılarını okudukça). On yıldan fazla bir süre benim için sosyalizm üzerinde en çok durulmaya değer fikir olarak göründü, ama ah o hınzır sosyalist yazarlar yok mu?

"Ama sosyalist yazılar beni çektiği kadar daha çok beni pişman ettiler; çünkü onlar gerçeklere pek değinmiyorlardı, ve bu nedenle (kısmen) bu konuda fazla bir şey söylememe yolunu tuttum. Ta ki biraz daha bu konuyu düşününceye değin..."[10].

Çelişki satırların içinde... Sosyalizme on yıl inanıyor. Sonra kendi deyimiyle bazı sosyalist yazarların "gerçeğe değinmediğini" görüyor. Ama on yıl artı bu yazıların çıktığı zaman içinde bu konuda yazı yazmıyor, söz söylemiyor. Ne zamana kadar? Hele bir uzunca süre düşününceye kadar... Adeta gizli din taşıyan eski putperestler gibi. Ya da gizli dinsizliğe eğilim gösteren dindarlar gibi... Herkesin gürül gürül yazdığı, çizdiği yıllarda bu olası şey mi? Ama Marjinalisttir, Neo-klâsiktir, söyler. Neoklâsikler kadar birbirine zıt şeyler yazan ve söyleyen ikinci bir düşünce okulu zaten yoktur. Bazan hattâ heyecana gelirler, örneğin en büyüklerinden Leon Walras kendini bir sosyalist sayar. Bakarsın işler tersine döner... (*)[11].

Ülkemizde de yaygın bir inanış var. Denirki, insanlar gençliklerinde sosyalisttir, sonra liberal falan olurlar. Bu da işte bu dönemlerden kalma bir inanış. Bu dönem dediğimiz 1870-1920 dönemi... Dönemin başında sosyalist inanışta bir hayli insan var. Ama bir yandan "tehlikeli fikirler damgası", öte yandan işçi kırımlarıyla korku dağları bekliyor, bu belli olmuştur(**).Hele iş adamları ve onları destekleyen hükümetler, sosyalist olmayan ekonomik ve sosyal fikir yazarlarını nimete boğmaya başlayınca iş değişmiştir. İş değişince de sosyalist olmanın, sosyalistseniz inatçı olmanın yararı kalmamıştır. Yumurta küfesi yüklenmedi ya insan sosyalist olduysa... Kamp değiştirmenin altında yatan bu. O dönemde yerleşmiş bu söylenti. Zaten sosyalizm ve kapitalizm konusunda ki söylenen ve toplumun uyumcu kesimlerini etkileyen bir çok kavram ve yanlış sav bu dönemde üretilmiştir. Bu açıdan 1871-1920 döneminde kapitalist düşünce büyük bir durgunluk ve hatta çöküntü içindedir.

Joan Robinson, Economic Philisophy adlı kitabında Neo-klâsik teorinin egemen olduğu dönemi aşırı kısırlıkla nitelendirir. Ve bunu İngiliz yazar Chapham'ın, Economic Journal'in 1921 Eylül sayısında ki alaylı yazısıyla anlatır. Yazının başlığı "İçi Boş Ekonomi Kutuları". Burada Chapham, dönem ekonomistlerinin kafalarını bir şapka fabrikasının raflarına benzetir. Bu raflarda boş kutular vardır. Üstlerinde de yazılar: Azalan Getirili Endüstrilerde Tekeller, Sabit Getirili Endüstrilerde Tekeller, Artan Getirili Endüstrilerde Tekeller gibi...Diğer raflarda bu üç gruba ait vergilerin kutuları var. Ama örneğin, somut olarak hangi endüstri azalan getirili (yani üretim arttıkça gelir oranı azalan), hangisi sabit azalan getirili? Bunlara kafa yormazlar. Kitaplarında da en iyisi ve hacimlisi olanda bile somut dert ve sorunlara bir yanıt, çözüm yok [12].

Bu fikirsel kısırlığın nedenlerini araştıran Robinson, bunda iki neden olduğu sonucuna varır. Birincisi politik olarak Neo-klâsik okul "laisser faire"i yani "bırakınız yapsınlar"ı öneriyor. Bir şey yapmama önerilir ama herhalde onun yolunu anlatmaya bir gerek yoktur. İkincisini ise teorinin yapısındaki bozuklukta arar. Şöyle:

"Neo-klâsiklerin teoriden bunca soyutlanmalarının nedeni, denge kavramının teorideki egemenliğine bağlanabilir. Ekonomik teorinin işlevi, ekonomik teolojinin karşıtı olarak, sonucu tahkik edilebilecek (sınava sokulabilecek) varsayımlar koymaktır" [13]. Neoklâsikler, bilimsellik savıyla yola çıkmışlar, hattâ bilimselliği özde değilde, gösteride aramışlardır. Matematik diye matematiğin maskaralığı diyebileceğimiz sözde denklemler yapmışlar, kurmuşlardır. Orada da matematikçilere, matematik bilenlere gülünç düşmüşlerdir. (Örneğin bunlardan Edgevorth "mutluluğun" iki boyutlu bir sistemle ölçülebileceğini ileri sürmüş ve bunu kanıtlamak için olmadık maskaralıklara başvurmuştur. Jewons ve Pareto da benzeri ama daha az gülünç matematik gösteriler yapmışlardır). Ama gelin görün ki, dinsel bir fantazi gibi bir teori ortaya atmışlar, bilim derken, metafiziği bile aratmışlardır. Robinson onların teorilerini dinsel inançlarla eş tutuyor. Ama ne yazık ki bunlar bile insanları, Robinson'un alaycı diliyle "tehlikeli fikirlerden" uzak tutabilmiştir. Hem de 50-60 yıl...

—IV—

İnsan aklının bu kadar uzun süre, bu kadar boş bir iktisat teorisinin egemen oluşuna müsaade etmesi okuyuculara garip görünebilir. Ama insanlık tarihinde böyle şeylere çok rastlanır. Düşün'ün Mayıs sayısında bu konuda Stuart Mill'in değerli bir pasajını aktarmıştık [14]. Doğru fikirler her zaman galebe çalmaz. Böyle olsaydı, dünya kurul-

---

(*) "Alışılmış doğru" diye çevirdiğimiz Conventional Wisdom deyimi Amerikalı John Kenneth Galbraith'e aittir.

(*) Bizde de bakarsınız halâ bir işadamı çıkar ve "en büyük sosyalist benim" der. Ya da bir hayran olduğu işadamını gösterir, sosyalistin en büyüğü olarak. Batıda bu olmaz.Hiç bir işadamı bu iddiayı, gülünç karşılanır korkusuyla bu çağda ileri sürmez. Ama 1890'larda Avrupa'da ve 1900'lerde Amerika'da benzeri iddialarda bulunanlar olurdu.

(**) 1870 Komün kırımının daha küçük modelleri 1900'e kadar olan dönemde diğer ülkelerde tekrarlandı.

duktan bu yana bunca yıl geçtikten sonra, bu dünya böyle kalmazdı. Kaldığına göre insanlık tarihi yalpalayıp yürüyor demektir. Ne var ki, hem bu kadar boş ve hem de bu kadar kuru bir iktisat kuramının 50 yıl teorik alanda at koşturmasının ciddi nedenleri olsa gerektir.

Bu nedenlerin birini, yani Paris komünü ile dağılan yılgınlık havasının insanları bir kalıba sokma yönündeki güçlü rolünü yukarıda anlattık. Ama sadece yılgınlığa bel bağlansaydı bu iş tutmazdı. Başka bazı etkenler daha, "tehlikeli fikirler!"in "sevimli fikirler!"e yenilgisini sağladı. Bunların başında kuşkusuz, 1870'den 1920'lere kadar Batı dünyasının geçirdiği başarılı gelişme dönemi gelir. Gerçekten, geçen yüzyılın son otuz ve bu yüzyılın ilk on yılı batı dünyasında insan refahı büyük atılımlar geçirdi. Bu atılımlarla hiç olmazsa buna egemen olan "nitelikli işçilerin" refah derecesinde büyük artışlar kaydolundu. Bunu Alfred Marshall şöyle dile getiriyor:

"Bu gün, ilerleyen yaşımın bana düşünme ve konuşma yetilerimin sonuna yaklaştığımı gösteren bu sıralarda, çalışan sınıfın her tarafta olanaklarının mucize ölçüsünde geliştiğini görüyorum; ve bunun bir sonucu da sosyalist kuruluş için Stuart Mill'in yazdığından daha sağlam ve geniş dayanaklar var. Ama hiç bir sosyalist program, ne kadar da gelişse... (bunları sağlayamazdı)"[(15)].

Bir fikrin, iktisatta böyle avantajları olabiliyor. Yani siz bir tarafta bir fikir ileri sürüyorsunuz. Ama bu teoriyle ilgili olmayan bir şekilde bir siyasal ya da sosyal gelişme ile ekonomik ve sosyal yaşamda büyük gelişmeler kaydediliyor. Herkes bu gelişmeyi bu teorinin doğruluğuna veriyor. Böyle şeyler zamanımızda da oldu. Birkaç örnek verelim:

1) Türkiye'de 24 Ocak kararlarıyla dış satımın artması planlanmıştı. Ama ilk altı ayda hiç artış olmadı. Sonra Irak-İran savaşı başladı. Deniz yolları riskli olmaya başlayınca bu iki ülke Türkiye'ye döndüler ticaret için. Bu nedenle 1981 dış satımı yüzde 65 arttı. Herkes bu artışı 24 Ocak kararlarına bağladı. 1981'den bu yana dört yıl geçti. Dış satım aynı artış oranının yarısına varamıyor. Ama gine aynı kanı yürürlükte. (Hattâ adı bir iyiye çıktığı için dış satım 1985'te azalsa da aynı değer yargısı sürer).

2) İngiltere'de petrol bulunmasıyla düzelen dış ticaret durumu da orada hükümetin uyguladığı "sıkı para" politikasına bağlandı.

3) Reagan'ın dış ülkeleri (müttefiklerini) kollamaya son vermesiyle Amerikan ekonomisinde doların değeri arttı. Asıl gelişme nedeni Amerika'nın ulusal egoistliğinin artışıdır ama, sevap Reagan'cı ekonomi politikasına yazıldı.

1870-1910 döneminde de Avrupa ve Kuzey Amerika'nın kaydettiği emsâlsiz (*) kalkınma ve gelişmenin nedeni, şimdi III. Dünya dediğimiz o zamanki sömürgelerin ve yarı sömürgelerin (Osmanlı İmparatorluğu, İran, Güney Amerika Devletleri ve Çin) sömürülmelerinin hızlandırılmış olmasıdır.

—V—

Ne yazık ki bu nokta Hilferding-Rosa Luxemburg ve Lenin kuşağına gelinceye kadar, sosyalistlerce de anlaşılmış değildir. Hattâ bazı enternasyonallerde, sömürgeciliğin Avrupa'lı işçilerin daha fazla sömürülmesini önlediği için, bunun lehinde konuşmalar yapıldığını da işittim ve bir yerlerde okudum. Ben belgesini görmedim ama, doğru olabileceğine inanırım. Bu konuların tartışmasına daha sonra geleceğiz. Burada yalnız bir şey belirtmek gerekiyor, ne Marx ve ne de ondan daha uzun yaşayıp emperyalizmin gelişmesinin ileri dönemeçlerine vardığını gören Engels'in üçüncü dünyanın sömürülüşünün, Avrupa'da işçilere bir ölçüde ferahlık ve refah sağlayacağını gördüklerine dair bilgi yok. Hiç olmazsa benim bilgim yok.

Yıllar boyu durmadan söylenenlerle kafası dolmuş aydınlar birikiminde, alışılanın tersini düşünmek bile doğrusu büyük onurdur!

Bunu şunun için yazıyorum. Serbest ticaret, sömürünün en uygun şekilde dış ülkelere yayılması olanağını bulduğu için, serbest ticareti savunanlar itibar kazandılar. Ve böylece içi boş bir ekonomi kuramı on yıllarla dünyanın en uygar bölgesine egemen olabildi.

Ama bizce kuramın zamana, bütün çürüklüğüne ve kuruluğuna karşın dayanmasını sağlayan üçüncü bir neden (Gözlerin yılmış olması, emperyalizmin soygundaki başarısından sonra) Auguste Comte'la başlatılıp gelişen pozitivist, neme lazımcı ve toplumun insanları gütmesini esas alan politikacıları haklı gösteren felsefe (ve özellikle tarih felsefesi) kuramlarının gücü ve etkisi de küçümsenemez. Gelecek yazıda da bunları göreceğiz.

(*) Stephan Zweig, bunun yaşama ve san'at yaşamına yansımasını ne güzel anlatır!..

---

(1) Bazan düşünsel çıkmazlara girip umutsuzluğa düştükçe bu satırları yeniden okurum. Alıntı İngilizce metinden çevrilerek yapıldı.
John Steinbeck-East of Eden. The Viking Press-New York-1952 baskısı. Sahife 131-132. Yapıtın nefis bir Türkçeye çevirisini (Sanırım Avni İnsel tarafından) okumuştum vaktiyle.

(2) Düşün Dergisi- Mayıs 1985'deki yazımız. 1 nolu dipnot.

(3) Bu konuyu 6. sayılı yazıda belirteceğiz. Yalnız konunun bize yansıyışı şöyle oldu: 1100 sahife (teksir sahifesi) ile 1789'dan 1914'e kadar ki Siyasi Tarih'i okuduk, Siyasal Bilgiler okulunda (1950'den sonra Fakülte). Bu notlar arasında Paris komünü yoktu.

(4) Aynı yazı- 3 nolu dipnot

(5) Mill'in belli başlı yapıtları şunlar:
- The Principles of Political Economy -konusu ekonomi-
- A System of Logics
- Consideration on Representative Goverment -konusu hukuk-
- Autobiography -otobiyografi-
- Utilitarianisme -konusu ahlak-
- An Examination of Sir William Hamilton Philosophy -konusu felsefe-
- Three Essays on Religion -din bilimi konusunda-
Bunlar sadece yapıtlarının bir kısmı. Görülüyor ki her alandan ses vermiş. Hem de ne namuslu bir ses!..

(6) Düşün Dergisi -Mayıs 1985 sayısındaki yazımız- Not 3.

(7) Orhan Hançerlioğlu, Ekonomi Sözlüğü -sahife 273.

(8) Joan Robinson, Economic Philosophy -Penguin Books baskısı 1973 sahife 53.

(9) Adı geçen kitap sahife 57-58

(10)Marshall'ın,Industry and Trade adlı kitabının vii sayfasından alıntıyı yapan Joan Robinson -A.g.e. sahife 55

(11) Bakınız -Joan Robinson-A.g.e. sahife 54

(12) Joan Robinson -A.g.e. sahife 64

(13) Joan Robinson -A.g.e. sahife 70

(14) Düşün Dergisi, Mayıs-1985 sayısı- yazımızın son paragrafı.

(15) A. Marshall -Industry and Trade- sahife vii

TURGUT UYAR

OTUZYEDİ GÜN KAÇ GÜNDÜR

-ama siz ne kadar sayarsanız o kadar

bu yaşta hakkım yok ki mutlu olmaya
her şey taze ve güzel
ve çılgın olmaya hazır
benim,
-ama her yaşta mutlu olmaya hakkı vardır insanın

peki, o zaman insanın kalbi nerdedir
Atina'da mı, İskenderiye'de mi
İ.S.1900'de Azapkapı'da mı İstanbul'da
-ama insan kalbinin içindedir

peki, ne yazdınız ne yaşadınız bu güne kadar
ne güzel şeyler mi
bütün olta balıkçıları ölüp gittiler
hiç bir şeyleri kalmadı hiç
olta misina kerteriz dümen
denizleri bile
-ama kerterizleri yoktu ki zaten

sigaranı mı sordun sönmüş şurda duruyor
sönmüş orda duruyor işte
-ama ne kadar ahşap ev varsa yakar yine de

Olguculuğun ya da Olgucu Düşünce Tarzının Eleştirisi -I

Hazırlayan:
Oğuz Özügül

Günümüzde olguculuğu (pozitivizm) yalnız geç-burjuva felsefesine özgü bir akım olarak değil, burjuva toplumunun düşünce tarzı ya da burjuva ideolojilerinin düşünsel yapısı olarak ele almak daha doğru ve yerinde bir tutum olacaktır. Olgucu düşünce tarzının sadece *Comte* ile *Spencer'*in, *Mach* ile *Avenarius'*un, *Wittgenstein, Carnap* ve *Popper'*in adıyla birlikte anılması sık sık karşılaşılan bir yanılgı olmakta ve böylece bu düşünce tarzının kendi toplumsal önkoşullarıyla, yani kapitalist toplum düzeniyle olan yakın ilişkisi gözden kaçmaktadır. Çünkü olguculuğun meydana çıkışı ve yaygınlaşması, burjuva toplumunun gelişmesinin dolaysız ve de kendiliğinden dışavurumudur. Olguculukta kapitalist üretim ilişkilerinin geçerlik kazanması ve sınıflar arasında uzlaşmaz çelişkilerin belirmesi yansımaktadır. Bu anlamda olgucu düşünce tarzı tüm burjuva ideolojilerinin *temel bir özelliği* olmakta ve geç-burjuva toplumunun temel ilişkilerini yansıtmaktadır: İnsanın yalıtlanmışlığı, toplumsal ilişkilerin ayrımlaşması, burjuvazinin seçenekten yoksunluğu ve tarih sahnesinden çekilişi.

Olgucu düşünce tarzının, tüm burjuva ideolojilerinin temel bir özelliği olduğunu saptamak, onu burjuva ideolojilerinin tek biçimi olarak görmemize neden olmamalıdır. Ne var ki, burjuva ideolojilerinin öteki biçimleri (yeni-Hegelcilik, yaşam felsefesi, görüngü-bilim, varoluşçuluk, yapısalcılık vb.) önce olgucu düşünce tarzı tarafından hazırlanan koşullar altında oluşmuşlar ve oluşmaktadırlar.

Felsefe tarihinde olguculuğun ilerici toplumsal devinimlere hiçbir yararı dokunmamıştır. *George Berkeley* ve *David Hume* gibi olgucu akımın öncüleri bile, maddeci eleştiri karşısında din'i savunma amacını güden dünya-görüşsel dizgeler ve düşünce tarzları geliştirmişlerdir. Düşünürlerce değişik biçimlerde yanıtlanan, insanın doğaya ve topluma akılcı yönden *nasıl* egemen olacağı sorusuna *Berkeley'*in, dış dünyanın varlığını yadsıyarak ve tanrı düşüncesini yeniden canlandırarak verdiği yanıt, günün toplumsal durumuna da uygun düşen bir çözüm oluyordu:

Bilindiği gibi İngiliz devrimi, soylularla burjuvazi arasında varılan bir uzlaşma ile sonuçlanmıştır. Böylece bir zamanlar devrimci olan burjuvazinin ideolojisini, özellikle tanrıtanımazcı maddeciliği ortadan kaldırma ve yerini maddeciliğe karşı bir öğretiyle doldurma gereksinimi doğmuştur. 1648'den sonra *Bacon* ve *Hobbes'*un felsefesine sırt çeviren burjuvazi ile burjuvalaştırılan soylular halk kitlelerini yatıştırmak için bir dine ve buna uygun olarak maddeciliği hedef alan bir felsefeye gereksinim duymuşlardır. Gerici konuma düşmüş burjuvazinin yeni çıkarlarını ideolojik açıdan dile getiren ilk düşünür *George Berkeley* olmuştur. *Berkeley'*in felsefi uğraşları, nesnel bir gerçekliğin yadsınmasından ileri gelmekteydi. Olguculuğun daha sonra maddeciliğe karşı öne süreceği başlıca savları ilk kez *Berkeley* kendi felsefesi içinde geliştirmiştir.. Burada, örneğin nesnel gerçekliğin ve maddesel tözlerin varlığının yadsınması, imgelerimizin (duyumlar, algılar ve tasarımlardan çıkıp kavramlar ve anlatımlar üzerinden kuramlara kadar) nesnel içeriğinin yok edilmesi ya da yadsınması, nesnel yasallıkların göz ardı edilmesi ya da idealist açıdan saptırılması söz konusu olmaktadır.

Öte yandan *David Hume'*un felsefesinde soylularla burjuvazi arasındaki uzlaşmanın daha da gelişmiş bir biçimi yansımaktaydı. Soylular giderek kapitalist ilişkileri daha çok benimsemeye başlamış, sermaye ise, yani sanayiciler, bankacılar ve tüccarlar tam anlamıyla yararcı (utilitarist) ve tutucu bir konum almışlardı. Toplumsal ve de tinsel yaşam, egemen ilişkilerin sağlamlaştırılmasına yönelik çabalarca belirleniyordu. *Hume'*un siyasal-felsefi araştırmaları bu toplumsal ve ekonomik gelişmeyle uyum içindeydi. *Hume'*a göre en iyi yönetim biçimi, krallık iktidarıyla burjuva-soylu temsilcilerinin birleşmesiydi. Bilgi-kuramsal görüşleri de birçok bakımdan tutucu olan *Hume'*un felsefesi, örneğin göreli-olan ve mutlak-olan arasındaki ilişki üzerine dahice düşünceler içermesine karşın, yine de bilinemezcilik'le (agnostisizm) sonuçlanıyordu. *Berkeley* öznel-idealist bir tutumla dış dünyanın salt bir duyum olduğunu ileri sürerken, *Hume'*un görüş açısı şöyleydi: Duyumlarımın ardında bir şeyler olsa bile, bu konuda hiçbir yanıt verilemeyeceği için, sorunu dışlarım. *Hume'*un felsefesini izleyenlerden hiçbiri tutarlı bir tanrıtanımazcılığa ulaşamamış, ama birçoğu olguculuğa varmıştır. *Berkeley'*e karşılık *Hume'*un dinsel dogmalarla bağı hemen hemen yok denecek kadar azdı. Felsefesinde açıkça tanrıbilimsel motifler pek görülmez. *Berkeley* kuramsal bir tanrı bilgisini olası sayarken, *Hume* bu olasılığı kesinlikle reddediyordu. Böylece tanrının varlığı kuramsal olarak artık kanıtlanamıyordu, ama *Hume'*a göre, onu kuramsal olarak çürütmek de mümkün değildi.

Bununla maddeciliğin ve din eleştirisinin önü alınmış olacaktı. *Hume* ayrıca, duyusal izlenimlerin özne ile nesnenin dışında var olan bağımsız "gerçeklikler" olduğu savını da öne sürmüştür. Böylece duyumlarımızın özyapısına ilişkin *Mach'*çı anlayışın felsefi te-

meli atılmış oluyordu. Soylularla burjuvazinin kurduğu bağlaşıklıktan doğan İngiliz öznel idealizmi ile bilinemezciliği gibi, *Louis Philippe* Fransasında feodalizmin kalıntılarıyla burjuvazi arasında varılan uzlaşmadan da olgucu öğretilerin belirmesini kolaylaştıran bir ideoloji doğmuştur. *Napoleon*'un yenilgisinden sonra ve Restorasyon döneminde gücü artan soyluların etkisi, 1830 devriminden sonra bile pek de az değildi. Bu devrimle birlikte Fransa halkından korku duymaya başlayan burjuvazi soylularla halka karşı bir bağlaşıklık kurmaya hazırdı. İdeoloji alanında bu uzlaşma, Restorasyon dönemi tinselciliğindeki (spiritualizm) bilmesinlerci (obskurantist) öğretilerin ortadan kalkmasıyla ve maddeci geleneklere karşı açılan savaşta daha etkili bir araç yerine geçmesi istenen felsefe dizgelerinin meydana çıkmasıyla kendini belli ediyordu. 1830'lu yılların sonlarına doğru Fransa'da *August Comte* tarafından biçimlendirilen olguculuk, 18. yüzyıl ilerici Fransız felsefesindeki maddeciliği ve tanrıtanımazcılığı ortadan kaldırma amacına yönelikti. Kısa süre sonra olguculuk burjuvazinin geniş çevrelerince —Fransa dışında da— benimsenmişti. Ayrıca olguculuk, idealist Alman felsefelerinin tersine, bilimi dogmatik doğa felsefesinden kurtarabilecek bir araç olarak da sunuyordu kendisini. *Hegel* okulunun çöküşü, olguculuğun Almanya ve Avusturya'da da etkili olması için elverişli bir ortam yaratmıştı. Olgucular kendilerini önyargısız, sağın "olumlu" bir bilimin savunucuları sayıyorlardı. Bu olguculuğun özü, kendi kuşkucu-bilinemezci konumları dışında, tüm felsefelerin bilimselliğinin yadsınmasından ileri geliyordu. Yöntemleri de kısmen o dönemdeki doğabilimin yöntemlerine dayanıyordu ve açık seçik anti-diyalektik bir nitelik taşıyordu. Olguculara göre felsefe büyük bölümüyle doğabilim içinde çözülüp dağılmalıydı. Bilimsel dünya görüşüne karşı yürütülen savaşta bu tür düşüncelerin yararı kolayca görülmektedir. Tüm dünya-görüşsel sorunların bilimsel açıdan çözülemeyeceği ve yanıtlanamayacağının öne sürülmesi, olguculuğun temel savını oluşturuyordu. Felsefi dünya görüşler sözümona bilimsel olarak temellendirilemezlerdi. Fransız olguculuğu, felsefedeki kurguların ve tinselciliğin önünü almak isteyen bir düşünce akımı olarak ortaya çıkmıştı. Gerçekte ise öznel idealizme bağlı kalmış ve kendi öğretilerinin bilimsel açıdan temellendirilebilirliğine hiç de bağımlı olmadığı için, idealist felsefeye ve dine bir zararı dokunmamıştır. Bu nedenle olguculuğun gördüğü başlıca işlev, felsefi maddeciliğin bilimselliğini gözden düşürmeye ve etkilerini azaltmaya çalışmaktan öteye gitmemiştir.

19. yüzyılın sonuna doğru Almanya ile Avusturya'da etkili olmaya başlayan olguculuk, gerçekte maddeciliği ve özellikle bilimsel öğretiyi hedef alan bir akım olmasına karşın, kurgusal, bilime yabancı bir doğa felsefesine, öznel-idealist dünya görüşlerine ve her çeşit diyalektik felsefeye karşı bir tepki saymaktaydı kendisini. Tıpkı *Berkeley* ve *Hume*'un felsefesi ve de Fransa'daki olguculuk gibi, Avusturya ile Alman felsefesindeki bu olgucu akım da, egemen çevreler için halkı ideolojik açıdan silahsızlandırmanın büyük önem taşıdığı bir dönemde meydana çıkmıştır. 19. yüzyılın yetmişli ve seksenli yıllarında burjuvazi tüm Avrupa'da daha da gerici bir konum almıştı. 1848'den bu yana soylularla birleşen Alman burjuvazisinin halktan korku duyması için yeterli nedeni vardı. Dünya-görüşsel bakımdan Alman burjuvazisinin durumu, bir yandan nesnel bilgileri elde etme olanaklarını yadsımasında ve öznelliğe sığınmasında anlatımını buluyordu. Öte yandan doğadaki, toplumdaki ve düşüncedeki temel devinim ve de gelişme yasallıkları konusunda bilimsel olarak temellendirilmiş gerçekleri içeren bilimsel öğretiye karşı çıkmak için felsefe harekete geçirilmişti. Bir yandan usdışıcılık (irrasyonalizm) yolu açılmış, öte yandan olguculuğu daha da geliştirmek gündeme gelmişti. İşte bu noktada yeni-Kantçılığın yanı sıra *Ernst Mach* ile *Richard Avenarius*'un felsefesi yardıma koşmuştur. Bu olguculuğa kurucusunun adı verilerek "Machçılık" denmiştir.

Machçılık ikircimli küçük burjuvazinin ideolojik isterlerine de yanıt vermiştir. Kendisini yan tutmayan bir felsefe diye tanıtan Machçılık, küçük burjuva katmanları içinde uzlaşma yolları ya da yan tutmayan görüş açıları arayan öğeler için tutunacak bir dal olmuştur. Machçı olguculuk eski olguculuğun temel özelliklerini korumuşsa da, daha çok mücadeleci olmak zorunda kalmış ve bilimi tüm "metafizik saçmalıklar"-dan temizleme belgisi altında, bilimleri maddeci temellerinden yoksun bırakmayı hedef almıştır. *Ernst Mach* ile *Richard Avenarius*'un felsefesinin özü "Maddecilik ve Görgül Eleştiricilik" yapıtında ayrıntılarıyla betimlenmiş ve eleştirilmiştir.

Uzlaşmaz çelişkilerin artması ile olguculuğun gelişerek yaygınlık kazanması arasındaki bu belirgin ilişkiler göz önüne alınırsa, yüzyılımıza özgü olguculuğun, yani yeni-olguculuğun Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen bunalım döneminde ortaya çıkmasını bir rastlantı olarak tanımlamak pek mümkün değildir.

Yeni-olguculuk 1920'li yıllarda Avrupa'nın merkezinde Viyana Okulu'-nun kurulmasıyla biçimlenmiştir. Okulun üyeleriyle daha önceki olgucular arasında felsefe tarihi açısından büyük bir ayrım yoktur. Onlar da tıpkı *Comte, Mill, Spencer, Mach* ve *Avenarius* gibi, kendilerini maddeciliğin karşıtları olarak görmüyorlar ve "metafizik kurgular"a karşı savaştıklarını ileri sürüyorlardı. Gerçekte ise yeni-olguculuğun işlevi, maddeciliğe, özellikle de bilimsel öğretiye karşı çıkmaktan ileri geliyordu ve bugün de aynı işlevi görmektedir. Kuşkusuz yeni-olguculuk her zaman burjuvazinin kendi çıkarlarını savunmasına yardımcı olmuştur. Ne var ki, Viyana Okulu üyelerinin kişisel ideolojik ve siyasal tutumlarının ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir.

Öte yandan yeni-olguculuğa koşut olarak usdışıcılık da gelişmeye başlamıştı. Bilindiği gibi usdışıcılığın ideolojik yönden gördüğü işlev, toplumsal gelişmeyi gizemli bir duruma getirmekten ve giderek artan toplumsal çelişkileri gizlemekten ileri geliyordu. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra gizemciliğin yaygınlaşması ve kişilere tapmanın ululanması, sermayenin çıkarı doğrultusunda önderlerden oluşan bir çevrenin diktatörlüğünü nesnel olarak hazırlamış ve daha sonra da desteklemiştir. Yeni-olguculuk usdışıcılıkla başlangıçtan bu yana bir çatışmaya girmiştir. Viyana Okulu üyelerinden birçoğu, toplumsal yaşamın tüm alanlarında giderek güçlenen usdışıcılığa karşı savaşmışlardır. Yazılarında usdışıcı savlarla hesaplaşmayan bir Viyana Okulu üyesi hemen hemen yok denecek kadar azdır. Örneğin *Carnap Heidegger*'in felsefesini çözümlerken usdışıcı felsefeyi de eleştirmiş ve felsefedeki sorunların sadece dildeki karışıklıklara dayandığı görüşüne varmıştır. Bilindiği gibi bu sav daha önce *Wittgenstein* tarafından savunulmuştur.

Demek ki Viyana Okulu içinde oluşan yeni-olguculuk, toplumsal üst yapının usdışıcı duruma getirilmesine karşı bir tepkiydi. Yeni-olgucular, özellikle *Neurath, Carnap* ve *Philipp Frank*'ta belli olduğu gibi, usdışıcılığın gelişmesi ile toplumdaki gününü doldurmuş güçlerin eylemleri arasında bulunan kimi bağlamları açık seçik görmüşlerdir. Aslında yeni-olgucular burjuva aydınlanmasının görüş açısını savunmaktaydılar: Mantıksal bir düşüncenin ve bilime dayalı bir dünya anlayışının propagandasını yaparak yeni bir toplumsal düzenin kurulmasına yardımcı olmak istiyorlardı. Ancak bu yeni düzenin ayrıntılarını açıklamıyorlardı. Viyana Oku-

lunun önde gelen temsilcileri usdışıcılığa karşı savaşta kendilerini, Viyana'lı öğretmenler ve Alman sanatçıları arasındaki, kısmen de bilim alanındaki göreli ilerici güçlerle birleşmiş hissediyorlardı. Yeni-olguculuk ideolojide söylencenin egemen olmasına ve toplumsal varlığın giderek faşistleştirilmesine karşı nesnel olarak hiçbir şey yapamadığı gibi, üstelik burjuva ideolojisi içinde usdışıcılığın zorunlu karşılığı olarak etkinlik göstermiştir.

Kapitalist üretim ilişkileri üretici güçlerin gelişmesini gün geçtikçe daha çok engellemektedir. Kapitalizm varolan koşullar altında üretici güçlerin gelişmesini elden geldiğince üst düzeye çıkarma yönünde çaba göstermektedir. Bu gelişme bir yandan teknik, matematik ve doğa bilimlerinin ilerlemesini, öte yandan da bilimsel temel üzerinde her çeşit toplumbilimin engellenmesini ve baskı altında tutulmasını koşullamaktadır. Yeni-olguculuk matematik, mantık, doğabilim, teknik bilimler ve bir dizi modern bilim dallarının gelişmesi için ideolojik-felsefi bir temel oluşturmuştur, hem de doğabilimlerine özgü kendiliğinden (spontan) bir maddecilik yönsemesine meydan vermeden. Daha sonra da bir dünya görüşü olarak bilimsel öğretiye karşı düşmanca bir tavır takınmıştır. Yeni-olguculuk genelde ne idealizm ne de usdışıcılık için bir tehlike yaratmıştır; ama maddeciliğe, özellikle de bilimsel öğretiye karşı bir silah olarak işlev görmüştür. Ne var ki, kapitalizmin gelişmesi faşist diktatörlüğe yol açtığı zaman, yeni-olguculuk da yıkıcı bir güç sayılarak egemen ideolojiden uzaklaştırılmıştır.

Yeni-olgucülardan birçoğunun kişisel yönelimi ve oynadığı nesnel rol ayrılıklar göstermekteydi. Ve bu ayrımı görmek de oldukça güçtü. Üstelik burjuvazi bile yeni-olguculuk tarafından tehdit edilmeyip, tersine desteklendiğini uzun süre anlayamamıştır. En gerici sermaye çevreleri bu dünya görüşüne ve olgucu düşünce tarzına pek de yakınlık göstermiyorlardı. Bunun yerine, diktatörlüğü ideolojik yönden temellendirmek için kendilerine daha uygun görünen usdışıcılığa bel bağlamışlardı. Büyük toplumsal dönüşümlerin ve bunalımların baş gösterdiği, faşizmin biçimlenerek geliştiği bir dönemde, kendisini dünya görüşü açısından tarafsız sayan yeni-olguculuk daha çok yolunu şaşırmış, dünya-görüşsel ve siyasal-ideolojik bakımdan sallantıda kalan küçük burjuvazinin, özellikle de küçük burjuva aydınlarının gereksinimlerini karşılamıştır. Viyana Okulu Alman ya da Avusturya sermayesinin desteğini hiçbir zaman kazanamamış, bu ülkelerdeki etkisi de oldukça sınırlı kalmıştır. Yeni-olguculuk hizmetinde bulunduğu sınıfın en gerici ve en saldırgan güçlerince ortadan kaldırılmıştır.

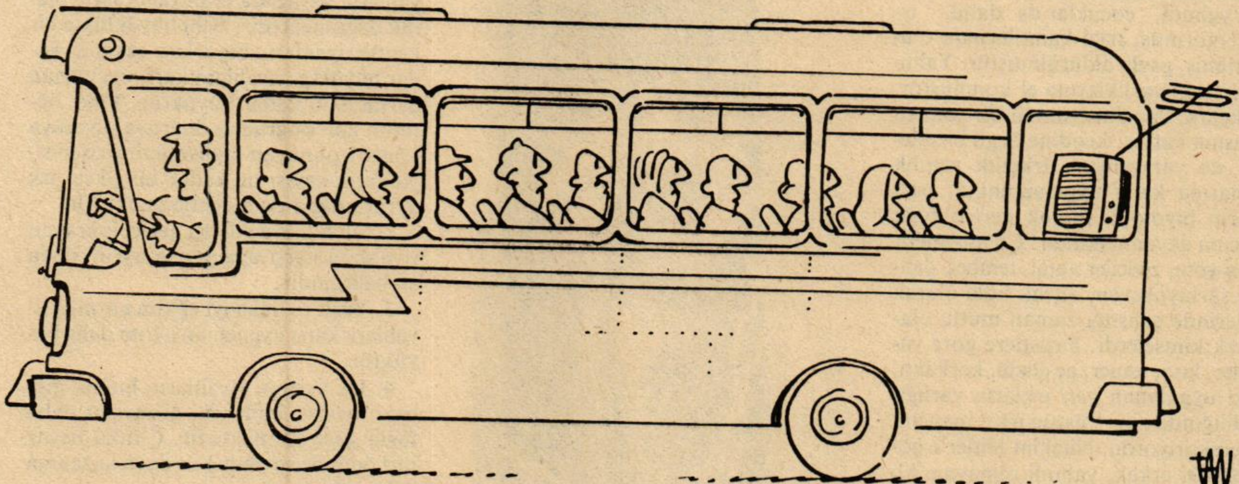
Yeni-olguculuk, bir bütün olarak burjuva ideolojisince yerine getirilmesi gereken ödevlerden yalnız bir bölümünü gerçekleştirmiştir; çünkü bir yandan toplumbilimler dışındaki modern bilimlerin gelişmesini engellemeyip, bu gelişmeye kısmen yararı bile dokunmuş, ancak öte yandan tüm yeni bilgilerin bilimsel, maddeci bir dünya imgesi içinde bireşimini engellemiştir. Bilimsel öğretiye karşı savaşmak ve burjuva dünyasında istikrarı sağlamak için yeni-olguculuğu elverişli bir araç yapan birinci özellik, maddeciliğe karşı oluşudur. Yeni-olguculuk bilimsel öğretiyi, maddenin varoluşunu ve bilinç karşısında birincilliğini öne sürdüğü için bilimdışı diye yermiştir. Yeni-olguculuğun ikinci özelliği de tarihselciliğe karşı oluşudur. Gerçek-olanlara tümüyle tarihselci olmayan biçimde yaklaşımı, temel toplumsal yasallıkları yadsımasına neden olmuştur. Kapitalist kâr için zorunlu olan bilimlerin gelişmesine izin veren ve bir bakıma bu gelişmeyi destekleyen, buna karşın maddeciliğin yaygınlaşmasını engelleyen, tarihselci olmayan bir maddecilik-karşıtı olarak üstelik temel toplumsal yasallıkları yadsıyan bir felsefe, yani yeni-olguculuk, yüzyılımızın yirmili ve otuzlu yıllarında gericiliğin işini nesnel olarak kolaylaştırmıştır. Yeni-olgucülardan birçoğunun yönelimi farklı bile olsa, bu durum yine de geçerlidir.

Yeni-olgucularca ya da yeni-olguculuğa yakın düşünürlerce geliştirilmiş ya da gelişmeleri yeni-olgucular tarafından etkilenmiş bilim dalları bilimsel-teknik devrim sürecinde giderek daha çok uygulama alanı bulmaktadırlar. Bu süreç içinde yeni-olgucu düşünceler sözü edilen bilim dallarına taşındıkları için, yeni-olguculuğun yayılma olasılığı giderek artmaktadır. İşte bu nedenle yeni-olguculukla somut bir hesaplaşmaya girmek zorunlu olmaktadır. (Sürecek)

Not: Olgucu düşünce tarzına yönelik eleştirinin, aşağıda başlıklarını verdiğimiz yazı dizisiyle sürdürülmesi düşünülmektedir:
- Mantıksal Olguculuk ya da Yeni-Olguculuk
- Fizikselcilik
- Olguculuk'ta Dil'in Mutlaklaştırılması
- Popper ve Olguculuk
- Sonuç

Kaynaklar da bu yazı dizisinin sonunda belirtilecektir.

Tan Oral

Irkçılığın İktisadi Kökenleri

Nuri Karacan

Zenciler mutludur. Utanılacak bir şeyleri yoktur. Utansalar da yüzlerinin kızardığı belli olmaz.
Andrew Veitch

Kapitalist üretim biçimi, özel girişimin kâr dürtüsüne dayanır. Bunun sonucu, emeğin sömürüsü, tekelcilik, emperyalizm ve ırkçılıktır. Bu yazının amacı, ırkçılığın iktisadi kökenlerini araştırmaktır.

Irkçılığın en ilkel biçimi olan köle ticaretinde, kâr dürtüsü, insanı meta durumuna indirgemiştir. Köle ticaretinde siyah derili (genellikle Afrikalı) zorla yakalanmakta, ABD'de Savannah ve Charleston pazarlarında açık arttırmayla satılmakta, özgürlüğünü yitirmekte, boğaz tokluğuna yaşam boyu çalıştırılmaktaydı. Köle ticaretinin yasaklanmasından bu yana uzun süre geçmesine karşın, Birleşmiş Milletler komisyonlarının belirttiği gibi, köle ticareti hâlâ sürmektedir.

Irkçılığın en ilkel örneklerinden biri de Hitler yönetimindeki 1930'lar Almanya'sında yaşanmıştır. 6 milyondan fazla yahudi, çocuklar da dahil, işkence görmüş, nazi kamplarında ölüme itilmiş, gazla öldürülmüştür. Yahudilerin mal varlıklarına el konmuştur.

Irkçılık, kâr dürtüsünün bir sonucu olmasına karşın, kendine özgü bir ideoloji de yaratmıştır. Irkçılık azınlık gruplarına karşı uygulanmakta, bazı ırkların biyolojik olarak geri olduğu inancına dayanmaktadır. Çoğu Amerikalıya göre, zenciler aptal, tembel, dansı ve şarkıyı seven, ancak köle olarak el işlerinde çalıştığı zaman mutlu olabilecek kimselerdi. Faşistlere göre yahudiler, kısa, esmer, aç gözlü, korkaktı. Baskı uygulanan *geri* ırkların varlığı, kendiliğinden bir "üstün ırk" inancını da gerektiriyordu. Nitekim Hitler'e göre, beyaz, erkek, yahudi olmayan Almanlar (ari ırk) üstün ırktı. Ari ırktan olanlar uzun boylu, kuvvetli, sarışın, çok zekiydi. Bunu kanıtlamak için, hiç bir anlamlı sonuç getirmeyen bir dizi araştırmaya girişildi.

Bugün ABD'de ırkçılık sonucunda, siyahların, beyazlara oranla ortalama servet ve gelirleri düşüktür, siyahlar arasında işsizlik oranı daha büyüktür. Nitekim 1975'te bütün siyah ailelerin yüzde 31'inin yıllık geliri, 4 kişilik bir kentli aile için belirlenen 5500 dolarlık resmi fakirlik düzeyinin altındaydı, bir başka deyişle bu aileler resmen fakirdi. Kentlerde, beyaz olmayan erkekler, beyazlara oranla yüzde 40 daha az gelir elde etmektedir. Siyahlar arasında işsizlik oranı ise daima beyazlarınkinden yüksektir. Tablo, 1975-1980 yılları arasında beyaz ve siyahlar arasındaki işsizlik oranını göstermektedir. Tablodan açıkça görülebileceği gibi, iki grup arasında yüzde 6-7'lik bir fark vardır. İktisadi konjonktür nedeniyle faaliyetin arttığı anlarda işe ilk alınanlar beyazlar, iktisadi faaliyetin daraldığı anlarda işten ilk atılanlar siyahlardır. Şunu da belirtelim ki, siyahların yaptığı bir çok iş, beyazların hiç bir ücrette yapmak istemediği işlerdir.

ABD'de Irklara Göre İşsizlik Oranı (Yüzde)

Yıllar	Beyaz Irk	Siyah ve diğer
1975	7.8	13.9
1976	7.0	13.1
1977	6.1	13.9
1978	5.2	11.9
1979	5.1	11.3
1980	6.3	13.2

Yapılan bir araştırma[1] siyahlara karşı sürdürülen ırk ayrımıyla ilgili şu verileri ortaya koymaktadır:

1. Irk ayrımı, o yörede yaşayan siyahların beyazlara oranıyla orantılı olarak değişmektedir. Belli büyüklükte bir kentte siyahların beyazlara oranı ne kadar büyükse, siyahlara karşı uygulanan ayrım da o kadar büyüktür. Yine, öğretim gibi doğrudan doğruya piyasaya yönelik olmayan faaliyetlere girişen siyahların sayısı ne kadar büyükse, ırk ayrımı daha da şiddetlenmektedir.
2. Sürekli iş değil de, geçici iş arayan siyahlara karşı uygulanan ayrım daha az belirgindir.
3. Yaşlı ve daha iyi eğitim görmüş siyahlara karşı uygulanan ayrım daha büyüktür.
4. Irk ayrımı, siyahların hukuk gibi bazı meslek kollarına girmesini daha fazla güçleştirmektedir. Çünkü beyaz jüri önünde savunma ve dava kazanma daha güçtür.

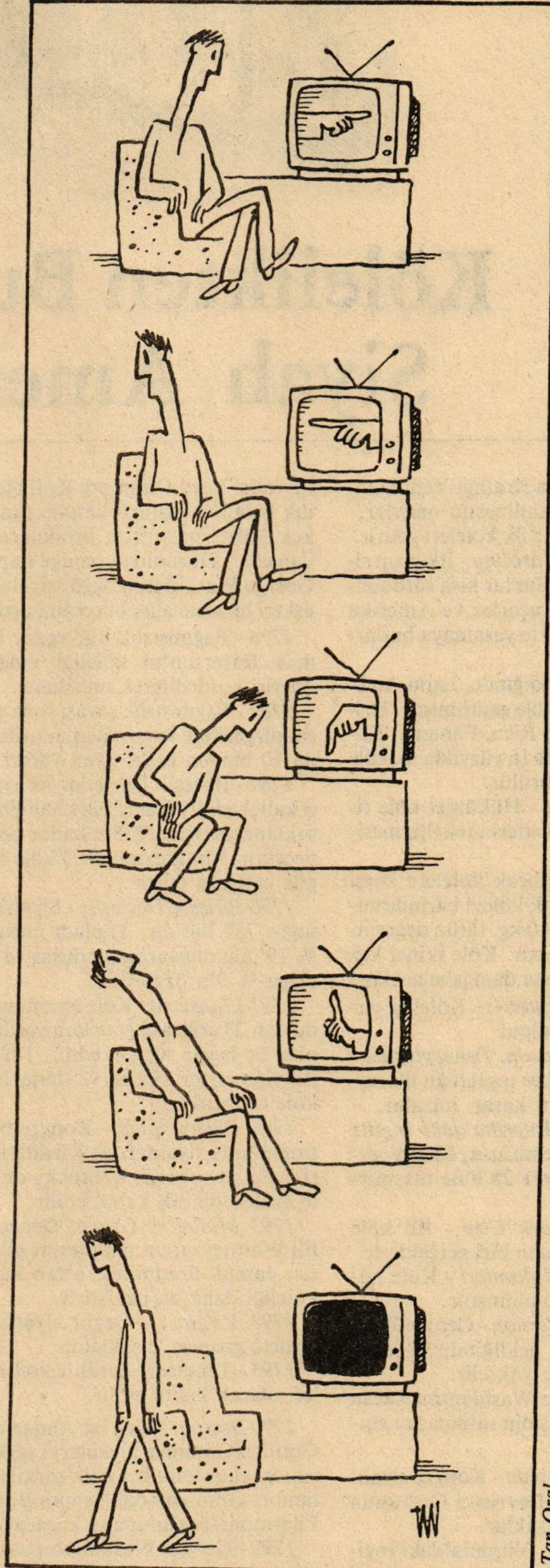
ABD'de ırk ayrımı eğitim alanında belirgindir. Elimizde veri bulunan 1974'e kadar, uygun yaş gruplarında, siyahların yüzde 72'si liseyi bitirmekte, yüzde 18'i bir fakülteye kayıt olmakta, yüzde 8'i bir fakülteyi bitirmeyi başarmaktadır. Beyazlar için bu oranlar daha yüksektir: ayni yaş grubundaki beyazların yüzde 85'i liseyi bitirmekte, yüzde 25'i bir fakülteye kayıt olmakta, yüzde 21'i bir fakülteyi bitirmektedir. Öğrenimlerini yarıda bırakmak zorunda kalan siyahların çoğu, bunu iktisadi baskılar nedeniyle yapmaktadır.

Siyahların daha düşük bir yaşama standardına sahip olmalarının bir nedeni de, piyasada uygulanan ırk ayrımı sonunda ücretlerinin düşük olması yanında, benzer bir evi kiralamak için beyazlara oranla daha yüksek kira ödemek zorunda kalmalarıdır.[2]

ABD'de uygulandığı biçimiyle ırkçılıktan kim faydalanmaktadır? Yanıltıcı da olsa, ırk ayrımı yapılmaması halinde beyaz işçilerin elde edeceği ücretin, bugün elde ettiklerinden daha düşük; siyah işçilerin elde edeceği ücretin, bugün elde ettiklerinden daha yüksek olacağı düşünülebilir. Bazı tutucu iktisatçıların öne sürdüğü gibi, ırk ayrımı olmaması durumunda, işçi piyasasında tam rekabetin geçerli olacağı, bundan da kapitalistin faydalanacağı savı kabul edilemez. Kapitalistlerin ırk ayrımından zararlı çıkmasına karşın, ırkçılığınsürmesi açıklanamaz. Gerçekte kapitalist, ırk ayrımından çeşitli biçimlerde faydalanır. Irk ayrımı işçileri böler, sendikaları zayflatır ve bütün işçiler için ücretin daha düşük bir düzeyde gerçekleşmesine yol açar. Ayrıca ırkçılık, Vietnam'da olduğu gibi, emperyalist savaşlar sürdürülmesini çoğunluğun gözünde meşru hâle getirir.

Reagan, uyarılara karşın, Federal Alman Cumhuriyeti'nde bir gestapo mezarlığında saygı duruşunda bulunurken, bir ırkçı ülkeden diğerine sevgi ve dayanışma mesajı götürmekte olduğunun bilincindeydi.

Ali Rıza Hoca Cuma namazından sonra şöyle dedi: "Allahın katında zenginle fakir, beyazla zenci, boynuzluyla boynuzsuz, hırlıyla hırsız birdir." Beyni uyuşmuş gibiydi. Sanki bir şeyler kayıyordu. Uykusu vardı. Bir şeyler yanlıştı, düzeltmek istedi, aceleyle ekledi: "Tabii namaz kılanın, oruç tutanın önceliği var."

---

(1) Gary S. Becker, *The Economics of Discrimination*, (Chicago: University of Chicago Press, 1971.

(2) Edwin Mills, *Urban Economics*, Glenview Ill.: Scott Foresman, 1972.

Kölelikten Bugüne Siyah Amerika

1501 - İspanya Krallığı Yeni Dünya'da köle kullanılmasını onaylar.

1502 - Portekiz ilk köleleri getirir.

1526 Güney Karolina - İlk grup siyahlar getirilir. Bunlar kısa süre sonra iç bölgelere kaçarlar ve Amerika Yerlileriyle birlikte yaşamaya başlarlar.

1600'lere gelindiğinde, Latin Amerika'ya 900 bin köle getirilmiştir. Hispaniola, Puerto Rico, Panama, Küba ve Meksika'da 16 yüzyılda ilk köle başkaldırıları görülür.

1618 İngiltere - Hükümet köle ticareti yapan şirketlerin tekelleşmesine izin verir.

1640-1699 - Kaçak kölelere karşı ilk yasalar: Kaçak köleyi barındıranlar her gece için 10 kg. tütün değerinde ceza ödeyecektir. Köle ikinci kez kaçmaya kalkışırsa damgalanacaktır.

1641 Massachusetts- Köleliği yasallaştıran ilk koloni.

1688 Germantown, Pennsylvania - Mennonite Quaker topluluğu ilk resmi kölelik karşıtı kararı imzalar.

1700 Kuzey Amerika'daki İngiliz Kolonileri - Köle nüfusu, 23 bini güneyde olmak üzere 28 bine ulaşmıştır.

1712 New York City - İlk köle ayaklanmalarından biri gerçekleşir.

1750 İngiliz Kolonileri - Köle nüfusu 236.400'ü bulmuştur.

1752 Mount Vernon - George Washington eyalete geldiğinde 18 olan köle sayısı 200'e yükselir.

1776 - George Washignton kaçan kölelerinden birisinin satılmasını emreder.

1775 Philadelphia - Kongre siyahların Amerikan Devrimci Ordusuna katılmalarını yasaklar.

1775 Virginia - Virginia'daki İngiliz valisi Lord Dunmore Krallığa sadık kalan ve orduya katılan tüm erkek kölelerin serbest bırakılacağını ilan eder. Durumdan paniğe kapılan George Washington özgür siyahların askeri hizmete alınabileceğini açıklar.

1776 - Bağımsızlık Bildirgesi, Thomas Jefferson'ın köleliği kınayan önerisi reddedilerek imzalanır.

1783 - Bağımsızlık savaşı sona erer, sömürgecilere karşı savaşan ordularda 10 binden fazla siyah vardır.

1787 - Birleşik Devletler Anayasası kabul edilir. Ama köle ithalinin yasaklanması için 1808'e kadar beklenecektir. Kongre önünde 5 köle 3 özgür yurttaşa eşittir.

1790 Birleşik Devletler - Siyahların sayısı 757 bin'dir. Toplam nüfusun % 19'unu oluşturmaktadırlar ve yalnızca % 9'u özgürdür.

1791 Louisiana - Köle isyanının ardından 23 köle asılır, onlara yardımcı olan üç beyaz sürgün edilir. 1795'te ise yine isyan olacak ve daha fazla köle asılacaktır.

1791 Philadelphia - Kongre barış zamanında siyahları ve Kızılderilileri ordudan çıkarır. Kentucky de köle eyaleti olarak kabul edilir.

1793 Mulberry Grove, Georgia - Eli Whitney çırçır makinesini geliştirir, pamuk üretiminde artan kârlar köleliği daha da pekiştirir.

1793 Virginia - Özgür siyahların eyalete girmesi yasaklanır.

1796 - Tennessee Birlik'e köle eyaleti olarak kabul edilir.

1799 Boston - Genç bir Alman olan Gottlieb Graupner siyahların şarkılarını inceler ve ilk kez halk şarkılarını tanıtır. Graupner daha sonra Boston Filarmoni Topluluğunu kuracaktır.

1799 - George Washington vasiyetinde kölelerini serbest bıraktığını yazar.

1800 Washington D.C. - Kongre, Philadelphia'daki özgür siyahların hazırladığı, köleliğe yavaş yavaş son verilmesini isteyen bir dilekçeyi 1'e karşı 85 oyla reddeder.

1803 Güney Karolina - Latin Amerika ve Batı Hint adaları ile köle ticaretine yeniden başlanır.

1803 - Siyahlar New York'un bir kısmını yakarlar.

1804 Ohio - Siyahların haklarını ve hareketlerini kısıtlayan ilk "Siyah Yasaları" kabul eder. Bunu diğer Batı eyaletleri hemen izlerler.

1807 Washington D.C. - Kongre 1 Ocak 1808'den geçerli olmak üzere yeni kölelerin ülkeye getirilmesini yasaklar. Ama kimse dinlemez.

1811 Louisiana - Köle isyanı, 100 köle öldürülür, asılır.

1811-1819 - Louisiana, Mississippi, Alabama Birlik'e köle eyaletleri olarak kabul edilirler.

1821- Devlet Anayasa Komisyonu, 1777'de kabul edilen oy hakkına ilişkin hükümlerde değişiklik yaparak, siyahların oy kullanabilmeleri için gerekli mal-mülk ve ikamet süresini arttırır.

1821 New York-The African Company topluluğu bir tiyatroda Shakespeare temsili verir.

1823 Missisippi- Siyahlara okuma yazmayı öğretmek yasaklanır. 5'ten fazla köle ya da özgür siyahın birarada bulunması da yasaktır.

1826 - Thomas Jefferson vasiyetinde çok sayıda kölesinden beşini özgür bırakır.

1827 New York City - Siyahların ilk gazetesi "Freedom's Journal" 16 Mart'ta yayınlanmaya başlar. 4 Tem-

muz'da New York eyaletinde kölelik ortadan kaldırılır, 10 bin köle özgür bırakılır.

1830 - Resmi makamlara göre 3777 siyah aile de köle sahibidir. Bunlar çoğunlukla Lousiana, Maryland, Virginia ve Kuzey Karolina'dadır.

1831 Southampton Bölgesi, Virginia - O güne dek görülen en büyük köle isyanında 60 beyaz öldürülür. Tüm Güney panik içindedir. İsyanın öncülerinden Nat Turner yakalanıp asılır.

1830-1860 arası "siyah yetiştiren eyalet" olmakla övünen Virginia 300 bin, Güney Karolina 179 bin köle ihraç eder. Köle kullanılabilecek toprakların genişlemesi ve köle emeğiyle gerçekleştirilen ekonomik büyüme köle fiyatlarını hızla artırır. Bu arada köle isyanları da birbirini izlemektedir.

1841 Birleşik Devletler - Ayrımcılık hızla tırmanmaya devam etmektedir. New York eyaleti okullarda ayrım yapılabileceğini açıklar. Güney Karolina'da siyah ve beyaz fabrika işçilerinin aynı pencereden bakmaları yasaklanır. Atlanta'da beyazlar ve siyahlar mahkemede ayrı kutsal kitaplar üzerine yemin ederler.

1848 Virginia - Posta idaresine köleliğe karşı matbuatın hemen polise teslimi ve imha edilmesi talimatı verilir.

1858 Washington D.C. - Siyahların buluşlarına patent verilmeyeceği, çünkü yurttaş sayılmadıkları açıklanır.

1859 Harpers Ferry - Köleliğe karşı başkaldıran John Brown 13 beyaz, 5 siyah arkadaşıyla saldırı düzenler. Brown daha sonra yakalanıp, asılacaktır.

1860 - İç savaşa doğru kutuplaşma iyice belirginleşir.

1861 - Konfederasyon'un (Güney) Güney Karolina'da Fort Sumter'a saldırmasıyla savaş başlar.

1865 Appomatox, Virginia - Güney teslim olur. Kuzey Ordusunda savaşan 179 bin siyahtan 3 bini öldürülmüş, 26 bini hastalıktan ölmüş, 14.700'ü kaçmıştır. Ordunun %9-10'unu, kaçanların % 7'sini oluşturuyorlardı.

1865 - Lincoln'ün ölümünden sonra yeni Başkan Andrew Jackson köleliği yasaklar ama siyahlara oy hakkı tanınmasına karşıdır. Aynı yıl Birlik'in etkisini zayıflatmak ve beyazların üstünlüğünü korumak üzere Tennessee'de *Ku Klux Klan* kurulur.

$200 Reward.

Runway from the subscriber, last night, a mulatto man named FRANK MULLEN, about twenty-one years old, five feet ten or eleven inches high. He wears his hair long at the sides and top, close behind, and keeps it nicely combed; rather thick lips, mild countenance, polite when spoken to, and very genteel in his person. His clothing consists of a variety of summer and winter articles, among which are a blue cloth coat and blue cassinet coatee, white pantaloons, blue cloth do., and a pair of new ribbed cassinet do., a blue Boston wrapper, with velvet collar, several black hats, boots, shoes, &c. As he has absconded without any provocation, it is presumed he will make for Pennsylvania or New-York. I will give one hundred dollars if taken in the State of Maryland, or the above reward if taken any where east of that State, and secured so that I get him again, and all reasonable expenses paid if brought home to the subscriber, living in the city of Washington.

THOS. C. SCOTT.

October 21, 1835.

Kaçak köleyi haber verenlere ödül

1868 - Özellikle Ku Klux Klan'ın Cumhuriyetçilere ve özgür siyahlara karşı sistemli terör hareketlerinin de etkisiyle köleci eyaletlerin pekçoğu yeniden Birlik'e kabul edilir. Alabama'da okullarda ırk ayrımı uygulanması kabul edilir.

1870 - Siyahların % 19'u okumayazma bilmektedir. (Bu sayı 1890'da % 43'e ulaşacaktır. Aynı yıl ilk kez bir siyah Harvard'dan diploma alır.) Yine aynı yıl Kongre araştırma komisyonu raporuna göre Güney Karolina'da Klan 35 erkeği öldürmüş, 262 kadın-erkek kırbaçlanmıştır. Florida'da ise Klan'ın öldürdüklerinin sayısı 153'tür.

1877 - Siyahların yasal ve ekonomik durumlarında geriye dönüşün başladığı görülmektedir. Ekonomi hızla büyürken siyahlar bir yandan ucuz işgücü olarak, diğer taraftan grev kırıcı olarak kullanılmaktadır. Açlık ve ırk ayrımı sonucunda çok sayıda siyah Kuzeye ve Batıya göç etmeye başlar.

1881 Washington D.C. - Karbon filamentli ilk elektrik ampülünün patenti bir siyah olan Lewis Latimer'e verilir. Latimer, A.Graham Bell'in telefon çizimlerini de yapacaktır.

1883 Lynn, Massachusetts - Siyahi Jan Matzeliger'in bulduğu ayakkabı makinesi bu dalda devrim yapar, Lynn "ayakkabı başkenti" olur.

1887 Chicago - İlk siyah beyzbol takımı kurulur: Union Giants.

1890 Mississippi - Anayasa Komisyonu siyahları politikadan uzak tutmak üzere sistematik baskılara başlar, oy verebilmek için okur-yazarlık ve karmaşık metinleri "anlama" koşulları getirilir. Diğer 7 güney eyaleti de aynı yolu izleyecektir.

1891 - Eskimo dilini çok iyi bilen siyah Matthew Henson, Amiral Perry'nin Kuzey Kutbu gezisinin vazgeçilmez adamı olmuştur. Aynı yıl, Birleşik Devletler'de 122 linç olayı meydana gelir. Kurbanların çok büyük kısmı Güney'deki siyahlardır.

1893 - Ulusal linç kayıtları 117'yi göstermektedir.

1896 - Lousiana'da 130.000 olan kayıtlı siyah seçmen sayısı 4 yıl sonra, kısıtlamalar ve baskılar sonucu 5.000'e düşmüştür. 1896'da Kuzey Karolina'dan Kongre'ye seçilen G.H.White'ın görev süresinin 1901'de bitmesinden sonra, 1928 yılına kadar Kongre'de tek bir siyah temsilci yoktur.

1912 - Siyahlara karşı saldırılar yoğun biçimde sürer. Aynı yıl New York kentinde tiyatrolarda ırk ayrımına son verilir.

1916 - Birleşik Devletler ordusundaki en yüksek rütbeli siyah olan albay Charles Young, Meksika'ya Pancho Villa'nın üstüne gönderilir.

1917 New York City - 10 bin siyah linç olaylarını protesto etmek üzere 5. Cadde'de yürür. Aynı yıl Birleşik Devletler'in savaşa girmesiyle denizaşırı gönderilen birliklerin % 11'ini si-

yahlar oluşturur.

1919 - Yılın ikinci yarısında 75 linç olayı ve 27 ırkçı saldırı olur. En şiddetli çatışmalar Chicago ve Washington D.C.'de görülür.

1925 - Harlem Hastanesi'ne siyah doktorlar ilk kez kabul edilir.

1934 - Linç olaylarına karşı hazırlanan yasa tasarısı Başkan Roosevelt desteklemediği için kabul edilmez.

1936 - Jesse Owens Berlin Olimpiyatları'nda 4 altın madalya kazanırken, Hitler'in "üstün ırk" propagandasını yerle bir eder.

1937 İspanya - İç Savaşta Cumhuriyetçilerin yanında çarpışan 3200 Amerikalıdan 80 kadarı siyahtır. Lincoln Alayı'nın komutanlığını siyah Oliver Law yapmaktadır.

1939 Miami, Florida - Klan siyah seçmenleri korkutmak üzere haçlar yakarak saldırılar düzenler, başarıya ulaşamaz.

1940 - 8 güney eyaletinde 80 bin siyah seçmen oy verir. Seçmen yaşındaki siyahların yalnızca % 5'i kaydedilmiştir.

1946 - ABD Yüksek Mahkemesi eyaletler arası otobüslerde ayrımcılığın Anayasaya aykırı olduğuna karar verir.

1947 - Tuskegee, Alabama istatistiklerine göre, 1882-1947 yılları arasında ülkede 3426 siyah linç edilmiştir. 1947-1962 yılları arasında ise 12 siyah daha linç edilecektir.

1952 - Eisenhower Başkan seçilir. Siyahların yalnızca dörtte biri kayıtlı seçmendir. Eisenhower bunlardan ancak % 21'lik bir oy alır.

1955 - Montgomery, Alabama- Mrs. Rosa Parks otobüste ön sıralardan birine oturur, yerini beyaz bir adama vermeyi reddedince tutuklanır. 4 gün sonra, 5 Aralık'ta, din adamı Martin Luther King Jr. kentteki tüm siyahları otobüsleri boykot etmeye çağırır. "Montgomery Otobüs Boykotu" sonraki yıl ayrımcılığa son verilmesiyle sonuçlanır. 1960'lardaki siyahların medeni haklarıyla ilgili gelişmelere zemin hazırlayan pasif direniş dönemi başlamıştır. Bu arada ABD Yüksek Mahkemesi'nin 1954'te aldığı okullarda ırk ayrımına son verilmesi kararı Güney'de büyük tepkiyle karşılanır ve uygulanmaz. 1956'ya gelindiğinde 320 bin siyah çocuk ırk ayrımı gözetmeyen okullarda okurken, 2,5 milyon siyah çocuk ırk ayrımıyla karşı karşıyadır.

1958 - Sistematik karmaşıklıklar yaratıldığı için siyahların seçmen olarak kaydedilmesi yavaş ilerlemektedir. Tennessee'de seçmen yaşındakilerin % 72'si, Filorida'da % 32'si, Kuzey Karolina'da %36'sı, Mississippi'den ise sadece %3'ü kayıtlı seçmendir.

Reagan yönetimini protesto eden siyahlar.

1960 - Irk ayrımına karşı olduğunu belirterek sempati toplayan Kennedy başkan seçilir. Güney Eyaletlerinde siyahlar ve onları destekleyen beyazlar sistemli olarak pasif oturma direnişlerine başlarlar. Irk ayrımı yapılan lokantalar, mağazalar, kiliseler ve plajlara girip, oturur ve günlerce çıkmayı reddederler. Yıl sonundan önce eylemler etkisini gösterir pekçok bölgede ırk ayrımı uygulamasına son verilir.

1962 - Mississippi Üniversitesi'ne ilk siyah öğrencinin kabul edilmesiyle patlak veren olayları bastırmak üzere 12 bin kişilik askeri birlik gönderilir.

1963 - Siyah okul öğrencilerinin yalnızca % 10'u karma eğitim görebilmektedir. Aynı yıl Lyndon Johnson başkan olur.

1964 - Kentlerde siyah mahallelerinde ilk büyük ayaklanma dalgası başlamıştır. Harlem, Brooklyn, Rochester, Jersey City ve Paterson şiddetli çatışmalara sahne olur.

1965 - Siyahların seçmen haklarına karşı saldırı ve kısıtlamaları protesto etmek üzere Alabama eyaletinde Martin Luther King ve binlerce siyah Selma kentinden eyalet başkenti Montgomery'e 5 günlük bir yürüyüş düzenler. Mahkeme yürüyüşe katılacakların sayısını her gün için 300 kişiyle sınırlar. Katılanlar sürekli değişerek Montgomery'e geldiklerinde sayıları 25 bini bulmuştur. O güne kadar siyahlarla görüşmeyi reddeden Eyalet valisi George Wallace heyeti kabul etmek zorunda kalır. Yürüyüş boyunca katılanlar türlü saldırılara maruz kalır, ölen ve yaralananlar olur. Aynı yıl işsizliğin % 35'lere ulaştığı Watts, Los Angeles'te büyük bir ayaklanma olur. 35 kişi ölür, 883 kişi yaralanır, 3598 kişi tutuklanır. Watts'ta ayaklanma 1966'da tekrarlanacaktır. Aynı yıl Chicago, Newark, New Jersey'de de büyük olaylar çıkar. Yürüyüşler yapılır, ölenler olur.

1968 Güney Karolina - Devlet Üniversitesi'nde üç siyah öğrencinin öldürülmesi üzerine büyük olaylar çıkar. Aynı yılın Nisan ayında Martin Luther King'in öldürülmesi üzerine meydana gelen olayları yönetim 70 bin kişilik askeri birlik seferber ederek bastırmaya çalışır, 41 siyah, 5 beyaz ölür. Suikastçı James Early Ray 8 Haziran'da Londra Havaalanı'nda yakalanır.

1969 - 113 gün süren Charleston hastane grevinde, sendikal haklar ve ırk ayrımına karşı mücadelenin birleştirildiği görülür.

Aynı yıl siyahlar Vietnam'a gönderilenlerin % 9,5 ini ve orada savaşta ölenlerin % 13,5'ini oluştururlar.

Sonraki yıllarda her alanda kutuplaşma sürerken, okullarda, hapishanelerde, orduda ırk ayrımının neden olduğu eylemler, saldırılar, olaylar sürer.

1976 - Siyahlar seçimle işbaşına gelen 4000 makama sahip olmuşlardır. Bu o güne dek görülen en yüksek sayıdır ama ülke çapında tüm seçimle oluşan birimlerin ancak %0.05'idir bu sayı.

1980 - 8 yıllık mücadeleden sonra St. Louis okullarında ırk ayrımına son verilmesi kabul edilir. 16 bin öğrenci güvenlik kuvvetlerinin denetiminde birlikte otobüslere bindirilirler.

Kaynak: The Negro Almanac: A Reference Work on the Afro-American, 1983.

ALEKSANDR PUŞKİN

Türkçesi: Nuri Yıldırım

GECE

Benim sesim sana
Hem okşayıcı gelir, hem bezgin,
Ürperti veriyor insana
Karanlık sessizliği ilerlemiş gecenin.
Mum kederlice yanıyor başucunda yatağımın,
Şiirlerim... ırmakları aşkımın...
Akıp gidiyorlar, birbirlerine karışarak, çağıltıyla,
Akıp gidiyorlar seninle dopdolu.
Önümde gözlerinin parıltısını görüyorum
Karanlıkta bana gülümsüyorlar,
Ve sesler duyuyorum:
"Sevgilim, tatlı sevgilim...
Seni seviyorum...
Seninim... seninim..."

1823

26 Mayıs 1828

Raslantıyla sunulmuş
gereksiz armağan,
Hayat, bana niye verildin?
Peki ya, gizemli yazgınca
Sonsuz acılara niçin
mahkûm edildin?

Kim haince bir güçle
Hiçlikten çağırdı beni?
Kim doldurdu böyle
yüreğimi tutkularla
Kafamı kuşkularla?

Bir amaç yok önümde,
Kalbim boş, aklım avare
Ve bana acı veriyor hayat
O tekdüze gürültüsüyle.

Not: Puşkin bu şiiri doğum gününde yazmıştır. (ç.n.)

TUTSAK

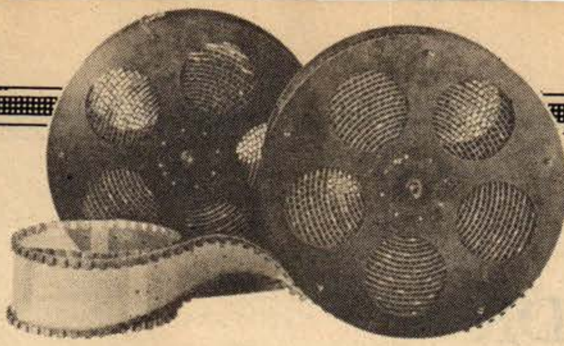
Yatıyorum rutubetli zindanın parmaklıkları ardında.
Tutsak büyütülmüş genç bir kartal,
Benim kederli dostum, kanatlarını çırparak,
Kanlı yemeğini gagalıyor penceremin altında.

Gagalıyor ve atıyor... ve bakıyor pencereme,
Sanki aynı şeyi düşlüyor benimle,
Bakışlarıyla, çığlıklarıyla beni çağırıyor
"Haydi, uçup gidelim!" demek istiyor.

"Biz özgür kuşlarız, vakittir, dostum, vakittir!" diyor,
"Uçup gidelim başları bulutlara değen karlı dağlara,
Uçup gidelim mavi okyanuslara... Yalnızca rüzgârların...
Ve bir de biz kartalların gezindiği diyarlara!.."

1822

Not: Puşkin bu şiiri Kişinöv'de sürgündeyken, arkadaşı de kabrist V.F. Rayevskiy'in tutuklanması üzerine yazmıştır. (ç.n.)

Yedinci Sanat Sinema-3

Dr. Caligari'den Adolf Hitler'e

Sinemanın başlangıç evrelerini konu alan yazı dizisinin bu bölümünde Weimar'dan başlayarak III. Reich'ın yıkılışına kadar süren dönemin Alman sinemasını özetlemeye çalışacağım. Faşizme karşı zaferin 40'ıncı yıldönümü vesilesiyle Düşün dergisinin geçen ay yayınladığı özel sayfaları göz önünde tutarak, konunun güncelliği nedeniyle, yazı dizisinde öne aldığım bu bölüm, sinemanın, faşizmin hizmetine ne şekilde koşulduğu, sanatın insana karşı kullanılmasına -yani sanat olmaktan çıkarılmasına- bir örnek olarak irdeliyor ve nazi propaganda yöntemlerinde sinemaya verilen görevi sergilemek amacını taşıyor. R. Zerengil

***

Sinemanın doğuşundan Birinci Dünya Savaşı'nın bitimine dek geçen sürenin Alman sineması kayda değer bir nitelik düzeyden uzaktı.

Savaş sonrasının sosyalliğiyle belirlenen Weimar sinemasının yükselişi ise ilginç örnekler sunarak ve pek çok önemli sinema adamı, yetenekli oyuncu yetiştirerek -onların da çoğunu Hollywood'a ihraç ederek- sinema tarihinde azımsanmayacak bir yer tuttu.

WEİMAR SİNEMASI

Avusturya-Macaristan imparatorluğunun yıkımıyla biten Birinci Dünya Savaşı'nın son yılında Kayzer'in generali Ludendorff'un Savaş Bakanlığına yaptığı ısrarlı öneriler üzerine kurulan film şirketi UFA (Universum Film Aktiengesellschaft) devletten gördüğü geniş sübvansiyonlarla adım adım güçlenecek ve 1933'de nasyonal sosyalistler iktidara geldiklerinde, diğer şirketleri yutmuş olarak, faşist devletin hizmetine girecekti.

Daha sonra oynayacağı rolün önemi açısından, UFA'nın hissedarlarını anmakta yarar var. Devletin dolaylı yoldan %30 oranında hisse sahibi olduğu bu şirketin ortakları önde gelen finans gruplarıydı: Deutsche Bank, Dresdner Bank, National Bank für Deutschland, Mitteldeutsche Creditbank ve bu bankalarla içiçe geçmis sanayi sermayesi: Krupp, AEG, IG Farben, Thyssen, Deutsch Lloyd, Hamburg-Amerika Linie vb.

Şirket militarist propaganda amaçlarıyla kurulmuştu ama çok geçmeden 1918'de Almanya savaştan yenik çıktı. Aynı yıl sosyal demokratlar Weimar'da cumhuriyet ilân ettiler. Berlin'deki işçi sınıfı ayaklanmasını kanlı bir şekilde bastırdılar. Gene Spartakistlerin Bavyera'da kurmuş oldukları Sosyalist Cumhuriyeti, emperyalist savaşın mağlubu Kayzer ordusunun kılıç artıklarından düzenledikleri ordular sayesinde yıktılar. Diğer eyaletlere de hakim olarak merkezi otoriteyi sağladılar.

Savaş sonrasında Almanya'da büyük bir ekonomik çöküntü, yaygın bir işsizlik ve yoksulluk, tam bir keşmekeş hüküm sürmekteydi. Bir yandan işçi hareketi, almış olduğu yenilgilere rağmen, gelişirken, öte yandan savaşta büyük kayıplara uğrayan Alman finans kapitali "Almanya'nın kırılan ulusal gururunu onarmak" sloganıyla Büyük Friedrich'den, Bismarc'dan vb. geleneklenen Prusya militarizmini hortlatıyor, intikamcı (rövanşist) motifler eşliğinde Alman şovenizmini körüklüyordu.

Böyle bir ortamda şekillenmeye başlayan Alman sinemasında Alman burjuvazisinin şovenist izleri başlangıçta güçlü olamadı. Birincisi UFA önceleri film yapım tekeli olmaktan çok, dağıtım ve ihracat-ithalat tekeliydi. Şirketin güttüğü kâr amacı nedeniyle (Almanya dışındaki Batılı ülkelerde Alman propagandası iş yapmayacağından) Alman burjuvazisi kendi şovenizmini sinemaya yansıtamıyordu. İkincisi, Alman ekonomisinin krizi ve üstüste gelen devalüasyonlar, UFA'yı ve diğer film şirketlerini güç duruma sokunca, Amerikan Paramount ve Metro Goldwyn Mayer firmaları UFA'yı borçlandırarak yönlendirmeye başladılar ve UFA, aşağıda göreceğimiz gibi, 1926'da aşırı sağcıların eline geçinceye kadar, politik amaç gütmekten çok ticari kaygılar güden bir firma olarak kaldı. Ayrıca, tekelci burjuvazi tarafından emirle yönlendirilmeyen film yapım firmaları ve yönetmenleri de bir dönem için şu veya bu şekilde vardılar.

SİNEMADA EKSPRESYONİZM

Bu aşamada Alman sinemasına damgasını vuran sanat akımı ekspresyonizm oldu. 1910'lara doğru Almanya'da edebiyat, tiyatro, müzik, mimari vb. dallarında moda olan ekspresyonizm, sinemada da kendisini gösterdi.

Alman sanat eleştirmeni ve tarihçisi Jahnke bu Alman avangard akımının "empresyonistlere bir tepki ve alternatif

olarak doğduğunu" söyledikten sonra, "ekspresyonistler sanatın içeriğinin eğitsel işlevi üzerinde duruyorlar ve yeni bir insancıl gerçeklik arayışı ile Kayzer Wilhelm dönemindeki burjuva düzenine, daha sonra da onun kalkıştığı savaşa karşı çıkıyorlardı" diyor ve sözlerini şöyle sürdürüyor: "ekspresyonizm, savaşa, şiddete ve burjuvaziye karşı çıkmasına rağmen temelde burjuva kapsamındaydı. Ekspresyonistler daima burjuvazinin -ama "kriz vicdanı" taşıyan bir burjuvazinin- temsilcileri olarak kaldılar" *(Film-Blätter,* Berlin-DDR, 1966).

Jahnke'nin bu nitelemesi, o dönemin Alman sinemasının da belli başlı yapıtlarını açıklıyor. Ne ki, "kriz vicdanı" taşıyan bir burjuvazi gerçekte varolmadığı için, tersine, krizde burjuvazinin her kesimi her zamankinden daha da vicdansızlaştığı için, ekspresyonist sinemacıların bir kısmı giderek orta tabaka nihilizminin tipik belirtilerinden birisi olarak politikadan uzaklaşıp umutsuzluğa ve karamsarlığa gömülürken, bir kısmı da "kriz vicdanı" taşımayan sermayeyle fiilen bütünleştiler.

Ekspresyonist filmler, birtakım doğa üstü güçleri, Faust'un Mephisto'su gibi insanla şeytanı, ya da insan psikolojisinde varlığı öne sürülen "şeytani yanı" ve benzeri metafizik kavramları, Freud'cu çözümlemeler eşliğinde fantazik görüntülerle semboller halinde ekrana getiriyordu. Bu sinema türü, aynı zamanda kübik ressamlardan esinlenilerek sitilize edilmiş geometrik film setlerini, ışık oyunlarını, aydınlık ve gölge kontrastlarını, teknik trükleri kullanarak sağladığı ürkütücü görüntülerle, işlenen temaları ya da yararlanılan sembolleri güçlendiriyordu.

Bu türün ilk önemli örneğini Stellan Rye *Der Student von Prague* (Prag'lı Öğrenci) ile vermişti (1913). Aynadaki görüntüsü şeytan olan Prag'lı öğrenci, sevdiği kadını elde etmek için bu şeytandan (kendi *alter ego*'sundan) talimat alarak kötülükler yapmaktaydı. Kolayca anlaşılacağı gibi, film, sembollerin ötesinde, Freud'cu analitiğin etkisi altındaydı.

Bu filmin baş oyuncusu Wegener'in ertesi yıl yönetip oynadığı *Der Golem* adlı film, aktörün Prag'daki yahudi gettosunda duyduğu bir ortaçağ efsanesine dayanıyordu. Efsanede, falcı ve sihirbaz Rabbi Löw (Haham Löw) insanüstü yetenekleriyle geleceği görür ve başlatılacak olan yahudi katliamını önlemek için kilden bir dev yaparak (Golem) ona can verir. Böylece bu yaratık sayesinde yahudiler katliamdan kurtulmuş olurlar.

Her iki film de gördükleri büyük ilgi üzerine daha sonraki yıllarda yeniden çevrildiler.

CALİGARİ VE CESARE

Fakat Alman ekspersyonizminin en ünlü eseri *Das Kabinett des Dr. Caligari*'dir (1919). Caligari adlı bir doktor, hastaları arasındaki bir somnanbul'u (uyur-gezeri) hipnotizmayla kontrolü altına alarak, baştan başa gezdiği Avrupa'da ona cinayetler işletir. Yönetmenliğini Wiene'nin yaptığı film, gerek o yıllarda, gerekse Hitler'in yükselişinden ve düşüşünden bu yana, sadece sinema adamları tarafından değil, sosyoloji, psikoloji, sosyal psikoloji uzmanları tarafından bir çok kez tartışılmıştır.

Sinema kuramcılarının büyük çoğunluğu Caligari ile Hitler arasında benzerlik bulurlar. Yazı dizimizin bu bölümüne seçtiğimiz başlık, ilk kez Alman sinema estetikçisi ve eleştirmeni Siegfried Kracauer'in "Caligari'den Hitler'e" adlı kitabında kullanılmış, kısa zamanda iki dünya savaşı arasındaki Alman sinemasının adeta genel bir nitelemesi haline gelmiştir.

Gerçi film yapıldığında Hitler henüz tarih sahnesine çıkmamıştı ve faşistler Bavyera'da yeni yeni belirmeye başlamışlardı. Buna rağmen, yapıt birinci savaş sonrası Almanyasının en çarpıcı gerçeklerinden birisini sembolleştirmekteydi: filmin senaristleri Mayer ve Janowitz yazdıkları senaryoyla otoritarizme, Prusya militarizmine saldırmak istemişlerdi. Dr. Caligari, kudretin kötüye kullanılmasını ve otoritenin despotizme dönüşmesini temsil ediyordu. Caligari'nin hipnotize ederek bir otomat gibi her istediğini yaptırdığı uyur-gezer Cesare ise Prusya militarizminin şartlandırdığı ve robot gibi savaşa sürdüğü Avusturya-Macaristan imparatorluğu yurttaşlarıydı. Filmin yapıldığı tarihte, her iki yurttaştan birisi hâlâ aynı militarizmin "hipnotizması" altındaydı.

Dolayısıyla, Caligari'nin yaratıcıları Adolf Hitler adlı bir diktatörü tanıyarak onu sembolleştirmiş değillerdi, ama onu vareden toplumsallığı, Alman burjuvazisinin otoritarizmini ve militarizmini biliyorlardı. Bu egemen güç bir diktatörü mutlaka yaratacaktı, bu şefin adı Adolf Hitler olabilirdi veya bir başkası; bunun hiç önemi yoktu. Aslolan onu türetecek sosyallikti.

Öte yandan, Caligari'nin nüfuz ederek istediği gibi kullandığı Cesare de o toplumun ürünüydü; çünkü Cesare olmaya aday milyonlarca kişi vardı. *Caligari* filmi, Birinci Dünya Savaşından çok, adeta nazi rejimini ve İkinci Dünya Savaşı'nı (yıllar öncesinden) betimliyordu.

Gerçekten de on milyonlarca Alman, Führer'lerinin peşinden gittiler, on milyonlarca insan öldürdüler. Avrupa'yı baştan başa kana buladılar, tarihin en hunhar soykırımını seve seve yaptılar. Bir başka deyişle, Caligari (Alman finans kapitalinin en gerici, en şoven, en emperyalist unsurları) şayet Cesare (militarist ve şovenist histeri içindeki sağcı Almanlar) olmasaydı, hiç bir şey yapamazdı. Caligari ile Cesare, ikisi birlikte cinayetlerini işlediler.

Caligari'nin kırdığı gişe rekorları, eks-

Hitler ve Goebbels Ufa stüdyolarında

presyonist üslubun başka yönetmenlerce de kullanılmasını getirdi.

Fritz Lang'ın *Der Müde Tod* (Yorgun Ölüm) (1921) filmi, sevgilisinin hayatını kurtarmak için Ölüm'le (ya da Kader'le) pazarlık eden bir genç kıza, Ölüm'ün İslam'dan, Rönesans İtalyasından ve eski Çin'den anlattığı üç öykünün episodlar halinde sunulmasından oluşuyordu.

Aynı yıl yönettiği *Dr. Mabuse, der Spieler* (Kumarbaz Dr. Mabuse) filminin baş kahramanı ise hasta ruhlulardan ve lumpenlerden ibaret bir çetenin elebaşı olan bir caniydi. Lang bu yapıtıyla, o yıllarda Almanya'daki yüksek enflasyon ortamında yaşanılan güvensizliği, asayişsizliği, çürümeyi ve ahlâki çöküşü dile getirmek istiyordu.

Ne var ki, Lang'ın çizdiği bu tipler henüz -Caligari örneğindeki gibi- Alman şovenizmini hedef alan sembolizasyonlar olmaktan uzaktı.

Lang, 1924'te yaptığı iki bölümlük *Die Nibelungen*'in birinci bölümünde germenlerin efsane kahramanı *Siegfried*'i çizer. Öykünün sonunda ölen kahramanın öcünü ise onun sevgilisi Kriemhild, Atilla ile evlenip, hükümdar olduktan sonra alacaktır *(Kriemhilds Rache* - Kriemhild'in İntikamı). Bu efsaneyi önemseyen Prusya militarizmi Birinci Dünya Savaşı öncelerinden başlayarak Kriemhild'i posta pullarında resimleyecek kadar -Kayzer'in resimlerinin yanısıra- yaygınlaştırmıştı. Lang'ın yaptığı film ise pek çok tutucu çevrenin takdirini topladı. UFA'dan ödül aldı. Daha sonra Naziler iktidara geldiklerinde, filmin birinci bölümünü Siegfried'in haydut gibi gösterildiğini öne sürerek yeniden yaptılar, fakat *Kriemhild'in İntikamı*'nı aynen korudular; yeniden ve yeniden gösterime koydular. Gerçekten de, Hitler'in Şansölyeliğe gelmesi, "Alman ulusunu kurtarmaya" andiçmesi, Alman imparatorluğunu yeniden canlandırması, Almanya'nın intikamını alması ve "ulusal gururunu" ona yeniden kazandırması gibi motifler, Kriemhild efsanesiyle tıpatıp benzeşmekteydi. Nazi'ler de bu filmden kendi propagandaları için bol bol yararlandılar.

METROPOLİS

Lang'ın en ünlü filmi *Metropolis*'tir, ve ne yazık ki burjuvaziden en fazla alkış alan filmi de gene budur.

Geçtiğimiz günlerde İstanbul'da, -müziklendirilmiş yeni bir kopyası- gösterilen *Metropolis*, Fritz Lang'ın en ünlü, ve ne yazık ki, en talihsiz filmidir. Lang konuyu karısı Thea von Harbou'nun bir romanından almış ve senaryoyu onunla birlikte hazırlamıştır.

Her ne kadar, romanın yazarı, kitabının "hiç bir taraf'ı ve hiçbir sınıf'ı tutmadığını", bu romanla sadece "anlayışlılık sütunu üzerinde yükselecek" bir ahlâkı dile getirmek istediğini ve "beyinle pazu arasındaki biricik arabulucunun kalp olduğunu" söylemiştiyse de, yaptığı şey burjuva sınıfını tutmaktan başka bir şey değildi. Beyinle pazu arasındaki arabulucunun kalp (gönül) olduğu iddiasını ise hiç kimse ciddiye alamazdı.

Şayet bu roman bir kitap olarak kalsaydı, zaten hiç bir edebi değeri de bulunmadığından, adı sanı duyulmadık bir yazarın, adı sanı duyulmadık bir hevesi olarak kimsenin dikkatini çekmeden unutulup giderdi. Ama, bir yönetmen, üstelik de Lang gibi bir usta, bu romanı sinemaya aktarınca, kıyamet koptu.

Metropolis

Film, 2000 yılının fantastik ve o denli mekanik bir kentinde (metropolünde) geçer. Tüm metropol, bir süper tröst'ün sahibi tarafından otoriter yöntemlerle yönetilmektedir. Patron -ve metropolün mutlak hakimi- oğluyla ve yardımcılarıyla birlikte cennet misali asma bahçelerinde lüks ve ihtişam içinde yaşamaktadır. Yerin on kat altında ise karınca gibi sürüler halinde işçiler dev makinaların bir parçası olarak kölece çalıştırılmaktadır. Filmin başında iki kesimin arasındaki büyük zıtlık çarpıcı görünümlerle seyirciye sunulur. Derken, işçilerden güzel bir kız arkadaşlarını uyandırmaktadır. (Fakat bu çalışmalar sessiz sedasız yürütülmektedir.) Öte yandan büyük patronun "iyilikseverʼ" oğlu da babasının insafsızlığına karşı işçilerin yanına geçecek, dahası da, işçi lideri güzel kıza aşık olacaktır.

Büyük patron, yanında çalışan deli bir mucide direktif vererek lider işçi kızın bir benzerini imal ettirir. Günümüzün bilim-kurgu yapıtlarında biyonik insan ya da antropoid denilen bu otomat patronun direktifleriyle işçileri provokasyona sürükler. İşçilerin ayaklanması şiddetle bastırılır ve isyanın ilk kurbanları da işçilerin çocukları olur.

Sonuçta, büyük kapitalistin oğlu, babasının elini işçi temsilcisinin elinin içine koyar, böylece kapitalist'le işçi barışıp seyirciye dostluk ve kardeşlik sahnesi gösterirler: yani her şey eski tas, eski hamam devam edecektir.

Daha da ilginci, bu sahne bir kilisenin önünde geçer. Ve nihayet: büyük patronun oğlu, işçileri ne denli sevdiğini, sadece babasıyla işçi temsilcisini barıştırmakla göstermeyecek, aynı zamanda filmin kadın kahramanı işçi kızla da evlenerek *işçi'ciliğini* kanıtlayacaktır. (Yazarın sözünü ettiği arabulucu işte bu aşkı yaratan, kalp'lerdi. İşçi kız patronun oğluyla evlenip kendisini kurtarmıştı ama ya öteki onbinlerce işçi ne olacaktı. Her işçiye bir patron kızı, ya da patron oğlu düşecek kadar fazla patron bulunmadığına göre, acaba diğer işçileri hangi arabulucu kalp kurtaracaktı!)

Film büyük tartışmalara ve işçi gösterilerine yol açtı. Sinema tarihçisi ve kuramcısı Georges Sadoul, Metropolis'de kapitalistin elini sıkarak onunla uzlaşan ustabaşının, gerçekte işçi sınıfını simgeleyemeyeceğini, bu tipin olsa olsa *"bürokratik sendikacılığın ve Alman sosyal demokrasisinin 'budist keşişlerinin' karikatürel bir tasviri"* olabileceğini söylüyor ve bu final sahnesinin kilise avlusunda geçmesinin ise o sırada Alman sosyal demokrat partisiyle merkez katolikleri arasındaki ortak cepheyi temsil ettiğini belirtiyor.

Fritz Lang'a gelince, yönetmen, uzun yıllar sonra, 1959'da ünlü Fransız sinema dergisi *Chaiers du cinéma* muhabirine verdiği bir mülakatta, bu finali UFA patronlarının dayatmasıyla yaptığını belirtiyor ve *"Metropolis'i sevmem. Çünkü yanlıştır, sonucu yanlıştır. Filmi çevirdiğimden beri bu sonucu kabul etmedim"* diyordu. Lang, daha sonraki başka bir mülakatında ise konuyla ilgili olarak şunları ekliyordu:

"Tezin aslı Bayan von Harbou'ya aittir, ama ben de bu filmi yaptığım için en az yüzde elli suçluyum. O devirde,

şimdiki gibi politik bilinç sahibi değildim. Akılla beyin arasındaki arabulucunun kalp olduğu bir film sosyal bilinçlilik filmi olamaz. Bu kesinlikle bir peri masalıdır... Sonuç olarak film beni memnun etmiyor, onu budala buluyorum" (Bogdanovich'den naklen anan Georges Sadoul, *Histoire Générale du Cinéma,* Editions Denoël, Paris 1975; C.5: *L'Art Muet).*

İngiliz sinema araştırmacısı Keith Reider ise, köle gibi çalıştırılan işçi taburlarının, otomasyon görüntülerinin, insanı o makinaların bir parçası olarak gösteren gayrı insani çalışma koşullarının ve hiç kuşkusuz ki, sonuçta otoritarizmin zaferinin, yani sermayenin hakimiyeti altındaki, işçilerin uzlaşıp, dize gelmesinin, Dr. Goebbels'i son derece etkilediğini yazıyor.

Faşistlerin Metropolis'i nasıl değerlendirdikleri konusunda, sadece şu kadarını anmakla yetinelim: Lang, 1941 yılında Nazilere karşı ABD'de yayınladığı deklarasyonda, Goebbels'in o sırada kendisiyle görüştüğünü, bu görüşmede, Goebbels'in "Metropolis'i Hitler'le birlikte küçük bir kasabada seyretmiş olduklarını, hem kendisinin hem de Hitler'in filmi çok çok beğendiklerini; Hitler'in Lang gibi bir yönetmenle 'birlikçe çalışmak' istediğini söylediğini" belirtiyordu. Goebbels'in Lang'a yaptığı öneri, Lang'ı Nazi sinemasının başına getirmekti. Lang öneriyi kabul etmediği gibi en kısa zamanda Almanya'yı terkederek, Paris'e geçti. Çünkü, yaptığı filmi Nazi şeflerinin pek beğenmelerine rağmen, Lang faşist değildi.

İngiliz sinema eleştirmeni ve ünlü *Sight and Sound* adlı sinema dergisinin yazarlarından Eric Rhode'un Lang'dan naklettiği sözlere göre, Lang, sinema kariyerinin ilk evrelerinde politikayla hiç ilgilenmediğini, ancak Nazilerin iktidara gelmelerinden ve özellikle İkinci Dünya Savaşı'nı başlatmalarından sonra *"bir sanatçının politikaya kayıtsız kalmasının ne vahim bir hata olduğunu"* kavradığını söylüyordu.

Nitekim, yönetmen, 1932'de Dr. Mabuse filminin devamını yapmıştı. *Der Testament des Dr. Mabuse* (Dr. Mabuse'nin Vasiyetnamesi) adını taşıyan bu film, doktorun önceki cinayetlerinden ötürü kapatıldığı bir akıl hastanesi sahneleriyle başlıyordu. Mabuse küçük hücresinde yere çizdiği harita üzerinde koskoca dünyayı ele geçirme ve dünya hakimi olma planları yapıyordu. Sonuçta ise ölürken bu korkunç emelini kendisine bakan hekimin beynine yerleştiriyor ve mezardan onu yönlendiriyordu. Nazilerin iktidarı almalarından altı ay önce gösterime giren bu film, nazi partisi hükümete gelince Goebbels tarafından yasaklandı. Lang bu filmiyle Hitler'e ve Nazilere açık bir eleştiri getirmemiş -ve daha sonra da bu filmi öyle bir amaçla yaptığı iddiasında bulunmamış- olmakla birlikte, nasyonal sosyalistler, "II. Reich'ın savaştan yenik çıkarak, kaybettiği topraklarla birlikte küçük bir alana hapsedilişinin" filmde simgeleştirildiğini, Dr. Mabuse'nin ölürken vasiyetnamesini (dünyaya hakim olma isteğini) kendi ruh hekimine maleden sahnenin ise Hitler'i ve Nazi partisini hedef aldığını ileri sürerek, filmin "Almanya'nın ulusal onuruyla oynadığını" söylüyorlardı. Sadece bu filmin yasaklanması dahi, "dünya egemenliği kurmak isteğinin eleştirilmesine" nasyonal sosyalistlerin tahammülü olmadığını kanıtlamaya yetiyordu.

Sunrise

Nitekim, bu istekleri daha sonra "bin yıllık dünya imparatorluğu" hedefiyle resmen deklare edilecekti...

Devrin diğer bir ünlü yönetmeni de Murnau idi. Ekspresyonist motifleri kullanan, ama kendine özgü, nükteli ve yumuşak bir sinema diline sahip olan Friedrich Murnau felsefe öğrenimi yapmış, ünlü tiyatro adamı Max Reinhard'la çalışmış, Birinci Dünya Savaşı'na pilot olarak katılmış bir savaşçıydı. Başlıca filmleri, vampir Dracula'yı sinemaya aktardığı *Nosferatu* (1922), *Yarasa Şatosu* (1921), *Son Adam* (1925), *Tartuffe* (1925), *Fantoma* (1922), *Gece Çetesi* (1920) ve en ünlü yapıtı olan -ABD'de yaptığı- *Sunrise* (Güneşin Doğuşu)'dur (1927).

Görüldüğü gibi, Murnau da, değişik uslübuna rağmen, diğer Alman meslektaşlarının yolundan giderek ölümlü filmlere yer vermiştir.

Murnau, son derece akıcı kamerasıyla, açıları ustaca kullanmasıyla, görüntüye perspektif kazandıran, fonda psikolojik ya da sosyal ortamı veren uzun çekimleriyle, kamerayı kişilerin gözü yerine koyarak yaptığı görüntülerle, ya da belli bir şeyi geçişlerle (cut) paralel olarak işleyen başarılı cross-cutting denemeleriyle veya doğayı yoğun bir şekilde doğal dekor olarak kullanmasıyla vb. sinema diline boyut kazandırmıştı.

Nazi öncesi dönemin sinemasında yapılan ve büyük bir ün kazanan *Der Blau Engel* (Mavi Melek) filmi ise (Josef von Sternberg, 1930) ataerkil ve sert yöntemlerle yetişen ve aynı otoriter yöntemleri kullanan yaşlıca bir okul müdürünün (Emil Jannings), bir gece-klübü şantözüne (Marlene Dietrich) tutularak aşağılanmasını ve felakete sürüklenmesini konu alıyordu. Film, Nazileri ya da herhangi bir siyasal motifi işlememekle birlikte Prusya disiplininin toplumsal bir yergisiydi.

HÜMANİST VE GERÇEKÇİ FİLMLER

Birinci savaş sonrası Almanyasının toplumsallığının bir yanı ekonomik çöküntü, ahlâki çürüme, toplumsal kaos ve mağlûp Alman kapitalizminin otoritarizmi ve intikamcı militarizmi idiyse, öbür yanı da işçi hareketleriydi. Ne var ki, devlet güdümlü sinema tekeli UFA başta olmak üzere sermayenin elinde bulunan film endüstrisi, bu sosyal gerçekliğin sinemaya yansımasına geçit vermiyordu. Bununla birlikte, Weimar sinemasının dışında bir kaç film yapılabildi.

Bazı sinemacılar Ekspresyonist sinemaya karşı *"die neue Sachlichkeit"* (yeni gerçekçilik) akımını başlatmışlardı. Bunlar arasında *die Strassenfilme* adı verilen "sokak filmleri" önemli bir yer tutuyordu. Savaş sonrasının ekonomik yıkımını, ahlâk çöküntüsünü, sokağa düşen kadınları, ya da sokaktaki işsizleri, yoksulları, soyguncuları kısacası "sokağın yoksulluğunu ve korkutuculuğunu" sergileyen bu filmler, yukarıda pek çok örneğini gördüğümüz "korku filmleri" tarzında çevrilmiş "ölüm fantazileri" değillerdi. Adından da anlaşılacağı gibi bu filmler "sokaktaki insanı", yani olağan yaşamı ve onun çeşitli yönlerini, acılarını, gerçekliklerini canlandırıyorlardı. Bu filmler arasında, *Sokak* (1923), -daha önce adını Asta

Nielsen'le birlikte andığımız- *Neşesiz Sokaklar* (1925), *Sokağın Trajedisi* (1927), *Asfalt* (1929) önemli yer tutanlardı.

Fakat, bu sinema türü,sokak filmlerini aşarak 1930'ların başlarında bazı önemli filmler yarattı. Bunlardan üçünü anmak gerekiyor.

Victor Triva'nın yaptığı *Niemandsland* (Hiçkimsenin Ülkesi) (1931) sinema tarihinde savaş aleyhtarı ilk güçlü ürünlerden biriydi. Birinci Dünya Savaşı'nda çarpışan iki ordu arasında kalarak, -iki ateş altında- mecburen bir çukura sığınan beş ayrı askeri (Alman, Fransız, İngiliz, zenci ve yahudi) canlandıran filmde önce askerler arasındaki düşmanca duygular gösteriliyordu. Bu düşmanlık, sonra soğukluğa dönüşüyor, derken askerler arasında karşılıklı saygıya dayanan uygarca ilişkiler başlıyordu. Sonra, hepsi birden, savaşa karşı olduklarını, barış istediklerini öğreniyorlardı. Biribirlerini öldürmeleri için neden yoktu, hepsi barış severdiler, ama hepsi aynı tehlikeyle, ölümle, karşı karşıyaydılar. Sonuçta hepsi birden ölüyorlardı, fakat filmin finalinde, kamera beşinin de siluetini savaş alanında yanyana, kolkola, kardeşçe yürürken gösteriyordu.

Pabst'ın yaptığı *Kameradschaft* (Yoldaşlık) (1931) adlı filmde ise genç benzer bir konu işleniyordu. Fakat bu kez filmin kahramanları savaşan askerler değil, madenci işçilerdi. Savaş sonrasında Alman-Fransız sınırındaki bir maden ocağında çalışmakta olan Alman madencileri, sınırın öte yanındaki madenci Fransız işçilerinin maden galerisinde uğradığı bir kazayı öğreniyorlardı. Alman işçileri "maden işçisi, maden işçisidir, Alman ya da Fransız olmaları farketmez" diyerek Fransa'lı arkadaşlarının yardımına gitmek istiyorlar, fakat işvereni uzun süre buna razı edemiyorlardı. ayrıca kurtarma operasyonu için gerekli ekipmanı, işveren vermek istemiyordu. Sonuçta Alman madencileri, savaştan bu yana -tehlikeli olduğu içinkullanılmayan tünele girerek, hayatlarını tehlikeye atarak, Fransız madencilerinin yanına ulaşıyorlar ve iki ülke arasındaki sınırın yeraltındaki perdesini de yıkarak Fransızları kurtarıyorlardı. Uluslararası işçi dayanışmasının bir anlatımı olan filmin sonunda, her iki ülkenin ilgilileri işçilerin tünelde yıktıkları sınır duvarını, eskisinden çok daha sağlam bir şekilde yeniden ördürüyorlardı.

Bu kategorideki Alman filmleri arasında en önemlisi ve en ünlüsü, senaryosunu Brecht'in yazdığı, sürgündeki Bulgar yönetmeni Salatan Dudow'un -gene Brecht'le birlikte- yönettiği *Kuhle Wampe oder Wem gehört die Welt?* (Kuhle Wampe, ya da Dünya Kime Ait?) filmidir (1932) Sinema literatürüne kısaca Kuhle Wampe adıyla geçen filmde savaş sonrasında işçi sınıfının çektiği acılar dile getirilir. İşsizlik, korkunç yoksulluk, umutsuzluk ve çaresizlik, bunların yarattığı ruhsal bunalımlar, aile içi kavgalar, intiharlar ve o koşullardaki işçi sınıfına ait benzeri gerçekler beyaz perdeye yansıtılır. Uzun zamandır işsiz olan bir baba, bir türlü iş bulamayan ve annesi tarafından sürekli suçlanan bir oğul, ailenin yükünü çeken ana ve evin genç kızından oluşan dördü de işçi (erkekler işsiz işçi) bir işçi ailesi canlandırılmaktadır. Delikanlı, sonunda dayanamayarak intihar eder, aile ise Kuhle Wampe adlı işsizler kampına gönderilir. Filmin asıl önemli yanı, ailenin genç işçi kızının başlangıçtaki silik kişiliğinden yavaş yavaş sıyrılarak öne çıkması ve olaylar içinde bilinçlenmesidir. Filmin adında yeralan soru, finalde yanıtlanır: "Dünya Kimin? Kuşkusuz ki, bugünkü durumlarından hoşnut olmadıkları için onu değiştirecek olanların."

Kuhle Wampe filmi, başarısına rağmen Brecht'i ve Dudow'u memnun etmeyen birtakım ögeleri de içeriyordu. Birincisi, büyük sinema tekelleri dışında, son derece kısıtlı bir bütçeyle yapılmıştı ve örneğin gösterime konulan yapıtın dörtte biri birkaç günde bitirilmek zorunda kalmıştı. İkincisi ve daha önemlisi, ilk senaryonun olduğu gibi filme alınabilmesi mümkün olmamıştı. Bu konuda yatırımcıların rolü de olmuştu. Ayrıca, sansür kurulu filmi yasaklamış, sonradan işçi gösterileri ve basının, aydınların verdikleri uğraşla yasağı kaldırmış fakat filmin bazı bölümlerini sansür etmişti.*Kuhle Wampe*'nin yapılmasıyla ilgili diğer önemli bir unsur da binlerce işçinin gönüllü olarak filme gelip kitlesel sahnelerde görünmeleriydi. (Bu filmle ve onun sansür edilmesi olayıyla ilgili ayrıntılı yazılar Türkçe'de Brecht'den yapılan *Sinema Yazıları* adlı derlemede yer almaktadır. Görsel Yayınlar, İstanbul 1977).

Gene Brecht'e ait olan *Die dreigroscheroper* (Üç Kuruşluk Opera) da filme alınmışsa da, yapımcılar başlangıçta Brecht'le imzaladıkları mukaveleyi çiğneyerek senaryoda önemli değişiklikler yapmışlar ve Brecht'in verdiği mesajın içini boşaltmışlardır.

NAZİ PROPAGANDASININ SİNEMASI

30 Ocak 1933'te Hindenburg'un Hitler'i şansölye yapmasıyla nasyonal sosyalist iktidar devri açılıyordu. Kabinede propaganda bakanı olarak iskemle alan Goebbels ve onun Führer'i daha ilk günden itibaren kendi propaganda araçları arasında sinemaya özel bir önem verdiler. Esasen mevcut UFA şirketi ve onun yapısı bu emellerin kolayca gerçekleşmesine son derece uygundu.

UFA'nın geçirdiği kriz, 1923'te Hollywood şirketlerinin yardımıyla atlatılmıştı ama borçlar bir türlü ödenemiyordu. Sonuçta, şirketin büyük hissedarlarından Alfred Hugenberg, Deutsche Bank aracılığıyla borçları ödeyerek şirketin % 70'ine sahip oldu. Alman tekelci sermayesinin en önde gelen isimleri arasında yeralan Hugenberg, aşırı sağ eğilimli Alman Milliyetçi Halk Partisi'nin (DNVP) eski başkanlarından ve birinci derece söz sahibi liderlerindendi. Bu parti Hitler'in Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin (NSDAP) en yakın işbirlikçisi olduğu gibi, nazilerin iktidara gelmesinde de rol oynamıştı. Hugenberg ise, büyük bir mali imparatorluğun başı olarak Hitler koalisyonunun ilk kabinesinde ekonomi bakanlığını alacaktı.

Böylece nazileri iktidara getirenler ülkenin en büyük film yapım ve dağıtım şirketini de ellerinde tuttuklarından, naziler sinemaya hakim olmakta hiç güçlük çekmediler.

Propaganda bakanı Goebbels, 1933 Mart'ında sinema endüstrisi temsilcilerini toplayarak, sinemanın nasyonal sosyalizm açısından taşıdığı önemi vurguladı. Nazi partisinin iktidara gelmesinin "film yapımcılığında dönüm noktası oluşturduğunu" söyleyerek, kendisinin ve partisinin sanat anlayışını birkaç cümlede özetledi: Naziler *"Sanat ancak ve ancak nasyonal sosyalizm toprağında kök salan bir sanat"* istiyorlardı.

Hitler'in nasyonal sosyalist propaganda anlayışı ise zaten biliniyordu; nazilerin başı, *Kavgam*'da "popüler bir ideoloji temeline dayalı yeni bir hareketin ilk sorumluluğu Devlet'in ruhunu ve işlevini açık, seçik ve tek bir anlatımla kavratmaktır" diye yazmıştı. Böylece, faşist propagandanın birinci görevi Devlet'i yüceltmeyi, Devlet'i her şeyin üzerine çıkaracak tek-tip ve basit sloganlar bulmaya, Devlet'in mutlak üstünlüğünü ve vatandaşların Devlet'e mutlak itaatini işlemeye yoğunlaşmaktı. Devlet (der Reich) buyurgan ve kutsaldı, nasyonal sosyalistler Devlet'e işte bu karakterini kazandıracaklardı.

Ve naziler devleti ele geçirince, Devlet kendi propagandasını kendisi yapmaya başladı. Bir başka deyişle, faşistlerin kontrolündeki devletin en önemli propaganda görevi Devlet'in yüceliğinin, kutsallığının, mutlaklığının, —devletin en önde gelenleri başta olmak üzere— reklamını yapmak ve bunu vatandaşlara empoze etmekti. Nazilerin yönettiği Devlet (III. Reich) zorbalığı en

yükseğe çıkartarak terör, sindirme, yıldırma ve baskı yoluyla Devlet'in uluğunu yurttaşlara zaten kabul ettiriyordu; ama propaganda aracılığıyla da Devlet'in hakimiyeti pekiştirilmeliydi; Devlet fikri vatandaşlara yoğun bir propagandayla da enjekte edilmeliydi. Başka bir anlatımla özetleyecek olursak, Devlet'in kendisini halka silah zoruyla kabul ettirmesi (yani devlet adına yapılan tüm faşist zorbalık) propaganda yoluyla mazur ve haklı gösterilmeliydi. İşte faşist propagandanın özü buydu ve nazilerin de yaptığı bundan başkası değildi. Mussolini'nin 1922'den beri devlet adına yapmakta olduklarını, Hitler de Devlet'in führeri sıfatıyla yapacaktı.

Faşist propagandanın diğer önemli ögesi militarizm idi. Yukarıda Prusya militarizminin ve Alman şovenizminin ne denli etkili olduğunu ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında nasıl güçlendirildiğini gördük. Devlet yönetimindeki Nazi propagandasının görevi Devlet'in otoritesini sadece içeride doruğuna çıkarmak değildi. Devlet'in içeride sarsılan itibarını bu yoldan ona geri kazandırmanın yanısıra, dışarıya karşı da Devlet'i güçlendirmek gerekti. Bunun da yolu militarizmden, yani kıyasıya silahlanmaktan, ordu mevcudunu kat kat arttırmaktan, ordu disiplinini sıkılaştırmaktan, yeni yeni silah fabrikaları yapmaktan geçiyordu. Böylece Alman finans oligarşisinin en emperyalist, en gözü dönmüş ögeleri, savaşta kaybettiklerinden kat kat fazlasını ele geçirmek, dünya pazarlarını ve sömürgelerini paylaşmak, sadece Avrupa'nın değil, tüm dünyanın haritasını yeniden çizmek için yanıp tutuşuyorlardı. Tutkuları en iyi ifadesini Hitler ile onun nasyonal sosyalistlerinin şahsında buluyordu.

Militarizmin ikiz kardeşi olan şovenizm, yani Alman milliyetçiliği ise, yukarıdaki bölümlerde vurguladığımız gibi, Alman toprağında yeterince elverişli koşullara sahipti. Nasyonal sosyalistlerin Alman milliyetçiliğine değgin devletteki propagandaları, milliyetçi şoven şartlanmalar altındaki geniş orta tabakaları "nazilerin devlete gelmesi sayesinde" Alman halkının "milli gururunun" geri kazanıldığına inandırmak noktasında yoğunlaşıyordu. Onarılan milli gururun daha ileri adımları ise ariırkçılığı temelinde ari olmayanları (başta yahudiler olmak üzere) Almanya'dan temizlemek, ari ırkını damızlık insan haralarıyla güçlendirmek ve bu üstün ırkı -dünyayı kurtarmak üzere- dünyayı fethetmeye çıkararak, aşağılık ırkları ve o ırklardan gelen alçak ulusları ari üstünlüğü altında terbiye etmekti.

Bilindiği gibi, faşist anlayışın diğer

"Ben nereye aidim?" (Hitlerjunge Quex)

bir öğesi de aileye değgindir. Aileye bütün faşistler gibi gerici açıdan ve erkeğin kadına üstünlüğünü esas alan ataerkil anlayıştan bakan nasyonal sosyalist akım, önemli bir noktada diğer faşist ve muhafazakâr aile kavramından uzaklaşıyordu: ailede çocuğun babaya itaati, babanın otoritesi, ataerkilliğin ve Prusya otoritarizminin bir gereği olduğu halde, nasyonal sosyalist pragmatizm, kendi amaçlarına uygun bir şekilde bu bakış açısını değiştirmişti.

Çünkü nasyonal sosyalizm mevcut gençliğe ve çocukluktan gençlik evresine doğru yetişmekte olan bireylere büyük önem veriyordu. 1000 yıllık imparatorluğu kurmaya girişmek için bugünün ve yarının gençlerine ihtiyaç vardı. Naziler ancak onları tam bir nasyonal sosyalist ruh ve disiplin içinde yetiştirebileceklerine inanmışlardı. Alman faşizminin politik bakış açısı yetişkinlerin küçümsenmiyecek bir bölümüne bel bağlamıyordu. Çünkü Nazi partisi güçlendikten sonra yapılan seçimlerde bile, seçmenlerin yaklaşık yarısı sosyal demokrat ya da komünisttiler. Geri kalanları ise sağ partilere de oy vermiş olsalar, politik bakımdan aktif olmayan "iğreti ve içi geçmiş milliyetçiler" idiler. Oysa nasyonal sosyalizm seçimden seçime oy vermekten başka hiç bir politik fonksiyonları olmayan bu sağ seçmen kitlesinin "davaya" hizmet edemiyeceğine inanmaktaydı. Kaldı ki, seçmen nüfusunun yarısını oluşturan sosyal demokratlar ve özellikle komünistler, nasyonal sosyalist dava için büyük bir tehlikeydiler; çünkü sendikalarda, işçi kooperatiflerinde, meslek kuruluşlarında, kültür kurumlarında ve çeşitli derneklerde örgütlüydüler.

Bütün bunlara ek olarak, Almanya'nın geçirmekte olduğu ekonomik sarsıntı ve sosyal çalkantı nedeniyle gençlik bir bunalım ve dolayısıyla arayış içindeydi. Hitler de gençliği "nasyonal sosyalist *devrim*" sloganıyla ve radikal demagojilerle kazanmak peşindeydi. Şu halde, ana-baba'ya bağlılık ve babaya itaat, işte bu politik mülahazalardan ötürü nasyonal sosyalistlerin işine gelmiyordu. Baba ve aile büyükleri ancak nasyonal sosyalist ise ona itaat edilmeliydi. Aksi halde gençler, özellikle sosyal demokrat ve komünist olan babalara karşı "asi" olmalıydılar. (Nitekim bu motif kapsamında yapılan *Hitlerjunge Quex*, Hitler Genci Quex, filminde —ve aynı adlı romanda— babası KPD üyesi olan 15 yaşlarındaki Heini (Quex) nazilerin gençlik tugaylarındaki bir komutanla babası arasında bocaladıktan ve "ben nereye aitim?" diye kendine uzun uzun sorduktan sonra doğruyu (!) bulur ve SS'lerin gençlik tugaylarına katılarak *Deutschland, Deutschland, über alles* marşının peşinden gider.)

Nasyonal sosyalist propagandanın en dehşetli ögelerinden birisi de birey'le ilgili görüşlerdi. Nasyonal sosyalist devlet birey diye bir kavram tanımıyordu. Kişi kendini tümüyle devlete adamalıydı, çünkü Devlet demek Deutschland demekti. Kişi III. Reich'a adanarak özgürlüğe kavuşabilirdi. Kişi hak ve özgürlükleri ise "devlete adanmışlığın özgürlüğü" içinde zaten vardı. Her şey gibi *herkes de* son çözümlemede nasyonal sosyalist devlete ait olmalıydı. (Bu korkunç zihniyetin ilk yaratıcısı İmpa-

rator Büyük Friedrich olup, en iyi uygulayıcısı Bismarck'dan geçerek Hitler'de ifadesini bulmuştur.)

ARBEIT MACHT FREI

Ve nihayet, nasyonal sosyalist propagandanın, toplumsal yaşama değgin en önemli ve en çirkin sloganı *"Arbeit macht frei"* idi. "Çalışma özgürlüktür" ya da "Çalışmak insanı özgür kılar" diye çevirebileceğimiz bu slogan, nasyonal sosyalizmin, işçiler başta olmak üzere bütün emekçilere bakışını veciz bir şekilde dile getiriyordu. Slogan, köleci toplumun aşılmasından bunca zaman sonra köleci zihniyetle kapitalistlerin ve kapitalist devletin insanları çalıştırmasının demagojik bir ifadesinden başka bir şey değildi. Gerçekten de, milyonlarca işçi Nazi sultası altında ***köle emeği*** ile çalıştırıldılar.

Sloganın, insanoğlunun üretim yapması zorunluluğu ve sorumluluğu kavramıyla ilgisi yoktu. Çalışma yaşı kapsamında bulunan ve çalışabilecek fizyolojik koşullara sahip olan kişilerin üretim süreci içinde olmaları, insanoğlunun doğaya karşı süregelen mücadelesinin birinci gereğiydi. Ama bilindiği gibi ***özgürlük*** üretim yapmakta (çalışmakta) değil, üretim araçlarına sahip olup olmamaktadır. Çalışanlar açısından biricik gerçek özgürlük vardır, o da, üretimin sosyalleşmiş karakterinin gelişkinliğine uygun olarak üretim araçlarının topluma maledildiği üretim ilişkilerinin kurulmasıdır. Çalışanların, çalışmalarına yabancılaşmamaları ve bu çalışmanın ürünlerinin yeniden kendilerine (kamuya) geri döndüğünü bilmeleridir, üretimin sonuçlarından öyle bir mülkiyet ilişkileri sayesinde yararlandıklarını bizzat görmeleridir.

Nasyonal sosyalistler, "çalışmak özgürlüktür" derlerken, kendileri çalışmayan ve başkalarını çalıştırarak onların ürünlerine el koyanların ve onlarla bütünleşmiş nazi şeflerinin özgürlüğünden başka özgürlük tanımıyorlardı. Bu açıdan denilebilir ki, sadece nasyonal sosyalist Almanya'da değil, bugünkü Federal Almanya'da da ve tüm kapitalist ülkelerde, "çalışma özgürlüktür" sloganının en doğru ifadesi asıl özgür olanların ***çalışmayanlar*** olduğudur. Gerçekten de böyle toplumlarda özgürlük çalışmayan —fakat çalıştıran— unsurlara özgüdür.

Nasyonal sosyalist devletin "Arbeit macht frei" sloganı bir kaç yıl içinde kurulmaya başlayan ve faşizmin yenilgisine kadar sadece Almanya'yı değil, işgal altındaki tüm toprakları baştan başa kapsayan konsantrasyon kamplarının nizamiye kapılarına koca koca harflerle yazılı kaldı. On milyonlarca insanın tutsak edildiği, milyonlarcasının gaz odalarında kitle halinde katledildiği bu kamplar nasyonal sosyalistlerin hangi özgürlüğü getirdiğini pek güzel gösteriyordu: ölme özgürlüğünü, daha doğrusu öldürülme özgürlüğünü, ari ırkçıları tüm Avrupa'ya götürmüşlerdi.

Bu tesbitimiz bir abartma olarak alınmamalıdır. Nazi propagandasında bireyin "dava uğruna", "Deutschland uğruna" ölmesi daima kutsanmış ve yüceltilmiştir. Örneğin, yukarıda andığımız Hitler genci'nin ölüm sahnesi ve ölümünden sonraki görüntüler buna bir örnektir.

Gene *Ich klage an* (İtham ediyorum) adlı filmde (1941) bir nazi binbaşısı "Devlet için ölmenin sadece bir görev değil, aynı zamanda bir hak olduğunu da" söylüyordu.(Aynı binbaşı işe yaramayacak kadar hasta olan insanlara bakmanın devlete yük getirdiğini söylüyor ve bu hastaların, ya da geri zekalıların, sakatların, çalışamayacak durumda olanların yaşamalarının gereksiz olduğu gibi zararlı olduğu yolundaki bilinen nazi görüşlerini de dile getiriyordu.)

NAZİ PROPAGANDASINDA ÖLÜM

Ölmek, öldürmek, ölüm... bu sözcükler nazi propagandasından hiç eksik olmazdı. Örneğin, UFA tarafından çekilen ve Hitler'in şansölyeliğe getirilmesinden iki gün sonra galası yapılan —Hitler'in de bu sıfatıyla izlediği ilk film galası olan— *Morgenrot* (Şafak) filmi, batmakta olan bir denizaltıda geçer. Mürettebat on kişidir, ama ancak sekiz tane can yeleği vardır. Denizaltı süvarisi, sekiz kişinin yelekleri giyerek canlarını kurtarmalarını, kendisiyle birinci subayın tekneyle birlikte öleceğini söyleyince diğer mürettebat "ya hepimiz ölürüz, ya da hiç birimiz" diye itiraz ederler. Süvari, birinci subayına dönerek, ölmeyi kabul edip etmediğini sorunca, birinci subay tereddütsüz cevap verir: "Böyle adamlara sahip olan Almanya için on kez, yüz kez ölürüm." Sonra, kaptan mürettebatına dönerek teşekkür eder ve övünerek aynen şöyle der: "Biz Almanlar yaşamayı pek bilmeyiz, ama ölmekte üzerimize yoktur, ölmekte yüceyizdir. Söyleyin bana 'öte tarafta' da böyle birlik içinde durabilecek miyiz?"... Sonuçta, kaptan hep birlikte "öte tarafa zafer yürüyüşü" yapma fikrini benimser. Böylece hepsi birden şerefle öleceklerdir; sekizinin kurtulması değil, hepsinin birden ölmesi o yüce şerefe erişmesi önemlidir.

Gelgelelim, filmin ölüm propagandası bu kadarla da kalmaz. Tayfalardan biri arkadaşları adına fedakârlık yaparak, birinci subay ise komutanı adına aşkından feragat ederek intihar yoluyla ölümü seçer: Birinci subay, kendi üstüyle (komutanıyla) aynı kızı sevdiğini öğrenmiştir. Bu tema III. Reich sinemasının birçok savaş filminde kullanılır. Şayet, nazi ordusunda arkadaşlar arasında aşk yüzünden anlaşmazlık çıkarsa, kızı elde eden mutlu sona ulaşırken, kızı kaybeden "kahramanca bir ölümle" ölür. (Ölmenin en yüce onur ve en büyük mutluluk diye gösterildiği nazi propagandasını hatırlarsak, kimbilir belki de, asıl mutlu sona, kızı kazanan değil, kaybedip kahramanca ölen ulaşmaktadır!!)

Nazi savaş filmlerindeki bu sahneler sadece hamasiyat da değildir; daha da iğrenç olanı, —kızı sevenler arasında rütbe farkı varsa— kızı, daima yüksek rütbeli olan kazanır. (*Kampfgeschwader Lützof* —Lützof Muharebe Taburu— filmindeki assubayın öyküsü gibi... 1941).

Morgenrot (Şafak)

Yani nazi otoritesi ve militarist disiplini, B. Friedrich'in yazdığı "üst daima haklıdır" diyen kayıtsız şartsız itaat isteyen Prusya ilkesini sinemadaki gönül olaylarına da uygulamakta, rütbece üstün olan aşkta da üstün olmaktadır. Ayrıca nazi mantığına göre,rütbece üstün olan, elbette kişi olarak da üstün olacaktır. Bu nedenle, kızın "daha üstün insanı" seçmesi doğaldır. Diğer üstün insana (rütbece küçük ve dolayısıyla kişi olarak da "daha az üstün" olana da) kahramanca bir "üstün insan ölümü" düşecektir.

Fakat, militarist nazi filmlerindeki insansızlık bu kadarla da kalmaz. Batan denizaltıda "arkadaşları adına" intihar eden tayfa tiplemesi, nazizmin ne denli gayrıinsani olduğunun çarpıcı bir örneğidir. İntihar eden bu tayfa, aşık filan değildir, ya da sevdiğini üstüne kaptırmış da değildir. Tersine bu tayfa "aşkı hiç tanımamıştır". Onun hayatının tek anlamı hayatını feda etmektir...

Nasyonal sosyalistlerin savaş filmlerinde bu "motif" sık sık tekrarlanmıştır. Bunların en ilgincini —ya da, en iğrencini— İkinci Dünya Savaşı sırasında yapılan bir havacılık filminde görmek mümkündür. *Himmelhunde*, (Gökyüzü Köpekleri, 1942) filmindeki en gözü kara, en cesur pilot, kendi cesaretini şöyle izah eder: "Beni sevmiş olan tek kadın annemdir, bu nedenle bu denli özgürüm ve rahatım, bu nedenle en yükseğe çıkarken hiç bir kaygı duymuyorum". Gene de not edelim ki, yukarıda adı geçen *Şafak* filmi, taşıdığı güçlü nazi motiflerine rağmen, tam bir nazi filmi değildir; çünkü kazazedeler kurtulduktan sonra kasabada şereflerine düzenlenen kutlama törenlerine, denizaltı süvarisinin annesi katılmaz ve karşı saflarda çarpışanları hatırlatarak, "Onlar da savaşırken görevlerini yapıyorlardı, onların anneleri acı çekerken ben eğlenemem" der. Ne var ki, bu sözler her şeye rağmen, savaşı ve savaşmayı *görev* kabul eden, yani savaşı haklı gösteren, dolayısıyla özce barışsever olmayan sözlerdir. Nitekim, Hitler bu filmi çok sevmiş, "bu filmde gerçek savaşın kokusu var" demiştir.

III. REICH SİNEMASI VE PROPAGANDA

Goebbels'in sinemaya el atmasıyla birlikte, nasyonal sosyalistler kendi filmlerini istedikleri gibi yapmaya başladılar.

Her şeyden önce Goebbels'in bizzat yönettiği Devlet Kültür Odası kuruldu ve Devlet Film Odası doğrudan doğruya buna —dolayısıyla Goebbels'e— bağlandı.

Dr. Goebbels, bir yandan "Devlet Aydınlatma ve Propaganda Bakanı" olarak bakanlık bünyesine bağlanan tüm propaganda kurumlarını kontrol ediyordu. Bu bakanlığın emrinde çalışan organların başında Devlet Film Departmanı geliyordu ve çeşitli birimler hiyerarşik olarak bu daireye bağlı çalışıyorlardı. Sinema politikasını belirlemek, film projelerini inceleyip onaylamak ya da reddetmek veya değiştirmek, her film için yapım lisansı vermek, sinema endüstrisine devlet sübvansiyonu ya da doğrudan devlet finansmanı sağlamak, tamamlanan filmleri sansürden geçirip klerans vermek, nazi propagandasında çok önemli bir yer tutan Haber Filmlerini hazırlamak, filmlerin dağıtımını ve ihracatını denetlemek, ithal edilecek filmlere karar vermek ve o filmleri gerektiğinde amaca uygun şekilde kesip biçmek...gibi birçok önemli işlev bu organın göreviydi.

Bakanlığa bağlı diğer sinema organı, Devlet Film Müşavirliğiydi; görevi, "sinemanın sanatsal özelliğini korumak" tı. Buradaki, "sanatsal niteliği korumak" deyimi, yapılan filmlerin biçim bakımından inandırıcı ve etkili olması anlamına geliyordu. Bakanlığa bağlı üçüncü sinema organı film sanayicilerini kontrol altında tutmak için kurulmuş bir birimdi.

Goebbels'in Devlet Film Odası'na bağlı olarak yönettiği —bakanlık dışı— birimler ise genellikle sinema yapımcılarına, yönetmenlerine, oyuncularına, teknisyenlerine, distribütörlerine, sinema salonu sahiplerine ve işletmecilerine, reklam filmcilerine vb. kurdurulmuş devlet derneklerinin en alt birimlere kadar kontrol etmek amacını taşıyordu.

Goebbels, ayrıca Nazi Partisi Devlet Propaganda Merkez Bürosu'nun da başıydı. Partililer için yapılan "eğitsel film"lerden başlayarak, okul filmlerine, gençlik filmlerine, "kültür filmlerine" kadar, yapılan tüm dökümanter filmler, doğrudan doğruya bu parti bürosu aracılığıyla gerçekleştirilmekte ve uygulamalar ülke çapında en küçük birime dek sıkı bir kontrol altında tutulmaktaydı.

O zamanlar televizyonun bulunmadığı, kitlelerin sinemaya karşı büyük bir eğilim gösterdikleri, üstelik de sesli sinemanın icadıyla sinema yoluyla propaganda yapmanın etkisinin büsbütün arttığı düşünülürse,nasyonal sosyalist devletin sinemadan neler beklediği daha iyi anlaşılır.

Sinemayla propaganda yapmak konusunda başlangıçta Hitler ile Goebbels ayrı düşünüyorlardı. Hitler *doğrudan propaganda* yapılmasını, haber filmleri ve belgeseller dışındaki filmlerde de (dramatize filmlerde de) nasyonal sosyalist propagandanın açık, seçik, yalın ve direkt olarak yürütülmesini istiyordu. Nazi hareketinin yükselişinde orta katmanların temsilcileri olarak bu akıma katılan, sonra da SA birimlerine hakim olan unsurlar ve onların şefi Röhm de aynı düşüncedeydi. Gene nazizmin ve ari ırkçılığının baş teorisyeni Rosenberg de "doğrudan propaganda"dan yanaydı.

Goebbels ise sinemada *endirekt propoganda taktikleri*'ni öngörmekteydi. a) Nasyonal sosyalist mesajların seyirciye iletildiği filmlerde bu iş ustalıkla ve *artistik* bir anlatımla yapılmalıydı; b) Nasyonal sosyalist mesajları ileten filmler fazlaca yapılmamalıydı. Daha çok eğlence filmleri, hafif komediler, ya da lüks dekorlarla sergilenen *spektakl* filmleri (Amerikanvari *show* gösterileri) sinemada kullanılmalıydı.

Goebbels'e göre "sıradan vatandaşa" doğrudan iletilen politik mesajlar etkili olmuyordu. O, sinemaya eğlence için gidiyordu ve onu sinemaya çekebilmek için çoğunlukla eğlence filmleri yapılmalıydı. Böylece "ortalama Alman" kendisini bu filmler sayesinde mutlu hissetmeliydi. Dramatize propaganda filmlerinde ise mesaj ancak artistik bir şekilde verilirse sıradan seyircinin ilgisini çekebilirdi. Kaldı ki, her sinema salonu en az elli dakikalık haber filmi göstermek zorundaydı. Eğlence filmini seyretmeye giden ortalama Alman, haber filmlerde nasyonal sosyalist törenleri, gösterileri, söylevleri izleyerek yeterince etkilenebilirdi, eğlencelik filmler yapılmadığı takdirde vatandaşların çoğunu sinemaya çekmek mümkün olmayacağından, geniş bir kitle bu haber filmlerini de göremeyecekti. (Haber filmleri de zamanla etkisini yitirince, naziler bir yöntem buldular: 1941'den itibaren, haber-propaganda filmlerini, konulu filmden sonra göstermeye ve bu filmler sona erinceye kadar salonun *kilitli kapılarını açmamaya* —yani seyircilere o filmleri *zorla* seyrettirmeye— başladılar.)

Propaganda sinemasında Goebbels taktikleri ağır bastı ve özellikle SA'ların temizlenmesinden sonra Goebbels'in hem partide, hem de Führer üzerinde nüfuzu arttı. Araştırmacıların belirttiklerine göre, 1933-45 arasında toplam olarak yapılan 1150 III. Reich filminin ancak altıda biri doğrudan propaganda filmi sayılabilirdi. Nitekim savaştan sonra Müttefiklerin *de-nazifikasyon* (Almanya'yı nazilikten arındırma) çalışmalarında kurulan bir kurul nazi döneminin filmlerini izledi ve gerekli gördüklerini yasakladı. Özellikle 1940'lı yıllardan sonra çevrilen filmlerden na-

zi karakterli görülüp yasaklanan bir hayli azdı.

NAZİ PROPAGANDASINDAN FİLM ÖRNEKLERİ

Yazımızın sınırlı kapsamında, nazilerin doğrudan propaganda taktiklerinden ancak belli türleri ve örnekleri görebileceğiz.

Haftalık uzun haber filmlerindeki nasyonal sosyalist propagandanın yanısıra, gene propaganda amaçlı belgeseller de yapılıyordu.

Bunlardan en önemlisi ve etkilisi, Hitler'in Nürnberg törenini gösteren üç saatlik *Triumph des Willen*'di. 1934 Ağustosunda Hindenburg'un ölmesi üzerine yapılan referandumda Hitler, aynı zamanda Reich'ın Führer'i seçilmişti. 5 Eylül'de ise Nazilerin Nürnberg'de düzenledikleri tören ve geçit resmi, Führer'in ve diğer nazi şeflerinin söylevleri ve liderlerini kendilerinden geçmiş bir şekilde alkışlayan kalabalıkların görüntüleri geniş bir kadro tarafından filme alınmış, uzun süren montaj çalışmalarından sonra ortaya son derece etkili bir belgesel film çıkarılmıştı.

Buna benzer diğer bir belgesel de, 1936 Berlin Olimpiyatlarında çekilen filmlerden yapılmıştı *(Olympia)*.

Dramatize edilmiş (konulu) nazi propaganda filmlerine gelince, bunlar nasyonal sosyalizmin temel sloganlarının ve politikalarının belli öyküler çerçevesinde işlenmesinden ibaretti... Bu filmleri, ana motifleri açısından belli başlı gruplara ayırmak mümkün.

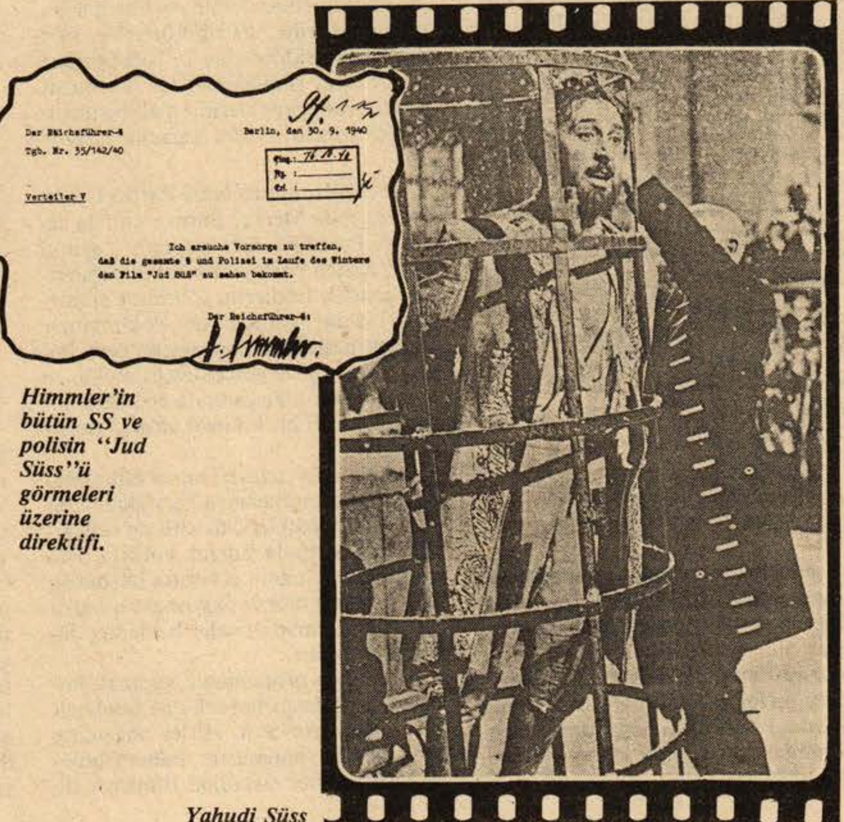
Yahudi düşmanlığını hedef alan filmler kuşkusuz ki, önemli bir yer tutuyordu. Özellikle *Jud Süss* (Yahudi Süss) (1940) filmi, sadece SS'leri ve askerleri değil, tüm Almanları açıkça Yahudi katliamına kışkırtan bir filmdi. Filmin konusu gerçek bir öyküye dayanıyordu. 18'inci yüzyılda Württemberg Dükü tarafından Maliye Bakanlığına atanan, uyguladığı mali politikayla halka kemer sıktıran ve kendisi de olağanüstü servet edinen, sonra da dükü, Dükalık Meclisi'ne karşı bir saray darbesine ikna eden Yahudi Süss-Oppenheimer'ın bu komplosu başarıya ulaşmamış, kendisi yargılanarak idam edilmişti. Jud Süss bu gerçek olaydan yola çıkarak yahudileri bütün kötülüklerin nedeni gibi gösteriyordu. Filmin sonunda Wüttemberg'deki yahudiler kentten sürülüyorlar, bazıları ise linç ediliyorlardı, Dükalık ileri gelenlerinden birisinin daha sonraki kuşaklara "yahudilere hayat hakkı tanımamaları" yolunda öğüt vermesiyle film sona eriyordu. (Bu filmi tüm SS'lerin ve polislerin görmeleri için Himmler genelge çıkartacaktı.)

III. Reich filmleri arasında diğer önemli bir yeri anti-komünist propaganda kaplıyordu. Yukarıda andığımız Hitler Genci Quex'den başka *Hans Westmar* adlı film de bu türe tipik bir örnek gösterilebilir. Bu filmlerde komünistler, ya canavar gibi çiziliyorlar (yerel parti yöneticileri), veya anti-semitist filmlerdeki yahudi tipi gibi korkak, sahtekâr, sinsi tiplerle canlandırılıyorlar, yahut da namuslu, ideallere bağlı, dürüst ve çalışkan ama "liberalizmin yozluğuna tepki duyup", nasyonal sosyalizmi de bilmedikleri için komünizme inanarak o saflara gitmiş aydınlar olarak canlandırılıyorlardı. Naziler komünistleri kendi saflarına kazanmaya önem verdiklerinden, arada bir bu "üçüncü tip" üzerinde duruyorlardı. Filmlerin sonunda bu tipleri genellikle kendi saflarına geçmiş gösteriyorlardı. Örneğin Hans Westmar filminin sonuda "namuslu komünist" Ross'un yukarıya kalkmış olan sıkılı sağ yumruğu (komünist selamı), yavaş yavaş açılıyor ve kolu öne doğru uzanıyordu (nazi selamı).

Bu filmlerde, özellikle komünist işçilere saldırılmaktaydı. İşçilerin komünist olmasına hiç tahammül gösteremeyen naziler, böyle işçileri, daima ayyaş, tembel, serseri, kaytarıcı olarak çiziyorlar ve onları "iyi işçi olmadıkları, çalışmaktan, çok çalışmaktan kaçtıkları, tüketime düşkün oldukları için" komünizmi seçmiş gibi gösteriyorlardı. Böyle işçilerden Reich'e hayır gelmeyeceğini söylüyorlardı.

Ve bu gruptaki filmlerde, andığımız tiplemelerin ötesinde, hiç değişmeyen asıl motif sınıfların ve sınıf farklarının olmadığı, Nasyonal Sosyalistlerin de sosyalist, hem de milliyetçi sosyalist oldukları, nazilerin iktidara gelmesiyle *işçi sınıfının da kurtulduğu* ve bu sınıfın artık sona erdiği, proletarya enternasyonalizminin ise Alman olmaya, Alman yurttaşı olarak yaşamaya *ihanet* olduğu ve büyük bir suç teşkil ettiği... vb. şeklindeydi.

Konu üzerinde ayrıntılı ve ilginç bir inceleme yapan Amerikalı Gregory Bateson *The Study of Culture at a Distance* adlı kitabında, sayısız nazi filmlerinde çizilen komünist tiplerinin ve davranışlarının "bu denli kötü tip çizmek" konusunda sağladığı mahareti "nasyonal sosyalistler kendi portrelerini (self-portrait) çizdikleri, kendi öz karakterlerini, alışkanlıklarını ve davranış biçimlerini komünistlere aitmiş gibi gösterebildikleri için böyle nefret edici film karakterleri yaratabildiler" diyor. Bateson çeşitli örnekler getiriyor. Psikolojik analizler yapıyor ve sonuçta; nazi, kendi banal benliğini ve alter-ego'sunu kendi düşmanına aitmiş gibi

Der Reichsführer-SS
Tgb. Nr. 35/142/40

Berlin, den 30. 9. 1940

Verteiler V

Ich ersuche Vorsorge zu treffen, daß die gesamte SS und Polizei im Laufe des Winters den Film "Jud Süß" zu sehen bekommt.

Der Reichsführer-SS:
H. Himmler.

Himmler'in bütün SS ve polisin "Jud Süss"ü görmeleri üzerine direktifi.

Yahudi Süss

gösterirken, belki işlediği cinayetlerden ötürü vicdanını bu yoldan kandırsa bile, gerçekte, nazi karakterinin iki yüzlülükten de öte, sinisizm'ini (köpeksiliğini) sergilediğini belirtiyor (anılan kitap; derleyenler Margaret Mead ve Rhoda Métraux, Chicago 1953).

Bu gruptaki nazi filmleri arasında yeralan *Kameraden auf See* (Denizdeki Arkadaşlar) (1938) nasyonal sosyalist riyakârlığın ve özgürlük düşmanlığının bir başka örneğiydi. İspanya iç savaşını konu alan filmde, iç savaş "meşru hükümete karşı komünistler tarafından başlatılan ayaklanmayla" çıkmış gibi gösteriliyor ve komünistler suçlu gösteriliyordu. Oysa gerçek bunun tam tersiydi. Aralarında komünist partisinin de yeraldığı cumhuriyetçi Frente Popular (Halk Cephesi) hükümeti meşru bir hükümetti. Bu hükümete karşı Fas'taki sömürge ordusuyla gelip iç savaşı başlatan ise General Franko ve onun falanjistleriydi. Ama nazi propagandası gerçeği tam ters yüz ederek kendi kamu oyuna yalan söylüyordu. (İspanya iç savaşında 1936-38 yılları arasında falanjistler safında halka karşı savaşmış Alman birliklerini konu alan dökümanter nitelikli *Kondor Legion* (Akbaba Lejyonu) filmi de yalan ve tahrifatla doluydu.)

NAZİ PROPAGANDASINDA DEMOKRASİ

Kaldı ki, naziler çok partili parlamenter rejimlere ve hükümet modellerine hiç de meraklı değildiler. Çünkü böyle demokratik parlamentolara sahip olan batılı ülkelerde "komünistler ve yahudilerin baskısı altında tutulan hükümetlerin sorunları özgürce tartışmaktan alıkonuldukları" III. Reich'ın resmi diplomatik belgelerinde açıkça yazılıyordu (*Düşün*, Eylül 1984, sf. 36).

Léon Blum başkanlığında Halk Cephesi kurulduğunda Almanya'da yapılan *Mein Sohn, der Herr Minister* (Oğlum Sayın Bakan) adlı ilkel bir komedide Fransız parlamentosuyla alay ediliyor ve bu parlamentonun ve öyle bir rejimin komünistlere hükümet yolunu açtığı söylenerek, Alman yurttaşların kendi sistemlerine teşekkür borçlu olmaları empoze ediliyordu.

Aynı filmde bir başka demagoji daha işleniyordu: bütün faşistler gibi, naziler de, böyle parlamentoların işleyiş hantallığından yararlanarak faşist diktatörlük lehine parlamento aleyhtarı propaganda yapıyorlardı. Onlara göre bu parlamentoların yapamadığını, ancak, nasyonal sosyalist yönetim, —hem de birkaç gün içinde— yapabilirdi. Böylece hem hükümeti kararnamelerle ve kanun gücündeki kararnamelerle idare etmek mümkündü, hem de koca parlamentolardan bir türlü geçemeyen yasaları, tasarıları otoriter bir rejim en kısa zamanda çıkarabilirdi. Örneğin yukarıda andığımız komedide, işsizliğe karşı önlem almayı öngören tasarının Fransız parlamentosundan bir türlü geçmemesi örnek olarak gösterilirken, Almanya'da ise III. Reich'ın "işsizliği yasakladığı" söyleniyordu. İşsizliğin kanunla ya da kararnameyle veya buyrukla ortadan kaldırılamayacağını naziler bilmiyor olamazlardı. Ama böyle bir buyrukla işsizliği *yasaklamışlardı!!*

Bu kapsamdaki bir başka örnek de *Bismarck* filminde yeralır (1940). Bu film, son derece güçlü ve ulu bir kişi olarak gösterilirken —ve aslında Bismarck'ın şahsında Hitler sembolleştirilirken— filmde Bismarck'a karşı çıkanlar, Almanya'nın ve Alman birliğinin düşmanı olarak gösterilirler. İşte bu sahnelerden birisinde, Bismarck Prusya Parlamentosunu —kendisine itaat etmiyor diye— feshettiğinde milletvekillerinden biriyle tartışır. Parlamentoyu feshetmekle Anayasayı çiğnediğini söyleyen milletvekiline Bismarck "parlamentoyu feshettim çünkü ülkedeki huzursuzluğun ve düzensizliğin çoğu bu parlamentodan geliyordu" der. Tartışmada Bismarck'ın argümantasyonu özetle şöyledir: "Anayasayı çiğneyen kral değildir, baylar anayasayı çiğneyen sizlersiniz. Çünkü anayasa, devletin başı olan kral ile parlamento arasında uzlaşmayı ve öyle bir sistemi öngörüyor. Ama siz, demokrasi konusundaki, doktriner tutumunuz yüzünden bu uzlaşmayı imkânsız kıldınız. İşte bu nedenle anayasa askıya alınmıştır."...

Bu sözlerdeki demagojik ve sahteci karakter, faşizmin Şeflik anlayışının ve parlamento, anayasa vb. gibi demokratik kurumlara bakışının özlü bir ifadesidir.

Nazi sinemasının demokrasiye ağır bir şekilde saldıran yapımlarından birisi de *Pour le Mérit*'dir (1938). Fransızca adlı bu film, Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki yıllarda -eski muhariplerin dilinden- nazilerin demokrasi anlayışlarını, Weimar Cumhuriyeti'ne bakışlarını, nasyonal sosyalistlerin gizli çalıştıkları dönemleri konu alır. Eski muhariplerden birisi yargılandığı bir Weimar mahkemesinde şunları söyler: "Benim bu ülkeyle ortak hiç bir şeyim yok, çünkü demokrasiden, vebadan nefret eder gibi nefret ediyorum. Siz ne yaparsanız yapın, ben demokrasiyi yıkmak için elimden gelen her şeyi yapacağım. Almanya'yı tekrar ayağa kaldırmalıyız, çünkü Almanya cephedeki askerin ideallerini temsil etmektedir. Bunu başarmak hayatımın görevidir. Ben de bu görevi bir asker gibi yerine getireceğim".

Gene filmde Weimar askerlerinin de gizli gizli silahlandıkları, parlamentoyla alay ettikleri görülür. Aralarından birisi "Almanya'yı yıkmakta olduğunu bildiğim bir hükümete hizmet ediyorum. Ama bilin ki, bu hep böyle gitmeyecek." Bu sözlere karşılık, bir binbaşı işbaşındaki parlamenter hükümetin mutlaka yıkılacağını ve Nazi partisine iktidar yolunun açılacağını söyleyerek şöyle devam eder: "Mutlaka bir mucize olacak. Şayet buna inanmasaydım burada olmazdım. Ayrıca biz yalnız da değiliz. Bizden daha iyi bir çok adam var, onlar da mucizeye inanıyorlar ve onun gerçekleşmesini görmek için kavga veriyorlar". Film, 1935'te Wehrmacht'ın (III. Reich ordusuna verilen isim) kurulduğunu duyuran yasayı Goebbels'in sesinden vererek finale gelir. Birinci Dünya Savaşının eski muharip askerleri yeni Wehrmacht üniformaları giymişlerdir. Ve III. Reich'ın ilk avcı müfrezesinin uçaklarının motorları çalışmaya başlar ve motor seslerinden eski bir destan marşı yükselir: "Pour le Merit".

ŞEF'E TAPINMA FİLMLERİ

Faşizmin özelliklerinden birisi olan şeflik sistemi ve şef tapıncı, kuşkusuz ki, nazi propagandasında da önemli bir yer tutuyordu.

Bu filmlerin başında Prusya Kralı Büyük Friedrich'in tekrar tekrar beyazperdeye getirilmesi geliyordu. (Esasen bu filmler nazilerle de başlamamıştı. 1920'lerden itibaren yapılan pek çok Friedrich filmi "Prusya ruhunu" diri tutmayı amaçlıyordu. Bu filmler o denli yaygındı ki, onlara latince bir ad bile bulunmuştu: *Fridericus filmleri.*)

Nazilerin en etkili Fridericus filmi olan *"Film der Nation, der Grosse König"* (Ulusun Filmi, Büyük Kral) için Goebbels şunları yazıyordu: "Film politik eğitim bakımından son derece mükemmel. Friedrich ruhundan bir şeyler olmaksızın yapamayacağımız bir zamanda yaşıyoruz."

Bir başka nazi propagandacısı, Oskar Kalbus ise bu filmlerden bir başkası (*Der Choral von Leuthen* - Leuthen İlâhisi) için şöyle diyordu: "Filmdeki olaylar 165 yıl öncesinde geçiyor ama sanki günümüzü konu almış: tek başına, dimdik bir adam, her şeyin üstesinden geliyor, dinlenmek nedir bilmiyor, kararsızlık belirtisi göstermiyor herkese cesaret veriyor. Fakat konunun en önemli ölümsüzlüğü, günümüzde hepimizin Führer'e inanmamız gerektiğini göstermesindedir."(Aktaran, Courtade ve Cadars, *Histoire du Cinéma Nazi*, Paris 1972).

Böylece, Goebbels'in öngördüğü "Friedrich ruhu"nun ne olduğunu, onun sinemacısı veciz bir şekilde özetlemiş oluyordu: Hitler'e inanmak, ona sonsuz ölçüde sadık olmak... yani kayıtsız şartsız itaat etmek.

Fridericus adıyla yapılan bir başka filmde Yedi Yıl Savaşları ve Friedrich canlandırılırken Hitler ile Kral arasındaki benzetme daha belirgince işlenecekti. (Kaldı ki, Hitler'in Friedrich'e benzetilmesinden çok, Friedrich Hitler'e benzetiliyordu).

Der alte un der junge König (Yaşlı ve Genç Kral) filminde ise, Friedrich ile sefahat düşkünü oğlu arasında var olan anlaşmazlık, babanın sert ve kesin tavırlarıyla önleniyor ve oğlan yola geliyordu. Bu film, aile içindeki ataerkillik ile devlet otoritarizmindeki ataerkilliği koşut gösterme amacını taşıyordu.

Prusya tarihinin ikinci büyük ismi Bismarck'tı. Üstelik te, Bismarck yakın bir tarihte yaşamıştı, Prusya militarizmini Bismarck ihya etmişti, nasyonal sosyalizm'de Friedrich'den çok Bismarck'ın etkisi vardı. Hatta denilebilir ki, nasyonal sosyalizm fikrinin babası Bismarck'tı.

Bismarck bir makalesinde şöyle diyordu: *"Sosyalizm, enternasyonal bir mesele değil, nasyonal bir meseledir. Para yapma olanağıyla donanmış devlet mutlaka kontrolu almalıdır. Biz bir Alman devlet sosyalizmini öngörmeliyiz, yani sokakların baskısıyla değil, yukarıdan gelen ve yönetilen bir sosyalizm".*

Bismarck filmi iki yıl sonra 1942'de yeniden çekildi. *Die Entlassung* adını taşıyan bu filmin öyküsü, adına da yansıdığı gibi, Bismarck'ın azledilişini konu alıyordu. Filme göre, Bismarck'ın görevden alınması, politik kargaşayı getirmiş, otoriteyi sarsmış ve Versaille felâketine kadar uzanacak yolu açmıştı. Bu yapımda işlenen propaganda başlıca iki amacı taşıyordu: Birincisi, Bismarck'ın başlattığı görevin yarıda kaldığını (kurduğu devletin geçici kaldığını) işleyerek, onun başlattığını bir başka büyük adamın, Führer'in, tamamlayacağını propaganda ediyor ve Hitler'i Bismarck'ın doğal halefi gösteriyordu. İkincisi ise daha önemliydi: 1942 yılı Alman ordularının zorlanmaya başladığı yıldı. Doğu cephesinde işler iyi gitmemeye başlamıştı, Almanlar olağanüstü büyük kayıplar veriyorlardı; güneyde, Mısır'ı ele geçirip, Ortadoğu'ya girerek —oradan da Kafkaslara ulaşarak— petrol yataklarını ele geçirmek için giriştikleri sahra savaşını kazanamamışlardı. Ayrıca Fransa rezistansçıları başta olmak üzere, Balkanlarda ve işgal altındaki hemen hemen bütün ülkelerde, halk güçleri, ilk şoku atlatmışlar ve direniş hareketlerini örgütleyip geliştirerek Nazilere zorlu günler yaşatmaya başlamışlardı. Ülke içinde nazizmin histerisi azalmış, savaşın getirdiği yıkımdan dolayı şikayetler yükselir olmuştu. İşte böyle bir dönemde, Bismarck ile Hitler'i yanyana getirmek, Bismarck'ın azledilmesini Prusya tarihinin en büyük olumsuzluğu olarak göstermek, ayrıca —filmde sık sık tekrarlandığı gibi— birlik, milli birlik, bütünlük, beraberlik... vb. gibi kavramları işleyerek Bismarck'ın kutsal emanetini Hitler'in menzile ulaştıracağına Almanları inandırmak gerekiyordu. Filmin nihai mesajı şuydu: Bismarck'ın başlattığı ve Hitler'in sürdürdüğü *kavga* (Kampf) ya zaferle, ya da topyekûn hezimetle sona erecekti. Şayet zafer kazanılmazsa, bu onların —bu iki büyük adamın— kabahati değildi, yenilgi tek bir şeyi ispatlardı: halkın bu büyük liderlere lâyık olmadığını.

...VE HEZİMET

Nitekim Hitler ile kurmaylarının korktukları, çok geçmeden, yavaş yavaş başlarına gelmeye başlayacaktı. Sözkonusu ikinci Bismarck filminin diğer adı da "Kaderin Değişmesi" idi. Film, kaderin iyiye doğru değişmesi için Hitler'i yüceltiyordu ama kader, filmin gösterime çıkmasından kısa bir süre sonra, *kötüye doğru* dönmeye başlamıştı. Kaderin tersine döndüğü an ise Stalingrad yenilgisiydi. Stalingrad kuşatmasından büyük kayıplarla çekilen Alman orduları o andan itibaren savaş alanında gerilemeye başlamıştı. Artık insiyatif Sovyet ordularındaydı.

Belki şaşırtıcı gelecektir ama, Stalingrad hezimeti, nazi şeflerinin morali üzerinde büyük bir şok etkisi yapmıştı ve kurmaylar bir mucize beklemeye başlamışlardı. Böylesine korkunç bir çılgınlığa kendilerini kaptırmış olanlar, düş dünyasından uyanmamışlardı, işte şimdi de bir *mucize* bekliyorlardı. *Nasyonal sosyalist şizofreni,* hasta olduğu kadar -ve hasta olduğu için- mistikti de. Nazilerin psikopat şefleri doğa üstü, insan üstü, idealist ve metafizik kavramlarla öylesine yoğrulmuşlardı ki, gözleri öylesine kararmıştı ki, şimdi de bir mucize onları kurtaracaktı! Çünkü, Yedi Yıl Savaşlarında Büyük Friedrich de tam bir umutsuzluk noktasına geldiği sırada böyle bir mucize olmuş ve İngiliz Kraliçesi I. Elisabeth ölüvermişti.

Kolberg

Prusya'yı işte bu mucize kurtarmıştı!.. (Naziler de tam bir umutsuzluk noktasına vardıkları sırada Roosevelt'in ölmesiyle bir an umutlanacaklardı, ama hepsi o kadar...)

Başgösteren umutsuzluğu kırmak, nasyonal sosyalist histeriyi yeniden ateşlemek gerekiyordu.

1 Haziran 1943'te, Goebbels yazılı bir emir vererek *Kolberg* adlı bir film yapılmasını istedi. *Kolberg* filmi tarihteki ilgili gerçek olaya dayanmalı, sadece içine bir aşk öyküsü konulmalıydı.

Adı geçen tarihi olay şuydu: Napolyon savaşları sırasında kuşatma altındaki Kolberg kentinde, Belediye Başkanı Nettelbeck sivillerden oluşan bir milis ordusu kurmuş ve siviller Napolyon ordularına karşı "kanlarının son damlasına kadar" kenti savunmuşlardı. Goebbels, yönetmene verdiği direktifle, filmde Prusya ordularının o savaştaki büyük generali Gneisenau'yu değil, belediye başkanı Nettelbeck'i öne çıkarmasını ve kahramanlaştırmasını istemişti. Yazılı emrinde ise, "bir halk cephede ve cephe gerisinde ancak, sımsıkı kenetlendiği takdirde düşmanı yenebilir, film bunu göstermelidir" diyordu.

Propaganda Bakanı kendisini mesleğine öylesine kaptırmıştı ki, bu filmin bambaşka bir etki yapacağına inanıyor ve anı defterine şunları yazıyordu: "Bu filmden olağanüstü şeyler bekliyorum." İşte, *Kolberg*'in çekimine böyle büyük beklentilerle başlandı.

Gelgelelim, *Kolberg*'in çekimi sürerken, Kızıl Ordu Kiev'i geri alacaktı. Bu nokta Doğu cephesinde Alman ordularının *son* tutunma noktasıydı. Kiev yenilgisinden sonra, Nazi orduları bozgun içinde kaçmaya başlayacaklardı ve Sovyet birlikleri Almanları çok kısa zamanda Alman sınırına kadar itecekti.

Kolberg'in çekimi sürerken, Almanlar kendi sınırlarını da koruyamaz duruma gelecekler ve Sovyet orduları sınırı aşarak Prusya toprakları içinde nazileri sürmeye devam edecekti.

Doğuda bunlar olurken —ve Berlin'de Kolberg'in çekimi sürerken- Batı'da müttefikler Roma'yı, Paris'i, Amsterdam'ı kurtaracaklar ve 1944 Eylül ayında III. Reich'ın batı sınırlarını aşarak Almanya'ya gireceklerdi.

Kolberg'in çekimi sürerken, Alman finans kapitali Hitler'den kurtulmak isteyecek ve ona karşı bir suikast düzenletecekti. Suikast sonuçsuz kalacaktı ama Führer'in zaten zayıflamış dokunulmazlığına darbe indirilmiş olacak, onun olağanüstülüğü ve insanüstülüğü yolundaki bayatlamış imajı daha da sönümlendirecek, nazi kurmayları arasında biribirine güvensizliği, biribirlerinden şüphelenmeyi arttıracaktı. Yani *Kolberg*'in çekimi ulusu birlik ve beraberliğe çağırmaya hazırlanırken, milletle ordunun kaynaşmasını isterken, parti şefleriyle ordu komutanları arasında ihtilaf çıkacaktı.

30 Ocak 1945'te filmin prömiyeri yapıldığında ise artık her şey çok geçti.

Oysa Goebbels filmin çekimi için cephe gerisinden tam 187 bin asker, 6 bin at, Reich donanmasından ise 4 bin bahriyeli göndermişti. Filmin yönetmeni Harlan daha sonra yazdığı otobiyografisinde, (nazilere bunca yıl hizmet eden sanki kendisi değilmiş gibi,) *Kolberg*'e "çılgınca ümit bağlandığını", o günlerde zaten bir *"çılgınlık yasası"*nın hakim olduğunu yazacaktı.

Ve nihayet, film için 8.5 milyon mark gibi olağanüstü bir para harcanmış ve ünlü Charlmagne'ın İmparatorluk tacı bile müzeden getirilip kullanılacak kadar filme önem verilmişti. Propaganda Bakanı, çekimleri günü gününe izlemiş, montaja müdahale etmiş, filmin son kopyasını seyrettikten sonra yönetmene yazılı talimatlar vererek, şurasını kesin, şu konuşmayı çıkartın gibi emirlerle son rötüşları yapmıştır..(Goebbels'in film üzerindeki bu son yazılı talimatları da Demokratik Alman film arşivinde bulunmaktadır.)

Filmde, general Gneisenau ile Nettelbeck ayrı ayrı düşünmektedirler. General, çökmüş, bitmiş, her şeyini yitirmiş bir kişidir artık. Bu kişi açıkça Hitler'dir. Belediye Başkanı Nettelbeck ise azmini, inancını korumakta, umudunu yitirmemektedir. Bu ise Goebbels'dir.

Film, 30 Ocak 1945'ten sonra hızla cephelere ve kuşatılmış kentlere dağıtıldı, ama III. Reich için artık ne savaşacak cephe kalmıştı, ne de *Deutschland über alles* diye haykıracak asker ya da sivil..

* Adolf Hitler, 1944'te verdiği bir nutukta "Alman halkı şayet savaşı kaybederse, yaşama hakkına sahip olmamalıdır" demişti. Yenilen Alman ulusunun kendisi gibi büyük bir Führer'e (öndere) lâyık olmadığını kanıtladığını çevresinde sık sık tekrar eden aynı Hitler 18 Mart 1945'te şunları söyleyecekti:

"Savaş kaybedildi mi, halk da kaybedilmiş olur. Kaderden kaçılamaz. Halkın varlığı en ilkel bir biçimde sürdürebilmesi için ihtiyacı olan temel ihtiyaçları düşünmek artık bizim ilgi alanımızın dışındadır. Hatta tersine, bunları dahi yoketmek daha doğrudur. Çünkü bu ülke güçsüz olduğunu kanıtlamıştır. Ve dünyanın geleceği baştan başa Doğu'ya aittir." (Albert Speer'den aktaran E.Leiser, *Nazi Cinema*, Londra 1974).

* * *

Nazilerin, genç yaşta askere alıp cepheye sürdükleri bir delikanlı sonradan nazi dönemini şu sözlerle anlatacaktı:

"Sevecen bir dostluk gösterisini, arkadaşlık sevgisini, yaşama sevincini, yarınki yaşantıya beslenen ümidi herhangi bir şekilde dile getiren tek bir şarkı bile duymuş değilim."

Konuyla ilgili başlıca özgül kaynaklar:

***Nazi Cinema*, E. Leisler, Londra 1974.**

***Histoire du Cinéma Nazi*, F. Courtade ve P. Cadars, Paris 1972.**

***Capital and Culture, German Cinema 1933-45*, J. Petley, Londra 1979.**

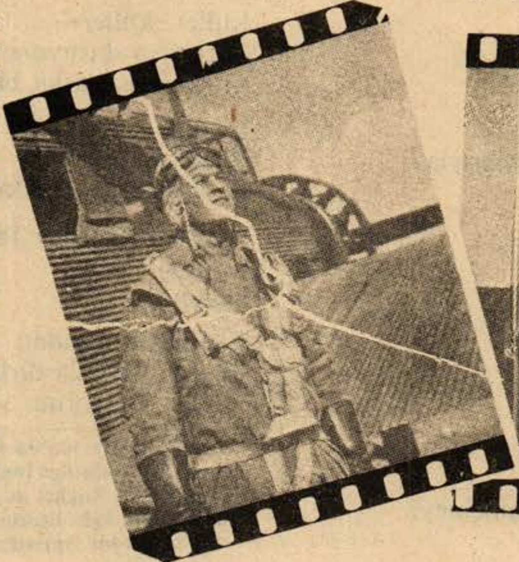
***Nationalsozialistische Filmpolitik*, Stuttgart 1969.**

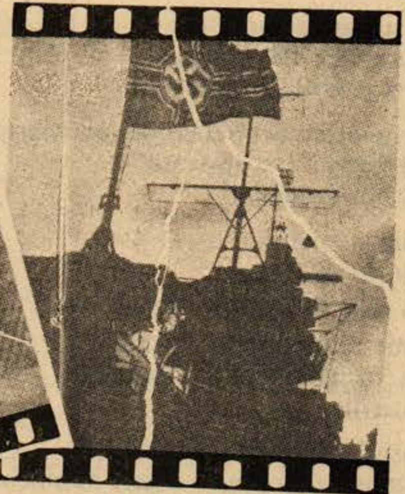
***Film und Kapital*, J. Spiker, Berlin 1975.**

***Film in the Third Reich*, Simon ve Schuster, New York 1969.**

***Le Nazisme sur la Culture*, Paris 1972.**

***De Caligari à Hitler*, S. Kraucer, Fr. çev., Paris 1978.**

SYLVIA PLATH

Türkçesi: Cevat Çapan

LADY LAZARUS

Bak gene yaptım işte.
Her on yılda bir
Nasılsa buluyorum bir yolunu —

Bir çeşit yürüyen mucize, derim
Bir Nazi abajuru kadar parlak,
Sağ ayağım.

Bir kâğıt baskısı,
Yüzüm, şekilsiz, ince
Yahudiden bir çarşaf.

Sıyır örtüyü
Ey benim düşmanım.
Nasıl, ürkütüyor muyum?—

Burnum, göz oyuklarım, eksik dişlerimle?
Bu kokan soluk
Bir günde gider.

Çok geçmez, çok geçmez
Mezar kovuğumun yediği etim
Yerini bulur üstümde

Ve ben gülümseyen bir kadın.
Daha otuzuncu baharımda.
Kedi gibi dokuz canlı.

Bu üçüncüsü şimdilik.
Ne aşağılık iş
Yok etmek her on yılı.

Nasıl milyonlarca lif.
Seyretmek için doluşan
Ağzı çekirdekli kalabalık

Soyuyorlar beni elleriyle, ayaklarıyla—
İşte büyük "strip-tease",
Baylar, bayanlar

Bunlar ellerim
Bunlar dizlerim.
Bir deri bir kemik olabilirim.

Gene de tıpatıp aynı kadınım.
On yaşındaydım ilk keresinde.
Kazaydı.

Kararlıydım ikincisinde
Sonunu getirmeye ve geri dönmemeye
Bir deniz kabuğu gibi
Kapanmış sallanıyordum.
Durmadan çağırmaları, yapışkan inciler gibi
Bir bir ayıklamaları gerekti böcekleri üstümden.

Ölmek
Bir sanattır, her şey gibi.
Eşsiz bir ustalıkla yapıyorum bu işi.

Öyle ustaca ki insana korkunç geliyor
Öyle ustaca ki gerçeklik duygusu veriyor.
Bir çağrım olduğu söylenebilir sanırım.

Güç değil bir hücredeyseniz eğer.
Güç değil bu işi yapıp hiç kımıldamamak.
Güç olan güpegündüz

Büyük bir gösterişle
Aynı yere, aynı yüze, aynı hoyrat
Bağrışmaya dönmek:

"Bir mucize!"
İşte bu beni yıkan.
Bir ücreti var

Yaralarıma bakmanın, bir ücreti var
Nabzımı yoklamanın —
Gerçekten atıyor kalbim.

Bir ücreti var, büyük bir ücreti var hem de
Bir sözümü duymanın, dokunmanın
Kanımın bir damlasının

Ya da saçımın, giysilerimin bir parçasının.
Ya, ya, Herr Doktor.
Ya, Herr Düşman.

Sizin eserinizim ben,
Sizin değerli eşyanız,
O som altından bebek

Hani bir bağrışta eriyen.
Dönüyorum ve yanıyorum.
Büyük ilginizi küçümsediğimi sanmayın.

Küller, küller—
Karıştırıp duruyorsunuz.
Et, kemik, başka bir şey yok—

Bir kalıp sabun,
Bir nişan yüzüğü
Bir diş dolgusu, altın.

Herr Tanrı, Herr İblis
Sakının
Sakının.

Küllerin arasından
Kızıl saçlarımla dirilip yükseliyorum
Ve insan yiyorum solurcasına.

1932'de Boston'da doğdu. Smith College'den sonra İngiltere'de Cambridge İngiliz Edebiyatı okudu orada karşılaştığı şair Ted Hughes ile evlendi... 1963 yılında bir sabah çocuklarının kahvaltısını hazırlayıp bırakarak kendini öldürdü. Güzel bir Amerikalıydı.

"Denemeci konuşan adamdır. Yani konuşma dostu, söz dostu..."

Salâh Birsel, Faruk Şüyün'ün sorularını yanıtladı.

■Sayın Birsel, sizi şair, romancı, denemeci olarak tanıyoruz. Edebiyata şiirle mi başladınız?

□Aslında değil. Düzyazıyla başladım. 8 yaşında ilk düzyazı yazdım ki bu bir öyküdür ve adı da hâlâ aklımdadır: "Nezakettenmiş".

■Sizi edebiyata iten ne oldu?

□Ben edebiyata ilgi duymadım. Ben edebiyatçı olarak dünyaya geldim. Çünkü 8 yaşında kendimi edebiyatçı olarak görüyordum. Büyük bir sanatçı olabileceğimi düşünüyordum. Oldum, olmadım, o ayrı bir konu. Ama o yaşta, dünyaya bir sanatçı, bir yazar, bir şair, bir romancı olarak geldiğime inanıyordum.

■Peki, hiç dergi çıkardınız mı? Örneğin okul sıralarında...

□*Serçe* adında bir dergi çıkardım. Sonradan *Sesimiz* ve *Kıvılcım* adlarında iki dergi daha. İlk zamanlar bunları elle yazardım. Hatta ben yazmadım, bir arkadaşım vardı, yazısı güzeldi, o yazardı. Onları da arkadaşlara okuturduk. "Nezakettenmiş" öyküsü de orada yayınlanmıştı. Öteki dergileri de teksir makinelerinde çoğaltırdım.

■O dönemde diğer yazdıklarınız?

□13 yaşımda çok büyük bir roman yazdım. Büyük diyorum, sayfaları bakımından. 436 sayfa. Defter sayfası. Deftere yazıyordum o zamanlar. Daktilo türünden bir şey yoktu ve günde 10 sayfa muhakkak yazıyordum. Kendimi 10 sayfa yazmaya mecbur tutuyordum. Adı "Seher Yıldızı" idi. Reşat Nuri'nin *Akşam Güneşi* diye bir romanı vardı. Onun için benimki de "Seher Yıldızı" olmuştu. Gerçi Reşat Nuri'nin romanıyla bir ilgisi yoktu, ama o tür isimler o zamanlar beni etkiliyordu... Sonra "Kızıl Okun Esrarı" diye bir romana başladım. Daha sonra da "Mahkûmun Piçi"ni yazdım. Bunlar da çocukluğumuzda okuduğumuz romanların etkisiyle yazılmış şeylerdi.

■O yıllarda da sürekli okur muydunuz?

□Okuyordum, ama Abdullah Ziyaları okuyordum, Reşat Nurileri okuyordum, gazetelerdeki tefrikaları okuyordum. Sözgelişi Akşam Gazetesi'nde *Âbıhayat* diye bir roman tefrika edilirdi. İlginç bir romandı, aklımda kalmış. Yahut *Çocuk Sesi, Mektepli* gibi çocuk dergileri vardı. Onları okurdum. Jules Verne'in romanları çıkardı. İlave olarak verirlerdi. Her hafta onları hararetle beklerdim.

■Ya daha ciddi kitaplar?

□Onlara lisede başladım. Bir de ortada kıraat kitabında birtakım yazarlarla tanıştım. Nitekim orta ikideyken Halit Ziya üzerine bir yazı yazdım. Fransız okulundaydım, Fransızca yazdım.

■Fransız okulu?

□Ben iki tane Fransız okulunda okudum. Birisi Saint Polycarpe. O ilkokuldu, Karşıyaka'daydı. Onu bitirdim, orta için Saint Joseph Fransız Koleji'ne Alsancak'a geldim. Orda bizi papazlar okuturdu. Fransız edebiyatı beni çok etkilemişti. Çünkü okulun öğretimi çok güçlüydü ve yüklüydü. Molierelerle olsun, Boileaularla olsun, Voltairelerle olsun, Rousseaularla olsun hep orda tanıştım. Örneğin La Fontain'in şiirlerini ezberletirlerdi bize. Da-

Salâh Birsel

ha sonra Bakalorya imtihanını vererek İzmir Erkek Lisesi'nin birinci sınıfına girdim.

■Lisede de edebiyat okudunuz tabii...

□Lisede öğretmenimiz Esat Çınar'dı. Sınıfta *Yaban*'ı okuturdu bize. Anatole France'ın *Allahlar Susamışlardı*'sını okuturdu. *Allahlar Susamışlardı*, Hüseyin Cahit Yalçın'ın çıkarttığı *Kültür Hareketleri* dergisinde yayınlanırdı. Onları ben okurdum sınıfta, yani okuyucubaşıydım. 37'de mezun oldum. Sait Faik'in öykü kitabı 36'da çıkmıştı, Sabahattin Ali'nin *Değirmen*'i de 35'te falan çıkmıştır. Onları okumuştum. Lisede bir edebiyat kültürü aldım sanıyorum. Fakat ben her zaman kendi sağduyuma dayanmışımdır.

■Şiire ne zaman başladınız?

□Şiire sonradan döndüm. Lisenin son sınıfında, 18 yaşında...

■40'lı yılların başlarında İstanbul'a geldiniz sanıyorum. "Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu"da da o yıllardan söz ediyorsunuz...

□İstanbul'a gelince tam edebiyat çevresinin içine düştüm. İşte *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu*'da da, 40'la 50 arasını anlattım.

■Öyleyse biraz da Salâh Bey Tarihi'nden söz edelim.

□*Salâh Bey Tarihi* çok sonra ortaya çıktı. İstanbul'a geldikten sonra da hep şiir yazıyordum. Arada bir iki tane yazı yazdığım da olmuştu.

■O yıllarda, etkisi altında kaldığınız ozanlar var mıydı?

□Lise'den sonra İzmir'de bir yıl öğretmenlik yaptım. O sırada bir sürü şiir yazdım. 20-25 tane tutar. Bunlar Necip Fazıl'ın etkisinde kalmış şiirlerdi. Sonradan da Nazım'ın etkisi kendini göstermeye başladı. 39 yılında, yazın, İstanbul'a geldiğimde bu şiirleri kitap halinde yayınlamayı düşündüm. "Orijinal Adam Kendini Yedi" adını vererek bunları yayınlayacaktım. Dahası, bir kitapçıyla da anlaştım. Masrafını ben ödeyecektim. Sonradan vazgeçtim. Çünkü şiirim değişmeye başlamıştı. "Orijinal Adam Kendini Yedi"deki şiirlerin hepsi hece vezniyle yazılmıştır. Bense hece veznini bırakmış, serbest vezinli şiirler yazmaya başlamıştım.

■Daha sonra?

□40'tan sonra yazdığım serbest vezinli şiirlerin hepsi dergilerde yer almıştır. 47'de bunları *Dünya İşleri* adlı bir kitapta topladım. 1955'te de *Hacivat'ın Karısı* çıktı. 60'ta *Ases*, 61'de *Kikirikname*, 72'de *Haydar Haydar*. 1947'de bir de "Şiirin İlkelerine Doğru" adı altında şiirin ilk ilkelerini yazdım. Bunları 1952 yılında *Şiirin İlkeleri* adıyla yayınladım. Daha doğrusu, Naim Tirali, Yenilik Yayınları'nda bastı.

■72'den sonra şiir yayınlamadınız. Artık şiir yazmıyor musunuz?

□Evet, o tarihten sonra şiir yazmadım.

■Niçin?

□Bunun nedeni yok. Kendimi düzyazıya çokça kaptırdım. Gerçekte ben düzyazıyı çok severim. Anlattım ya, ilk yıllar düzyazı içinde kendimi bulmuştum. Sonra *Şiirin İlkeleri*'ni yazarken, 49 yılında da günlük tutmaya başladım. O yıllarda *Beş Sanat* diye bir dergi çıkardı. İlk günlüğüm ordadır.

■Ya roman?

□1957'de "Dört Köşeli Üçgen"i yazdım. Bu alışılmamış bir türdü. Entelektüalizmin kapısına gelip dayanmıştı. Romanda olaydan çok, düşünce vardı. Ona büyük bir deneme de diyebilirsiniz.

■Şunu da öğrenebilir miyim: Düzyazı, şiire engel olur mu?

□Düzyazı, şiire; şiir de düzyazıya engel olur. Bu karşılıklıdır. Ama ben hakikaten düzyazıyı çok seviyorum. Flaubert de böyledir. O, düzyazıyı şiirden üstün tutar. Ben tutmuyorum. Yani şiiri daha üstün buluyorum. Ama kendimi düzyazı yazmaktan alakoyamıyorum. 69'da *Kendimle Konuşmalar*'ı yayınladım. İlk deneme kitabımdır. 10 yılda yazılmıştır, yani dinlene dinlene. 1972'den sonra da denemeyi hiç bırakmadım. *Şiir ve Cinayet* çıktı 75'de. O yılın Türk Dil Kurumu Deneme Ödülü'nü aldı. Bu, *Kurutulmuş Felsefe Bahçesi*'yle sürdü.

■"Kahveler Kitabı" o döneme mi rastlar?

□Edebiyat salonları, edebiyat kahveleri üzerine bir deneme yazmayı düşünmüştüm. Çünkü o zamanlar Ankara'daydım ve oradaki aydınlar arasında küçük toplantılarımız oluyordu. Fransa'da, geçmiş yıllarda birtakım edebiyat salonları, edebiyat kahveleri vardı. Onları yazdım, ama yayınlamadım. Sonra da Türk kahvelerine geldim. Baktım iş büyüyor. Bir kitap boyutuna vardı. Dahası büyük bir kitap oldu. Sonra beğenmedim. Oturdum yeni baştan yazdım. Aynı şeyleri yazdım. Ama yazdıklarım biraz daha yoğunluk kazandı. Kalın bir kitap olunca yayın-

cılar onu ikiye böldü. Birisi *Kahveler Kitabı* öbürü de *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu* diye yayınlandı. *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu*'nun sonunda bir boğaziçi cevelanı vardır. Bu da *Boğaziçi Şıngır Mıngır*'ı yazmama yol açtı. Böylelikle *Salâh Bey Tarihi*'nin 1., 2. ve 3. kitabı da yayınlanmış oluyordu. Ama *Boğaziçi Şıngır Mıngır*'ı yazarken işi o kadar geniş tutmuştum ki arkasından *Sergüzeşt-i Nono Bey ve Elmas Boğaziçi* ve *İstanbul-Paris* seyirtti. Daha da yazabilirdim. Ama yorulmuştum. Konudan bezginlik getirmiştim.

■Yazılarınızı elle mi, daktiloyla mı yazarsınız?

□Şiirlerimi ilk zamanlar elle yazardım. Arada bir de, çalıştığım yerlerdeki daktilolarla onları temize çekerdim. Şiiri daktiloyla yazılmış gördüğümde düşgücüm kamçılanıyor, beni yeni dizelere götürüyordu. Şiirlerim kitap haline gelmiş gibi oluyordu. Bu kez onun üzerinde düzeltmeler yapıyordum. En küçük düzeltmelerde de yine hemen makineye takıyor, temize çekiyordum... Düzyazılarımı doğrudan doğruya makineye yazarım. Bu son yılların işidir. Şiirde olan olay, düzyazıda da var. Yazıyı daha iyi görüyorum.

■Yazarken çok değiştirme yapıyor musunuz?

□Yaparım, arada bir, sayfada çok değişiklik yapmışsam onu da temize çekerim.

■Bir şiir ya da deneme nasıl ortaya çıkıyor?

□Şiirle denemenin yazılması ayrı ayrı şeylerdir. Roman da ayrıdır. Bütün edebiyat türlerinin ayrı bir yapısı vardır. Çalışma da buna göre değişir. Gençliğimde, yalnız şiir yazdığım yıllarda sokakta, evde, her yerde aklımdan dizeler geçirir, dizeler kurardım. Bunlar yavaş yavaş istediğim şiiri ortaya çıkarırdı... Deneme için böyle bir yoldan geçmek olanaksız. Çünkü deneme akılda yazılamaz... Gerçi zaman zaman, örneğin yolda giderken, dolmuşta, vapurda ya da herhangi bir yerde denememin herhangi bir yerinde yapacağım bir değişiklik aklıma gelebilir. Ama bu denemenin kendisi değildir... Denemeleri yazmak için ilk önce konu bulmam gerekir. Bu, zaman içinde ortaya çıkar. Dahası, bir deneme yazılırken başka bir denemenin konusu belirir. Çünkü o denemeyi yazarken hep yan okumalara geçerim. Yani denemeyi bir yerde bırakmış yan okumalara atlamışımdır. Okumalar yoluma ışıklar tutar. O ışıklar da başka okumaların kapısını açar. Bunlar da yeni yeni konular doğurur. Benim konularım çok yanlıdır. Birçok olayı içerir. Gerçi bunlar bir noktada toplanırlar, ama aynı düşünceyi anlatmak için birçok örnekler veririm. Diyelim ki "Ve Huurya İşkencelere" adlı denemeyi yazıyorum. Yazıya başlarken belki Kafka'nın *Ceza Sömürgesi*'nden yola çıkmışımdır. Ama onunla da yetinmemişimdir. İşkencenin tarih içindeki görünümlerini, çiçeklerini araştırmışımdır. Bu da elbet okumalarla olur. İnsanın bir genel kültürü vardır. Bu genel kültür insana yön verir. İşkenceler üzerine deneme yazmayı aklıma koyduğum zaman, hunharlığıyla tanınmış olan, Roma'yı yakıp karşısına geçip gitar çalan Neron'un yaşamında benim denememe uygun gelebilecek birtakım şeyler bulunabileceğini düşünür ve Neron'un yaşamını incelerim. Yani bazen okuduklarımdan konuya girerim, bazen de konulardan okuduklarıma girerim.

■Bir denemeyi ne kadar zamanda yazıyorsunuz?

□Bu, denemenin yapısına bakar. Genel olarak bir denemeyi 2 ayda, 3 ayda yazarım... Şimdi bir tane var. "Boşlukta Zenci Yüzleri" adında. Küçük bir deneme yazacağım diye girdim, hâlâ içinden çıkamadım. 10 ay oldu. Artık ona kitap gözüyle bakıyorum... Kimi denemeleri de çok kısa zamanda yazarım. Çünkü onlar pişmiş aşlardır.

■Kendinize özgü, argo sözcüklerin de yer aldığı bir anlatım diliniz var. Bu nasıl oluştu?

□Ben, gerçekte küçükten beri okurum ve notlar alırım. Özellikle 18 yaşımdan sonra birtakım defterler tutmaya başladım. Bunlara sonradan "Dağarcık" adını verdim. Hoşuma giden bir cümle olmuştur, onu yazmışımdır. Ya da bir sözcüğü not etmişimdir. Yıllardan beri bu birikim her gün biraz daha zenginleşmiştir... Defterime geçirdiklerimi ama kullanırım, ama kullanmam... Sonra sözcüklere takla attırmayı da severim. Herkes laf ü güzaf der, ben laf ve güzaf vuruyor derim, hinoğlu hin denir, ben çok hindir diye kullanırım.

■Son bir soru, bize denemecinin tanımını yapar mısınız? Sizi diğer denemecilerden ayıran özelliğiniz nedir?

□Denemeci konuşan adamdır. Yani konuşmasını bilen adamdır. Eskiler, mir-i kelâm derlerdi. Yani konuşma dostu, söz dostu. Böyle birtakım insanlar vardır yaşamın içinde. Sözgelişi Eşref Şefik vardır, spor konuşmaları yapar. Galip Ataç vardır. O da genel olarak insan üzerine konuşur. Denemeci de yaşamın içindeki bu konuşan adamlardır. Ama konuşmasını sözlü olarak değil de yazılı olarak yapar. Denemenin temelinde bir söyleşi havası da vardır. Kahvedeki sohbette nasıl bir konudan bir konuya geçilirse, denemeci de bunu yapmak ister. Bunu birçokları yapmıştır. Sözgelişi Ataç da daldan dala konar. Ama o benim gibi çok büyük virajlar çizmez. Küçük virajlar içinde kalır. Bu onun değerini azaltır mı? Hayır.. Büyük bir denemecidir Ataç. Benim ustamdır diyebilirim. Ustalarımdan biri de Haşim'dir. Haşim'in denemelerine bayılırım. Haşim'de öyle bir konudan bir konuya atlamak ya da denemeyi olaylarla yazmak diye bir şey yok. Ben olaylarla yazıyorum, öteki denemecilerden ayrılan yanım da bu.

Kültür Sömürücülüğü

Oktay Rifat

Memet Fuat'ın *Çağını Görebilmek* adlı kitabı 1982'de Adam Yayıncılık'ta çıktı. O zaman okumuştum. Bu çeşit kitaplar gereksinme duydukça yeniden okunuyor. Kültür etkilenmesi olayı bugünlerde zihnimi kurcaladığı için ben de açtım, "Kültür Sömürücülüğü"nü yeniden okudum. Yaşar Kemal'in bir yazısı eleştiriliyor. Yaşar Kemal şöyle demiş: "Sömürücülüğün karşısında en büyük güç millî kültürlerdir. Sömürgeciler bir milleti tutsak kılmak, sömürmek için ilk önce o miletin kültürünü yozlaştırmaya bakmışlardır. Bunu da nasıl etmişler, o milletin kültürünün yerine kendi kültürlerini yerleştirmek istemişlerdir." Memet Fuat bu düşünceye sağlam kanıtlarla karşı çıkıyor, yineleyecek değilim. Yazısının sonunda yabancı kültürün de bir ulusun, bir halkın malı olduğunu, bir çatışmanın yani bir çöküşün ama aynı zamanda bir oluşun içinde bulunduğunu, kısaca yabancı kültürün ister istemez ilerici yanını da birlikte getireceğini belirtiyor.

Kültür sözcüğü dilimize yeni girdi. Anlamı belirgin değil. Şemsettin Sami bu sözcüğü Fransızca-Türkçe sözlüğünde şöyle tanımlıyor: "Tarım, çiftçilik, ekicilik, ayrıca terbiye, yetiştirme." Bir de mecaz anlamını veriyor: "İlim ve fenlere olunan hizmet, tahsil." Onun döneminde bu sözcük yoktu dilimizde. Daha sonra Ziya Gökalp kültür karşılığı *hars* sözcüğünü getirdi. Hars, bu arapça mastar, tarla sürmek ve ekmek anlamınadır. Demek o da bir mecaz olarak kullanıyordu bu sözcüğü. Harsın hemen ötesinde medeniyet vardı. Ona göre hars korunmalı, ama medeniyet alınmalıydı. Ataç kültür yerine *ekin* denilmesini önerdi. Ataç'ın, Gökalp'in kültür ve medeniyet ayrımına katılıp katılmadığını bilmiyorum. Zaman geçti hars da ekin de unutuldu. Harsla medeniyet arasındaki ayrım üstünde de durulmadı, kültür sözcüğü ağızdan ağıza dolaşır oldu. Bugün kültür sözcüğünü ne anlamda kullandığımız belli değil. Meydan-Larousse şöyle tanımlıyor: "Bir toplumda geçerli olan ve gelenek halinde devam eden her türlü duygu, düşünce, dil, sanat, yaşayış unsurlarının tümü, medeniyet." Bu maddeyi yazan kişi Gökalp'e yatkın görünmekle birlikte hars-medeniyet ayrımına katılmıyor demek. Sözcük, dilimize, bir batı dilinden belki Fransızcadan girdiğine göre, böylesi durumlarda, batılının bunu hangi anlamda kullandığına bakmak gerek. Larousse, kültürün, Latince *cultura*dan geldiğini, öz anlamıyla ekip biçmek demek olduğunu belirttikten sonra mecaz anlamına geçiyor: "Elde edilmiş bilgilerin tümü, öğrenim ve bilgi." Arkasından ekliyor: "Bir topluma özelliğini veren sosyal, dinsel ve benzeri kurumların tümüyle, akılsal ve sanatsal ve benzeri hareketlerin tümü. Örnek: İnka kültürü." Başka anlamları da var ama bunlar bize yabancı. Demek kültür bir toplumun düşünce, bilim ve sanat dallarında yarattıklarının tümüdür. Bu bütün, o toplumda kurumlaştığına göre, buna o toplumun uygarlık düzeyi demek yanlış olmaz.

Yaşar Kemal'in yukarda tırnak içindeki sözlerinde benim asıl önemli bulduğum düşünce, sömürgecinin bir milleti tutsak kılmak, sömürmek için o milletin kültürünün yerine kendi kültürünü yerleştirmek istemesi. Böyle bir çaba sömürücünün çıkarıyla bağdaşmaz. Çünkü gelişmiş sömürücünün kültürü, sömürülmek istenen ulusun kültürü yerine geçerse, o da sömürücünün düzeyine yükselir, bir çetin ceviz olup çıkar. Kimi toplumların dıştan sömürülmesi kültür düzeylerinin düşük olmasından kaynaklanır. Düşük düzeydeki kültür üst düzeydeki kültüre yenik düşeceğinden, dış sömürüyü önlemenin çarelerinden biri de kültür düzeyini yükseltmektir. Buna karşılık dış sömürücü, kültür düzeyleri arasındaki mesafenin kapanmamasına özen gösterir. Elinde korkunç bir propaganda silahı vardır, ama, propagandayla aşılanmak istenen, kültür değildir.

Toplumumuzu batı etkisinden soyutlayarak ve biraz geriye giderek ele alırsak kültür düzeyi iç karartıcıdır. Mahmut Makal'ın *Bizim Köy*'ünü anımsayalım. Orada kocakarılar, trahomlu, cerahatli gözü emerek iyi etmeye çalışırlar. Hastalar köpek pisliği gibi ilaçlar almalarına ya da fışkıya gömülmelerine karşın ölürler. Lohusaları al basar, çocuklar kızamıktan kırılır. Köpek pisliği üfürük ve mıska, işte halkımızın yakın zamandaki sağlık bilgisi. Batıdan aldığımız doktor, ebe, traktör, fabrika, ilaç, tiyatro, roman, resim bir yana bırakılırsa, ulusumuzun bir dönemde boğazına dek saplandığı batağın ne biçim bir balçık olduğu daha iyi anlaşılır. Batıdan kültür aktarılmazsa taşlı tarla kara sabanla alt edilmez, ekin yağmur duasıyla boy vermez.

Sanatın ulusal özellikler taşıması hem istenilen hem de kaçınılmaz bir şey. Toplum içinde sanatçı nasıl bireysel özellikleriyle toplumlaşırsa, toplumlar arasında da ulusal özellikleriyle evrenselleşir. Bunu biliyorum. Ama Gide'i okuduğum için biliyorum.

Bugün kültür para karşılığında satılıyor. Kültür üreticileri bir yanda, kültür tüketicileri öbür yanda. Üstelik üst düzeydeki araştırmalar, buluşlar gizli. Dış sömürüyse gelişmiş batı toplumunun bir yaşam biçimi. Türlüsü var. Ama sömürücünün sömürdüğü toplumun kültürünü yozlaştırıp yerine kendi kültürünü yerleştirmek istemesi, kültürü hangi anlamda ele alırsak alalım, gözlemlere uymuyor. İşte sömürge olmaktan yeni çıkmış toplumlar, işte Hindistan, işte Pakistan, işte eski Asya sömürgeleri, kendi öz kültürleriyle şimdi de yaşayıp gidiyorlar.

Yaşar Kemal'in hakkını yememek için şunu da söyleyelim: Kültür düzeyi çok düşük Afrika halkları kimi sömürgelerde din değiştirdiler. Ama Afrika halkları geleneksel tanrılarına dört elle sarılsalardı sömürge olmaktan kurtulacaklar mıydı? Bence sorun burada.

PARALI ASKERLER

"İnsanlık savaş olgusunu tümüyle bertaraf etmedikçe, yeryüzünde kalıcı bir barış ve kardeşlik sağlanmadıkça, savaşa ve silâhlanmaya değgin tüm acılar gibi, kiralık askerler ve onların terörü de sürecektir."

Bir zamanlar Fransız sömürgecilerinin *légions étrangères* adını verdikleri dehşetengiz lejyonları ve lumpen denilen serserilerden devşirilip Fransız subayları emrinde sömürgelerde halka zulüm yapan lejyonerleri vardı. Bu lejyonlarda birçok ulustan serseri ve maceraperest, Fransız sömürgecilerine küçük ücretler karşılığı isteyerek —ya da bazıları zorla— hizmet ederlerdi. Daha sonra bu lejyonlar lağvedildi. Ama kiralık askerler lejyonlardan önce varoldukları gibi, sonra da varolmaya devam ettiler.

Türkçe'de *kiralık askerler* ya da *paralı askerler* diye anılan bu profesyonel teröristlerle ve onların işledikleri suçlarla ilgili somut bilgiler lejyonerlerin tersine dünya kamu oyunda pek bilinmez. Gerçi bu kişilerin, ulusal bağımsızlık süreçlerini ezmek, ya da kendi özgür yönetimini kurmuş olan genç devletleri yeni-sömürgeciliğin kontrolü altına sokmak için uygulanan şiddet, baskı, sindirme savaşlarında ya da karşıdevrim girişimlerinde görev aldıkları hiç birimizin meçhulü değildir, ama gene de bu uluslararası profesyonel askerler esrarengiz kişilerdir. Kendilerine zaman zaman ihtiyaç duyan batılı büyük devletlerin gizli servisleri dışında onların gerçek kimliklerini kimse bilmez. Gerektiği zaman kullanmak üzere değişik isimlerle düzenlenmiş pek çok pasaportları vardır. Gardroblarında bir çok ül-

kenin askeri üniforması bulunur. Özel olarak imal edilmiş silahlardan oluşan silah kolleksiyonlarına pek meraklıdırlar. Kim kendilerine bol para verirse, onun hesabına çalışırlar. Bunların en ünlülerinin batılı bankalarda kabarık hesapları mevcuttur. Mizaç olarak maceraperest, ama acımasız ve katil ruhludurlar. Onlara "katil ruhlu" demek bile yetersizdir, çünkü katildirler; tıpkı Mafia hesabına çalışan profesyonel kiralık katiller gibi görevleri adam öldürmektir, işkence etmektir.

Bu kiralık askerleri iki gruba ayırmak mümkün: birinci grubu oluşturanları sıradan serüvenciler saymak gerekir. Böyleleri çoğunlukla gazete-dergi ilanlarıyla toplanırlar. Yukarıdaki paragrafta sözünü ettiğimiz türden olanlar ise ele başıdırlar, tam anlamıyla profesyoneldirler, silahşördürler, işkence yöntemlerini bilirler, uluslararası espiyonaj (casusluk) tekniklerinden anlarlar, kitle psikolojisi ve birey psikolojisi konusunda eğitilmiştirler. Sabotaj uzmanıdırlar. Geniş bir politik kültürleri vardır: Katıldıkları savaşlarda tutsak ettikleri ulusal kurtuluşçuları, ya da diğer siyasileri sorguya çekebilecek kadar ilerici politik düşünceler ve eğilimler hakkında bilgi sahibidirler. Özetle böylelerinin kiralanma fiyatı hayli yüksektir. İşte burada portrelerini verdiğimiz tipler bu ikinci gruba giren ve kendi alanlarında hayli ünlü profesyonellerdir.

Dün Afrika'da, Çinhindi'nde, bugün Latin Amerika'da, gene Afrika'da, Orta Doğu'da emperyalizm ve uluslararası gericilik emrinde yerli ulusal güçlere karşı savaşan her iki gruptan çok sayıda paralı asker iş başındadır. Hâlen bu askerlerin önemli bir bölümü, dünyanın jandarması ABD'nin ve onun servislerinin emrindedirler. Kiralık askerler pazarı öylesine zengindir ki, bu gibileri devşirmek için, ya da uygun tipte olanları paralı asker olmaya teşvik etmek için ABD'de CİA ve Savunma Bakanlığı tarafından finanse edilen bir dergi bile yayınlanmaktadır (Fortune Soldier). Ya da, International Herald Tribune'da, New York Times'da veya Le Monde'un, Times'ın küçük ilanları arasında kiralık asker arayanlara, ya da iş arayan kiralık askerlere rastlamak mümkündür.

Özellikle uluslararası gerginliği tırmandıran Reagan yönetimi, -1981'de iki trilyon dolarlık bir beş yıllık askeri programı Kongre'den geçirtirken Alexander Haig'in söylediği gibi- "dünyada ABD'nin liderliğini restore etmek" amacını güttüğünden ve şu sıralarda Nicaragua'da, El Salvador'da, Orta Doğu'da yeni maceralar peşinde koştuğundan, kiralık askerlerin pazarı da son yıllarda oldukça hareketlenmiştir.

Fransa'da yayınlanan *Historia* (★) tarih dergisinin konuyla ilgili yayınlamış olduğu özel sayısından buraya aktardığımız bazı örnekler, 1960 sonrasında üçüncü dünyada Batı emrinde görev yapan bazı azılı kiralık askerleri ve işledikleri suçları tanıtıyor. Bu katillerin nasıl çalıştıkları, ülkelerinin bağımsızlığı ve esenliği için uğraş veren halklara ve halk çocuklarına karşı nasıl da amansızca zulmettikleri buraya ancak sınırlı sayıda aktarabildiğimiz örneklerden açıkça belli oluyor.

Yukarıda da değindiğimiz gibi, bu kiralık teröristler ve işledikleri suçlar, lej-

SOF

SOF WORLD TOUR JACKET

For the past ten years you've traveled with us all over the globe featuring:

Afghanistan	Grenada	Lebanon
Angola	Guatemala	Nicaragua
Burma	Honduras	Pakistan
Cambodia	Israel	S. Africa
Costa Rica	Korea	Thailand
Cuba	Laos	Vietnam
El Salvador		Zimbabwe

Black Nylon Satin Jacket with Flannel Lining

Boulder Colorado 80306

For Visa and Master Card Orders

(303) 449-3750

Kiralık askerlerin dergisinden (SOF): Ceketimizle on yıldır dünyayı dolaştınız... ve ülkeler.

yonerler olayı gibi tarihte kalmış da değil. Giderek yaygınlaşan bir uygulama paralı askerlik olgusu.

Bizce konunun iki önemli noktası var: birincisi, kiralık askerler uygulaması ile ABD, şeklen ve resmen bir başka ülkeye müdahale etmemiş oluyor. Ama periyodik dergi çıkartacak, ya da büyük gazetelere ilan verecek kadar yaygınca başvurduğu bu yöntemle, adeta küçük ordular düzüyor, onları donatıyor, yeni silah ve savaş teknikleriyle eğitiyor, kimyasal ve bakteriyolojik silahlarla teçhiz ediyor ve müdahalede bulunmak istediği ülkeye gönderiyor. Yani biçimsel olarak bir dış askeri müdahale sözkonusu edilemiyor (uluslararası politik kurumlarda ya da organlarda), fakat gerçekte ABD bu paralı asker ordularıyla istediği ülkeye fiilen müdahele etmiş oluyor. Örneğin Nicaragua'daki karşı-devrimci kontralar arasında da bu şekilde devşirilmiş sayısız kiralık asker mevcut; ya da El Salvador'da Duarte'nin ya da d'Aubuisson'un emrindeki (gene ABD tarafından finanse edilen) çok sayıda paralı asker, gerçekte ABD'nin El Salvador'un iç işlerine fiilen müdahalesinden başka bir şey değil.

Sorunun ikinci yanı ise, yukarıda da vurguladığımız gibi bu askerlerin "uluslararası terörist" niteliği. İster üniforma giyerek Üçüncü Dünya'da çarpışsınlar, ister CİA'nın düzenlediği çeşitli sabotajlarda, suikastlarda görev alsınlar, her durumda bu kişiler birer "uluslararası terörist"tirler.

Patrice Lumumba, Orlando Letelier, Oscar Arnulfo Romero, Panamalı general Omar Torrijos CİA'nın kiralık askerleri tarafından öldürülmüşlerdir. Gene Şili'deki faşist darbe sırasında Allende'nin Başkanlık Sarayı'nı basıp Başkan'ı öldüren askeri timi CİA'nın paralı askerlerinin yönettiği sonradan ortaya çıkmıştır.

Kiralık askerler olgusu Birleşmiş Milletler'e çeşitli defalar getirildiğinde ABD'nin tutumu dikkat çekici olmaktadır. Uluslararası diplomaside "kiralık terörizm" adı verilen kiralık askerler terörünün "devlet-destekli terörizm" diye nitelenmesine ABD razı olmamaktadır; ABD, "devletlerin kendi ordularına alacakları subay ve askerleri seçmekte serbest olduklarını, her devletin kendi yasa ve yönetmeliklerine göre isterlerse yabancı uyruklu askeri personeli de istihdam edebileceklerini" söylemektedir.

Sorun kuşkusuz ki bir "terim tartışması sorunu" değildir. Çünkü devlet terörü ve devlet terörizmi kiralık askerler kullanmadan da yapılmaktadır. Birleşmiş Milletler çerçevesinde antiemperyalist devletlerin tamamı tarafından gündeme getirilen konunun özü kiralık askerlerin sadece terörist sayılması değil, aynı zamanda bunları kullanarak yapılan politikanın başka bir ülkeye *askeri müdahale* sayılmasıdır. ABD bunu kabul etmeğe de yanaşmamaktadır.

Örneğin 1976'da kalabalık bir kiralık askerler birliği ırkçı-beyaz Güney Afrika rejiminin desteğinde Angola'ya saldırmışlardı. Bu terörist birliğin elebaşları dahil pek çok elemanı yakalandı ve Luanda'da yargılandı. Suçlular arasında da bu sayfalarda adlarına rastlayacağı-

---

(★) Çevirilerin ağırlıklı bölümünü *SEVGİ TAMGÜÇ* gerçekleştirdi. *GÜNALP ARIN* ve *NUR NİRVEN* de çevirileriyle katkıda bulundular.

nız birçok şöhretli kiralık asker bulunuyordu: F. Almanyalı Müller ve Steiner, Britanyalı Aspin, Fransız Denard, Güney Afrika ordusundan emekliye ayrılmış Mike Hoare vb. Sanıkların hepsi suçlarını itiraf ettiler, sivil halkı kitle halinde katlettiklerini, kalabalık yerlere bomba koyduklarını, insanlara işkence yaptıklarını, Angola'nın ulusal servetlerine sabotajlar düzenlediklerini bizzat söylediler. Gene bu askerlerden Costas Georgiou, eline düşen pek çok Angola'lıyı ağızlarına küçük el bombaları sokarak öldürdüğünü kabul etti. Daha da ilginci suçlular sadece Güney Afrika yetkilileriyle değil, aynı zamanda CİA ve onunla işbirliği içindeki bazı gizli servislerle ilişkilerini de dile getirdiler. Bunlardan bazıları "işsiz oldukları" dönemlerde CİA'nın kendilerine sürekli aylık ödediğini söylediler; bazıları ise CİA tarafından bankalarda açılmış hesapları olduğunu, ceplerindeki çek defterleriyle "açık hesap" usulüyle istedikleri an, istedikleri kadar para çekebildiklerini belirttiler. Gene soruşturma ve yargılamalar, bu askerleri "Angola seferine" çıkarmak için bağlantıyı CİA'nın ve onunla çalışan bazı batılı gizli servislerin kurmuş olduğunu ortaya çıkardı.

Nitekim ABD "Güney Afrika'nın Angola'ya saldırısını kınayan" BM Güvenlik Konseyi kararını veto ederek saldırıdaki rolünü diplomatik planda da kabul etmiş oldu.

Girişim bastırıldıktan sonra, ele geçirilen kiralık askerler karargâhı yabancı ve yerli gazetecilere gösterildi. Gazeteciler, bir-iki gün öncesine kadar kullanılan bu karargâhın mahzenindeki işkence odalarını baştan başa kaplayan kan lekelerini, ceset eritmek için yapılmış özel asit havuzlarını, elektrik işkencesi için kullanılan özel koltukları gözleriyle gördüler.

Gene olaylar sırasında bir Amerikan gazetesinin Paris'de yapılan uluslararası baskısında, her gün üstüste şu ilan çıkmıştı: "Çok iyi silah kullanabilen, askeri operasyonlarda deneyimli olan, ve dünyayı gezmek istiyen sağlam sinirli, gözüpek erkekler ARANIYOR!"

ABD'nin Vietnam savaşında kullandığı "Yeşil Bereliler" denilen "ihtisas" birlikleri vardı. Adı geçen birliklerdeki -son derece özel eğitilmiş askerler- olağan askeri karargâha değil, doğrudan doğruya askeri istihbarata bağlı çalışıyorlar ve dehşet saçıyorlardı. Bu katillerden çoğu Vietnam savaşından sonra başka görevlere geçtiler, örneğin yeni Yeşil Berelileri eğitmek için eğitmen oldular, ya da CİA emrinde birer "sivil" personel sayıldılar. Şu anda 1980'lerde dünyanın çeşitli yerlerinde görev yapan CİA teröristleri arasında eski "Yeşil Bereliler" önemli bir yer tutuyorlar. Bunların CİA hesabına sürekli çalışmayanları ise zaman zaman -kendilerine yüksek ücretler teklif edildiğinde- kiralanıyorlar.

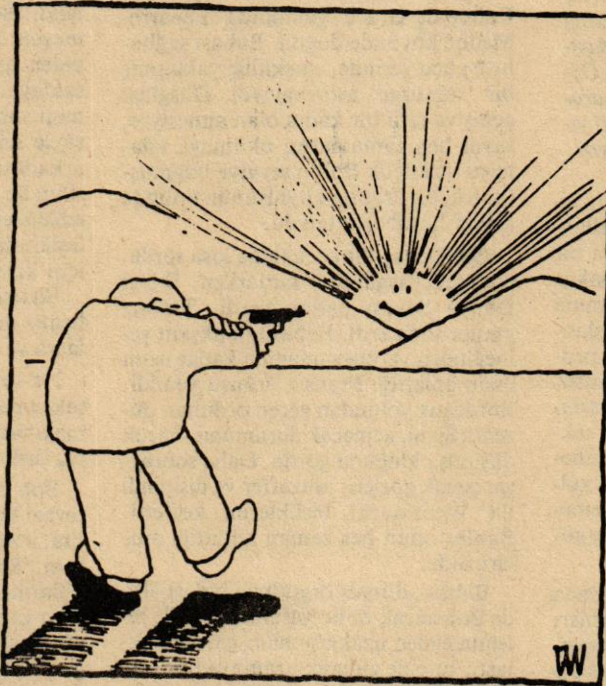
ABD askeri yönetmeliklerinde "Özel Amaçlı Birlikler" ya da "Özel Savaş Birlikleri" adıyla anılan Yeşil Bereliler, sadece kiralık asker yetiştiren bir kurum değildir. Bu birlikler başka uluslardan kiralık askerleri de kullanmaktadır. Örneğin uzun yıllar Yeşil Bereliler arasında görev yapmış olan F. Alman uyruklu E. Resch, verdiği bir mülakatta, Yeşil Bereliler arasında kendisi gibi -ABD yurttaşı olmayan- başkalarının da bulunduğunu belirttikten sonra şöyle diyor: "Benim uzmanlığım sessiz cinayettir. Önce Tayland'da çalıştım, orada yerli halkı tavşan gibi avlardık. Ama en yüksek performansı Vietnam'da gösterdik. Orada öyle şeyler yaptık ki, bugün bile onları hatırladığımda kendimi iyi hissetmemeye başlıyorum." *Time* dergisinin bir muhabiri ise Yeşil Berelilerin eğitildikleri kampları her nasılsa gezdikten sonra yayınladığı röportajda, bu kamplarda işkence yapmak, suikast düzenlemek, "sessiz cinayet" denilen yöntemlerle sessizce adam öldürmek gibi suçların adaylara öğretildiğini yazıyor. Bir başka deyişle, gerek duyulduğu zaman devşirilen kiralık asker ordularının yanısıra, ABD, Yeşil Bereliler'le sürekli bir şekilde terörist ordu besliyor. Dahası da, ülke içinde Florida, Kuzey Karolina, Massachusetts, Oregon gibi eyaletlerde, (bazıları sıcak ormanlık yörelerde, bazıları ise dağlık ya da çöl bölgelerinde) kurulu eğitim kamplarının yanısıra, Japonya'da Okinawa'da, Pasifik'te Guam adasında, Panama'da Fort Sherman ve Fort Guttick'da ve F. Almanya'da Bad Tölz'de hâlen Yeşil Bereliler'i eğitme kampları mevcut. Bunlardan Guam kampı en son açılanı (1980). Bu Yeşil Bereliler, ABD'nin resmen müdahale etmediği savaş durumlarında değişik üniformalar giyip diğer kiralık askerlerle birlikte savaşmaya gidiyorlar. Bazıları "Müttefik Ordular"-da kendileri gibi elemanlar yetiştiriyorlar, ya da CİA'nın çeşitli komplolarında, sabotaj ve suikastlarında görev alıyorlar.

★ ★ ★

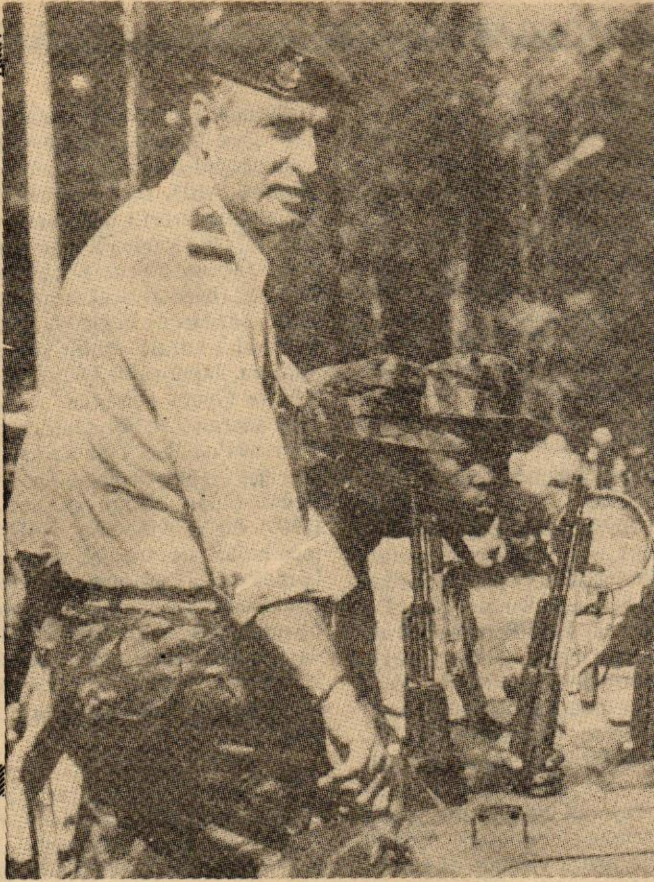
Ünlü İtalyan sinema yönetmeni Pontecorvo'nun yaptığı ve ülkemizde önce "İsyan" sonra da "Ada" adlarıyla gösterilen *Queimada!* filminde Marlon Brando, Batı Hint adalarında bağımsızlık mücadelesini bastırmakta beyin görevi yapsın diye kiralanan İngiliz asıllı böyle bir paralı askeri canlandırıyordu.

Bu sayfalarda tanıyacağınız kiralık askerler ise Pontecorvo'nun fiktif film kahramanı değiller. Bizzat yaşamış, çarpışmış, kan dökmüş, işkence yapmış... Yani ülkelerinin özgürlüğünü istemekten başka hiç bir suçu olmayan masum insanlara terör uygulamış kişiler.

Ve her ne kadar paralı askerler antik Yunan'daki ünlü Atinalı kumandan Xenophon'dan ve onun hüsranla sonuçlanan Pers seferinden bu yana varolagelmişlerse de, aradan 2500 yıl geçtikten sonra hâlâ böylelerinin varlığı kimi devletlerin hegemonya ihtiraslarından ve bunun doğal sonucu olan savaş olgusundan başka bir nedene bağlanamaz. İnsanlık ise savaş olgusunu tümüyle bertaraf etmedikçe, yeryüzünde kalıcı bir barış ve kardeşlik sağlanmadıkça savaşa ve silahlanmaya değgin tüm acılar gibi, kiralık askerler ve onların terörü de sürecektir.

Tan Oral

Kiralık Katilin Yirmi Yılı

BOB DENARD en çok tanınan, en çok söz edilen, en çok tartışılan bir Fransız paralı asker. Hayatını yirmi yıldan beri yaptığı bu işle kazanan sayılı kişilerden biri. Öykü, 1960-1980 arasında geçen yirmi yılı kapsamına alıyor.

Bob Denard, Gilbert Bourgeaud, Jean Maurin ya da çoğunlukla adlandırıldığı gibi Robert Denard, tam bir Fransız. Bu genç askerin delici bakışı ve Belçikalılığın "korkunç" ortamına attığı ilk adımları eskiden beri şaşkınlıkla karşılandıysa da konuşması, profili ve doğuşu Bob'un Fransız olduğunu onaylıyor. Ellibir yaşındaki Bob, dinamik ama ölçülü, sır saklamasını bilen ve tam anında düşünebilen birine benziyor. Sigara ve içki kullanmıyor. Kahvaltıda ve akşam yemeğinde aşırılığa kaçmıyor. Görünüşe göre, geçmişi olmayan bir insan o...

Özel yaşantısına giren, ya da daha basitçe, onunla karşılaşan sayılı kişiler, bu dingin yaşantının gizlerle, çok sayıda sahte adla, birbirini izleyen adres değişiklikleriyle, son derece gizli telefon ve kod numaralarıyla dolu olduğunu bilirler. Ayrıca, Bob Denard'ın kesinlikle kimseye güvenmediğini de anlarlar .O da bunu sürekli belirtir. Sonuçta, Bob'un varoluşunda sistematik duruma gelen 'bölmeler' karşılarına bir engel olarak çıkar; Onu gerçek anlamda tanıyabildiği için kimse övünemez.

Robert Denard, 1929 ilkyazında Pointe-de-Grave yakınında Leparre-Medoc köyünde doğdu. Babası sağlıklı ve gücü yerinde, emekliliği yaklaşmış bir 'sömürge' astsubayıydı. Düşgücü geniş ve tatlı bir kadın olan annesiyse, sayılı boş zamanlarını okumaya adamıştı ve küçük Bob'u sevgiye boğmuştu. Küçük Fransız köylüsünün önünde açılan hayat işte buydu.

Bob Denard'ın çocukluğu kısa sürdü. Onuncu yaşgününü kutlarken, İkinci Dünya Savaşı patlak verdi. Tasasız günler sona erdi. Babasının akşam yemeğinden yatma zamanına kadar uzun uzun anlattığı Fransız ordusu yenildi. Bordeaux yolundan geçen ordunun düzensizliğini, acınacak durumunu, küçük düşmüş olduğunu gördü. Daha sonraysa, çocuk gözleri, muzaffer ve disiplinli ilk Wehrmacht birliklerini keşfetti. Bunlar onun her zaman anlattığı anıları oldu.

Babası, direniş örgütüyle birleştiğinde Bob ancak onüç yaşındaydı. Aile reisinin evden uzaklaşmaları giderek sıklaştı, süre de giderek uzamaya başladı. Fiziksel açıdan daha o zamanlar yetişkin görünümünde bir delikanlı için bu, ailenin erkeği rolünü üstlenme olanağı demekti. Güç işlerin üstesinden gelmeyi bildi ama bağımsızlığını da elde etti. Yabancı, işgalci Alman ordusu onu baştan çıkaramadı. Özgürlüğüne köstek oldu. Köydeki arkadaşlarıyla yüzmeye gittiği plajlar, bundan böyle dikenli tellerle ve tehdit yazılarıyla yasaklandı. Bob, etkinliklerinden hiç söz etmeyen, bir kelime söylemeksizin gelip giden ama uzun süreden beri bir giz saklayan babasını örnek aldı. Bir Alman subayının arabasından binbir tasayla hafif makinalı çaldı. Sonra, bir arkadaşıyla birlikte, köyünün ve ailesinin de aynı korkunç biçimde yerle bir edilebileceğinin bilincine varmadan birleşiklerin hava kuvvetlerini şaşırtmak için kurulmuş tesisatı ateşe verdi.

Birleşikler karaya çıktıklarında Bob henüz ondört yaşındaydı. İlk kez silahlandı ve ateşe atıldı.

Ne cesareti ne de askerliğe tutkusu tükenmedi. Öyleyse, 1952'de,Donanma makinisti okuluna girdikten beş yıl sonra, ordudan neden ayrıldı?

Bob dünyayı ve kendini tanıdı. Mütevazi bir ailenin çocuğu olarak cesaretini, iradesini, otoritesini kanıtladı. Öyle ki, 'Krallığın' genç bir astsubayın tutkularının önüne çektiği barikatın farkına vardığında, ikinci sınıf bir rütbenin (çavuşa eşit) üzerine çıkma olasılığının belki de hiçbir zaman bulunmadığını anladığında Bob Denard baş kal-

dırdı. Böylesi daha iyiydi, bunu biliyordu. O, daha iyisini istiyordu ve bunu da biliyordu.

Ordudan ayrılmadan önce Bob, A.B.D.'nde staj yaptı. Yeni Dünyayı ve modern, daha eşitlik yanlısı, yeni bir orduyu tanıdı. Zengin Amerika'yı, doların tırmanış portresini, cesaretli ve iradeli kişileri gördü!

Onun da cesareti ve iradesi vardı. Bu nedenle, belki de biraz pişmanlık duyarak, sivillerin dünyasına katıldı.

Birleşik Devletler'de kurduğu ilişkiler Bob Denard'a Fas'ta bir Amerikan kuruluşunda iş sağladı. İşi -güvenlik ve bakım- Fransız polisiyle sık sık ilişkiye girmesini gerektirdi. Polislerin arasından kendine dostlar edindi. Üniformaya özlem mi çekiyordu? Her zaman bu yeni dostlarının önerilerini dinledi ve Ifran polis okulunda staj yaptı.

Denard'ın artık yeni bir mesleği vardı: Polislik. 'Krallık ordusu' kadar gösterişli değildi, ama toplumsal engellerin bulunmadığı, basamakları tırmanabileceği, daha demokrat bir topluluktu.

Fas'ın ilk şiddet hareketleriyle karşılaştığı -1953 yılındayız- tehlikeli ve karışık dönemde, kararlı, cesur, tutkulu bir adam çok çabuk bilinçlenirdi.

Altı aylık bir stajdan sonra en alt basamaktan görevine başladı. Basit bir polis olarak, elinde beyaz bir sopayla Casablanca caddelerinde dolaştı. Olaylar bundan sonra çabuk gelişti. Üstlerinin ilgisini çekti. Girdiği komiser yardımcısı sınavlarında başarılı oldu. Yirmidört yaşındayken, polislik mesleği ona başarılar getirdi. Etkinlikleri onun eylemci yapısına uyan'antiterörist'*Lucoter* tugayının saflarına katıldı.

Ancak, yazgısının Bob Denard'a başka bir yol çizdiği belliydi.

Bob, Fas'ı seviyordu. Orada dostları vardı. İlk aşkını orada yaşadı. Orada evlendi ve bir erkek çocuk babası oldu. Bu kez, 1954 sonunda yazgısında meslektaşlarının ve üstlerinin Pierre-Mendès-France'ı öldürme girişimleri vardı. Bu operasyonu tehlikeli bulmakla birlikte, düşmanlık duygusu ve dayanışmayla, Denard geri çekilmedi. On dört ay tutuklandıktan sonra, yargılandı ve aklandı. 1956'nın sonunda Fas bağımsızlığına kavuştu. Burada görevli tüm Fransızlar gibi Denard da ülkesine geri gönderildi.

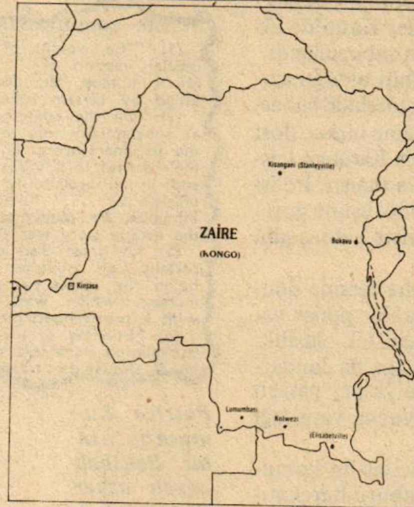
1957 Mart'ında yurduna döndüğünde babası ölmek üzereydi. Görevine ara verildiğinden parası yoktu. Bir yıllık evlilikten sonra boşanmış, yalnız bir adamdı. Yurduna geri gönderilmiş başka kişileri buldu. İçlerinden Albay B. ile bir avukat, yeniden polisliğe dönünceye kadar, ona bir iş sağladılar. Ancak, Bob'un rütbesi geri alınmıştı. Herkesce duyulan bir dava ve on dört aylık tutuklulukla damgalanmıştı. İçişleri bakanlığı onu görevle Cezayir'de Konstantin'e gönderdiğinde, yurduna gönderilmiş dostlarının önerilerini dinledi ve görevinden ayrılma hakkını elde etti. 1958 başında Fransa'ya döndü. Birkaç ay sonra da polislikten istifa etti.

İşte yaptığı işler: pazarlamacılık, teslim memurluğu, Allier'de kurulmuş küçük bir fabrikanın hesabına sıhhi tesisatçılık, daha yerinde bir deyimle mutfak gereçleri ve ısıtma aletleri tamirciliği. Allier hemen tekdüzeleşen küçük bir şehirdi. Bugüne kadar gerçekten tanınmamış Denard burada eğlenceli zamanlar geçirdi. Otuz yaşına yaklaşmanın verdiği yerinde sayma duygusuyla sabırsızlanmaya başladı.

İki yıla yakın bir süre kendi kendini yedi. Başarma arzusu onu Cezayir dramına yönelmekten uzaklaştırdı. Onu bekleyen kaybedilmiş bütün davalar bilindiğinde, bu kesin bir düş kırıklığı ve aldatmaydı. Ve kaçamayacaktı.

Denard çok düşünüyor, sabrediyordu. Ayrıca yöntemli olarak çok da okuyordu. Basın ve gazeteciler onun için her zaman değersiz bilgilerin ve düşüncelerin kaynağıydılar. Denard ne arıyordu? Çok açık olarak, kendi de bilmiyordu. Kendisine iyi bir çare olabilecek en küçük şey için bile pusuda bekliyordu. *L'Aurore*'da bir yazı okurken birden kafasında bir şimşek çaktı. Yazıda Katanga'dan, korkunç olaylardan, 'para babası' bir bey ya da başka bir deyişle Katanga Kongosu eyaletinin bağımsızlığını ilân ederek, Lumumba hükümeti ve Birleşmiş Milletler kuvvetleriyle çarpışan Moiz Çombe'den söz ediliyordu.

Garip bir biçimde, onu tam anlamıyla çeken Belçikalı paralı askerlerin maceraları değildi. Çok zengin olduğu söylenen, artık karışıklıklarla dolu bu ülkede işlenecek el değmemiş bir toprağın bulunduğunu anladı. *L'Aurore*'daki yazı 'korkunç' olaylara karışan tek

Eski Belçika Kongosu, şimdi Zaire denilen Kongo Demokratik Cumhuriyeti 30 haziran 1960'da bağımsızlığına kavuştu. Bundan önce Mayıs 1960'da yapılan genel seçimleri emperyalizme karşı uzun bir mücadele vermiş olan Patrice Lumumba önderliğindeki MNC (Mouvement National Congolais) kazanmıştı. Lumumba'nın başbakanlığındaki Kongo'da Belçika tekellerinin çıkarı tehlikeye düşünce, bağımsızlıktan bir hafta sonra Belçika, Kongo'ya asker gönderir.

Tekellerin paralelinde daha önce kurdurulan Çombe'nin Conakat Partisi Mayıs seçimlerinde Ulusal Meclis'teki 137 sandalyeden ancak 8'ini kazanmış ama Katanga bölgesinde gücünü artırmıştı. Belçika askerlerinin gelişinden bir gün önce Çombe, Katanga bölgesinin yeni cumhuriyetten ayrıldığını ilan etti; Lumumba'nın çağrısı üzerine gelen Birleşmiş Milletler kuvvetlerini Katanga'ya sokmayacağını bildirdi. Eylül ayında Albay joseph Mobuto, Lumumba hükümetine karşı bir darbe yaptı. Patrice Lumumba, Çombe'nin gözü önünde Belçikalı bir subay tarafından katledildi. 1960-61 yıllarında Kongo, ABD ve Belçika'nın doğrudan müdahalelerine sahne oldu. İlerici güçlerin 1963'de Stanleyville ve çevresinde kurdukları yönetim, ABD ve Belçika paraşütçüleri desteğinde Çombe kuvvetlerince ezildi. Eylül 1965'de Çombe devrildi, Kasım'da Kongo Silahlı Kuvvetler Başkanı Mobutu iktidara el koydu. Mobutu, Lumumba ile gericiler arasında bir "orta yol" izler göründüyse de emperyalizmle ilişkilerini hızla güçlendirdi. Buna emperyalizmin paralı askerlerinin çağrılması ve İsrail'in bu ülkenin güvenlik kuvvetlerini yeniden örgütlemesi de dahildi.

Fransız olan Tony de Saint-Paul'ün adını veriyordu. Bob gazetesini yerine koydu. Kararını verdi: 'Bugün Katanga'da tek bir Fransız var, yarın iki tane olacak!'

Evet, kararını verdi ve bundan başka birşey düşünmedi. Formaliteleri Albay Trinquier'nin yaptığını duydu. Paris'te karşılaştığı Trinquier, olasılıkla, Bob'un Çin Hindi'nde katıldığı Ponchardier komandolarıyla olan eski bir anlaşmazlık yüzünden onu istemedi. O da arkadaşlarıyla, özellikle de C.D. ile konuşarak kendine başka yerler aradı.

Sonunda, Afrika'ya gitmek için uçağa bindiğinde, yanında C.D.'nin Balubaların 'imparatoru' ve başlıca zenginliği, madenlerin ve elmasların üzerine kurulmuş bir 'Devlet' olan 'Güney Kasai Özerk Devletinin' şefi Albert Kolanci'ye yazdığı tavsiye mektubu vardı. Düş kurması için herşey yeterliydi. Bob Denard, ancak kısa bir süre kalmayı düşündüğü Elisabethville'e geldi. 1961 yılının başında Katanga jandarması iyi örgütlenmişti. Ancak, Bob pek de dikkatli davranmadan Güney Kasai'de Eldorado'ya katılmak için sabırsızlandı.

On beş gün geçti. Sahip olduğu azıcık para Elisabethville güneşinde buharlaştı. Bob neyse ki, kendine birkaç dost edindi. Onların sayesinde Katanga İçişleri Bakanı Munungo'yla tanıştı. Polislik yapmayı düşündü! Görüşüne göre, askerlik deneyimi geçmişte kalmış gibi geldi.

Tasarıları bir kez daha tersine döndü. Katanga'da Belçikalılar polise yazılamıyorlardı. Onun için tek olasılık, kişisel bir ünvanla Katanga'da Jandarmalık yapmaktı. Fransa'ya beş parasız olarak dönmek istemiyorsa, yapacağı başka birşey yoktu.

Böylece, binbaşı Jenssens'in komutasında bir jandarma taburu harekatına katıldı. Bu kez şans ona gülmüşe benziyordu. Fransız ordusu onu reddetmişti ama S1 (Katanga Jandarması Şansölyeliği) binbaşısı cahilliğinden ötürü onu kabul etti. Binbaşı onu *deniz subayı* ile karıştırdı. Fransız deniz kuvvetlerinde deniz subayı, kara ordusunun assubayını karşılardı ve asteğmen görevi yapardı. Bob Denard, kenarında kıyısında dolaştıktan sonra artık subay olmuştu...

'SÜPÜRGECİ'

Düzen duygusu olan Denard, örgütlenmemiş bir ordu buldu. Öteki Avrupalıları (taburunda yirmi kişi kadardı), en küçük ayrıntılara bile dikkat etme duygusu sayesinde, arada bir de aşırılığa kaçarak disipline, sağlık bilimini uygulamaya, malzeme bakımına zorladı. Kendisiyle onların arasında geleceği belirleyecek bağlar kuran Afrikalıları da buna zorladı. Onların yemeklerini paylaştı, yemek salonlarını süpürdü. Farklı bir topluluktan çabucak bir ordu oluşturdu. Yerel ya da birbirinden değişik üniformalar ortadan kalktı. Topluluktaki erkekler yıkandılar ve traş oldular. Seyyar tabur altı ay içinde değişti. Denard komuta yetkisini eline aldı... Yükselme başladı.

11 Temmuz 1961'de Katanga jandarması bağımsızlık bayramı için Elisabethville'de Devlet Başkanı Çombe'nin önünde geçit töreni yaptığında birliklerden biri karışıktı; yani, beyaz ve siyah müfrezelerin başkanlarıyla çevrilmişti. Bu, Denard'ın birliğiydi. Kendince, bir siyasa hesabı mı yapmıştı? Birlik, Çombe'nin dikkatini çekti ve onu tanımak istedi. B.M. Çombe'yi 1961 Ağustos'unun başında Avrupalı askerlerini geri göndermesi için zorladığında, Bob Denard onun en çok gurur duyduğu grubun, seyyar C grubunun başındaydı. Grubu kurmak, düzenlemek, tam bir müfreze havası vermek için ona tüm özgürlük verilmişti. Süpürge üzerinde bir büyücüyü gösteren armayı da o yapmış, grup 'süpürgeci' adını almıştı.

Çombe'ninbuyruğu üzerine Denard, silahlarını bırakmak ve Paris'e dönmek zorunda kaldı. Ama mesleğinin zevkine varmıştı, sonunda gerçek yeteneğini hissetmişti. Olabildiğince yakın bir tarihte yeniden gelmeye kararlı olarak Katanga'dan ayrıldı.

The commission's findings:
(1) "The weight of evidence is against official version of . . . Katanga Province Mr. Lumumba, Mr. Okito and Mr. Mpolo killed by certain tribesmen on 12 Feb.
(2) "On the contrary, the commission a as substantially true the evidence indicating the prisoners were killed on 17 Jan. 1961 their arrival in a villa not far from Elisabe and in all probability in the presence of officials of . . . Katanga Province, namely Tshombe, Mr. Munongo and Mr. Kimbe, and the escape story was staged."
(3) "A great deal of suspicion is cast on certain Col. Huyghe, a Belgian mercenary, being the actual perpetrator of Mr. Lumum murder, which was committed in accor with a prearranged plan. . . ."
(4) "In view of the lack of confirmatio commission considers that . . . [other cited] should be treated with caution.

Patrice Lumumba'nın bir Belçikalı paralı asker tarafından katledildiği B.M. Komisyonu raporunda yer almıştı (üstte).

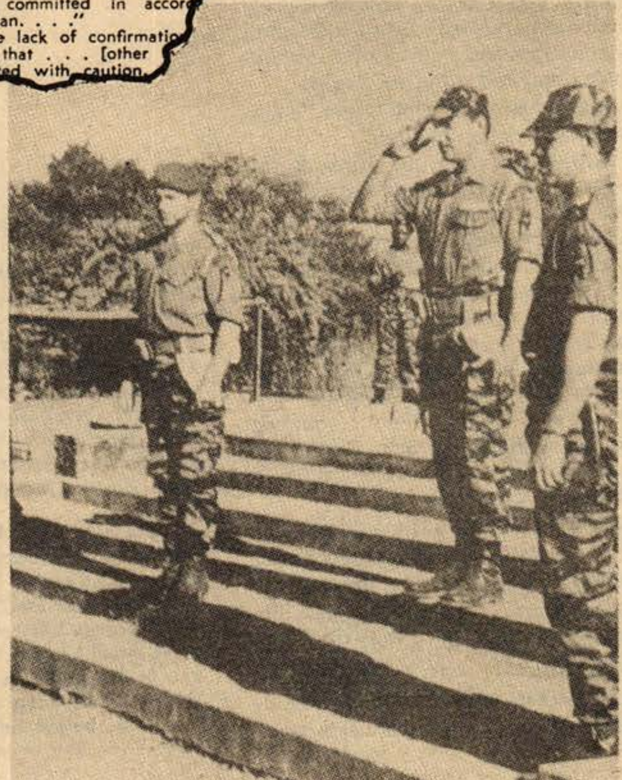
KATANGA'DA YÜZBAŞI ÜNVANINI ALIYOR

Birkaç gün sonra, 10 Eylül'de geri döndü. Hemen komutanlık yetkisini aldı. B.M. kuvvetlerine karşı, Elisabethville'de kanla dolu günler geçirdi.

Ancak, mavi miğferlilere karşı yapılan savaşta buyruğu altında olduğu komutan Faulques'un güç bir karakteri vardı. Katanganın kurmay başkanına şunları söyledi:

-Sizi emir erleri gibi istemiyorum.

Karar hoşgörüsüzdü. Denard bağışlanmıyordu. Faulques ve Fransız subaylarının birçoğu için bu, Katanga macerasının sona ermesi ve Avrupa'ya dönüş demekti. Ama, Denard kaldı. Doğrudan doğruya Çombe'ye bağlı bir grup

Bob Denard, Katanga'da (1962).

oluşturmak için koşullardan yararlandı. Bundan böyle hiyerarşik üstü yoktu. 25 Avrupalıyla 150 Katangalının başında Bob tümüyle özerkti. Hem de öylesine ki, yardımcısına da onun gibi teğmenlik rütbesi verildiğinde 'kendisine' yüzbaşı ünvanı vermeye karar verdi. *Do it yourself* (kendi işini kendin gör).

Belçikalı Schramme ve Tavernier de iki özerk grup daha kurdular. Operasyon ve yetki bölgelerini üç kişi aralarında paylaştı. 1961'in sonbaharı boyunca bu üç grup, hükûmete saldırdı. B.M. kuvvetleri saldırılara karışmadı. Ancak, 1961 Aralık ayında mavi miğferliler birden bire saldırıya geçtiler. İyice silahlanmış 25.000 kişiye karşı gerilemekten ve gerilla eylemlerinden başka çözüm yoktu. Üç grup kendini sabotaja, köprüleri ve Kolwezi'de Maden Ocakları Birliğinin tesisatlarını çökertmeye adadı. Mevcutlarının az sayıda olduğu göz önüne alınırsa, harikalar yarattılar!. Çombe Bob Denard'a kumandanlık vermesi gerektiğinin bilincindeydi.

Ancak, mucize olanaksızdı. 1962'nin sonunda Çombe teslim şartnamesi imzalamaya zorunlu kaldı ve bir bölük Katangalılarla birlikte paralı askerlerini de silahları ve yükleriyle birlikte Angola'ya geçirmesi, onların da burada silahlarını Portekizlilere teslim etmeleri için baskı yapıldı.

YEMEN YALNIZLIĞI

'Komutan' Denard, Fransa'ya dönüşünde, birkaç hafta dinlendikten sonra yeniden savaşa gitmek üzere harekete geçti. Yemen başkaldırısına gidecekti. Mısırlılar yeni cumhuriyete yardım etmek için gelmişlerdi ve kral yanlıları dağa çıkarak gerilemişlerdi. Yardıma gereksinmeleri vardı.Eğiticiler savaşçılara kesinlikle modern malzeme sağlamak istiyorlardı. Denard, kendisine yapılan teklifleri kabul etti. Bu, mesleğinde yeni bir adımdı. Ona bir bütçe yapıldı. Bu, onun özgürlüğünü güçlendirdi. Savaş başkanı, girişimin başkanı olmuştu. Bu bütçeyi, kendinin niteliği olan en küçük ayrıntıyı bile göz önünde tutarak,düzen duygusu ve özenle yönetti.

Adamlarını (ayda 1000 dolarla), bütün paketlerini (ne çakmağını ne de dikiş kutusunu almayı ihmal etti!) av silahlarını (Fransız yetkililerinin karşısında bu neşeli grup sözde safariye gidiyordu) Yemen'e götürmek için bir D.C.4 uçağı aldı.

Maddi planda Bob herşeyi raslantıya bırakmasaydı yıldızının parlamasını beklemek zorunda kalacaktı. Çünkü Yemen gerçekten bir maceraydı. D.C.4 onları çölün ortasında bırakıp kum bulutunun içinde yeniden havalandığında bu paralı askerler kederle kendilerini savaşmaya hazırlıyorlardı. Çöle birden karamsar bakışların mucizesiyle insanlar yerleşerek, bir ses onlara *Are you, Mr. Bob?* (Bay Bob, siz misiniz?) sorusunu yöneltinceye kadar üç gün kendi başlarına kaldılar, dünyanın geri kalan yerlerini unuttular.

Kral yanlısı kuvvetlerle bağ kuruncaya kadar on yedi gün beklediler. Bob ve adamları, zamanın hesaba katılmadığı, en büyük düşmanın yalnızlık olduğu çölde incelemeler yapmaya başladılar. Bazıları Yemen'in onları zorladığı bu keşiş yaşantısını çekmedi. Bir Avrupalı görmeksizin aylar geçti.

Bob Denard bütün gücüyle kendini misyonuna adadı. Herşey yeniydi. Katanga'da öğrendiklerinden çok değişikti. Pratik açıdan düzeni sağlamadan önce savaşa giremezdi. Görevi eğitmenlik, danışmanlıktı. 'Askerlikten çok toplumsal bir görev' olarak nitelendiriyordu. Çevre köylerdeki insanların havan topları ve otomatik silahları ilk kez öğrenecekleri bir eğitim kampı örgütledi, ama bir hastabakıcıyla sağlık ocağının kurulması da gerekliydi. Sağlık koşullarının kötülüğüyle mücadele edilecek, yaralılara bakılacak ,enfeksiyonlarla uğraşılacaktı; etkisini onaylaması için en iyi dostu penisilindi. Antibiyotikten uzak yaşamış bu insanlar üzerinde mucizeler yaratıyordu.

Gene de 1964'te Kongo'da yeniden bir ayaklanmanın alevlendiğini öğrendiğinde Bob Denard Yemenli Kral yanlılarıyla anlaşmasına karşın, duraksamadı. İlk uçakla Paris'e gitti ve yeni ufuklara uçtu.

Çombe yeni Kongo'yu ateşe ve kana bulamıştı. Ayrılık yanlısı (separatist) eski Çombe Léopoldville hükümetinin başkanı olmuştu. Denard Paris'e giderken, 1964 Aralık ayında onunla karşılaştı ve hizmetine girmeyi kabul etti. Yemen'i bırakmak istemediğinden Faulques'a yerine geçmesini önerdi.

Çombe'nin kendisini Özerk yedinci taburun komutanı yapacağına söz vermesi üzerine Kongo'ya döndü. Ancak, bu birlik hiçbir zaman kurulmadı. Altıncı tabura katılarak kendi gerçek özerk grubu olan "İlk Şok"u kurdu. 90 Avrupalı, 3000 siyahla Doğu eyaletinin kuzeyine gitti. Bondo kentinde isyancıların tutukladıkları ve ölüme mahkum ettikleri rehineleri kurtararak kendini bütünüyle misyonuna adadı!

KONGO: TAM YETKİLİ

Ama ayaklanma bastırılır bastırılmaz Çombe'ye ' Tanrının inayeti' olarak bakılmaktan vazgeçildi. Mobutu onu devirdi ve Denard bu kez Mobutu'nun hizmetine girdi. Katangalı ayrılma yanlısı heveslilerine, kişilere ve çoktandır savunduğu davaya karşı bir tutuma yöneldi.

Birkaç ay içinde Denard, Mobutu'nun koruması altına girdi. Bütün resmi törenlerde yeni önderin yanında yer aldığı görüldü. Mobutu'yu yargılamıyordu. Kendisini altıncı taburun (sonra altıncı tugay oldu) başına yarbay rütbesiyle atamıştı.

Bununla birlikte 1966 Temmuz'unda gökyüzü kararmaya başladı. Denard ilk kez Katangalıların başkaldırısıyla karşı karşıya geldi. Olayların gelişmesine onun kadar duyarlı olmayan ve ondan daha az politik olan çevresindeki Avrupalılar etkili duruma gelmişler ve ayaklanmaya yol açmışlardı. Denard diplomatlık yapmasını bildi. Bu da ona homurtuları bastırma olanağı sağladı. Onlara 'bir kültür hizmetindeki çocuk-

Denard Yemen'de kral yanlılarına eğitmenlik (!) yaparken.

lar olmadıklarını' hatırlatmaktan zevk duydu. Bu olanaklarda doğru kelimeyi buldu: suç ortağı.

MACERANIN SONU

Duygularıyla Denard otoriteyi ve kuvveti yeğledi. Hiçbir zayıflık belirtisine hak tanımadığından, başkalarının hiçbir zayıflığını hoşgörüyle karşılamazdı. 'Kırık kollar' adını verdiği, 600 kişilik birliğinden istenmeyen 200 kişiyi eledi. İyi temizlik! Tutkuları kadar da düşmanı vardı.

1967 Mayıs'ında annesinin öldüğünü öğrendiğinde hemen Paris'e gitti. Kaderin cilvesi. Çombe'yle karşılaşan Mobutu'nun çevresinde hemen bir patırtı koptu. sonuç belirgindi. Haziran ayında Léopoldville'e geldiğinde bütün paralı askerlere karşı olduğu gibi, ona karşı da iklim değişmişti. Mobutu Afrika ülkelerinin desteğini sağlamak istediğinden paralı askerleri gözden çıkarıyordu. Denard yeniden güvenini kazanamayacağını anladı. Buna karşın yerinde direndi. Her zaman gönlünde yatan bir istek olan, gönüllü bir tugay, şiddetli darbelere karşı seyyar bir süper birlik için çalıştı. Ama, Jean Schramme gibi o da Kongo macerasının sonuna yaklaşmıştı.

Mobutu Schramme'dan silahlarını bırakmasını istediğinde Bob yakında sıranın kendine geleceğini anladı. Schramme'la konuşarak onu ikna etti. Böylece, paralı askerler merkezi iktidara karşı ayaklanmadılar. Denard sırada Kongo'dan ayrılarak Rodezya'ya gitti. Ama, Salisburg'de bir hastahanede iki ay kaldıktan sonra Kuzey Kongo'da Bukavu menzillerinde bulunan Schramme'ı ve adamlarını 'rahatlatmak' için son bir operasyona girişmek üzere Angola'ya geldi. Bu, bütünüyle bir başarısızlıktı. Gerçekleştirmeye giriştiği bu operasyon için gereken yolları bulamadı. Schramme ona acı acı sitem etti.

Denard olayların değiştiğini hissediyordu. Askeri maceralara girişme zevkini yitirmemişti. O noktadan uzaktı ama gerçekleri hissediyordu. Henüz zaman varken yararlanmalıydı.

Bob Denard Biafra savaşına (1968) katılmadı, ama başka türlü ilgilendi. Kuşkusuz, Fransız yetkililerinin de resmi katkılarıyla bir gemi, birçok uçak, silah ve Biafra ordusu için asker satın aldı. Bu, belki de yavaş yavaş oluşmakta olan bir evrimin ilk belirtisiydi.

Sekiz yıllık paralı askerlik ona, hoşlanmadığı bir tanınmışlığa mal olmuştu. Tedirgindi. Paralı askerler çok yararlı kişilerdi. Hiçbir yetkili onların üstlendiği sorumluluğu almak istemezdi. -Özellikle Fransa'da-. Akıllarına geldiğinde hoşnutsuzluklarını belirtirler, bırakıp giderler ve en azından resmi bir kisve taşımaktan kaçınırlardı. Yabancı lejyonun açıkca oynadığı değerli kural şuydu: 'Elinizden gelen çabayı siz gösterin, ben karışmak istemiyorum.' Mesleğini sürdürmek istiyorsa Denard gölgede kalmalıydı.

Kongo'da paralı askerler için savaşın sonu. Schramme ve paralı askerleri Bukavu'yu terkedip Ruanda'ya geçerken (üstte). Renard'ın yardımı Schramme'ı kurtarmaya yetmeyecekti

1960'ların sonunda gölgede yaşadığı halde gene de ünlüydü. Schramme, Faulques ve diğerleri gibi, onun da artık maceranın sonuna ulaştığı düşünülebilir.

Gerçekte Bob'un sadık dostları, yüzbaşıları, teğmenleri, gerçek bir ağı vardı. Hırsı değişmeden sürüp gidiyordu. Ayrıca gezi yapmak, ilişkilere girmek, her an yeni bir Katanga'nın, yeni bir Biafra'nın yeni bir Yemen'in doğabileceği dünyanın sıcak noktalarında röportajlarıyla etkin olan büyük basın gazetecilerinden ve televizyondan bilgi edinmek için iyi bir parasal durumu 'elinde tutacak' yolları vardı.

★ **Denard işbaşında.**

COMORE ADALARI

Bu dönemde Bob Denard, doğduğu köyde bir garaj açarak ticaret işine girdi. Kuşkusuz bu, parasını değerlendirmenin bir yoluydu. Ayrıca da bu işle tuttuğu yolu ve sivillerin dünyasına yeniden girdiğini belirtecek, burjuva onuru ile birlikte mesleğini sessiz sedasız sürdürebilmek için bir de 'kisve' elde edecekti.

Artık çok seyrek 'iş' çıkıyordu. 1960-1970'lerin ona güçlükle soluk aldıran olaylarının arasındaki zincir artık kopmuştu. 1972'de Libya'ya yönelik, parasal desteği eski Kral İdris'ce sağlanan iki operasyon düzenlendi. Birini Denard hazırladı. İkincisine ise teğmenlerinden bazıları katıldı. Operasyonların ikisi de gerçekleşmedi. İki yıl sonra Bob, Orta Doğu'da 'Maden Araştırıcısı' oldu. Ama Denard Afrika'yı unutamadı. Orada birçoğu devlet başkanı olan arkadaşı vardı. Özellikle Gabon'da, sözü dinlenilen bir danışmandı ve yılda birçok kez de Libreville'e, Abidjan'a, Yaounde'ye gidiyordu. Bob inatçıydı. Diğerleri macera sona erdiğinde istifa etmişlerdi. Bob'sa yeni bir anlaşma yapma olasılığının ortaya çıkacağını kuşkuyla bekleyerek en küçük bir haberi pusuya yatmış bekliyordu. İnadı ödüllendirildi.

6 Temmuz 1975'te Comore adalarında düzenlenen bir referandumda dört adadan üçüne bağımsızlık verilmesi kararlaştırıldı. Ağustos ayında eskiden Cezayir senatörlüğü yapmış olan bir arkadaşı Bob'a telefon ederek onu Comore adalarından gelen bir Fransız'la tanıştırmak istediğini söyledi.

Denard kuşkusuz bu tanıştırılmayı kabul etti. Ve bir ay sonra, 5 Eylül'de Air France'ın olağan seferiyle Büyük

Comore adasının başkenti Moroni'ye geldi. Ona önerilen operasyon basitti. Feodallerin yolunu kapamaya çalışan ve şimdi etkin olduğu bölgeye sığınmış olan Ahmet Abdallah'a karşı bir darbe yapılacaktı.

Denard, olanaktan yararlanmak için yedi adamıyla birlikte beş Afrikalıyı da getirdi.

Teğmenlerinin yardımıyla on beş gün içinde, genç Moronililerden ve çevredeki köylerden topladığı askerlerle bir ordu kurdu ve örgütledi. Fransa'dan hemen işçi tulumları getirildi ve 21 Eylül'de Anjuan hava alanında düzenlenen baskın başarılı oldu. Ama Denard'ın sevinci uzun sürmedi.

Denard ile tahta çıkan Ali Soilin arasındaki ilişkiler hemen bozuldu. Bu, Bob'un umutlarının boşa çıkması demekti. Ona eşlik eden yedi paralı asker Fransa'ya döndü, ama o gitmek istemedi. Comore adalarının benzeri okyanusun hiçbir yerinde bulunmazdı.

BAY GİLBERT

Şimdi adı Bay Gilbert'ti. Meraklıların, özellikle de gazetecilerin dikkatini çekmek istemiyordu.

Anjouan operasyonuna karışan birkaç Afrikalıyı ve bir iki sivil gözlemciyi yerlerinde bıraktı. Çünkü kendi sık sık gezilere çıkıyordu. Ona yeni anlaşmalar öneriliyordu. Gerçekte Angola'da ve Cabinda'da bağımlı küçük birer bölge vardı. Durum iyiye doğru gider gibiydi ve Denard daha büyük olaylarla karşılaşabilirdi. Başlarına kendi yardımcılarını koyarak Cabinda'yla Angola'ya birer ekip yerleştirdi. Kendiyse, örgütün başı olarak, üç ana 'şantiyesi' ile Fransa arasında mekik dokudu. Operasyonları düzenledi.

1976 yazında, hiçbir zaman kolayca geri çekilmeyen Bob, bir kez daha Comore adalarına döndü. Onu bir sürpriz bekliyordu: Ali Soilin onun ordusunu çevirmek için Tanzanyalı subaylar çağırmıştı. Üstelik de, Denard'ın bir yıl önce kurduğu ve her zaman başkanı sayıldığı ordunun yeniden yönetimini eline almasını yasaklamıştı. Ali Soilin onun bir hain olduğunu açıkça belirtti. O başkan olduğu sürece Denard, Comore adalarında 'acı çekecekti'.

1976 Eylül'ünün başında Bob, Moroni'den ayrıldı. Yirmi ay sonra paralı askerlerinin başında *Antinea* ile kıyıya çıktı.

BİR İLANA 4.000 YANIT

Comore'lardaki 1978 darbesine kadar Denard başka işlerle ilgilendi. Biri, Benin'in ilerleme yanlısı devlet başkanı Kerekou'yu devirmek, yerine okyanusun ötesindeki komşu ülkelerle aynı düzeyde ılımlı bir hükümet kurmak ve yeni rejimi koruyacak, sürekli bir devlet başkanı saptamaktı. Bu hükümet darbesine Afrika'da Fas ve Gabon gibi birçok ülke yandaşdı. Perspektifler sarhoş ediciydi. Operasyon için oluşturulan birlik özel görevin sonunda dağılmayacaktı ve silahsızlanmayla tehdit edilen dost ülkelerin her an yardımına koşacak sürekli bir gönüllü birliğine dönüştürülebilecekti.

Bob Denard'ın çok değer verdiği düşlerinden birini gerçekleştirecek böyle bir olasılık, bazı tehlikeleri göze almasına değerdi. Albay Maurin -bu, onun gelecekte yapacağı operasyon için kod adıydı- ve adamları birçok tehlikeyi göze aldılar. Önce asker toplandı: fiziksel durumu çok iyi, komando olarak yetişmiş, lejyoner ya da paraşütçü hemen hemen 60 kişi gerekiyordu. Ona katılan sadık küçük grubu uzun yıllar boyunca daralmıştı. Özellikle Angola'da ölenler ve yaralananlar olmuştu. Bazıları yaşlanmıştı. Ötekilerse 'dayanıyorlardı'. Kimileri maceralı yıllarının bilançosunu olumsuz olarak çıkarmışlardı.

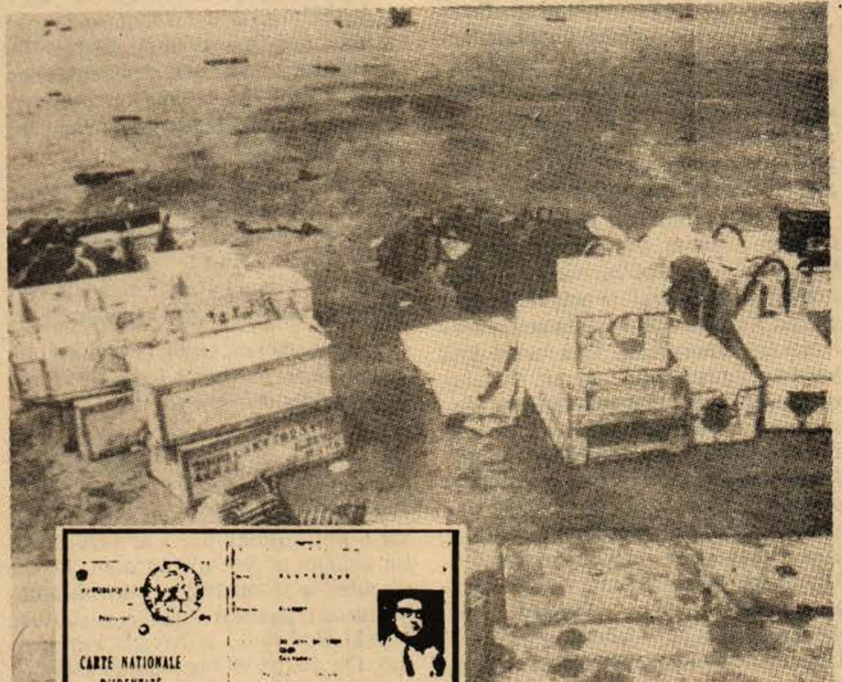
Esaslı bir paralı asker için on yıldır ücretler hiç değişmemişti: Bu süre içinde doların kuru hissedilir biçimde düşse bile Yemen'de ortalama 1000 dolar, tasarlanan operasyonlar için 1500 dolardı. Bu ücret tarifesiyle zengin olunmazdı. Aileden biraz homurtular yükselmeye başlamıştı.

Denard ekibini yenilemesinin gerektiğini hissetti. Özellikle ulusal ve bölgesel basında küçük ilanlar vererek asker toplayacaktı. *'Denizaşırı ülkede bir anonim şirket, güvence ve koruma, tam yetki, iyi bir fiziksel durum. Seçkin askerler yeğlenecektir, vb.'*

Bu ünlü, koruyucu anonim şirketiyle aynı adreste bulunan Havas ajansına 4.000 yanıt geldi. Mektuplar iki kez ve dikkatle okunduktan sonra yalnızca ellisi işe alındı. Seçim kuşkusuz ciddiydi, tehlike vardı. 'Çok yetenekli' bu elli kişiyi Denard tanımadı. Onlara hiç komutanlık yapmadı ve çoğunluğun söylediği gibi, onlar kendilerini ateşe atmak istemediler.

COTONOU'DAKİ BAŞARISIZLIK

Alışkanlığı üzere Denard bütün ayrıntıları inceledi. Fas'ta Benguerir üssündeki adamların askere alınışlarını ve hazırlanışlarını gördü. Ama, aynı anda birçok yerde bulunması olanaksızdı. *Çok* yüksek düzeylerle sık sık ilişkiye giriyordu. Bu da onu, yetkilerinin

Denard çetesinin Benin'de Cotonou havaalanında kalan eşyaları ve Gilbert Bourgeaud adına düzenlenmiş kimliğiyle Denard.

birçoğunu başkalarına devretmek zorunda bırakıyordu.

Benguerir'de eskilerden ve küçük bir grup Belçikalıdan başka hiç kimse ortamı ve yıkımı görmedi. Bu, 16 Ocak 1977'de Denard tarafından kalkış zamanı belirtilmeden ayarlanan DC 8'e bindirilen istifa etmiş topluluktu. Bu, uyuyakalan, DC 7 ile Cotonou'ya yirmidört saat geç inen topluluktu. Hiçbir şey önceden düşünüldüğü gibi olmadı. (Akının başarısızlığı daha sonra anlatılacaktır. Denard için bu, büyük bir düş kırıklığı oldu). Ayrıca da onuruna inen kötü bir darbeydi. Onu kötüleyenlerin birçoğu artık açıkcasına 'İhtiyar bitti, tükendi' diyorlardı. Evet, Cotonou (Benin) akını başından başarısızlıkla sonuçlanmıştı ve şaşırtıcı olaylar olmuştu: ağzına kadar dolu bir belge sandığı Cotonou hava alanında unutulmuştu, ama az sayıda silahı olan bir avuç insanın bir Afrika başkentini dört saat boyunca kuşatması ve neredeyse 'kırılmadan' geri çekilmesi hemen hemen bir beceriydi! Kusurlu olanlar başkalarıydı. Paralı askerlerin alın yazısı, başından yitirilmiş davalar değil miydi?

Bob Denard için kaybedilmiş bir çarpışmaydı ama savaş değildi. Comore adalarını unutamıyordu o.

13 Mayıs 1978'deki hükümet darbesi sırasında Bob yalnız başınaydı. Lorient'dan Moroni'ye 'tek başına yaptığı bu deniz yolculuğuna' desteksiz, suç ortaksız hazırlandığını kabul ediyor. Eğer içinde dostlarının da bulunduğu Fransız kuvvetlerinin operasyondan haberleri olduysa bir kez daha, hazırlanan düzeni bilmezden gelmişlerdi ya da bilmezden gelerek sağ gösterip sol vurmuşlardı. Bu, Denard'ın kendine başarı payı çıkarmasını engellemedi. O, her zaman 'ateşle oynadığını' biliyordu.

Darbeden sonra bir görev üstlendi: Comore adalarını bayındır duruma getirmek; yönetimi, polisi, adaleti ve ekonomiyi yeniden örgütlemek ve kontrol etmek. Kendini Comore adalarının kralı olarak görmüyordu. Ama kırk dokuz yaşına gelmişti. Ciddi olarak bu takımadaların yeni yazgısına katılmayı tasarlamıştı. Tutkuları ölçüsünde burada bir yeri vardı. Sonunda bu Afrika ülkesini kendine ikinci vatan olarak bulduğuna inandı. Olasılıkla, düşlediği dayanak, emeklilik olabilirdi. Ama dünya kamuoyu tetikte bekliyordu. Herşeyden önce, ilerleme yanlısı Afrika ülkeleri için Denard bir Afrika şeytanıydı: Denard gitmeliydi. Üçüncü Dünyanın yeni Comore rejimi tarafından ona verilen ödül buydu.

Bob için henüz emeklilik saati çalmadı. Her zaman yakınlarına tek birşeyden korktuğunu itiraf ediyor: Yatağında Ölmekten...

"İlişki kurulacak insanlar değiliz"

Paralı askerler "başıboş serüvenciler" değildir. Neye hizmet ettiklerini bilirler. Kiralık katil paralı askerlerin insanlıkdışı yüzlerini Michel Badaire anlatıyor.

Batılı paralı askerleri, 1961'den bu yana, "iğrenç" daha sonraları da "savaş köpekleri" diye adlandırıldıkları dönemden bu yana tanıyorum.

Ayrı bir dünya oluşturuyorlar, sanki hepsi birbirini tanıyor. Saflarında, tüm aylığını dövüşmeye gittiği ülkede ölen "meslektaş"larının ailelerine veren ülkücülerden, hiçbir değeri olmayan serüvencilere kadar yaşam biçiminden bıkmış her türlü insan bulunuyor.

Jean Larteguy, kitaplarından birinde "Karamsar Düşlemler" de onlara ilişkin gördüğüm en iyi tanımlamayı yapıyor, şöyle diyordu: "Onlar, yaşamlarına bir anlam kazandırmak için ölümü göze almayı seçmiş insanlardır."

Zaten çoğu kez, başta, işverenleri onlardan nefret eder, ama buna karşın yapabilecekleri bir şey yoktur.

Bir süre önce Londra'daydım, orada İngiliz paralı askerlerin başkanı olarak geçinen John Banks'la karşılaştım. Hiç saklanmaksızın, amacından başka türlü kullanılmak üzere altı DC-3 satın aldığını gözlerimle gördüm. Paraşütçülük için donattığına göre buranın bir turizm işletmesi olmadığı kuşkusuz.

Eski bir Fransız subayıyla karşılaştım. On dokuz yıl önce paralı askerliğe giriş döneminde,Çombe'nin Katanga'sından nasıl çıktığını anlattı. Bana söylediklerini, onun diliyle ve sözcüğü sözcüğüne not aldım.

Alkol + kenevir = tehlike...

"Tek bir düşünce... bir sabit fikir: benim için aynı zamanda ölümcül bir tuzak olan bu çılgın ülkeden ne pahasına olursa olsun gitmek. Kafamdaki tek düşünce buydu. 1961 Eylül ayının sonuydu.

"İyice açık olan sol elimde, bir avuç madeni beşlik, yeni franklar vardı, o dönemde hepsi yepyeniydi ve orada, Afrika'nın göbeğinde kesinlikle tanınmıyordu. Katışıksız gümüş para görünümü, karşımda duran zencinin üzerinde en iyi etkiyi yapabilirdi. Aslında, geçmişte yaptığım bir yolculuk sırasında, bu Fransız paralarını, benzer bir olasılık için getirmiştim.

"Sağ elimleyse, o zamana dek deri gömleğimin altında, kemerimde sakladığım P.38'ime yapışmıştım. El ayama sağlamca dayalı, yatay olarak tutuyordum, horozu açmıştım, namluya kurşun sürülüydü. Ateşe hazırdı.

"Odaya girdiğimde, Katangalı asker kendini hasır döşeğinden zorlukla ayırabilmişti.Çok belirsiz bir şekilde haki renkli ve pis ceketini ardından da pantalonunu iliklemeye çalıştı. Öğle uykusunun bittiğine işaretti bunlar...

"Azıcık şaşırarak bana bakmış ve *"Yambo bwana"* demişti. Bu, Svaheli dilinde 'merhaba' anlamına geliyordu. Ardından seslice geğirmişti; sonra da eski gücünü yeniden bulmuş olmaktan şaşkın, gülümsemişti.

"Çok açıktı. Bir sandık gibi yüklüydü; bira ve palmiye alkolü karışımıyla tümüyle sarhoştu. Durağan bakışlarından, kokain içmiş olduğunu ve ölesiye uçtuğunu görüyordum. Kendi kendime 'Dikkat... Bu kuklaları tanıyorum. Alkol artı kenevir, patlayıcıya eşit karışım. Tehlike!..' demiştim.

"Bununla birlikte ona sunduğum öneri bana oldukça dürüst görünüyordu, en azından açık davranmaya değerdi. Ya sınır karakolu görevini gören kulübeden çıkmama nezaketle izin verecek ve parayı cebine atacak ya da şarjörümün yarısını midesine yiyecekti ve bende paramı cebime atacaktım.

"Ama çok çabuk gitmek gerekiyorlu. Akıldan çok sezgiyle ve içgüdüyle

hareket ediyordum. Bir ses bana ateş etmekten kaçınmamı söylüyordu. Çünkü, görünüşe karşın, Zenci yalnız değildi kuşkusuz. Ateş seslerinin barakanın yanındaki çalılıkta sızmış ve biralarını sindirmekte olan arkadaşlarını koma halinden çıkaracağı kesindi.

"Salt uzlaşma amacıyla, paraları şıkırdatarak sol elimi uzatmıştım ama Katanga askerinin kan çanağına dönmüş gözlerinden, bir iki saniyeye kalmadan bağıracağını okudum. Yüzü griye çalmaya başlamıştı. Kötüye işaretti. Saplantı: özellikle arkadaşlarını uyandırmamalı...

"O zaman, onu iki büklüm kılmak için, son hızla ve tüm gücümle sağ ayağımı hayalarına doğru salladım. Kampanalara bir tekme... Dengemi sağladım. Bu kez sol ayak yola çıkmıştı. Deneyden bilinmektedir: kaval kemiği Afrikalılarda her zaman çok duyarlıdır.

"Önümde iki kat olmuştu ve şimdiden yarı nakavt olmuş durumda diz çökmüştü. Kafasını giyotine uzatır gibi kocaman ensesini bana sunmuştu. O sırada daha çok güç kazanmak için iki elimle kavradığım P.38'in kabzasıyla vura vura ensesini ezdim. Beş franklar odanın hemen hemen her yanında dans ediyordu.

"Birini aldım. Anı!.. Kimbilir?.. Belki de ölmüş olan Zencinin bedeninin üzerinden atladım. Hızla, masanın üzerinde, iki 'geçebilir' kartına mühür bastım ve kendimi dışarda aydınlıkta buldum."

İKİ GANGSTER GİBİ

"Paulo, orada ayaktaydı, motorunu yavaşlattığımız 403'ün açık kapısına kaygısızca dayanmıştı.

"Çok saygın bir görünüşü vardı Paulo'nun. Gri kostüm, gömlek, kravat. Ne ki eli kemerindeydi ve 45'lik Colt'unun kabzasını tuttuğunu biliyordum. Bu aramızda eski bir alışkanlıktı. Zorlu zamanlarda hep biri bulunurdu ötekini korumak için. Katanga'yla Rodezya arasında sınır karakolu görevini gören, çalılıklar arasındaki ıssız kulübeden kocaman adımlarla çıktığımı görünce hemen anladı. Tabancam hala elimdeydi.

"Engeli kaldırmak ve yolu açmak için, engeli kaldırma noktasına doğru koşuyordum. Paulo motoru çalıştırmıştı bile. Otomobil hareket halindeyken içine atladım ve yanına yerleştim; soluk soluğa kalır gibi olmuştum ama bu sinir bozucuydu.

"Maoulen evlat, dedim.(Bu Vietnam dilinde 'çabuk' anlamına geliyordu ve az da olsa geçmişi anımsatıyordu.) Sanıyorum, arkamda et bıraktım...

"Hızlanan 403,yer yer karışık ormanla ve oraya buraya serpiştirilmiş gibi duran savanla çevrelenen yolun laterit toprağından koparılmış, kırmızı bir toz bulutu bırakıyordu ardında. Ufukta tek bir maymun görünmüyordu. Çok kutsal öğle uykusu saatiydi. Henüz hiç konuşmamıştık ama birden bire ikimizi de kahkahalarla gülme almıştı. Sanki iyi bir öğrenci şakası yapmıştık.

"Serseri iki çocuk. İki gangster. İşte bunlara benziyorduk. Oysa ki diğer bir çok kişide olduğu gibi her ikimiz de, bizi enayi yerine koyan ve boynuzlu eden kadirşinas vatanın, bunları unutturmak için bize fırlatıp attığı, Legion d'Honneur nişanına sahiptik. Ve her pazar günü, bulunduğumuz cici taşra şehirlerinde, hatunlarımızla ve çocuklarımızla birlikte saat ondaki büyük duayı hiçbir zaman kaçırmazdık. Birkaç hafta sonunda intihar edilecek şey çoktu.

"Çin Hindi'nde altı yıl.Cezayir'de beş yıl. Birkaç yara, biraz sıtma, özellikle kafamızda, koruma emrini aldıktan ve çarpışmamızda tümüyle tehlikeye soktuktan sonra fellahların ve Vietnamlıların bıçaklarına terketme emrini aldığımız insanların alabildiğine umutsuz, acılı, üzüntülü bakışları ve çığlıklarının anıları.

"Bir gün,o sıralarda Cezayir'de pek moda olan, subay kantini gezilerinden birine çıkmış olan Savunma Bakanı'na:

— "Bu iş boktan. Bıktık artık... Kafalarımızı bize geri verin" dedik.

"Bakan, gideceğimizi anlayınca çok sevinmiş, istifalarımızı birkaç gün içinde kabul etmişti. 1960 yıllarının başlarındaydı. Legion birlikleri ve paraşütçü komandolar sinirli olmuşlardı. İktidar bu 'huzursuz insanlardan' paçayı ucuz kurtardığına çok seviniyordu.

"İşte böylelikle, bir gün kendimizi Katanga'daki Elisabethville'de bulduk.Çombe'yi Birleşmiş Milletler'e karşı koruyacaktık! Evet, ama Çombe politikacıydı. Güçlüymüş gibi davranıyordu karşısındakine. Bizler ,onun takas parasıydık.

'Onun'zaferini biz kazanmıştık. Biz ortadan kaybolunca, zaferi kazanan tek kişi o kalacaktı.

"İşte bu nedenle Paulo'yla ben,Rodezya'ya giden bu yolda son hızla kaçıyorduk. Aynı sabah. Albay bizi E.Ville'de bir villa olan gizli karargâhına çağırtmıştı:

— Her ikiniz de dikkatleri fazlasıyla üstünüze çektiniz. Çombe sizi Birleşmiş Milletler'e verecek. Ne demek istediğimi anladınız mı? Bu Kabil gülümsemesidir, dedi başparmağını boğazının çevresinde gezdirerek. Kaçın. Bancroft'a ve Rodezya'ya giden yolu seçin. Ardından da Fransa. Buraya çabuk gelmeleri için arkadaşlarınızı arayın, çünkü ikinci bir arama olacak. Size gelince, geri dönmeye çalışın ama hemen değil.

"İki sınır arasındaki *no man's land* içindeki Bancroft İngiliz karakoluna yaklaşık bir kilometreden daha az yolumuz vardı. Benim Zenci'nin yaşamayı unutmuş olması koşulunda, İngilizlere alarm verilmeden acele etmeliydik.

— Paulo, Colt'unu bana ver.

"Tabancayı namlusundan tutarak aldım ve son hızla giden otomobilin penceresinden dışarıya fırlattım. Hemen ardından benim P.38'de aynı yolu izledi.

"Paulo sert bir fren yaptı.Kırmızı ve boğucu toz bulutu otomobilin içine doluyordu.

— Üşüttün mü? Yoksa ne? dedi Paulo.

— Dinle beni dostum, düşün biraz, dedim. Bir kaç dakika sonra İngilizlerin yanına varacağız belgeleri olmayan bir otomobille. Elbette, çünkü bu sabah çalındı. Geçiş izinlerimiz mi? Sahte, tümüyle uyduruk, üstelik üzerinde Çombe'nin imzasının,Albayın bu sabah ettiği kötü ve yanlış bir taklidi var. Ya az önceki Zenci? Belki de yaşam özünü çoktan yutmuştur. Ve bu çatışma değil. Cinayet. Üstüne üstlük yanımızdakiler gerçek pasaportlarımız, içindekiler gerçek kafa kağıdımız, şimdi yer yüzündeki tüm uzman servislerce tanınan adlarımız yazılı. Senin, meslek hanende ticari yolcu, plasiyer, benimkinde de kalorifer teknisyeni yazması hiç bir işe yaramaz, kovboylar gibi silahı hazır durumda gizli tutarsak neye benzeriz? Haydi evladım ağlama, Noel baba çok geçmeden küçücük çizmelerine bir başka Colt bırakacaktır. Şimdi, hareket et ve gazla kardeşim.

"Üç gün sonra Paris'teydik.Hava kapalı ve soğuktu. Metrolar ve otobüsler grevdeydi. İkimizdeki para, Bourge'den Paris'e taksi ücretine tamı tamına yetişmişti. Taksiden inerken sorduk:

— Paris'teki bu grev niye?

— Faşistlere karşı bayım. Faşizme geçit yok.

— Zavallı salak çocuk, faşizmin uzun zamandan beri geçtiğini, hatta otuz yıl önce ,bir fahişenin üzerinden geçer gibi dört yıl boyunca seni ezip geçtiğini anımsamıyor musun?

— Al, moruk, paran kalsın. Çabucak git de savaşını yap, yoksa parasız kalacaksın yine.

"Alabildiğine soğuk bir kış.Bir hizmetçi odası. Karnımızı doyurmak için arkadaşların sadakası. Henüz içeri tıkılmamış olanlarının. Ailelerimiz mi? Yok artık. Eşlerimiz boşanma talebinde bulundular. Hakları var. Bizler ilişki kurulacak insanlar değiliz."

John Banks

Angola: "British Connection"

Angola, paralı askerler için seçilmiş bir toprak gibi görünüyordu. Luanda'daki yönetime karşı direniş hareketi saflarına insanların akın edecekleri düşünüldü. Oysa hiç de öyle olmadı. Angola'da John Banks'ın topladığı yüz kadar paralı asker ve Bob Denard'ın yolladığı bir avuç insandılar.

"Yabancı ülkede ilgi çekici çalışma için eski komandolar, paraşütçüler, S.A.S. (Special Air Service) üyeleri aranıyor. Tel: CAMBERLEY 33456."

1975 yılının ilk aylarında, Londra'nın en büyük iki gazetesinde-*Daily Mirror* ve *Daily Mail*- yayınlanan bu küçücük haber olağanüstü ilgi gördü. Telefonun zili sabahtan akşama dek çalışıyordu. Başvurular yalnızca Britanya askerlerinden değil, Vietnam'da çarpışmış kıdemlilerden, Rodezyalılardan, Güney Afrikalılardan, İtalyanlardan, Fransızlardan, Belçikalılardan, eski lejyon askerlerinden de geliyordu.

Kısacası, kırk sekiz saatten daha az bir zamanda, bu ilanı vermeyi akıl etmiş olan adam küçük bir ordunun başına geçmiş gibiydi- en azından kağıt üzerinde!

Asker toplayıcı John Banks, 1969'da İngiliz Paraşütçü Birliğinden atıldıktan sonra, tüm yeryüzünü dolaşarak nerde sabah, orada akşam tarzında yaşamıştı. İnce yapılı, siyah saçlı, Anglo-Sakson tipinden çok Latin tipini andıran eski subay tam anlamıyla paralı asker olup çıkmıştı; doğrusu, uzmanlığı Britanya servislerince bilinmiyor değildi.

Savaş arayan askerlerin coşkulu sevgisi karşısında Banks, I.S.O. (International Security Organisation- Uluslararası Güvenlik Örgütü) kurdu. "Ordu"sunu deneye sokmak için tek gereksinimi savaştı.

Yapılan ilk sunu Nijerya'yla ilgiliydi. O dönemde iktidarda olan General Gawon'u devirmeye yönelik bir komploya katılması isteniyordu. İkinci öneri çok daha ilgi çekiciydi. Banks, birincisini geri çevirdi. Bu kez I.S.O.nun Zambia sınırından Rodezya'ya saldırmak için bin paralı asker bulması isteniyordu.(*)Eski Lejyon çavuşu 37 yaşındaki Mike Johnson, Banks tarafından binbaşılığa yükseltildi. Adayların elenmesine başlanabilirdi artık.

Böylelikle I.S.O.'nun genel kurmayı Londra'da büyük bir otelin odalarına yerleşti. Tarih 27 Mayıs 1975'di. Girişte, daha önce başvurmuş olanların üstü başı bekçilerce aranıyor, listede adı bulunmayanlar hemen geri püskürtülüyordu. Nitekim koluna mikrofon saklayan *Sunday Times* muhabirinin de başına aynı iş gelmişti.

Otelin barında, Mike Johnson, içki içen müşteriler arasında İngiliz, Rodezya gizli servislerinin, B.O.S.S. (Güney Afrika gizli servisleri)un ve Security 90 (Britanya ordusunun gizli servisi) ajanlarını saptarken hiç zorluk çekmedi. İnsan kendini uluslararası casusların olağanüstü toplantısında sanıyordu.

I.S.O. tarafından tutulmuş dairede, 90 paralı asker, gelecekteki işverenlerinin hükmünü bekliyordu.

- Aranızda siyahlarla birlikte Beyazlara karşı savaşmak istemeyen varsa odayı hemen terketsin.

Banks'ın buyruğuydu bu.

Onbeş Rodezyalı ve Güney Afrikalı başka açıklama beklemeden ayrıldı. Bunun üzerine Banks, kalanlara, alıkonacak adayların Zambiya'da eğitileceklerini, sonra dörder kişilik sabotaj ekiplerine ayrılacaklarını, bu ekiplerin görevlerinin Rodezya toprağına girerek yolları, köprüleri, barajları, demiryollarını, askeri yerleşim alanlarını havaya uçurmak olduğunu açıkladı. Ücret konusunda eli açık davranılmıştı: basit bir er için haftada 1500 Frank ödenecekti, subaylar içinse haftalık ücret 5000 F'a kadar değişiyordu.

Bu ilk asker toplama oturumunun ertesi günü, haber Büyük Britanya'nın gazetelerinde ve televizyonlarında "baş köşeye" geçmişti. Özelde İngilizlerin, genelde beyazların, Rodezya'ya giderek diğer beyazları öldürmesini havsalası almayan kamunun büyük kesimi olayı protesto ediyordu. Banks taş gibi duygusuzdu ve bu durum 29 Mayıs'da aynı otelde, birincisinden daha kalabalık bir başka oturum düzenlemesini engellemiyordu.

I.S.O. Genel Kurmayının bir çok ölüm tehdidiyle karşılaştığını ve o andan başlayarak da çevresinde bir çok koruma önlemi aldığını belirtmeye gerek yok. Banks'ın kendi bile, beceriksiz atıcının kurşunlarından -atıcı yalnız-

(*) Zimbabwe halkı özgürlük mücadelesini 1980 yılında zafere ulaştıracaktı.

ca otomobilinin önünü kurşunla delik deşik etmişti- mucize kabilinden kurtulmuştu. Koşullar ne olursa olsun, Haziran sonunda I.S.O. ikiyüz paralı asker seçmişti; bunlar her biri altı subay, otuzdört çavuş ve kırkbeş erden oluşan iki gruba ayrılmıştı.

SERÜVEN BAŞLAMADAN BİTİYOR

25 Temmuz günü, yalnızca on iki paralı asker, Heathrow (Londra) hava limanına yakın bir otelde bulunma buyruğu yazılı olan bir telgraf aldılar. On iki adam, içkinin de yardımıyla, gerek barda gerekse otelin koridorlarında dövüşmekte gecikmediler. Bunun üzerine yetkililer Banks'tan paralı asker sürüsünü sakinleştirmesini istediler. Banks kovulduklarını söyleyerek onları sakinleştirdi. Böylelikle Rodezya serüveni sona eriyordu.

Bu yazının konusunun Angola'da paralı askerlik olmasına karşın bu olayın anlatılmasının nedeni, I.S.O.'nun edepsiz başlangıcının, Angola serüveninin ilk adımları olmasıdır. I.S.O. feshedildi ve Banks, S.A.S. adıyla (Security Advisory Services, Special Air Service'le aynı kısaltma harflerine sahipti) yeni bir topluluk kurdu.

XVI. yy.'dan bu yana Portekiz sömürgesi olan Angola, 1961'den beri kanlı çatışmalara sahne oluyordu. Bu savaş Lizbon hükümetine, gerek insan yaşamı gerekse para açısından pahalıya maloluyordu. 1974'de Karanfiller devrimi Salazar'ın diktatörlüğünü sona erdirdiğinde Angola'nın bağımlık mücadelesi iyice kızışmıştı.

Kanlı Kongo ve Biafra savaşlarından sonra, Afrika kıtası 1980'de halâ süren bir çatışmaya tanık olacaktı.

Amerikalıların kışkırtmasıyla Güney Afrikalılar UNITA'yı desteklemek amacıyla Angola'ya girecekler-di.(*)İkibin kişi bile değildiler ama zırhlı araçlarla donatılmışlardı. Birkaç gün içinde çok hızlı ilerleme gösterdiler. Neki Afrika devletleri Batı'ya baskı yaptı ve Güney Afrikalılar geri dönüş emri aldılar. Bunun üzerine Amerikan gizli servisleri Luanda marksist rejimine karşı çıkan Angolalılara yardım etmek isteyen iyi yürekli insanları desteklemek için kasalarının kapılarını araladılar! Bu, tam John Banks gibi "idealistlerin" pek kayıtsız kalamayacağı türden bir haberdi. S.A.S.'deki ortakları, hiç gecikmeden Angola'ya gitmek için işlerini hemen terkedebilecek adamları bulmak amacıyla bütün gün telefon asılıp durdular.

Çok geçmeden, serüven uğruna iyi kötü işlerini bırakacak çok kişi yanıt verdi. Hatta bazıları hemen özgür kalabilmek için müşterilerine ya da işverenlerine tazminat bile ödemek zorunda kaldı. Aynı şekilde eşler de bir yana bırakıldı, kaygulanmamaları için kocaman kocaman yalanlar atıldı. Çoğunun vasiyetnamelerini notere bıraktığını ve çoğunun da uçak biletlerinin yalnızca gidiş olduğunu açıklıyarak eşleri kaygulandırmak neye yarayacaktı?

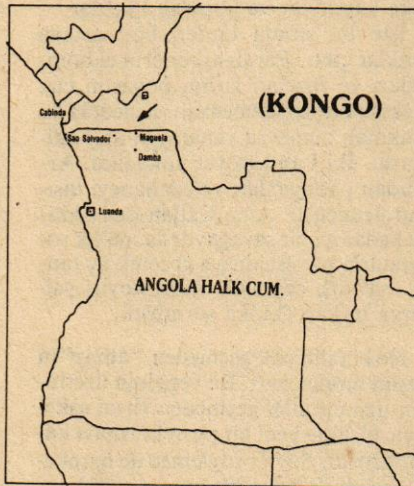
TUTUKEVİNDEN DAHA İYİ

Çok Yüce Majestelerinin adaletiyle hafif cezaları olan başkalarının da bu fırsata balıklama atlamaktan başka çıkar yolları yoktu. Tutuklu olmaktansa tanınmayan biri olmak yeğdi.

18 Ocak 1976 Pazar günü saat 20.30'da yirmi paralı asker Brüksel'e gitmek üzere Sabena 614 uçağının kalkış yerinde hazır oldu. Zaventem hava limanında daha önce uyarılmış olan yetkililer geldiler, gümrük ve polis formalitelerini bile tamamlamamış insanlar için bundan fazla anlayış da gösterilemezdi ya! Kendilerini bir otelde buldular, orada istedikleri kadar yiyip içebilecekleri söylendi. Ama bu son içki içme izinleri olacaktı. Ertesi günden başlayarak "katı" rejime geçilecekti.

Kinshasa'ya (Zaire) doğru Sabena 363 uçağına binerlerken paralı askerler ondokuz kişiden fazla değillerdi.

Son hızla geçilen Kinshasa'da yolcular silahlı askerlerden ve barikat kurmuş polislerden başkasını görmediler.

Callan'ın paralı askerlerle Angola'ya saldırısı.

Götürüldükleri Palace otelinde F.N.L.A. başkanı Holden Roberto tarafından karşılandılar.

Ertesi gün, Kirkuzi'de gece gündüz silahlı Zaireli askerler tarafından korunan villaya götürüldüler. Orada donanımlarını aldılar.

ALBAY CALLAN

Aynı akşam konvoy, Holden Roberto'nun "başkanlık" Range Rover'ini izleyerek Angola'ya doğru yola çıkıyordu. Sınır üçyüzelli kilometre ötedeydi; F.N.L.A.'nın genel karargâhıysa yüz kilometre daha uzaktaydı. İki misli sayılabilecek dörtyüzelli kilometrelik yol. Üstelik de gece. Sao Salvador'a geldiklerinde şaşırtıcı bir insanın, Albay Callan'ın huzuruna çıkarıldılar.

İngiliz ordusunda paraşütçü olan Callan-gerçek adıyla Kosta Corciu-, bu seçkin birlikte, gelmiş geçmiş elemanlar arasında en iyisi olduğunu kanıtlamaya çalışmıştı. İşin daha da şaşırtıcı yanı, bunu hemen hemen başarmıştı. Hemen hemen.

Sivil yaşama geçince, Banks'ın I.S.O.'na katılmak istemişti ama Banks onun adaylığını kabul etmemişti. Callan onun bu dargörüşlülüğünü hiçbir zaman bağışlamayacaktı. Ne olursa olsun, Holden Roberto'ya katılan ilk kişi değilse de ilk kişilerden biri oldu. Holden onu, Kuzey bölgesindeki F.N.L.A. askeri harekatın başına başkomutan olarak atadı.

1970'de bir psikiyatr Callan'la görüşmüştü. Callan, elinde silahla İrlanda'da bir karakola saldırmış, az sonra da tutuklanmıştı. O zaman doktor, Callan'ın "tasmalı vahşi köpek, saldırgan psikopat ama insan yönetmesini çok iyi başarır nitelikleri var" diye tanımlamıştı.

1976'da Callan'ın Angola'daki binlerce asker ve sivil üzerinde tam yetkisi vardı: "Vahşi köpek" tasmasını koparabilirdi. İşte, yeni paralı askerlerin karşılarında buldukları bu adamdı. "Albay"ın odası gerçek bir silah odasıydı. İsrail malı UZI'ler, Sterling Sten'ler, M1 ve M2 tüfekler, Walther PPK'lar, Baretta, Smith Wesson ve diğerleri bulunuyordu. Bir dolapta Angola eskidolarından küçük bir hazine, kasalarca viski ve porno dergiler yığılıydı.

1976 yılı Ocak ayının sonunda yine Sabena uçağı Kinshasa'ya indi. Uçakta doksanaltı yeni paralı asker daha vardı. Onlarla birlikte F.N.L:A. davasına iyi ve onurlu hizmetlerinden dolayı terfi etmiş John Banks da bulunuyordu. Yeni gelenler de Banks'ın ve hempalarının güzel söylevlerine aldanmışlardı. Bu yeni Haçlılar ordusunun Afrika'da güzel yaşamı olacaktı. Kuşkusuz arada bir

(*)Savimbi'nin önderliğindeki UNITA ve Holden Roberto önderliğindeki FNLA, Angola Halk Kurtuluş Hareketi (MPLA) öncülüğünde 1975'te kazanılan zaferden sonra Batı'nın desteğiyle yönetime karşı saldırıyı sürdürdü.

vuruşmak da gerekiyordu ama "Afrikalılar Beyazlardan öylesine korkuyorlar ki beyazların gölgesini görseler kaçıyorlar" diye kesinlikle belirtiyorlardı asker toplayıcıları. Ne ki yelkenleri suya indirmekte gecikmeyeceklerdi. Çünkü bu yeni alınanlar pek kaliteli değilerdi. Meslekten asker olanların sayısı çok azdı. Banks primini alma davasına (toplanan her kişi için 2000 F) önüne geleni toplamıştı.

VURUŞMAYI KABUL ETMEDİKLERİ İÇİN ÖLDÜRÜLEN PARALI ASKERLER

Yirmi üç paralı asker vuruşmayı kabullenmemişti, çünkü Londra'da onlara savaştan uzakta görev verileceğine ilişkin söz verilmişti.

Maquela'yı koruma görevlerine atandılar. Ön saflardan uzakta olduklarından fazla tehlikede değillerdi. Bir gece, Angola'ya gelişlerinden bir kaç gün sonra, nöbet tutarlarken, pusu kurmaktan dönen askerlerin üzerine uyarıda bulunmaksızın ateş açtılar. Birkaç ölü ve bir çok yaralananan oldu. Öfkeden kuduran Callan ders vermeyi kararlaştırdı. Önce, topla kimin ateş ettiğini sordu. Yirmi üç yaşlarında, üç çocuk babası bir genç suçunu itiraf etti. Callan tabancasını çıkardı ve genci, alnına tek kurşun sıkarak öldürdü. Diğerleri tutuklandılar. Onbiri, savaşan askerler tarafından kent dışına çıkarılarak küçük bir vadiye götürüldü. Birden askerlerden biri koşma emrini verdi. Dört kişi bu umutsuz oyuna katılmadı. Yedisi koşarak gitti. Asker ateş açmadan önce onlara otuz metre avans tanıdı. Yine de tümü öldürüldü. Ardından sıra diğer dört kişiye geldi. İçlerinden biri "Yalnızca iş değiştirmek istiyordum" diye sürekli yineliyordu. Onlar da oldukları yerde öldürüldüler.

Bu insan kasaplığından sonra Callan ve adamları halâ yönetimin elinde olan Damba'ya saldırmaya gittiler. Sekiz Land Rover'e altmış paralı asker balık istifi edildi, konvoy son hızla hareket etti.

Quibocolo'da önden giden araç mayın üzerinde patladı, içindekilerin tümü öldü. İkincisi de aynı şekilde tahribedildi ve bazıları yaralandı. Üçüncü Land Rover'le Maquela'ya gönderilirlerken öteki beş araç yoluna devam etti.

Kılavuzlar, Damba'ya giden yolun her iki yanında da pusu kurmuş olan Angolalı askerleri saptamışlardı. "Albay" hiç çekinmeden kendini aslanın ağzına gönüllü olarak attı.

Ateş edilmeye başlandığında, paralı askerler araçlarından aşağıya atlayarak rastgele ateş etmeye başladılar. Bu dolaysız saldırıdan şaşıran Angolalılar paniğe kapıldılar ve koşarak kaçtılar.

İşte bu sırada birden bire ortaya tanklar çıktı. Paralı askerlerin el bombaları ve füzeleri zırhın boyasını çizmekten öteye gidememişti. Kuledeki iki makinalı manevra yapar gibi ateş ediyordu. İki Land Rover yokedildi. Ardından patlayıcıları ve cephaneyi taşıyan üçüncüsü. Ama Callan deli olduğu kadar iyi bir savaşçıydı da. 66'lık roketatarla karşısaldırıya geçerek üç tankı saf dışı edebildi. Karşı koyuş yalnızca birkaç dakika sürmüştü.

Ne ki talih çok geçmeden "albay"ın peşini bırakacaktı. Bu yenginin üzerinden uzun günler geçmeden yirmi askeriyle birlikte yeni bir pusu kurmayı kararlaştırdı. Söyler söylemez de harekete geçildi. Bir gün bir gece büyük konvoy geçmesini beklediler. Nihayet gelen dolu iki Land Rover'in ateş açmadan geçmesine izin verdiler, ardından önemli sayılanlar: bir düzine tank, zırhlı otomobil, mermi atarlar, jiplere, kamyonlara ve diğer taşıma araçlarına doluşmuş Angolalı askerler göründü. Tümü iki kilometrelik bir uzantı içindeydi. Paralı askerler konvoya doğru harekete geçtiler. Ansızın biri onları farketti ve (Dikkat!) diye bağırdı. Callan'ın adamları hemen ateş açtılar. Birkaç saniye içinde üç tank yıkılmış, seksen düşman öldürülmüştü. Büyük yankılar uyandıran bu hareketle yetinmeyen Callan, konvoyun daha arkalarına doğru ikinci saldırı düzenledi. Bir başka tank harab edildi ve diğer askerler öldürüldü.

Callan ve paralı askerleri yenilemez gibi görünüyorlardı. Çalılıkların arasından ilerlerken konvoyun başıyla aynı düzeye düşmüşlerdi; top mermileri küçük birliğin üzerine yağmaya başladı. Bir mermi parçası "Albay"ı dizinden yaraladı. Callan yürüyemez olmuştu. Sağ kalan adamlarıyla yakalandı.

1976 Nisan: Luanda'da dört paralı askerin davası. Yargıçların karşısında ayakta duran Callan'dır. (üstte) 1976 Ocak: Angola yönetiminin yakaladığı ikisi Portekizli, üçü Güney Afrikalı paralı askerler.

"ALBAY" LUANDA'DA KURŞUNA DİZİLİYOR

Şeflerinin ortadan kaybolması, İngiltere'de paralı askerliğe aday olmayı durdurmamıştı.

Daha önce Viet Nam'da savaşan biri Batı'da, ABD'de gazetelere özellikle *Frisco Bee*'ye küçük ilanlar vermiş ve *Soldier of Fortune* adlı bir gazete çıkarmaya başlamıştı. "Acele, paralı askerler aranıyor" yazısının okunduğu tam sayfa ona çok sayıda okuyucu kazandırmıştı. C.I.A. açık ya da kapalı biçimde asker toplanması işine bulaşmıştı.

Öte yandan, John Banks da pes etmemişti. Pastadaki payını istiyordu ve kalleşlik saydığı bu Amerikan rekabeti karşısında tüm gücüyle yeniden işe koyuldu.

Ne ki işler değişmişti. İngiliz paralı askerleri Angola'da Cennetlik durumda değillerdi artık. Maquela'da çarpışmayan onbir askerin öldürülmesi bilinmiyor değildi. Swissair'in biri çartır öteki normal seferli iki uçağına, Banks'ın askerleriyle doluyken Kinshasa'ya iniş izni verilmediğini gördü. "Albay"ın deliliklerinin üstesinden gelebilmiş paralı askerlere gelince onlardan evlerine dönmeleri istendi. Bu insanlar için savaş bitmişti. Londra'da tutuklamak için polisler onları bekliyordu.

Gerçekten de, başka İngiliz yurttaşlarını soğukkanlılıkla öldürmekten suçlanıyorlardı. Birkaç hafta sonraysa, Zaire başkanı Mobutu, başkan Neto'nun marksist düzenini resmen tanıyordu. Paralı askerlerin görevi yarı resmi olarak sona ermişti.

1 Nisan 1976'da Luanda on İngiliz, üç Amerikan paralı askerinin yargılanacağını bildirdi. Yargılanacaklar arasında Albay Callan da bulunuyordu. Kiralık katilleri ölüm cezasına çarptırmakla Angola yöneticileri topraklarında, sosyalist Afrika olan bu yerde artık hiçbir paralı askerin gelip dövüşmeyeceğini umuyorlardı.

Holden Roberto'nun F.N.L.A.'sı beyaz askerlerden yoksun kaldı.

J.Savimbi'nin U.N.I.T.A.'sı için durum aynı değildi. 1976'nın başında, Bob Denard'ın topladığı -bu iş için C.I.A ona 500.000 dolar vermişti- çoğunluğu Fransız olan yirmi paralı askerin desteğini sağladı. "Paralı askerlerin önderi"nin topladığı askerler Cabinda'da bir kaç eylemde bulundularsa da, başkanlarının tam güvenlerini kazanamadılar.

Denard'ın adamları 1976 yaz aylarında, İngilizlerin gitmesinden birkaç hafta sonra Cabinda'dan ayrıldılar. Beyaz paralı askerlere yol görünmüştü.

Hartoux ve Baron

Lübnan'da Tatil!

Lübnan'da 1975'te başlayan iç savaşta paralı askerlere iş düştü. Yanısıra aşırı sağ görüşlü gençlerden oluşan "gönüllüler"i de kullandılar.

Yılın başlarında, UNITA'yla birlikte marksistlere karşı vuruşmak amacıyla Angola'ya gitmek istedim, diye anımsadı Eric Paulin. "Ama 'Yolu'nu bulamadım. Bir sonraki fırsatı bekledim. O zaman Lübnan'ı düşündüm".

Paulin yirmi yaşındaydı. Assas Fakültesi'nde İktisat Bilimlerinde okuyordu. Savaşmak istiyordu ama hiçbir askeri eğitimden geçmemişti ve o zamana dek yumruklarının, cobunun dışında yalnızca av tüfeği kullanmıştı.

"- Kuşkusuz, Lübnan olaylarını izliyorduk, diye anlatıyordu Paulin. Hristiyanlar, marksist ya da Müslüman Filistinlilere kırdıracaklardı kendilerini. Seçenek basitti: bizim safımız Pierre Cemayel'in Falanjistlerinin safıydı. Burada, Fransa'nın birliği korunmaya çalışıldığı gibi, orada da Lübnanlılara kendi topraklarının sahibi olmaları için yardım edilebilirdi."!

Öğrenci arkadaşları Lübnanlı Victor, Paulin'le Vaudois'ya, Beyrut'daki ailesinin adresini vermişti. Bu onların tek varış yerleriydi.

Geri kalan işleri orada düzenlemek gerekiyordu.

"- Arkadaşlarımızdan borç aldığımız parayla uçak biletlerimizi aldık -öğrencilere 1000 franktı- diye anlatıyordu Paulin. 17 Ocak günü uçak Beyrut'a indi. Taksiyle, Victor'un ailesinin yaşadığı Eşrefiye Hristiyan mahallesine gittik. Victor'un ailesi yolculuğumuzun nedenini öğrenince çok heyecanlandı. Victor'un babası bizi Falanjistlerin yetkililerinden birine sundu. Aynı akşam asker olmuştuk."

Orada onlara tüfekleri verilir, nasıl kullanılacağı gösterilir ve hemen ardından "otellere" Hristiyanların elinde bulunan Holiday Inn, Regent ve Hilton'un bulunduğu oteller bölgesinde nöbete gönderilirler.

Paulin ve arkadaşı Vaudois blu-jean, basket ayakkabısı ve mont giymişler, tüfek sırtda ya dağda devriye gezecekler ya da Gasino du Liban'ın yakınındaki Acqua Marina kumsalına gece deniz yoluyla gelen yiyecek, silah, sigara gibi mühimmatın götürülmesi için Falanjistlere yardımcı olacaklardı.

Paulin ayrıca, Falanjist radyo *Voix du Liban'da* (Lübnan'ın Sesi) metinleri okuyor, anons yapıyordu.

"- Garip savaş, dedi. Sonra, ateşkes yapıldı. Onbeş gündür oradaydık. Paris'te vermemiz gereken sınavlar vardı. Öyleyse kalmanın gereği neydi?"

Üç ay sonra dönmüşlerdi. Bu kez yalnız değillerdi; inançlarını yaymak için çalışmışlardı, altı arkadaşları daha yol-

culuğa katılmıştı: Paul Verdier ve Andre Baron yirmi iki, Philippe Hartaux Fleurnoy yirmi iki yaşında, iki kardes Didier ve Alain Saget onsekiz yaşındaydılar. Varlıklı bir Lübnanlı olan Maurice Tabet'in yatıyla yolculuk etmişlerdi. Askere çavuş olarak çağrılmış Verdier'nin dışında hiçbirinin en ufak askeri eğitimi yoktu ama tümü paraşütçü olduklarını söyleyeceklerdi! Verdier başkanlık edecekti.

Hristiyanlarda savaşçı sayısı yetersizdir,Beşir Cemayel -Falanjistlerin başkanı, Fransızları hemen işin içine sokar.

Beyrut'un tam merkezinde, Rif bankası "palo"ların (Filistinlilerin) işgal ettiği önemli, stratejik bir noktadır. Fransızlara ve birkaç Lübnanlıya onları ordan atma görevi verilir. Paulin "maviler" arasında kıdemli olduğu için Lübnan ordusundan ele geçirilme zırhlı ulaşım aracına biner. Aracın üzerine yerleştirilmiş tüfekle nasıl ateş edeceği gösterilir. Ve uyarılır; bir önceki atıcının bacakları, aracın arkasından giren hafif oyulmuş bir roket yüzünden yanmıştır.

Zırhlı araç bankaya doğru ilerler, Paulin, göğsü açık, mitralyöze abanmış durumdayken deli gibi ateş eder. Filistinliler kısa ateşlerle karşılık verirler ama tarafından taranan pencerelerden de uzaklaşmak zorunda kalırlar. Çok geçmeden banka yanmaya başlar, bir Filistinli balkondan atlar, ötekiler damdan kaçar. Fransızlar yapıyı işgal etme buyruğunu alırlar. Buyruğu yerine getirmek olanaksızdır, banka alevler içindedir. Her ne olursa olsun, ilk kez savaşa girmişlerdir!

Birkaç saat sonra kumanda mevkii onlara yeni bir görev verir... Tripoli caddesinde bir camii -önemli bir dayanak noktasıydı- işgal edeceklerdir.

" Saat 18'e doğru camide mevzilendik, diye anlatıyordu Hartaux. Her yandan ateş sesleri geliyordu. Nöbeti devraldığımız bazı Falanjistler, Filistinlilerin nereden ateş ettiklerini gösterip gittiler. Silahlanmış, sekizimiz de ateş ediyorduk. *Orient le Jour* gazetesinin binasından, 2000 m.'ye kadar parçaları saçılan tank savar roket atarla ateş ediyorlardı. Ağır mitralyözle de tarıyorlardı. Okuduklarımdan Berlin, Dien Bien Phu ya'da Khe Shan savaşlarını anımsıyordum ve ilk anda inanamıyordum... Korkum çabuk yokolmuştu. Ya biz ya da onlar gidecekti ve onların gitmesini yeğliyorduk!"

Bir roketatar tam Verdier'nin yanında patlar. Arkadaşları onu kaldırırlar; Verdier kan içindedir, boğazı yarılmıştır. Arkadaşları onun öldüğünü sanırlar.Ama ölmemiştir;"İlk yardım bölgesinde, mermi parçasının ona hiç zarar vermeden boynunu sıyırıp geçtiğini anladık". Ne ki Verdier için savaş bitmiştir.

Oysa öteki yedi Fransız için gece uzun geçecektir. "Palo"lar, cami içinde sürünerek yaklaştıklarında, onları el bombasıyla durdurmak gerekiyordu. Ertesi gün Falanjistlerin nöbet değiştirmesinden önce, Fransızların herbiri beşyüz fişek ve iki kasa bomba harcayacaklardı. Savaşa alışmışlardı artık.. Öğrenmişlerdi bir kentte mevzi savaşının ne olduğunu, obüs mermileri düştüğü zaman tabyaya dönüştürülen gedik açılmış evleri, sığınağa dönüştürülen bodrumları, çukurlar içinde günlerce kalarak kokuşan cesetleri, havan topuyla vurulmuş çocukları...

Paulin göğüs göğüse savaşmak istemektedir. Metn dağı üzerinde bulunan Falanjist Oyun el Siman garnizonunda canı sıkılmaktadır. Dileği Tall el Zaatar savaşına katılmaktır. Ama bu sırada askerlik görevini yapmak için Fransa'ya geri döner. Ne garip cilve! Bu durumda, 14 Temmuz'da Paris'te buluşmak üzere arkadaşı Zanettacci'yle sözleşip, ayrılır. Paulin kendini çürüğe çıkarttırmayı umut etmektedir. Çünkü kışla ona hiç bir anlam ifade etmemektedir ve Beyrut'a geri dönmeyi ya da Rodezya'ya gitmeyi düşünmektedir.

Oradan istemeye istemeye ayrılır, çünkü savaş ortalığı kasıp kavurmaktadır. Hristiyanlarsa, siperlerle berkitilmiş olan ve kendini yırtıcı bir şekilde koruyan Tall el Zaatar kampını tümüyle kuşatmışlardır.

Fransızlar acımasızca, birlikte dövüşür, çünkü tutsak edildikleri zaman işlerin yolunda gitmeyeceğini biliyorlardı. Çünkü bilmektedirler ki, eski İngiliz komandosu şimdi paralı asker olan Bob Thucker (4000 F. aylık alıyordu) tutsak edilince öldürülmüş ve paramparça edilmiştir. Filistin Saika'sında dövüşen paralı askerlerden biri -Hakim takma adını kullanan Parisli- iki yüz yetmiş beş Filistinliyi öldürdüğünü söyleyerek övünür.

18 Temmuz akşamı, küçük Fransız grubu Filistin kampı yakınlarında bulunan yıkıntı halindeki bir yapım evinde siper alırlar. 19 sabahı, geniş toprakta yarı karanlık içinde ilerlerler. Stephan Zannetacci öndedir. Yeni gelen Renaudin ve diğerleri onu izlemektedir. Birden patlamalar ve haykırışlar duyulur. Grup geri çekilir. Renaudin yere düşüp kalmıştır. İki arkadaşı onu aramaya giderler. "Palo"lar gece boyunca çukurlarda pusu kurmuşlar ve ateş açmaktadırlar.

Zanettacci karnını tutar, sendelemektedir. Renaudin ve Brun gibi onu da kolundan tutarak cipe kadar sürüklerler, cip onları hastahaneye götürür. Ameliyat masasına dek yürüyerek gider. Uzanır, cerrah doktor eldivenini giyerken ölür...

Kurşundan uyluk kemiği kırılmış olan Renaudin bir ayını hastahanede geçirecektir. O zamandan beri de ayağı azıcık aksamaktadır ama kavgadan dönmemiştir: Daha Rodezya'da milislik yapacaktır!

Stephan'ın Tall el Zaatar'da vuruşmaya devam eden arkadaşlarının düşüncelerine göre, aralarında en gençlerinden biri olan, herkesin sevdiği Stephan'ın ölümünün öcü alınmalıydı. Sonraki günler ve 12 Ağustos günü kampın düşüşüne dek deli gibi savaşacaklar ve sonra silahsız ve pasaportsuz olarak dağda "dinlencede" bulunurken, Marceau, Kızıl Haç üyelerinden biri tarafından tanınarak ihbar edilecek ve Suriyeli askerler onu yakalayacaklardır. Öteki kırk tutukluyla birlikte sekiz metreye dört metrelik bir dama tıkılacaktır. "Paralı asker" olduğu itiraf ettirilmek istenmektedir.

Yıllar sonra, Fransız savaşçılarının ellisi, -çoğu evlenmişse, saygın bir meslekleri varsa ve de Beyrut'a dönmemişlerse- Lübnan'ı özlemektedir.

— Savaş özlemi değildi, diye açıklıyordu Hartaux, büyük bir davanın özlemiydi. Yarın ya da öbürgün, bir yerlerde yeni bir Lübnan'ın işareti görülürse takım giysilerimizi savaş giysileriyle değiştirmeyeceğimiz söylenemez!

Misyoner Geçinen Paralı Asker

3 Ocak 1933'de Münih'te doğmuş, Batı Alman yurttaşı, Lejyoner, "dökülen kanla" Fransız; uyruğa geçme yoluyla Biafra'lı, misyonerlik taslayan paralı asker: Rolf Steiner.

Nasıl bir yol aşmıştı on yaşında "Jungvolk"tan şu Champs-Elysée'deki bara dek. Kırkaltı yaşındaydı. Amaçsızdı. Acıydı. Yitik bir asker için gerçek bir gün batımı... Sarı tüylerin çalı gibi çıktığı hemen hemen traşlanmış bir kafatası, hiç kaçmayan mavi gözler, hafif dolgun dudaklar, oduncu bilekleri ama bununla birlikte biraz "tombul"laşmışlar. Hafif bir Alman aksanının sürekli belli olduğu cümlelerini gençlere özgü bir gülüş kesiyor.

***

9 Kasım 1971 Salı saat 12:30. Rolf Steiner'in Hartum (Sudan) da büyük yankılar uyandıran davası sona ereli 58 gün oldu. İkamette göz hapsinde bulunan hükümlü, başsavcı vekilinin şu sözlerle talep ettiği cezanın onayını bekliyordu:

— Savaş adamı insancıl olamaz. Steiner'in bağışlanması zararlıdır. Onun hüküm giymesi diğer paralı askerlere ders olmalı ve dünyayı, Afrika'nın, Steiner'in benzerlerinden kurtulmaya kararlı olduğuna inandırmalıdır. Özgür tüm Afrika halkları adına suçlunun idamını talep ediyorum.

Ölüm. Steiner ondan hiç korkmazdı. Ölümle sürekli yanyana dolaşınca insan alışıyordu.

Sudan ordusundan bir albay ona hükmü okudu:

— Albay Steiner, suçlandığınız birinci maddede (Sudan Cumhuriyeti'ne yasadışı yollardan girmek ve ikamet etmek) suçlu, ikinci maddede (yasa dışı yollardan gereç ve ilaç ithaliyle birlikte, yasa dışı yoldan doktorluk yapmak) suçsuz, üçüncü maddeden (Sudan yasal hükümetini devirmeye yönelik yıkıcı eylemler düzenlemek) suçlu, dördüncü maddeden (silahlı ayaklanmanın başını çekmek, bu yolla Cumhuriyet'in birliğini ve güvenliğini zedelemek) suçlu bulundunuz. Son iki madde nedeniyle idam cezasına çarptırıldınız.

Steiner dimdik durdu. Kendi kendine: "İyi, tamam" diye söylendi ve bir tür ferahlık duydu. Ne ki birkaç saniyelik sessizlikten sonra albay konuşmasını sürdürdü:

— Ama yüce gönüllü başkanımızın bağışlamasıyla, idam cezası hafifletilerek yirmi yıl ağır cezaya çevrilmiştir.

Kendini ülkücü, otomatik tabanca Don Quichotte'u gibi gören bir adamın son savaşı böyle sona eriyordu.

Steiner Batı Alman yetkililerinin müdahalesiyle yalnız üçbuçuk yıl tutuklu kaldı. 30 Mart 1974'te de sınır dışı edildi.

***

1943'de, siyah pantalon ve mont, haki renkli gömlekli, ayağında paraşütçü rangerleri bulunan, siyah fularını ve gamalı haçlı hançerini kasıla kasıla taşıyan on yaşındaki çocuktan bu yana ne yollardan gidilmişti. O yaşta -diye anımsıyordu Steiner- tüm çocuklar Hitlerci Gençlik birliklerinde yer almışlardı. Birliklerin en belirgin yanı arkadaşlık, özellikle de disiplindi. İtaat etmek: geleceğin iyi askerinin iyi davranışıydı.

Üçüncü Reich'ın can çekiştiği sırada, küçük Rolf, ergenliğe yeni ulaşan bazı büyükleri gibi, Führer uğruna ölmeye gitmeye zorunda kalmaksızın, savaşçılık oynamakla geçirdi günlerini. Ve de Richthofen taburunun başarılı savaşçılarından biri olan babasının -1936'da ölmüştü-kahramanlıklarını düşlemekle yetindi.

Savaşın son aylarında Steiner, onları, annesinin onu gönderdiği bir çiftlikte sığınırken gördü. Bozgunun bildirilişini, kitabında şöyle anlatmaktaydı:

"Bir çok Alman genci gibi ben de bir düşten geliyordum. Bu günün gerçeği, o zaman bize bildirilmiş olan değildi. Dünün gerçeği bir karabasana dönüşüyordu. Ulu Reich idealinin eğitimi benliğimize işlediğinden, kaybetmeyi kabullenmiyorduk. Bize "ölene dek çarpışılacak" denmişti. Ölüm, yazgımız olduğuna göre ölmeye hazırdık. Ne ki taş gibi ululuğumuz, bronz anıtlarımız patlamış bir balondan başka bir şey değildi artık... Ne varsa yıkılıyordu."

Steiner, yenik düşmüş Nazi Almanyasının yıkıntıları arasında, Eichstatt'da bulunan Katolik okuluna girer -oysa ki Protestan aileden gelmektedir. Onaltı

yaşında, ilk kutsanma ayini sırasında, gizliden gizliye Afrika'da misyoner olma umudunu besleyerek rahip olmaya karar verir. Tatsız yansa, cinsel isteklerinin güçlü olmayışıdr. Cinsel zevkleri, yirmiüç yaşındaki, büyüleyici güzelliğe sahip, rahibe adayı Soeur Maria Clara'nın aracılığıyla öğrenir. Sonuç: Afrika'yı keşfedecektir ama başka giysiler içinde.

Steiner, on yedi yaşında, liseyi, ailesini ve Almanya'yı terkederek Offenburg'dan "Fransız İşgal Bölgesi"ne geçer. Yabancı Lejyon'a katılmaya karar vermiştir.

Steiner askerlik sanatını, yanısıra da kaba etine tekme yemeyi, angaryayı, toplanma borularını, hapishaneyi de öğrenir. Daha ne olsun!

KAYBEDİLEN İLK SAVAŞ "ÇİN HİNDİ"

Gerçek eğitim, beyaz kepini giydiği Mascara ve Oran'da (Cezayir), sonra da Çin Hindi'nde başlar. "Çin Hindi" ilk savaşı, hem de kaybettiği ilk savaşı olur.

Önce onbaşı ardından çavuş olarak dört övgü ve üç yara aldı. Dien Bien Phu'yu değilse de başka çeteleri biliyordu. Ama yakınmıyordu. Düşlediği yaşam bu değil miydi?

1955 de "şef" Steiner Cezayir'e gitmek üzere Saigon'dan ayrılır.

Çavuş, ancak kasım ayında yeniden göreve başlar ve kendini Aures Nementchas'da bulur, orada sabahtan akşama dek adamlarıyla birlikte çakılın, kumlu toprağın içinde "taban teper".

Ardından Steiner paraşütçü belgesini kazanmaya karar verir. Belgeyi Blida'da (Cezayir) elde edecek ve Lejyon'un en iyi yeri olan 1. R.E.P.'i (Régiment Etranger des Parachutistes-Yabancı Paraşütçüler Alayı) istemesine yarayacaktır. Albayın adı Jeanpierre'dir. Suez'de başarısızlığa uğrayan harekatın sonunda alaya gelen Steiner, 1957'de kendini bir Aures'de, bir Cezayir Arap mahallesinde bulur-burada, paraşütçülerden polislik yapmaları rica edilmiştir!

Ardından Guelma'ya gider. 1958'in ilk altı ayında, Jeanpierre'in alayının efsane haline gelmesi bu yörede olur. Burada çarpışmalar gerçekten daha "ilgi çekici" olur.

Steiner akciğer veremine yakalanınca Lejyon'dan ayrılmaya karar verir. Önce Paris'e sonra da Grenoble askeri sanatoryumuna gönderilir. Ameliyat edilir ve cerrahlar ciğerinin dörtte birini alırlar.

1961'de 1. REP feshedildiğinde, özel birlikten Yüzbaşı Sergent, Steiner'i yanına alır.

Önce bildiriler, sahte kağıtlar dağıtmakla, gizlenecek yer aramakla başlar, sonra Sergent ona bazı bombalı suikast işleri verir ve Steiner bunları başarıyla sonuçlandırır. Daha sonra Degueldre'nin (1962 Mayıs'ında vurulacaktır) yönettiği Delta komandolarına katılır. İlk kez tutuklanan Steiner üç gün gözaltında kaldıktan sonra salıverilir. 5 Mart 1962'de ünlü "mavi gece"ye (40 bombalı suikast) katıldığında yeniden tutuklanır. Otomobilinde bir MAT 49 vardır. İşi bitiktir. Ne ki sağlık evinde 9 ay tutuklu kaldıktan sonra çıkar. Nice'de daha önce Lejyon balosunda tanıştığı, Cezayirli bir Fransız olan Odette'i yeniden bulur, onunla evlenir ve beş yıl boyunca kendini bir düzene sokmaya çalışır, pantaflar uğruna postallarını unutmaya çalışır.

İŞVEREN: KATİL FAULQUES

— Mutlu olmalıydım, ama ölesiye sıkılıyordum.

1967 yılının bir gününde kendisine verilecek olan parayı almak için Paris'e gider. Doğal olarak, açığa çıkmış savaşçıların buluştukları, Etoile yanındaki bara da gider. Burası bir tür "serüven borsası"dır. Burada Afrika savaşlarından, silahlardan, seçim kampanyalarından sözedilmektedir.

Diğer savaş arkadaşlarıyla birlikte iki Afrikalı ile karşılaşır. Onlar Arapdırlar ve davalarını savunmaktadırlar. Steiner konuya büyük coşku duyar. Belki, diye düşünür, sonunda soylu ve doğru bir davayı savunacaktır! Ama bu

Roger Faulques, Elisabetville'de.

yeni savaşa gözü kapalı atılmadan önce eski arkadaşı ve patronu Roger Faulques'den tavsiye alacaktır.

Onyedi yıl önce teğmen Faulques, 1. R.E.P. askeri, trajik Cao Bang geri çekilmesi sırasında korkunç bir şekilde yaralanmıştır. Öleceğine hiç kuşku duymayan Vietnamlılar onu Fransızlara geri vermişlerdi. İyileşmiş, hatta yeni görev bile almıştı. Cezayir'deki 1. R.E.P.'de bulunmuştu. Olacakları önceden sezip 1960'da ordudan ayrılmıştı. Ve 1961'de Katanga'daki ilk "korkunç" (*) birlikteydi. Paraşütçülerin ve paralı askerlerin önemli bir kişisiydi.

— Benim için, diyordu Steiner, o gerçek bir şef, büyük beğeni ve saygı duyduğum sayılı insanlardan biridir.

Oysa, o sırada "çevrede Faulques'in iş üzerinde olduğu" dedikodusu dolaşmaktadır.

XVI. bölgedeki bir barda karşılaşırlar. Bir biranın çevresinde Faulques onaylar. Gerçekten de genç Biafra ordusunu kurmak için meslekten eski askerleri aramaktadır. Kongo'da bazı İngilizler de görüldüğü gibi talan ya da yağmacılık yapmak için gelmiş, serüven arayan amatörleri ya da hippileri değil gerçek askerleri aramaktadır.

Steiner hemen adaylığını koyar. Çünkü Faulques'a güvenilir. Profesyoneldir. O olunca, paralı askerler ve silah satıcıları nereye gittiklerini bilmektedirler. Ayrıntılı sigortalarla dolu tam kontratları vardır.

Faulques de, Steiner'in adaylığını aynı şekilde sevinçle kabul eder. Böylelikle 27 Aralık 1967'de eski Lejyon çavuşu Steiner, birçok silahlı, paralı asker, mühimmat, ilaç ve gazetecinin ulaşımının yapıldığı Hank Wharton uçaklarından biriyle Lizbon'a hareket eder.

Uçak henüz Biafralıların elinde olan Port Harcourt'a iner.

Ertesi gün, Steiner jiple tüm Biafra'yı geçer. Dunlop plantasyonunda elli kadar Beyaz bulur, çoğu eski Kongo askeridir. Siyahları saracakları yerde birlikte kalmaya yeğlemekte, onlara karşı alçak gönüllü davranmaktadırlar.

Steiner oradan Nijerya zırhlılarının (Half-track) Biafra safları arasında panik yarattığı bir başka bölgeye gidecektir. Biafralı Ojukwu askerleri tavşan gibi kaçmaktadırlar. Gözlemci Steiner hemen asker olur. Kırk kadar kaçağı tutuklar, sonra bir makinalı tüfek ele geçirerek küçük birliğiyle birlikte saldırıya geçer. Nijeryalılar geri çekilirler.

Bu Steiner'in Biafra'daki ilk zaferidir!

23 Ocak 1968'de, düşman hatların-

(*) **Afrika ordusunun hizmetindeki beyaz, paralı asker**

dan otuz kilometre ötede bir komando darbesi hazırlamak üzereyken Faulques'den bir mesaj alır. Paralı askerlerin şefi hemen Umahia'ya (Biafra'nın başkenti olmuştu) dönmesini emreder. Disiplinli olan Rolf boyun eğer.

Steiner komando tasarısını sunar, esnek hareketli birliklerin gerekliliğini söyler. Biafra "devlet başkanı" Ojukwu Steiner'e yeşil ışık yakacaktır:

— Sizi binbaşı olarak atadım. Yalnızca bana hesap vereceksiniz.

Steiner daha ileride şöyle diyecekti:

— İlk görüşmemizde nasıl denir, iletişim kuruldu. Karşılıklı derin saygı, daha sonra dostluğa dönüşecekti. Devlet Başkanı tarafından olağanüstü bir saygınlık verilmişti bana.

Steiner Biafra uyruğuna geçer. O andan başlayarak, bedenini ve ruhunu tüm gücü ile savaşa verir, safların ardında eğitimi arttırır. Hemen yüzseksen kişi hazırlar. Bir gün, Umahia'ya gitme zorunluluğu yüzünden birliğinin, bir başka subayın buyruğunda harekata gitmesine izin verir. Geri döndüğünde birliğin kuşatıldığını ve toplu kıyımdan geçirildiğini öğrenir. Yükseksen kişiden yüzonüçünü yitirmiştir!

Bir kaç gün içinde yeniden 1200 kişiyi harekete geçirebilir ve bu yeni katılanlarla 32. Komando Taburunu kurar. Mart ayında, 10 gün arddarda hareketten sonra 1. Nijerya Tümeni'nden 3000 silah ele geçirir ama adamlarından 200'ünü kaybeder. Bunların yerine yenilerini bulmak için hiç zorluk çekmez. Steiner'in ve kurukafayla çapraz kemikli amblemi bulunan komandoların saygınlığı hızla artmaktadır. Gönüllüler akın akın gelmektedirler.

Ojukwu onu albaylığa yükseltir ve 5000 komandoluk bir birlik kurmakla görevlendirir.

Akşam **"Steiner boys"** tamtamların eşliğinde şarkı söylemektedirler:

Gelin gelin komandoya - Ojukwu komandodan onur duyuyor - De Gaulle komandodan onur duyuyor - Papa komandodan onur duyuyor...

ENUGU ÇIKARTMASI

O dönemde iki beyaz Steiner'e başvurur. Bunlar İtalyan Niorbato ve İngiliz Taffy Williams'dır. Birincisi Schramme'la birlikte Bukavu'da savaşmıştır. İkincisi Faulques'le birlikte Katanga'da ve Biafra'da yanyana olmuştur. "Ayda 3000 dolar istedi. Ojukwu kabul etmedi. Bunun üzerine gitti. Ama dört ay sonra herhangi bir özel istekte bulunmaksızın geri döndü." (Ağustos ayında dört beyaz daha Steiner'e katılmak isteyecekti. Bunların arasında eski bir Katanga "korkunç" uyla, İskoçyalı fişekçi Roy da bulunuyordu).

Yenilginin baskısı giderek artıyordu. Port Harcourt 18 Mayıs 1968'de düşmüştü. Steiner birliklerin moralini, özellikle de komandolarınkini yükseltmek için bir saldırıda başarı kazanmak gerektiğini sezinler. Bu Enugu hava alanı olacaktır.

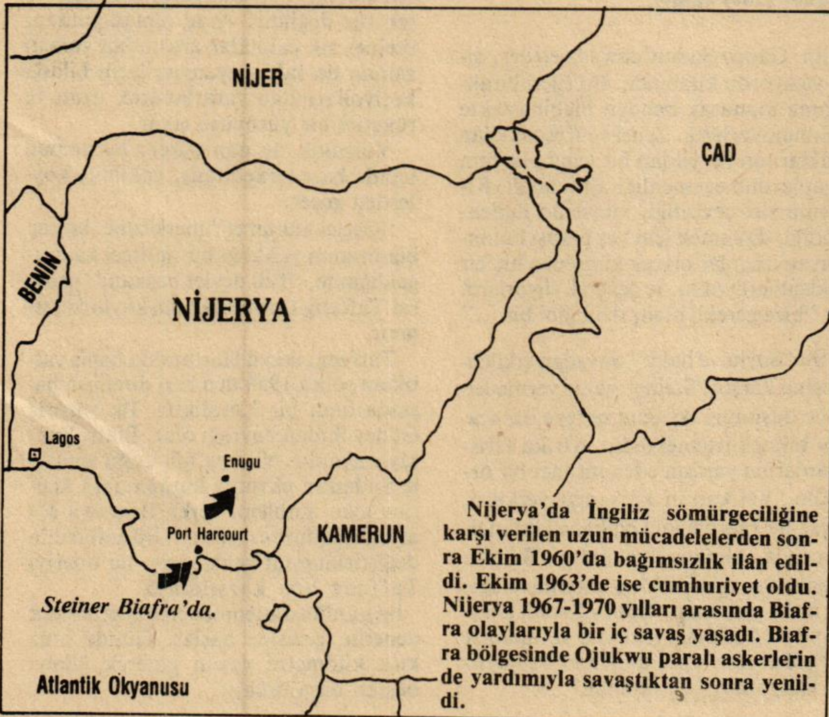
25 Mayıs günü Steiner 25 adamını biraraya getirir:

Kısa bir duadan sonra komandolar "sınır"dan pek uzakta olmayan kamyonla götürülür. Enugu, Nijerya topraklarının ortasındadır. Komando kolu, tropikal fırtınada hatların içinde ağır ağır elli kilometre ilerler. Steiner, saldırıyı gün başlarken, düşmanın bayrak töreni için toplandığı sırada gerçekleştirmeyi öngörmektedir. Hedefe yaklaşmak için bir öğleden sonra ve bir gece yürürler. Vardıklarında, güneş çoktan yükselmiştir. Saldırmak olanaksızdır. Aynı şekilde geri çekilme olanağıda yoktur. Komandolar, toprağın engebeleri arasında iyi kötü gizlenirler.

— Askerlik yaşamımın en kötü günüydü, diye anımsayacaktır Steiner.

Kurşun renkli bir güneş altında, parmaklarını bile oynatamadan toprağa yapışırlar. Komandolar saldırmadan önce güç toplamak için ancak gece yarısı geri çekilebilirler. Düşman hatırı sayılır derecede kalabalıktır. Yarı paletli araçların yanısıra dörtyüz asker bulunmaktadır.

Sabahın ikisine doğru, komandolar mevzilenmek için gelirler. Saat altıda güneş doğmaktadır. Havaalanında teknisyenler uçakları hazırlamak üzere yanlarına giderler. Saat 6:45'te bayrak töreni vardır. 400 Nijeryalı, düzgün sıra halinde kendilerini bekleyen sonu düşünmeksizin bayrak direği çevresinde sıralanırlar. Bayrak yarım yükselmişken Steiner ateş açar ve yirmibeş adamı da aynen onun gibi davranır. Tam bir insan kıyımı olmaktadır.

Steiner Biafra'da.

Nijerya'da İngiliz sömürgeciliğine karşı verilen uzun mücadelelerden sonra Ekim 1960'da bağımsızlık ilân edildi. Ekim 1963'de ise cumhuriyet oldu. Nijerya 1967-1970 yılları arasında Biafra olaylarıyla bir iç savaş yaşadı. Biafra bölgesinde Ojukwu paralı askerlerin de yardımıyla savaştıktan sonra yenildi.

ÖZEL SERVİSLERİN SIRT ÇEVİRMESİ

Çevresinde bir çok kişi ölürken onun her zaman sağ kaldığı bir gerçektir. Altı ay içinde, ölü, yaralı ya da kayıp olarak 8000 kişiyi yitirdiğini doğrulamaktadır ama bu kayıplar da elinin altında sürekli 5000 kişi bulundurmasını engellemez.

Gelgelelim, 1968 sonbaharında Biafra'daki durum her zamankinden daha kötüdür. Ve Steiner'inkiyse sallantıdadır. Onu kıskanan ve kendilerine verilen dersleri beğenmeyen Biafralı generaller vardır. Ama özellikle, onu hiçbir zaman gözden uzak tutmayan Fransız özel servislerinin ona karşı tavır değiştirdiğinin bilincine varır. Önce temmuzda, sonra da ekimde görevli aracılar onu görmeye gelmişlerdir. Silah ve mühimmat takviyesi sağlamıştır. Fransa'nın Biafra'ya sağladığı gereçlerin kavşağı olan Libre Ville'de önemli bir adım atmıştır.

— Yapacağınız tek iş, gereksinimlerinizin listesini bize ulaştırmaktır. Tüm

gerekli olanları elde edeceksiniz, demiştir.

Ve bir alay mitralyöz ve şampanya elde etmişti.

Ama bir gün bir Fransız yüksek görevlisi, bir anlamda yardımdan vazgeçmek için, onu kumanda mevkiinde ziyaret eder:

— Sevgili Steiner, can sıkıcı bir haberi size iletmek için servisimizle siz yeterince içli dışlıyız. Durum şu: Ojukwu Safrep'te, devletleştirdiği Shell B.P. topraklarından bir kısmını Fransa'ya geri vermeyi kabul etmiyor. Bir şeyler yapmanız gerekiyor.

Başka deyişle, Ojukwu'yu etkilemek için Steiner'e güveniliyordu. Oysa o oyuna katılmaz. Ya da en azından söylediği buydu. O zamandan beri de Fransız servislerinin güvenini yitirmişti. Ekim'de bir paralı asker, Albay "Reps" diye biri, General de Gaulle'ün imzasını taşıyan bir mektup getirerek ondan tümenini bırakmasını ister. Yoksa: "durum açıktır, yardımı keseceklerdir."

Sonuçta Steiner istifasını verir, Ojukwu önce kabul etmek istemezse de sonra kabul eder.

Ojukwu'nun yanından ayrılırken, duruşma salonundan geçer. Kongo'da bulunmuş olan dört paralı asker (iki Fransız, bir Belçikalı, bir İrlandalı) yargılanmaktadır. Yargılananlar, tümenine aldığı komandolardandır ama gelir gelmez Uli Havaalanı'nındaki benzini çalacaklarını sanmışlar ve karşı çıkan komutanın giysilerini soymuşlardır. Oysa bu komutan Ojukwu'nun amcalarından biridir. Öfkeyle yeğenine şikayette bulununca, Ojukwu askerleri çağırtmıştır.

Steiner onlarla konuşmak ister. Nöbetçi yolunu keser ve üstünü arar. Bu kuraldır ama büyük bir başkan için değildir, Steiner için değildir. Steiner kendini kaybederek nöbetçiyi tokatlar. Hemen ardından öteki nöbetçiler gelirler ve onu etkisiz kılıp, tutuklarlar. Çok gecikmeden bir subay gelerek ülkeden atıldığını belirtir.

Üç gün sonra da, uçak Ojukwu'nun amcasını gülünç duruma düşüren dört beyaz askerle birlikte onu Libreville'e götürür.

Rolf Steiner'in "zafer dolu" yılı böyle sona erer.

VE ŞİMDİ SUDAN

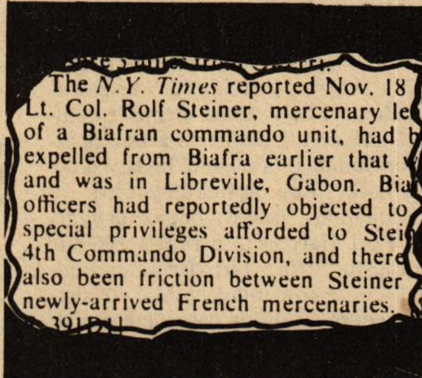
Biafra'dan atıldıktan sonra Steiner açıktadır. Çok kez düş ürünü olan ve heyecan uyandırmayı amaçlayan yazılar dört bir yanı kaplarken o, bir dava arıyarak İsviçre'yle Almanya arasında zaman öldürmektedir.

Nijeryalılar ona iş vermeye çalışırlar boş yere. Sonra Çombe'nin sekreteri, bir zamanlar Kongo'da bulunan yöneticisini Cezayir tutukevinden kurtarması için ona çok büyük para teklif eder. Ama Steiner bunu da kabullenmez. Söylediğine göre, sekreter daha sonra Kongo'da bulunmuş iki eski askere başvurur. Askerler paketi (500.000 dolar) alarak Güney Amerika'ya tüyerler. Bunların dışında, hükümet darbesinde devrilen ve bir Sahra köyünde tutuklu bulunan eski Mali başbakanı Modibo Keita'nın arkadaşları, kurtarıcı komando darbesi yapması için ona para önerirler.

Steiner bunların tümünü, ünlü bir paralı askerin işsizlik tehlikesiyle karşılaşmayacağını belirtmek için anlatmaktadır.

"Ülküsel dava"nın çıktığı güne dek hiçbir girişim onu harekete geçirmez.

— Utangaç iki tip, 28 Aralık günü

The *N.Y. Times* reported Nov. 18 Lt. Col. Rolf Steiner, mercenary le[...] of a Biafran commando unit, had b[...] expelled from Biafra earlier that [...] and was in Libreville, Gabon. Bia[...] officers had reportedly objected to special privileges afforded to Stei[...] 4th Commando Division, and there [...] also been friction between Steiner [...] newly-arrived French mercenaries.

Steiner'in Biafra'dan sınırdışı edilişinin (Kasım 1968) haberi.

gelip, Güney Sudan'dan söz ettiler, diye yazıyordu kitabında. Bu işleri bıraktığıma inanarak benden hiçbir istekte bulunmuyorlardı. Zenci ve Katolik olan halkları on iki yıldan bu yana Hartum Araplarının egemenliği altındaydı. Kilisenin sırt çevirdiği, kimsenin ilgilenmediği, direnmek için beş parası bulunmayan insanlar olarak kimseden hiç bir beklentileri yoktu. İç çekerek diyorlardı ki: "bize gerekli olan, sizin gibi biri..."

Bu "soylu ve haklı" davadan etkilenmesine karşın, Steiner yanıt vermeden önce düşünür. Ayağını nereye basacağını bilmek istemektedir. Afrika Hristiyanlarına yardım eden insancı bir örgütün, Vatikan'ın kutsadığı yetkilisi, beyaz bir rahip olan Gypkens'i bulmak amacıyla Almanya'ya gider. Bu din adamından öğrendikleri karşısında ağzı bir karış açık kalır. Güney Sudan kentlerindeki 500.000 Hristiyan ve animist öldürülecekti ama dünya buna kayıtsız kalıyordu. Ne yapmalı?

Peder Gypkens ona açıklar:

— İki yıldır, Alman Hristiyanlar sayesinde yüklü para sağlıyoruz. İlkel bir tarzda Sudan katoliklerine ayrılan bu para hergün artıyor. Bizim aracılığımızla zavallı Araplara güçlükle harcanabildi. Ama onlara ayrılmış bu paradan onları nasıl yararlandırabileceğimizi bilmiyoruz çünkü oraya gidip ne olup bittiğini tam olarak görecek insan bulamıyoruz.

O andan başlayarak Steiner düşünmeyi bir yana bırakır. Gidip yerinde görecektir. Kurmaydan aldığı birkaç haritayla, bir verici radyoyla ve avlanmak için bir Winchester'le yola çıkar. Hartum'dan geçmenin sözü edilemez kuşkusuz. Şu halde Steiner, Sudan'ın komşusu Uganda'nın başkenti Kampala'ya iner.

Hemen ertesi gün Steiner küçük bir *Piper Cherokee*'yle yola çıkar ve uçak onu çalılıklar ortasına bırakır. Orada birkaç kişi onu beklemektedir. Gerçekten de sınır yoktur ve Uganda'yla Sudan arasında nöbetçi karakolu daha az sayıda bulunmaktadır. Burası Afrika'dır. Ve Hartumlu Arap askerler, denetlenemeyen, Fransa kadar geniş bu toprakta eğleşecek kadar çılgın değildirler. Birkaç önemli, büyük noktayı gözetmekle yetinirler. Dahası da var. Onu karşılayan escort *anyanyan*lardan oluşmuştur. Bu, bir yılanın salgıladığı, anında öldüren zehirin adıdır.

Asker Steiner çevresini alan küçük birliği ilk bakışta değerlendirir. Hemen hemen hiç üniformaları yoktur, ayakları çıplaktır, silahları eski modeldir ve tek tür değildir. Araç olmadığından, Steiner sık çalılıklar arasından zaman zaman da salt Anyanyan'ların bildiği keçiyollarından yararlanarak uzun ve tüketici bir yürüyüşe çıkar.

Yolculuk üç gün sürer, bu zaman içinde bazı terkedilmiş, yakılmış köylerden geçer.

"Geçici hükümet" merkezine -birkaç bin insanın yığıldığı bir mülteci kampıgeldiğinde, "fiili devlet başkanı" general Taffeng tarafından coşkuyla karşılanır.

Taffeng, iki yıl Hartum'da hapis yattıktan sonra 1958'den beri direnişin başında olan bir Katoliktir. İlk sürpriz Güney Sudan bayrağı olur. Biafra'nınkiyle aynıdır. Nijerya'nın doğu kentiyle Sudan'ın ekvator kuşağındaki kentine aynı amblemi veren Britanya sömürgeciliğinin eski kalıtı! Bu amblemin değiştirilmesini salık verir, bu öneriyi Taffeng hoş karşılamaz.

İki günlük dinlenmeden sonra Steiner denetim gezisine başlar. Günde otuz kırk kilometre yayan giderek ülkeyi baştan başa dolaşır.

Steiner bu halkın içinde yaşadığı en büyük çöküntüye baştan sona belleğine yerleştirir. Buranın yanında Biafra, cennet gibi kalmaktadır. Sağlık koşulları felakettir. Tek bir doktor yoktur.

Onu en çok etkileyen beyaz ya da zenci olsun tüm rahiplerin kaçmasıdır. Bu kaçışa karşın Güney Sudan'ın büyük bir bölümü katolikliğini sürdürmektedir.

Ne ki, yolculuğu sırasında Steiner'in gözlemleyemediği tek olgu, birliktelikten çok uzak Güney Sudanlıların kabile düşmanlıklarıyla parçalanmış olduğudur.

Gypkens'e raporunu vermeden önce, Steiner, Anyanyan'lardan, çalılığın bir kısmının -gerekirse uçak pisti olarak kullanılabilmesi amacıyla- düzeltilmesini ister.

Almanya'ya döner dönmez, Güney Sudan dramı hakkında vatandaşların da dikkatini çekebilmek amacıyla bir dizi konferans düzenler. Ne yazık ki, Steiner'in o denli güvendiği Gypkens hiçbir açıklamada bulunmaksızın onu sırtüstü bırakır. Örgütü tek kuruş vermediği gibi, Steiner'ın yüzünü bile görmek istemez. Açıklaması ortadadır: Vatikan, Gypkens'e, savaşı besleyebilecek ve salt Hartum'u değil, Uganda'yı rahatsız edecek bir yardımı reddetmesini emretmişti. Üstelik Vatikan'ın bir paralı askeri finanse ettiğini duyan dünya ne derdi? O andan başlayarak Steiner yapayalnız kaldı. Bundan böyle diretecektir. Çalmadık kapı bırakmaz, 1969'da "Biafra-Sudan" adlı bir komite ona ödenek ayırmayı kabullenir. Steiner bu paralarla bir ton ilaç, dinamo, aletler, hidrolik pompa, civciv makinası ve yüz kilo domates tohumu satın alır. Gerçekten de bir örnek çiftlik ve yiyecek dağıtım ağı kurmak istemektedir.

Bir yılını Anyanyanların davasına adamaya ve tümünü tarımcı etmeye karar verir ama bu arada silah satın almak için de para gerektiğini bilmez değildir.

Dokuz ay sonra makinadan elli bin civciv çıkacak ve köylere dağıtılacaktır. Paralı asker- çiftçi Steiner, sabahtan akşama dek yeni işinin sonuçlarını gözlemlemektedir. Domates fideleri öyle büyük başarı kazanmıştır ki ürün fazlasını Kampala pazarında sattırır.

İkinci eylemi küçük bir sahra hastahanesi kurmaktan oluşmaktadır. Doktor ve hemşire bulunmadığından, hastalar her gün biraz daha çok sayıda geldikçe doktorluğa ya da en azından hemşireliğe sıvanmaktadır.

Daha güzeli, paralı asker Steiner rahipçilik de oynamaktadır. Yaşamlarında misyonerlerden başka Beyaz insan görmemiş olan birçok Güney Sudanlı hristiyan onu rahip yerine koyarak ,vaftiz ettirmek için çocuklarını getirmektedir. Sonunda Steiner yetkisini sağlamlaştırmak için bunu da kullanır.

Ama bu çevrebilimsel paralı askerlik, görevinin salt bir yüzüydü. 1970 Ocak ayından başlayarak savaş gerçeği kendini anımsatır.

Steiner, askerlik yapmaya daha elverişli gördüğü Anyanyanları eğitir. Doğrudan doğruya onun buyruklarına bağlı olarak çalışan dört birlik oluşturur. Kabile savaşları arasında güçlerini tüketmemeleri için de Anyanyanları birleştirmeye çalışır. Ülkeyi boydan boya dolaşırken, bir kabilede başka bir paralı askerin kaldığını öğrenir. Bu kişi Biafra'daki suç ortağı Agnarelli'den başkası değildir. Joseph Lagu'yla tanışır. Taffeng'in hasmı olan Lagu, sekiz ayını İsraillilerin yanında geçirmiştir. İsrailliler, 69 Eylül ayından beri, bir Arap ülkesinin ordusunun elini kolunu bağlayabilecek her türlü hareketi geliştirmek amacıyla ona paraşütle silahlar atmaktadırlar. Steiner Kampala'da başkanlarla bir toplantı yapar ve onları, silahlardan yararlanmak amacıyla, askeri komutanlığı Lagu'ya bırakmaları için kandırır. Böylelikle, Steiner, altı gün savaşıyla, Araplardan alınmış silahlarla kendi adamlarını donatır.

İNCE ZAFER

1970 Temmuz ayında, Güney Sudan'da kaldığı süreç içinde ona mal edilebilecek tek askeri hareketini yapar Aslında bu harekata da katılmaz Kajo-Kaje adlı bir kasabada bir Arap bölüğünün ikiyüz kadın tutsak ettiğini duyunca onları kurtarmaya karar verir. Gece çıkartması düzenleyerek, hareketin başına, Anyanyanlarla gidecek olan, genç bir teğmeni görevlendirir.

Tesadüflerin yardımıyla hareket başarıya ulaşır.

— Bu, Anyanyanların şimdiye değin kazandıkları en büyük zaferdi, diye anlatır Steiner.

İnceliği zayıflıklarını örtmektedir.

Steiner Anyanyanlarla bir yıl kalmaya karar vermişti. Anlaşmayı yerine getirdiğini sanmakta ve anlaşmayı hiçbir şekilde yenileme niyetinde gözükmemektedir. Kabile savaşlarından, İsrail silahlarının bir ordu haline getirmeye yetememesinden dolayı düş kırıklığına uğramıştı.

4 Ekim 1970'de ülkeden ayrılır ve Kampala'ya gelir. Orada, hemen Milton Obote, gücü her gün biraz daha büyüyen İdi Amin Dada'nın İngiltere'nin oyuncağı olduğuna herkesin önünde tanıklık ederek, boksör generalin saf dışı edilmesi için Steiner'den yardım ister. Steiner kabul etmez. Bunun üzerine Obote onu tutuklatır ve 8 Ocak 1971 günü Hartum yetkililerine teslim eder.

***

Ve bugün bu bira karşısında Rolf Steiner ellerini böğründe kalmış, yüreği kabarmış hissediyor. Ayağa kalkıyor, gidiyor . Champs Elysee'de yağmur yağıyor. Ne denli uzakta Afrika! Uzakta Franklin Roosevelt istasyonunda kalabalığa karışan Steiner metroya biniyor. Kusursuz sıradan insan tavrıyla.

Steiner Kasım 1971'de Hartum-Sudan'da mahkemede.

Michael Echanis, Nikaragua'daki "eğitmenlik" işinden önce, Amerikan Ordusu'nda asker olarak Vietnam'da savaşmış. Michael Echanis Orta Amerika ülkelerinden Nikaragua'da 8 Eylül 1978'de nedenlerinin hâlâ gizli kaldığı bir uçak kazasında öldü.

Ontario Samurayı

Küllenmiş bir şehir: Oregon. Snake River'in ötesinde, Ontario'nun uzaklarında 6 bin nüfuslu bir tür büyük çiftlik. Michael Echanis 1 Kasım 1950'de burada doğdu. Annesi evkadını, babası da küçük bir lokantanın sahibiydi. Mike'ın iki ağabeyi, bir kızkardeşi var. Ve kendi yaşında ya da daha büyük birçok arkadaşı. Mike herkesle çok iyi geçiniyor. Canlı, hareketli, açıkgöz bir yapıya, neşeli bir kişiliğe sahip. Ne çok iri, ne de çok sağlam, ama dövüşmeyi bildiği kadar gerektiğinde sineye çekmeyi de biliyor. Öğrenci olarak normalin üzerinde bir başarısı var, oldukça da akıllı. Bütün öğretmenleri de aynı görüşte ve biraz çaba gösterse çok daha iyi olabileceğini söylüyorlar.

Ama Mike yaşamı öylesine seviyor ki, tüm zamanını kitapların arasında geçirmek hiç işine gelmiyor.

Oregon'da gençlerin uğraşları çok sınırlıydı, bu durumda Mike öncülük ediyor, diğerleri de onu izliyordu. Bir gün Mike judoyu ve ardından dojo'yu keşfetti. Böylece askerliğe olan tutkusu başladı ve hiç sona ermedi. Mike, High School'u bitirir bitirmez, diploma törenlerini bile beklemeden Ordu'ya yazıldı.

Savaşı görmek, yaşamak istiyordu. Mike cesareti ve gözüpekliğiyle ün yaptığı Vietnam'a gitti. 1970'de An-Khe-Pass'da Kuzey Vietnamlılar'ın tuzağına düştü. Yaralı olarak kaçmayı başardı. Bu kahramanlığından dolayı "bronz yıldız" kazanacak, ancak süzgeç gibi delik deşik olan bacağının durumu gittikçe ağırlaşacaktı.

8 aylık tedavi ve birçok ameliyattan sonra Mike sakat kalacağını öğrendi. 1yıl sonra yeniden asker yaşamına döndü. Doktorlar için bu bir mucizeydi. Kendisi içinse, bir zafer ve olanaksızı başarmanın kanıtıydı.

Mike, 1973'de Boise'a kung-fu ve karate öğrenmeye gitti. Ancak bunu yeterli bulmadı. Daha da ileri gitmek, çalışmalarını derinleştirmek istiyordu; öğrencilerine kafaları kadar bedenlerini de kullanmayı öğreten büyük usta Hwarang Do'nun ders verdiği Joo Bang Lee Okulu'na devam etmek üzere Los Angeles'ın yolunu tuttu. Kısa zaman sonra Mike karatede "sul" ünvanını aldı. Bu sıfatı kazanan ilk Amerikalı'ydı. Mike, bu işin yalnızca bedensel hareketleriyle ilgilenmiyordu, aynı zamanda insana otokontrol olanağı veren, aklın yoğun özeklenmesini sağlayan "ki"ye de büyük tutkusu vardı. Kendisini adım adım izleyen ve HwarangDo Birliği'nde öğretmenlik yapan arkadaşı Chuck'la birlikte tüm bu ustalık ve ünvanları kazandı.

Mike, Los Angeles deneyiminden sonra geri döndüğünde'Savunma'alanında çalışmaya başladı. S.E.A.L. (Özel Güçler) gibi özel niteliklere sahip örgütlenmeler kurdu, silahlı ve silahsız mücadeleyi öğretti. Savunmada bıçak kullanımı üzerine ilk kitabını Fort Bragg'da yazmaya başladı. Kitap üç bölümden oluşuyordu: ikinci bölüm bıçakla mücadele ve bıçağın kullanımı, üçüncü bölüm ise sopayla mücadele üzerineydi.

SANDİNİSTLER'İN DÜŞMANI

Fort Bragg'da Mike ve büyük dostu Chuck, Nikaragua Devlet Başkanı Somoza'nın oğlunun öğretmeni oldular. Somoza onlardan Nikaragua'ya gelmelerini rica etti. Mike ve Chuck da kabul etti.

Mike ve Chuck Nikaragua'da askeri grupları eğittiler, Başkan'ın muhafızlarını ve 'antiterörist'mücadele komandolarını yetiştirdiler. Mike'ın bir ücreti vardı kuşkusuz. Ama o, duygu ve ideolojinin görev için belirleyici unsurlar olduğunu savunan paralı askerlerdendi.

- Halkıma Vietnam'da yaptıklarından dolayı komünistlerden nefret ediyorum, diyordu Mike sık sık.

Adamlarıyla birlikte sandinistlere karşı sürekli savaştı. Rivas'dan San Carlos'a kadar her yerde onlara karşı mücadele etti. Gerillalar onu ölüme mahkum ettiler. Somoza'nın birlikleri içinde bile Mike'a komplo düzenlendi.

Sandinistler, 300 rehineyle Capitole'-yi ele geçirdiklerinde, Echanis birçok karşı-saldırı planları hazırladı. Sahip olduğu birlikle, binayı 20 dakika içinde geri alabileceğini öne sürüyordu. Birkaç panzer Capitole'ün çıkışlarını bombardımana tutarken, Mike bir komandoyla birlikte paraşütle binanın çatısına inecekti. Basit, kesin ve iyi hesaplanmış bir plandı.

Nikaragua Başkanı geri çekilmeye, istekleri kabule kararlıydı. Mike'a saldırmaktan vazgeçmesi emrini verdi. Echanis tartışmaya girmeye gerek duymadı, ne olursa bu saldırının yapılacağını biliyordu çünkü.

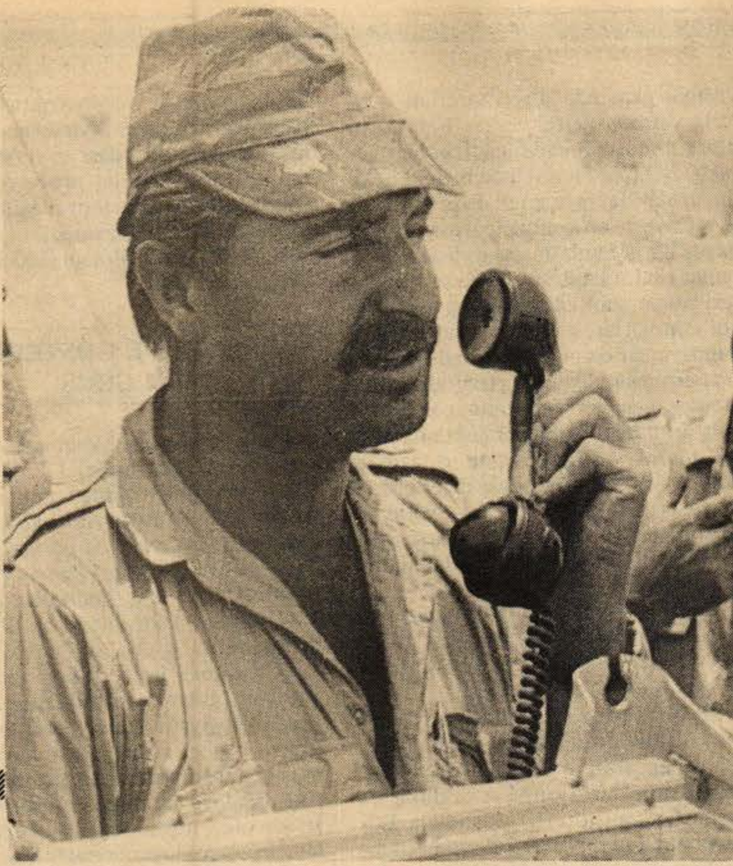
"ABD'de yalnızca hazırlık yapılır, onun ötesinde hiçbir şey yapılmaz Kesinlikle orduyla anlaşmazlığa düşülmeyecek.Ben Nikaragua'ya savaşmaya geldim ve savaşıyorum."

Ve Mike bıkıp usanmadan, sandinistlere karşı yürüttüğü operasyonları arttırdı. Arkadaşı Chuck ve Bobby takma adlı Vietnam'da paralı askerlik yapmış general Jose Alegrett Perez'le birlikte işe başlamalarından bir gün önce Mike annesine telefon ederek "herşeyin yolunda" olduğunu söylemişti.

ESRARENGİZ KAZA

Mike ve arkadaşlarının hazırlıklarını tamamladıkları 8 Eylül 1978 günü, güzel, güneşli bir gündü. Perez de komandolar arasında bulunuyordu. Uçak hareket etti. Nikaragua Gölü'nün tam üzerinde büyük bir gürültüyle uçak infilak etti. Paramparça göle düşen uçağın ardından hiçbir kanıt bulunamadı ve ne olduğu da araştırılmadı.

Mike öldürülmüş müydü? Niçin bu kazadan sonra Somoza yönetimi günlük güneşlik bir havada, kötü hava koşullarından sözediyordu? Mike Echanis ve arkadaşlarının ölümü üzerine gerçeğin ortaya çıkma olasılığı artık çok az. Somoza iktidarı kaybetti. Sandinistler Nikaragua'da iktidara geldiler.

Paralı Askerlere Yeni İş Alanları

Paralı askere alma, iyiden iyiye karmaşık hale gelmiştir: eski askerler, amatörler, serseriler, 'idealistler'. Bunlar ferdi bir antlaşmayla savaşa giderler. Eğer, Afrikalılar, paralı askerlerin nafakasını keserlerse, Güney Amerika ve Orta Doğu onlara yeni ufuklar sunmaya hazırdır.

Küçük Paul'ün kızıl sarı saçları ve düşünceye daldığında gözlerini kırıştırmak gibi tuhaf bir merakı vardı. Bu asker kararlı bir ses tonu ve kuvvetli bir Belçika aksanıyla, isim vermeden hikayesini anlattı.

1978 yılının bir Şubat akşamıydı. Brüksel'in dış mahallelerinden birindeki meyhanede gürültülü bir kahkaha konseri ve yankılanan tempolu alkışlar içinde ılık bira içiliyor. Kafenin duvarlarında, Afrika'yı hatırlatan çiğ renkli bayraklar ve ezilen Afrikalılarla ilgili müthiş propaganda vardı. Belinde ise sarılı 12.7'lik mitralyöz fişekliği ve Biafra bankasına ait geçerliliği bir gün olan bilet. Yüzündeki sararma geçti.

Elini bir tabak gibi açarak "Adımı söylemek gerekmez değil mi?" diye sordu küçük Paul.

Gecenin ilerlemiş saatinde tekrar konuşmaya devam etti. Babası 1944'de Batı'da Wallonie adlı geminin parçalanması sonucu ölmüş, ağabeyi Kongo'da paralı asker olarak savaşırken ağır şekilde yaralanmış. Sonunda kendisi önce izci, sonra aşırı sağcı militan, daha sonrada paraşütçü olmuş.

ÖLÜMLE ŞÖHRET

Ertesi gün küçük Paul açıklanmayan bir ülke ve belirsiz bir grup için silah altına alınan B.Alman, Fransız ve Hollandalı elli kadar değişik milliyetten teknisyen topluluğu ile birlikte gitti. Sonunda, bu topluluk Liege'de, Zaire devlet başkanı Mobutu karşıtları tarafından, Sabena uçağı ve bir Brüksel bankasına ait seyahat acentasının temin ettiği biletlerle Ruanda'ya götürüldüler.

Küçük Paul, belleğinden söküp atmaya çalışıyordu. Fazla vakti yoktu. Ruanda ordusu Gisényl sınır kapısını tutuyordu. O ise Belçikalı Roland Bado kumandasındaki on iki adamla birlikte Zaire'ye geçmeyi tasarlıyordu.

Ne bir darbe, ne de bir tek çatışma.

En son haber olarak 1979 Temmuz'unda, 25 yaşındaki küçük Paul ve paralı asker arkadaşlarının Ruanda hapishanesinin kokuşmuş zindanlarında oldukları şeklindeydi.

Bütün bunlar onun aklına, Brüksel'in dış mahallesinde ki meyhanede "Vahşi Kazların" toplantısında geliyor. Fakat hiç kimse onu konuşarak kutlamıyor. Paralı askerlik dünyasında yurttaşlık hakları olan yegane örnekler barut profesyonelleridir.

Ölümle şöhret!

"Bu hiçbir zaman diğerlerinin unutulduğunu göstermez. Ayaklarında zincirlerle, Afrika'nın nemli cezaevlerinde olanlar, başarısızlıklarının cezasını özgürlükleri ile ödüyorlar. Sudan'da Rolf Steiner, ölümü beklediği Hartum cezaevinden ölümün sıcak nefesini hissederken kaçtı. Bado ve çetesi ile birlikte olan küçük Paul ise Ruanda'daydı. Ayrıca Güney Afrikalı John Wight ve Dave Marais ile Amerikalı Henri Cappenan silahlı bir grubun üyesi olarak, Madagaskar'ın düzenini değiştirmeye kalkışmaktan, Malgaş'ın batısında yakalanmış ve 5 yıl süreyle kürek cezasına mahkum olmuşlar."

Fakat onları işverenlerden uzaklaştıracak başlıca sebep olan bu olayları hatırlamak yerine, paralı askerler, başarısızlıklarını sessizlikle geçiştirmeyi tercih ediyorlar. Bir kaç yıl öncesine kadar karşı propaganda işi güçleştirici değildi. Üniformasız askerler pazarı bir dereceye kadar durmuştu. En iyi işçilik Fransızlardaydı. Eski Hindistan, Cezayir. Bundan başka Fransa'nın kendisinde bile askere alınanlar fazla değildi.

Böylece seçim alanı, bazı Arap prenslikleri veya mevcut hükümeti değiştirmek için birtakım Afrikalı hükümet muhaliflerinin kurmayı arzuladıkları küçük ordularla sınırlanmıştı. Bu nedenle, onları ünlü yapacak olan Katanga veya Biafra'nın kapılarını çalmak yeterli olacaktı. Faulques, Denard, Schramme veya Steiner otuz kadar eski askerin sağlam temellerini oluşturuyorlardı.

"-Güzel bir kazanç ve anti komünist bir neden için iyi eğitilmişlerdi ve savaşa hazırdılar.

İşte 1960'lı yılların Fransız paralı askerlerinin ne oldukları. Çoğu ölmüş. Vurulmuş olan Mauman Steimbre'ı tam olarak hatırlıyorum -Biafralı müfreze tarafından saf dışı bırakılmıştı- kahramanca bir direniş göstermişti. Bir çoğu öldü, diğerleri sakat kaldı. Geri kalanı çoğunlukla saf dışı bırakıldı. Düzenimiz bozuldu, dağıldık. Ayrıca yaş sorunu da var. 40-45 yaş eşiği geçildimi durmasını bilmek gerekir.

Paralı askerliğin benzer uzantısı da bulunabilir: Bir Afrika ordusuna eğitmen, askeri danışman veya az gelişmiş bir ülke devlet başkanının koruması olmak gibi. Ancak-bir çoğu gibi-sizleri davet edenlere yaklaşmadıkça veya sizin, kendinizin müracaat etmemeniz halinde bu işten uzak kalabilirsiniz.

Savaşçılık amatörlüğü kaldırmayan bir meslektir. Aksi takdirde bütün harekat başarısızlığa kurban edilir.

Bir ordu küçük duyurularla oluşturulamaz. Özellikle delikanlılara, fiziki ve psikolojik nitelikler kazandırılmak için kısa bir süre varsa."

KÜÇÜK DUYURULAR

Küçük duyurularla değil... Bununla birlikte paralı askerlerin silah altına alınmaları bu yöntemle yapılır. İlk bakışta bu yöntem ters gelebilir. Bu ortamın gizli kalabilmesi ve eylemler için çabuk gönüllü bulunabilmesi amacıyla kulaktan kulağa bir iletişim ağı kurulur. Paris'in bazı barları, bir kaç restoranı, değişik yerlerde kurulmuş 2-3 dernek bu işlerle ilgili yerleştirme bürosu görevini yaparlar. Tabii "el emeği" eksik değildir.

Asker pazarı artık yükünü almıştır.

Öyleyse bu küçük duyurular neyin nesi?

"Bir çok nedenden dolayı, diye açıklıyor" bir paralı asker. "En başta bu duyurular açıklandığında biz kadromuzu zaten tamamlamış oluyoruz. Bunun amacı genellikle, bizimle daha önce çalışmış olanları veya bize özellikle tavsiye edilmiş olanları da bir araya toplayabilmek içindir. Diğer taraftan, bunların dışında gelen herkes bölüklerin oluşumunu sağlıyabilmek için bize gerekli. İşte tam bu noktada bizim küçük duyurular devreye girer. Bize müracaat etmeye gelen delikanlıların yarısı ya başka bir işle anlaşmalıdır ya da işe yaramaz sınıfındandırlar. Veya verilen görevi parası tatminkar olmadığından kabul etmiyorlar; görevi yeterince ilginç bulmayanlar da mevcut.Genede sayımızı arttırmasını temenni ettiğimiz kadar müraacat geliyor. Bu ortam, çok çabuk oluşturulmakla beraber çokta fire doğal olarak veriliyor. İşte o zaman France-Soir veya taşradaki diğer büyük gazetelerin aracılığı ile başka yerlerde de arama zorunluluğumuz ortaya çıkıyor. İnanın bu bütün kapıları çalmak gibi birşeydir."

İşte John Banks bu duyurularla geldi ve Angola için askere yazıldı. Çalışmayı pek fazla sevmeyen Bob Denard da savaşmaya koşarak geldi.

1977 Temmuz'unda paralı askerlerden bir kısmı Rodezya'da kullanıldılar. Ian Smith'in ordusundaki yüksek rütbeli subaylar Avrupa ve özellikle de Fransa'ya özel görevle yollandılar. Rodezya hükümeti kontratlarının bitiminde Fransız generalinden Lejyonerler için söz almayı ümit ediyorlardı. Ancak Fransa bunu reddetti. Rodezyalılar için, ülkeye paralı askerleri davet etmekten başka yapılacak bir şey yoktu! Bu arada gönderilen general Mc Lean ve Fransa'daki yakın arkadaşı -eski Angola'lı- düzenli ordu içinde, profesyonellerle yeterli sükse kazanamıyacağından endişe ederek ilgilenmedi. Ayrıca 5600-7000 Fransız Frangı (800-1000 dolar) aylık istedi.

SALİSBURY'E GÖSTERİŞSİZ BİR GİRİŞ

Genelde bazıları kabul eder. Diğerleri duyurularla seçilir. 17 Eylül 1977 Lyon örneğinde olduğu gibi :*"Acele olarak 22 ile 35 yaşları arasında, güvenlik görevlisi olarak, iyi görünüşlü, bekar erkekler arıyoruz. Şahsen (adrese) veya telefonla (....) müracaat edin".*

Uzmanların kısa süren bir değerlendirmesinden sonra seçilenler, Salisbury'e gitmek üzere Johannesburg ve Zürich'e giderler. Orada kendilerine komando giysisi Rodezya ordusuna ait -mavi, beyaz, kırmızı renk ilaveli- armalı yeşil bere verilir. Bir kol tamamen, emekli, alt ve üst rütbeli Fransız subaylardan oluşmuştu. Oralarda kullanılanlar için,oy çokluğu ile eleştirilmenin bir anlamı yok. Çalışmalar çok zordu, disiplin çok katı, görevler ise yorucu ve üzücüydü. "Savaşmak için sınırın öbür tarafında bulunan Mozambik'e gidi-

Milwaukee, WI 53204.

SERGEANT, Norwegian army, seeking employment from Aug. '79. Experience: Blasting cert., parachutist, leader ABC-squad, mechanized infantry (M113 APC), variety of infantry weapons. Specially interested in arctic/low temperature areas, but willing to go anywhere in the world. Answers in English, German, French, Scandinavian. Sperbund, STRVESK/TLF, BOX 252, 9201 Bardufoss, NORWAY.

WANTED — EMPLOYMENT: Messenger, courier, escort, security, body guard, etc. Mature, experienced Europe, Africa, expert knife, gun. P.O. Box 32, Toowoon Bay, New South Wales, Australia 2261.

EX-NAVY MARINE VET seeks employment. All offers

cluded. Fourth of July, P.O. Box 897, Chicago, IL 60690

BERETS OF THE WILD GEESE, Enlisted man's W/Insignia $15.50. Officer's Maroon Beret W/Insignia $19.50. nd Ammount, Size, and $1.50 Postage to A.H.A., 10019 e Drive, Northglenn, CO 80221. Allow 6 Weeks.

ED: Christians and/or Patriots interested in and d to the preservation of our Christian Heritage

"Soldier of Fortune" dergisinde kelime oyunlarına başvurulmadan, arayan ve arananların ilânı bulunuyor.

yorduk. Çalılıkları tarla gibi değildi. Bütün bunlardan başka aylıkçı askerler nelerle karşılaşacağını hiç bilmezler. Ama aylık 2.000 F.F. için geldiysek, 3 katı bize garanti, muhakkak garanti edilmiştir. Bize kumanda eden eski R.E.P'li Rodezya ordusunda Fransız olarak kalacağımızı, burada sadece para için değil, fakat uluslararası komünizme karşı savaşmak için geldiğimizi çok güzel izah etti. Diğer taraftan bazı idealistler buraya, batıya karşı savaşmak için geldiler. Postu deldirmeyi kabul etmek para kazanmak içindir. Yoksa ileriyi düşünmek için değil."

DELİ MİKE

Paralı asker: evet, gönüllü: hayır. Bütün fark burada. Fransız paralı askerler dünyasını meydana getiren bu kişiler, gerilla savaşlarında bel tabancası harekatlarını tercih ederler. Ama zaman onları değiştirdi. Biafra, Kongo, Yemen'de savaşan profesyoneller, genellikle ümitsiz durumlarını uzun süre bir avuç bakla ile muhafaza etmek zorundadırlar. Diğer taraftan bir ordu oluşturmak oldukça zordur. Zaire, Afrika Birliği Örgütü'ne bağlı olmayan tek Afrika ülkesidir.

Zaire devlet başkanının adamları St.Lazare garı yakınlarındaki bir otele yerleşmişler, diğer odaları askere alma bürosu haline getirmişlerdi. Zaire elçiliğinin danışmanlarından biri Kongo'da yaptıkları ile "korkunç" biri olarak tanınan eski bir Katangalı jandarma- çok az profesyonelin kabul edeceği 10.000 F.F'ı adaylara vermeyi düşünmektedir. Fransız yetkili mercilerin baskıları sonucu pılı pırtılarını topladıklarında Mobutu'nun iş arkadaşları az zaman önce bir müfreze kurmuşlardı. Kongo'nun eskileri ise artık yaşlanmışlardı, veya tanınmışlardı. Diğerlerine gelince Zaire macerası onları yeterince özendirmiyordu. C.B.'den başka, paralı askerler, işsizlik zamanında ve bütün ilişkilerden yoksunlar iken, 1978 Haziranında IX.cu bölgenin "Mavi Caddesindeki" postane gişesine, Paris-Kinşassa arası gidiş-dönüş parası ödemek için müracaat ettiler.

"-Orada benim, 1964'den beri toprağa gömülü olarak duran altınlarım vardı- diye polislere izahat veriyordu. Mobutu'nun yeniden paralı asker topladığını öğrendiğimde çok enteresan geldi. Fakat bana Zaire'de ödiyecekleri parayı kabul etmedim. Paralı asker olununca işverenin kimseye boşu boşuna para vermediği bilinir. Size sunulan para ile sizi bağlamışlardır. Zaire'ye bu nedenle cebimde "arpa" ile gelmem gerekirdi"

Belçikalı paralı asker Jean Schramme (solda), Güney Afrikalı paralı asker Mike Hoare (Deli Mike).

Zaire'li işverenler aşağı yukarı, Belçika'dakiler gibi tanınırlar. En güzel neticeler general Mike Hoare ile alınmıştır, derler!.. Mad Mike: Kongo'daki İngiliz paralı askerlerinin komutanı, Deli Mike, savaşı örtbas etmeye çalışan gazetecilerle alay ederdi: "Siyahları hayvan öldürür gibi öldürün. Ben ve arkadaşlarım geçen yirmi ay içinde beş ile on bin arasında asi öldürdük."

Güney Afrika'da Durban yakınlarında yaşayan Mike Hoare, paralı askerleri toplamak için acentaların filizlenmeye başladığı bu ülkede Zaire için iki bin kadar asker topladı. Fakat çoktandır bu işten vazgeçti. Bununla birlikte Mike'nin birçok başarılar elde etmek konusunda yetenekli olduğu 1. R.E.P'deki eski bir general tarafından doğrulanır. Anglo-Saksonların çarçabuk toplanabilecek daima hazır, savaş için iyi eğitilmiş paralı askerleri vardı.

"Bizim, Fransa'da bir asırdan beri, eğitim merkezlerimiz vardı. Ardaş'te özellikle Allier'de. Fakat ABD'dekilerin yanında bunlar kayda değer değildir. Bizim eğitimlerimiz ve eylemlerimiz bireyseldi. Belki Denard'ın, istisnai olarak küçük özel bir grubu vardı. Ve ayrıca bütün bunlar zamanında yapılmamıştı. Yeri gelmişken şunu da ilave etmek gerekir ki özellikle askerlerin hareket merkezlerine gönderilmeleri konusunda sorunlar oldukça fazlaydı.

Fransız gizli servisi ile işbirliğinin çok daha ucuza yapılabilmesi için teknik eleman eksikliği vardı. Bu arada sahte belgeler her zaman çok kaliteli olarak düzenlenemiyordu. Basın kartları veya diplomatik pasaportlar Afrikalıların burnunun dibinde sallana sallana fazlasıyla yıpranmıştı. Ayrıca, şayet mevcutsa hayat sigortası dosyaları çok nadiren tam ve eksiksizdi.

Diğer taraftan bunlar eksiksiz bile olsalar, kolundan, gözünden yaralanan veya bacağından olan birine tazminat ödenebilmesi için insanı deli edebilecek kadar uzun bir süre geçmesi gerekliydi. Üstelik bu durum ölümler için çok daha da kötüydü. Diğer taraftan paralı asker her zaman çok düzensiz bir hayat yaşardı.

Meşru eşi -zira tek bir tanedir- nadiren onunla yaşayanıdır.

Sonuç olarak, Fransa'da en iyileri olduktan sonra paralı askerciliğin küçük kazançları haline geldik. Delikanlılarımız, şüphesiz her zaman yeterince cesurdular, fakat bir taraftan yetiştirilmeleri farklıydı, diğer taraftan Amerikan paralı askerlerine göre daha az uzmanlaşmış kimselerce eğitiliyorduk..Vietnamlıların veya İsraillilerin halâ kulaklarda olan bomba gürültüleri veya İngilizlerin içinde bulunduğumuz çağdaki durumları bu işi neredeyse öğretim kurumu haline getirdiklerini gösteriyor".

ŞAHI VURMAK İÇİN

Birkaç senedir, paralı askerliğin oluşumuna İngiltere'de göz yumulduğu gerçektir. Resmi görevli olmayan kuvvetler sokak antlaşmalarıyla çoğalmaktadırlar. Özellikle S.A.S firması (Security Advisory Service)nın yüzleri gizli askerleri tehlikeli komando operasyonlarında uzmanlaşmışlardır.

S.A.S.'tan, IRA içine sızmayı başarabilmesinden ve 1973'de İngilizler adına ikili casusluk yaptığı için değeri çok fazla olan Leslie Aspin sorumludur.

Aspin'in yanında, kraliyet deniz kuvvetlerinde eski balıkadam olarak görev yapan Frank Perren ve eski paraşütçü

ve atlama uzmanı John Banks vardı. 8000 metreden oksijen tüpleriyle atlayan ve yere 250 metre kalana dek paraşütlerini açmayan uzmanlaşmış bu adamlardan sabotaj operasyonlarında faydalanıyordu.

S.A.S. başka yerlerde basın aracılığı ile dobra dobra konularını açıklamaktan çekinmiyordu:

"Eski komandolar,paraşütçüler veya hava kuvvetlerinde çalışanlar, yabancı ülkelerdeki ilginç bir iş için aranıyorlar. *Angola, Cabinda'da marksist Angola rejimine karşı savaşmak için 5000 F.F. aylık ve iş riski primi verilecektir".*

S.A.S.'ın 1976'daki bu ilanlarından sonra, yaklaşık 200 paralı asker, Atlantik kıyısında ve Zaire nehri ağzındaki bu toprağa doğru, yönetime karşı mücadele eden HoldenRoberto'ya yardım etmek üzere gittiler.

Bazı başarılar kazandılar, ancak sonunda birçok arkadaşlarını yerde bırakarak yıkılmış bir şekilde geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu davanın ardından silah altındaki paralı askerler grubunun şefi için dava açıldı; yargılandı: Costas Georghiu Alias,Albay,34 yaşında; İngiliz ve diğer 3 mahkum: 2 İngiliz ve 1 Amerikalı. Angola devlet başkanı Neto, ABD başkanı ve İngiltere kraliçesi tarafından gönderilen af çağrılarına kulak vermedi.

Bu olay İngiltere'de duyarlılığı aşırı derecede artırdı. S.A.S. ilan yoluyla, aniden fakat daha az göz alıcı şekilde paralı askerleri silah altına almaya devam etti. Fakat Kongo ve Biafra'da eski bir asker olarak görev yapmış olan Paul Daniels yönetimindeki Britanya paralı asker kuvvetleri faaliyetlerini tamamen kesmedi.

Bununla birlikte Angola ateş tufanından kurtulan paralı askerler, daha fazla sorumluluk isteyen ancak daha az tehlikeli görevlere getirildiler: Grevciler tarafından boşaltılmış fabrika veya gemilere.

Böylece 1977'de, Londra'da hazırlanan paralı askerler, grevdeki diğer gemiler tarafından engellenmekte olan 5000 tonluk "Globtik Venus" adlı gemiyi kurtarmak üzere Havre limanına gönderildiler.

Askerlerin bazıları Arapların kişisel emniyetleri için görev aldılar. Bir çok Fransız paralı askerleri de bol kazanç getiren bu cazip görevi tercih ettiler.

"Fakat, yarın, bir gün Bob Denard bana görev vermek ister ise, bütün bunlar beni engelliyemez" diyor, eski Angola, Benin ve Comores askeri. Aynı davranış ve düşünceler koruma görevi yapmakta olan İngilizler içinde geçerli. Ayrıca, fazladan bir iş alabilmek niyetiyle birbirlerine haber verirler.

1979 Ağustos'unda eski İngiliz paralı askeri Michael (Rocky) Ryon, Londra'da yaşayan milyoner bir Arap'ın koruma görevlisi olmuştu.

Kesinlikle söylenen, kendisine, İran hükümdarını (Şahını) öldürmek üzere kuracağı komando birliği için 30.000 Sterlin (285.000 F.F.) teklif edilmiş olmasıydı.

Onunla nasıl temas kurulmuştu?

Gayet tabii, sürekli gitme alışkanlığında olduğu kahveye gidilerek.Eğer bu İngiliz asker yapılan bu teklifi kabul etmiş olsaydı, rakiplerinden bazıları ile de mücadele etmek zorunda kalacaktı. Zira, gerçekten 100'den fazla paralı asker Şah'ın koruma görevini yürütüyordu. Büyük çoğunluğu İtalo-American olan bu askerler eski bir deniz subayı olan Nick Amandia komutası altındaydılar.

"SOLDIER OF FORTUNE"

Ve eşsiz Amerikan dergisi "Soldier of Fortune" aracılığı ile silah altına alınmış bir çok goril şahın yanında yer almaktaydı. Amerika'nın Vietnam'daki özel kuvvetlerinde görev yapmış olan albay Robert Brown tarafından yönetilmekte olan bu Amerikan dergisi, tüm dünyadaki paralı askerlere ayrılmıştı, ve "Uluslararası Vahşi Kazlar Birliği" adı altında gruplandırmıştı.

Her ayki sayısında, 3 sayfalık ilan ile paralı askerlere hizmetlerini gösterme imkanını sunuyordu. Orada gizli tutulan hiçbir şey yoktu. Arzu edenler açık açık adreslerini ve telefon numaralarını veriyorlardı: *"Eski paralı asker riski fazla olan ve pis iş arıyor. El silahlarında uzman. Her zaman, her yere seyahat edebilir. Steiger ile temas kurun"* veya *"Norveç ordusu çavuşu bütün dünya ülkelerinde iş arıyor. Kuzey bölgeleri tercih edilir."*

100 sayfalık "Soldier of Fortune" tüm dünyadaki askerlik mesleği ile ilgili herşeyi sunmaktadır.

Ayrıca bir sayfada yeni haberlerin verilmesi için ayrılmıştı: *"Güney Amerikalı Well Mac Grady, grubuna katılmak üzere Amerikalı, Kanadalı, İngiliz ve Fransız profesyoneller arıyor. Paralı asker eylemleri sınırsızdır."* Bazı gizli mektuplar "Vahşi kazların" ABD topraklarında da var olduğunu, özellikle çevresinde var olduğunu göstermektedir. Paralı askerlik maceracılığının ilgilendiği yer bu kez de Afganistan'dır.

Afgan hükümetine karşı ayaklananlardan Zia Khan Nasrry, yabancı gönüllüleri aralarına almaya hazır olduklarını açık açık ilan etmişti., ve *"sizlere gönüllülerin müracaat edebilmeleri için Washington'dan bir isim vereceğim"* demişti.

Açık olan şuydu ki, savaşmaya gitmek için başvurulacak adresi derginin yazı işlerine müracaat ederek öğrenmek mümkündü. Çünkü, "Soldier Of Fortune" F.B.I.'ın işe karışmasını önlemek için hatalı adımlar atmaktan itina ile sakınıyordu. Örneğin: Bir suç üstü olayından.

Amerikan kanunları, Batılı birçok ülkede olduğu gibi toprakları üzerinde paralı askerlerin toplanmasını yasaklamıştı. Fakat, yine de savaşa gitmek isteyenlere de mani olmamaktadır.

İngiliz yönetimi tarafından oluşturulan soruşturma komisyonu, 1976'da meydana gelen dramatik Cabinda olayından sonra yaptığı açıklamada: *"Uluslararası hukuka bakıldığında, paralı asker olmak ağır bir suç değildir"* demişti. Bu çoğunlukla başka yerlerde de geçerlidir.

"Soldier of Fortune" dergisinin kapağı. İç sayfalarında paralı askerlerle röportajlar, tanıtı haberler, gelişen silâhlarla ilgili bilgiler mevcut.

Kırılan Kanadı Akıncıoğlu'nun ya da "Umut Şiirleri"

Arif Damar

M. Sanat Dergisi'nin 19 Şubat 1979 gün ve 311. sayısında, Niyazi Akıncıoğlu'nun ölümü üstüne yazdığım yazıda şu satırlar var:

"Yüze yakın şiiri olduğunu, kendisinin bir kitap hazırladığını, adının da *Kuş Kanadından* olacağını söyledi. 'İstersen dedi, senin çalışman, kitabın, benimkinden sonra çıksın, böyle daha iyi olur.'

"Evet, Niyazi Akıncıoğlu'nu, kitabı *Kuş Kanadından* çıkmadan kaybettik."

"Umut Şiirleri" adlı kitabı hazırlayanlardan Ömer Can bu yazıyı okumuş; önsözünden anlaşılıyor. Ama, *"Umut Şiirleri"* demeyi uygun bulmuşlar. Bence bunu yapmamalıydılar. Çünkü bu, Niyazi'nin isteği, dileği, kendi bulduğu addı. Şiirine de en güzel, bu yakışıyordu.

Aslında ben de kendisiyle bu konuyu görüşmeden önce başka adlar düşünmüştüm. 1976 yılı Ekim ayında Kırklareli'nde son konuşmamızdan sonra onun istediği gibi kitabının adını *Kuş Kanadından* yaptım. Kendi el yazısıyla da yazdırdım. İşte:

Kuş Kanadından

Kitabın kapağına koymak istiyordum. Niçin mi ad üzerinde bu kadar duruyorum? Çünkü bu ad, *Kuş Kanadından* adı bugüne, bugünkü şiirimize Niyazi'nin şiirini, emeğini taşıyor da ondan. Bakın genç şairlerimizin en değerlilerinden Ahmet Erhan'ın toplu şiirlerinin adı, *Kuş Kanadı Kalem Olsa.* Bilmem anlatabiliyor muyum? Bir şairin yaşaması bu değil mi, önemi burda değil mi? Akıncıoğlu'nun şiiri, dilinin özellikleri üstüne az yazı yazılmadı. Bence *Umut Şiirleri* adı, bunu kapsamıyor, belirtmiyor. "Umut" çok genel bir kavram, ortağı çok. Şiirinin sadece bir yanı; özelliği, öznelliği değil.

Niyazi Akıncıoğlu'nun oğlu (büyük oğlu) Sayın Tevfik Akıncıoğlu, babasının kitabını çıkarma onurunu bana vermedi, esirgedi. Bu tavrı ne kadar babasının isteğine uygun düşer, bunu tartışmanın gereği yok. Yalnız, okurlar, Akıncıoğlu'nun Eflâtun Cüneyt takma adıyla da şiirler yayımladığını Tevfik Akıncıoğlu'nun benden öğrendiğini bilmelidir. Can Yayınevi'nden Erdal Öz'le birlikte kendisiyle telefon görüşmemizde ben bunu kendisine söyleyince "A! Bu kardeşimin adı..." dedi şaşırarak. Yani Niyazi, oğluna bunu açıklamamış ölmeden önce. Tevfik Akıncıoğlu oğlumuz, hiç olmazsa, *Umut Şiirleri'* ni hazırlayanlara, kitabı baskıya vermeden önce benimle bir görüşme yapmalarını, Niyazi'nin şiirlerinde yaptığı düzeltmeleri görmelerini isteyebilirdi. Bunu da, daha birçok başka şeyi de kendisine söylemiştim.

Elden ne gelir, oldu bir kez. Olan oldu.

Akıncıoğlu şiirinin kanatları kırıldı. Çok yanlış var. Baskı da özensiz. O güzelim fotoğraflar, hele cezaevi resimleri beyaz, I. hamur kâğıda basılamaz mıydı? Ya o kapağa ne demeli! Kapaktaki fotoğrafa!..

Sıradan! Bir Ümit Yaşar Oğuzcan fotoğrafı. Belki bir halk ozanı, saz şairi, kitabına böyle bir fotoğraf koyar. Kentsoylu özentili. Taşrada, Kayseri'de bile daha güzel kitap kapakları basılıyor.

Evet, kitabı beğenmedim. Özen gösterilmemiş. Önce, Akıncıoğlu'nun şiirlerinin kitaplaşmasının sevinilecek bir olay olduğunu düşündüm her şeye karşın. Sevinmeye çalıştım. Sevindiğimi de söyledim. Ama değil. Bu kitap eksiltiyor Akıncıoğlu'nu. Örnek verelim. *Kuş Kanadından*'la başlayalım: Niyazi'nin en güzel şiirlerinden biri olan bu şiir, ilkin 1955'te *Seçilmiş Hikâyeler* dergisinde değil, daha önce 15 Mayıs 1948'de *Meydan* dergisinde yayımlandı. M.Sanat Dergisi'ndeki yazımda bunu da belirtmişim. Ömer Can, Hüseyin Atabaş bana inanmıyorlar nedense. Mehmed Kemal'e de sorabilirlerdi. *Meydan*'ı çıkaranlardandı Mehmed Kemal. Neyse, bu o kadar önemli olmayabilir.

Gelelim öbür yanlışlara: 144. sayfadaki:

Gurbeteller yoludur

yanlış; doğrusu:

Gurbeteller yoldur

olacak. Yine:

kervan geçmez kollar salık verilir

değil; doğrusu:

kervan geçmez yollar salık verilir

olacak. Sonra:

akmam demem... değil;
akman demem... olacak!
yastıcığım... değil;
yastıceğim... olacak.
heeyt... değil;
heheyyt... olacak.

Ve bu şiirde, son olarak

Nereli bu rüzgar
yıldızlar ,bu bulut, bu şu deli mi;

biçiminde yer alan iki dize, tek:

Nereli bu rüzgâr, bu su deli mi?

olacak! Bu kadar yanlış, hem de anlam yanlışı nasıl yapılmış, anlamak zor.

Salâh Birsel'in, "Akıncıoğlu'nun en iyilerinden" dediği şiirlerinden *Müteferrik*'in adı değişmiş, *Düşman Başına* olmuş kitaba girerken. Altında, Ali Tomrukçu'nun *48 Şair, 1944* kitabından alındığı yazılı. Oysa bu şiirin:

Dostu dost biliriz, düşmanı düşman;

dizesiyle başlayan bölümü, önce *Yeni Edebiyat* dergisinin 1.10.1941 gün ve 43. sayısında çıkmıştı. Sonra *İnsan* dergisinin 1943 yıl, 22. sayısında:

Helva demesini de biliriz, halva demesini de

dizesiyle başlayan bir bölüm eklenerek yayımlandı.

Mingayrıhad değil, *Mingayri haddin biz de şairiz* olacak ikinci dize de.

Kitabın, "Umut Şiirleri" kitabının 57-58. sayfalarında yer alan *Vatana Ve Gurbete Dair* adlı şiir'in *Yürüyüş*'te 1940'ta çıktığı gösteriliyor. *Yürüyüş* Dergisi, Rıfat Ilgaz, A.Kadir, Ömer Faruk Toprak tarafından 1942-1943 yıllarında çıkarılmıştır. Bu şiir de *Yürüyüş*'ün 25 Mart 1943 gün ve 14. sayısında yayımlandı.

Bu şiirde de yanlışlar var. Yalnız belirtmek isterim ki, bu iki yanlış, kitabı hazırlayanların suçu değil. 1976 yılında Niyazi'ye derlediğim bütün şiirleri götürdüğümde, o, gözden geçirirken, kimi şiirleri gibi bunun da dergide yanlış basıldığını belirterek kendi eliyle düzeltti.

Vatan küçük, gurbet büyüktür dizesi;
Vatan küçük, gurbet büyüktü
olacak.

Ama bu şiirde en önemli yanlış, son dizedeki. Onu da Niyazi düzeltmişti:
Gurbeti, vatanı bil de göreyim!
değil;
Gurbeti, vatan bil de göreyim!

Bu şiirin altında;
Sepet dibi yap da göreyim
dizesiyle ilgili bir açıklama var: "Bu bir halk tabiri idi, müstehcen olur diye canına kıydık." diyordu. Bu deyimin de doğrusunu el yazısı ile bendeki şiire yazdı. Meğer, *Sepet götü yap da göreyim*'miş. Aradan 41-42 yıl geçti. Herhalde de artık müstehcen sayılmaz.

Bu yazı çok uzayacak. "Umut Şiirleri" kitabı üstüne söyleyeceklerim kolay bitmeyecek görünüyor. Ama, kitabın son şiiri *Mev'ut Gün*'e değinmeden yazıyı bitirmek olmayacak. Şurda bir açıklama yapmam yerinde. Akıncıoğlu, rahmetli Ömer Faruk Toprak'a üç şiir veriyor. Biri bu. Ötekiler: *"Azat"*, *"Dünyaya Dair II"*. Asılları elimdedir. Faruk, Niyazi'nin ölümünden sonra bu şiirleri bana gösterdi. *Azat*, Hikmet Altınkaynak'ın *1940 Toplumcu Kuşağı* kitabında; *Dünyaya Dair*, Yeryüzü Dergisi'nde daha önce yayımlanmıştı. Bir yazı da yazdı Akıncıoğlu için (Ölümünden sonra) *Türkiye Yazıları* Dergisi'ne gönderdi. O dergi şu anda bende yok. Sanıyorum *Ünlüler Ansiklopedisi* için genç şair Orhan Alkaya'ya vermiştim. *Akıncıoğlu* maddesini Orhan yazıyordu. Ama bende Niyazi'nin yazı makinası ile yazdığı şiirin, yukarda da söylediğim gibi, aslı elimde. "Devroldu âlem" dizesinin ikinci yinelemesinden sonra:

ve bir sabah
basıp toprağa

dizeleri;

ve bir sabah
günle beraber döndü toprağa

olmuş. Belki Niyazi sonra kendisi böyle düzeltmiştir. Bilemeyeceğim. Aslında o iki dize Nâzım'dan, *Kuvayı Milliye* des-

Necati Abacı

Selâm

Selâmın geçiyor belli ki:
yeşerdi telgraf direkleri,
seneler sonrası,
ormanından ayrı.
Bir sevinçtir aldı kırlangıçları,
rastgele öpüştüler;
düşünmeden günahı, öbür dünyayı.

Ben:
Deli-divane olsam
çok mu görülür?

M.Niyazi Akıncıoğlu

tanından alınma. Ama en önemlisi, "bu köyde, bu şehirde, bu toprakta yaşayan" dizesinden sonra gelen:

ve zincirlerinden gayrı
kaybedecek bir şeyleri olmayan

dizelerinin yokluğu.

Sözüm bitmedi.

5 Nisan 1985

Umut Şiirleri M. Niyazi Akıncıoğlu Hacan Yayınları; Yayına hazırlayanlar, Ömer Can-Hüseyin Atabaş, 192 sayfa.

II

Bu yazının ilk bölümünü 5 Nisan'da bitirmiştim. Sonra yayınlamaktan caydım.

Yanlış anlaşılmaktan çekindim.

Ah bu yanlış anlaşılmak korkusu.En acımasız sansür.

"Umut Şiirleri"ni yeniden karıştırır, bildiğim bilmediğim şiirleri okur ve gözden geçirirken, *"İnsanlar Var ki"* adlı şiirde öyle saçma, kötü bir yanlışlığa rastladım ki, düşüncemi değiştirdim, yazmayı sürdürüyorum işte. Şiir şu güzel dizelerle bitiyor:

Dünya hepsine yeter.
Fakat kızılca kıyamettir kopan.
Gökyüzünde uçurtmaları çocukların
Messershmitt'lerle döğüşüyor.
İnsanlar var ki civanım;
Ölümü ekmek gibi,
Meyve gibi bölüşüyor.

Evet.Kitapta *"Messershmitt"*; "Mesel simit" olmuş. Şiirin altındaki tarih: 1.4.1944. Bu tarih doğru. Savaş, II. Dünya Savaşı içinde, savaşla ilgili bir şiir. Messershmitt de, o zamanlar Nazi Almanyasının en korkunç uçaklarının adı. Dünyanın ilk tepkili uçağı. Willy Messershmitt, uçağı yapan alman mühendisinin adı.Uçaklara da bu ad veriliyor. "Simit"le "uçurtmaların döğüşmesi"ne oluyor? Dam üstünde saksağan, vur beline kazmayı. İşte şiir, şair, böyle öldürülür. Akıncıoğlu, ta 1944'te: "Uçurtmam savaştan korkmaz" demiş. Nasıl ince bir barış çağrısı, nasıl insancıl bir güzellik!

Kitabın 112. sayfasındaki *Albatros* şiirinin üç dizelik iki bölümden oluşan, ilk bölümün, ikinci bölümde de yinelenen:

Özrüm sorulmaya

dizesi yine yanlış olarak:

Ösrüm sorulmaya

oluvermiş. Şiirin altındaki tarih: 2.3.1944. Bu da yanlıştır. *Albatros* şiiri, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi'nin Mart-Nisan 1957 tarih ve 62-63. sayısında çıkmıştı. 1957'de yazılmıştır. Anlamı, mesajı, Akıncıoğlu'nun o yıl ya da yıllardaki tavrına, yaşamına uygun düşer. hemen 1958'de:

M. NİYAZİ AKINCIOĞLU

UZAKTAN SEVGİLERLE

Bilirim, beni bekler rafında
sararmış bir ayva, bir kış-kavunu.
En tatlı yerinden böler uykunu
bilirim, her gece bir korkulu düş.
Ve o kuş,
hep ayni yerdedir, ayni saatte;
bacanın üstünde, kış-kıyamette.
Bırak onu taşa tutsun çocuğum,
Kuşlar değil fetva veren;
bak gün doğuyor.

Selâm üzre
kanlı kaputlar içinde,
kalk borusu çaldı askere.
Ve kıyam üzre
hazır beyi, paşası;
işbaşı yaptı, hazır
Defderdar içinde Feshane Fabrikası.
Ve donanmış dörtbir yanı Haliç'in,
donanmış ta olan olmuş;
Alaborda iskele.

Kışlanın önünde bando-muzika,
"açıldı kale yolu".
Şarkılar değil sade
dost şahit, düşman şahit:
"göründü Gelibolu"

Ekmek parası bu
Avukatlık ediyoruz işte

diyecektir.

Cemal Süreya, M.Sanat Dergisi'nin 1 Nisan günlü sayısında, "Umut Şiirleri"ne değinen yazısında:

"Umut Şiirleri'ni yeniden yeniden elime alıyorum. Bir şey arıyorum. Sanki hayran olduğum bazı şiirler, dizeler kitaba girmemiş. Hangileriydi?" diye soruyor. İşte böyle "davetsiz" girenlerin yanında, yukarıda örnek verdiğim girmeyenler var kuşkusuz. Ama kitabın bütününde en önemli yanlışlık, "ne buldularsa" kitaba "boca etmek" olmuş. Cemal buna da değiniyordu: "Kimi şiirler bir araya gelince ayrı bir güç kazanıyor, kimileri birbirini yiyor."

"Umut Şiirleri" kitabının en uzun şiiri *Vatanlar Masalı* için de birkaç söz söylemek isterim.

Akıncıoğlu'nun en büyük şiiri. Kitabın onbeş sayfasını kaplıyor. Önce, hemen belirteyim, şiirin yazıldığı yıl yan-

lış, 1963 değil, kesinlikle değil, 1943-45 arasıdır.

1979'da ölümü üstüne yazdığım yazıda da bu şiire değinmiştim. Aktarıyorum: "Bu arada 1940'larda yazdığı, Ankara'da kendisinden dinlediğim *Vatanlar Masalı* (o zaman adı başkaydı) *Destanı*'nın aradan 35 yıla yakın zaman geçtiği halde değerinden bir şey yitirmediğini gördüm. Bu Destan'ın bir bölümünü banta okudu."

Kitabı baskıya hazırlayanlardan Ömer Can'ın bu yazımı okuduğuna yukarda değinmiştim. Yineliyorum: Ömer Can bana inanmıyor. Olsun, inanmasın. Ama şiire, dile, şiirin dayandığı gerçekliğe inansaydı! Kim bilir, onların böyle bir sorunu da yok. Önemli olan; yıllar, yıllardır büyük bir sabırsızlıkla beklenen kitabı bir ayak önce yayımlamak. Bu konuda başarıları yadsınamaz doğrusu.

Ama 1940'ların şiirine, 1963 tarihi koymak Cemal Süreya gibi bir adamı bile yanıltıyor. Şunları yazdırıyor: "Daha sonra seyrek çıkışlar yaptı. 1955'ten sonra hava değiştirdiği bile söylenebilir. Eski çıkış noktasını aradığı zamanlarda da (*Vatanlar Masalı*) fazla yinelemeye düştü." Evet, Cemal Süreya böyle yazıyor. Oysa *Vatanlar Masalı*, Akıncıoğlu'nun sonradan "aradığı" değil, ilklerde, en önce vardığı şiirdir. Şiirinin de belkemiği denebilir.

Vatanlar Masalı, o zaman adı başkaydı dedik ya söyleyelim artık o zamanki adını: *Stalingrad Destanı*... Kent, 1943'te kurtuldu.

Celal Vardar, Mehmed Kemal de anımsayacaklardır. Aynı yıllarda birlikte dinledik bu şiiri.

Dünyadaki işlerimizi, kendi elimizle, dünyadan gitmeden düzenlememiz gerekli. Başkalarına bırakmamak. En yakınlarımıza bile.

Akıncıoğlu'nun aklına ölüm gelmiyordu. Hepimizi gibi; herkes ölecek ben ölmeyeceğim, ben nasıl ölürüm ki, ölüm yalan, diye düşünüyordu. Bu yüzden kitabını düzenlememiş. Her şairin bu kitapta olduğu gibi, birçok bitmemiş ya da daha sonraki şiirlerine malzeme olacak çalışmaları olur, vardır. Atılmaz, el altında tutulur. Uygun bir yere, bir yeri konur filân diye. Böyle şiirler az değil kitapta. Niyazi onları dosyasında saklıyor, öteki iyi şiirleriyle birlikte. Bir seçme yapılacaktı. İnce bir kitap olurdu. Varsın olsun. Güzel şiirlere gölge düşmezdi.

"Umut Şiirleri" kitabının 159. sayfasındaki: *"Bir şarkılık,/ve en çok/bir sevdalık/civan ömrümüz..."* diye başlayan dizelerin, *Vatanlar Masalı*'yla hiçbir ilgisi yoktur. Ayrı, küçük bir şiirdir. Onu da banta okumuştu. Pek iyi anlayamadığım için adını, yayımlarken

yağmur

Yine yağmur.
Bu da şiir mi? diyeceksiniz.
Ya bu yağmur içime yağıyorsa,
ya içim kan ağlıyorsa?
16.2.954

Hapisaneye Dair

Çok şeyim oldu bu yaşa kadar:
Söğütten atım oldu,
askerde mavzerim;
Bunlardan başka daha nelerim!
Kerhanede dostum oldu,
Hapsanede postum oldu;
Ben sonuncusunu severim
13.12.953

yazmamış, adsız bırakmıştım. M.Sanat Dergisi'nde karıştı. Suç benim. Ömer Can ve Hüseyin Atabaş bana inanmışlar, kitaplarına olduğu gibi aktarmışlar.

Unutuyordum, Niyazi Akıncıoğlu'nun Eflâtun Cüneyt adıyla eski dergilerde bulduğum, ve *DÜŞÜN*'ün Kasım 1984 sayısında yayımladığım şiirleri de, kitaplarına, oldukları gibi aktarmışlar. Ben de niçin bana inanmıyorlar diye soru soruyordum. İnanmışlar işte. Niyazi Akıncıoğlu adıyla çıkan, unutulduğunu saptadığım şiirleri de almışlar; Niyazi'nin ölmeden bana verdiği *"Hasandayı"*, *"Markopaşa"* şiirlerini de.

Akıncıoğlu Niyazi'yi analım yazıyı bitirirken:

SELAMIN GEÇİYOR BELLİ Kİ
YEŞERDİ TELGIRAF DİREKLERİ

"Besbelli", "telgraf" yanlış. "Umut Şiirleri"'nde "direkler" yeşermiyor.

26 Nisan 1985

ÇOCUK ÖLDÜ

Mehmed Kemal

İyi bir yaz tatili geçirdiği bakır gibi yanmışlığından belliydi. Çağımızda deniz kıyılarında bir tatil geçirmek olağan sayılıyor. Kim ki çoluk çocuğuyla tatilini deniz kıyısında geçiremiyor, kendini yoksul sayıyor. Ülkemiz dış turizme pek açılamadı ama, iç turizm oldukça gelişti. Eskiden alafrangalığa merak salardık, şimdi onun adı turistik oldu. Bu dost da turistiklerden biriydi.

"Gemlik'le Armutlu arasında bir yerdeydik." dedi. "Çok güzel... Seni tanıyan birçok arkadaşın vardı. Hep sordular."

"Eh, vaktiyle biz de giderdik oralara..."

"Şimdi niye gelmiyor, diye soruyorlar?"

"Bizim gittiğimizde oralar ucuzdu. Böyle rağbette de değildi. Kesemiz elvermiyor."

"Canım, şimdi de ucuz..."

"Sorması ayıp değilse kaç para?"

"Vallahi adam başına şu kadar lira... Yeme, yatma içinde... İçme, yani rakı dışında kalıyor... Rakıyı da kendin eklersen, ucuza geliyor."

"Bizim aile üç kişilik... Günde şu kadar lira eder. Ben bu parayı verecek ekonomik güçte değilim..."

"Estağfurullah... Bu kadar parayı artık herkes verebiliyor."

Güldüm içimden... Bu kadarı herkes verebilirdi de, ben veremezdim. Düzene uyup yükünü tutanlardan değildim. Aldığım belirli bir parayla hem ailemi, hem kendimi geçindirmeye çalışıyordum. Bir yan gelirim olmadığı gibi, avantam da yoktu. Ama durmuş oturmuşluğum, paraya pula boş veren görüntüm, dışardan beni paralı gösteriyordu. Rahmetli babam da öyleydi. Parası yoktu ama, sıkışan ona başvurur, borç isterdi. O da elinden geldiğince kendine başvuranları boş çevirmezdi. "Beni paralı sanırlar, boş ver evladım, öyle sansınlar" derdi. "Bit itte, para namertte bulunur. Ben namert değilim ama, el açana yardımı severim."

Bize de dışardan bakanlar paralı sanıyorlardı. Varsın sansınlar. Namerde muhtaç olmadan geçinip gidiyorduk.

Güldüğümü görünce:

"Madem para yok diyorsun. Bir gün beraber gideriz. Orada seni konuk edecek dolu dostlarınız var." dedi.

"Gideriz." dedim.

"Gelecek hafta var mısın?"

"Gelecek haftayı bilmem ama, öbür hafta düşünürüz."

"Bak nasıl ağırlayacaklar seni... Vallahi kuşsütünü çıkarırlar... Istakozlar, nah böyle... Balığın her türü var..."

"Sakin ol, gideriz bir gün..."

Konuşmayı çevirdik. Siyasete döktük işi... Hükümetin güvenoyu sorunu vardı, biraz onunla oyalandık. Ben, güvenoyu alacağını söyledim. O biraz şaşırdı, almamasını dileyen konuşmalar yaptı. Sonunda gene yazlığa döndük.

"Ne kadardır gitmiyorsun oralara?" diye sordu. Belleğimi yokladım:

"Eh, bir 25 yıl var..." dedim.

"Biz çocukken gidermişin oralara..." dedi.

Garson masadaki kahve fincanlarını topladı. Elindeki alaca kirli bezle masayı sildi. Bezden de, masadan da iğrendim. Kolarımı dayıyordum, geri çektim. Gözleri ile beni izliyordu.

"Sadece burası değil..." dedi. Yüzünü ekşiterek: "Her yer pis artık."

"Öyle." dedim. "Ülkede pislik ortalığı sardı mı temizler de kirlenir."

Gözümün önünden 25 yıl önceki Gemlik kıyıları geçti. Henüz bugünkü gibi kıyı yağması yoktu. Bütün kıyılar boş, deniz pırıl pırıldı. Balıkçılar tuttukları balıkları satacak kimse bulamazlardı. Azıcık paralı saydıklarının evine götürürler, kaçak bir maldan kurtuluyormuşçasına bırakırlardı. "İstemeyiz" diyen kadınlara, "Bey, yolladı. Ben parasını şimdi alacak değilim." derlerdi. Şimdi ise balık bulmak beceri oluyor. İnsanlar kıyılara kıyar, denizleri kirletirken balıkların canına okuyorlardı. Balıklar da artık insanlardan kaçar olmuşlardı.

Çarşıya yakın, kıyıda uzun, yaşlı çınarların altında kahveler vardı. Orada oturur, parti başkanı ve bazı zengin miras yedilerle tavla oynardık. Atatürk'ün İçişleri Bakanlarından Şükrü Kaya da gelirdi. Şükrü Kaya'nın adını bilirdim de, tanışlığım yoktu. Daha doğrusu herkes gibi ben onu bilirdim de, o beni nerden bilsin! Orada tanışmıştık. Şükrü Kaya, mevkiiden de, üniformadan da soyunmuş, bir devlet düşkünü olmuştu. Demokratlar işbaşına yeni geldiklerinden bir görev vermeyi de akıl edememişlerdi. Anıları ile oyalanıyor, dertleşecek bir adam arıyordu. Benim gibi çiçeği burnunda bir gazeteci onun için bulunmaz Bursa kumaşıydı. Küçük küçük sorular sorar, eski dertlerini depreştirirdim. Bazan da tavla oynardık. Bütün tavla meraklıları gibi yenilince çok kızar, bahaneyi zara bulurdu.

"Beyefendi, Atatürk ölünce sizin cumhurbaşkanı olacağınız söylenirdi."

Güler, kasılır, çevresine bakar:

"Delikanlı, senin yaşın uygun değil, sen

bunları nereden duydun?" diye sorardı.
"Okudum efendim."
"Nereden okudun?"
"Bu konuda çok kitap çıktı."
Tavlayı bırakır, zarları koyar. Dinleyenlerin yüzüne dikkatlice bakar, sorumu yanıtlardı:
"İsmet Paşa ile aramı açmak isteyenler bunları çıkarmışlardır. İsmet Paşa ile Atatürk'ün arası açıktı. Biz de Atatürk'ün yanındaydık. Bize bakarlar, İsmet Paşa'ya çekiştirirlerdi. Biz İsmet Paşa'ya bağlı kalacak değildik ya, memleket hizmeti görüyoruz. Büyük Şef'e bağlı olacaktık. İsmet Paşa'nın yakınları onunla aramızı açmak için bu söylentileri çıkarırlardı. Beslenmelerinin kaynağı bu gibi sözlerdi."
Üstelemezdim. Gözlerimi tavlaya çevirirdim. Tavlada kapı almayı severdi. Klasik bir oyun biçimi vardı. Kapıları alırdı ama, bir pulunu gerilerde bırakırdı. Tam o sırada ters bir zar attı mı, bütün kapıları bozulurdu. O zaman da, "Vay aksi şeytan, zarım gelmiyor." derdi. Politikada da böyle olmuştu, bir süre zarı gelmiş, ondan sonra bir pulunu gerilerde unutmuştu. Ters bir zar atınca İsmet Paşa öne geçmiş, alınan bütün kapılardan aşmıştı.
Solculuk filan da konuşurduk. Batıda, Fransa'da okumuştu. Siyasal doktrinlere ait bilgisi vardı. Solculuğu komünizm, sosyalizm diye ikiye bölerek rahata erişmişti. Benimle bunları konuşurken:
"Bize makul bir sosyalizm lazımdır. Bunu bir oranda yerine getirdik. Ama Atatürk'ün ölümü ile İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması bunu engelledi. İsmet Paşa solculuğu bilmezdi."
Bunu düşünüyorum da, o günlerde henüz İsmet Paşa "Ortanın solu" sloganını icat etmemişti. Bunun icadını Şükrü Kaya da göremeden bu dünyadan çekildi. O günlerin gelişmemiş, nüfusu belirli bir deniz kasabasında böyle şeyleri konuşacak bir adamı bulması Şükrü Kaya'yı sevindiriyordu diyemeyeceğim ama eğlendiriyordu. Beni bulamadığı göremediği zamanlar çağırtıyor, konuşmak istiyordu.
"Seni pek sevdim." dedi bir gün. "Neden daha önce tanışmadık?"
Gülmeye başladım.
"Neden gülüyorsun?" diye sordu.
"Darılmaca yok değil mi üstat?" dedim.
"Niye darılacağım?"
"O günlerde tanışsaydık ne olurdu, bilir misiniz? Benim gibi düşünen bir çok aydının başına gelenler olurdu. Ya teslim alırdınız?"
"Ya da?" dedi.
"Bir çokları gibi deliğe tıkardınız."
Nazım diyemedim ama, o anladı:
"Hakkın var, evlat!" dedi. "Bizim de günahımız az sayılmaz."
Güçlerini yitiren çoğu politikacılar böyledir; hayızdan, hifazdan kesildiler mi bir çok doğruyu hem kendileri açıklarlar, hem de yüzlerine karşı söylenmesine dayanırlar. Şükrü Kaya da doğruların yüzüne karşı söylenmesine büyük bir yetkinlikle katlanıyordu. Gözlerimin önünden gelip, geçti.
Güneşte yanmış, bakır tenli arkadaşım sordu:
"Epeyce daldın, ne düşünüyorsun?"
"Hiç." dedim.
"Bazan hiçleri düşünmek de insanı dinlendirir."
"He ya, öyledir."
"Bir gün seninle oralara muhakkak gidelim, olur mu?"
"Olur."
Gene daldım.
Oralarda ilk mayo giyenler bizim çocuklardı. Oraların kadınları donla, entari ile girerlerdi. Bizimkilere de biraz yadırgayarak bakarlardı. Azıcık alafranga olanlar bizim çocuklar gibi giyinirken yüreklenirler, "Bak, onların çocukları da mayo ile giriyorlar." diye özürlenirlerdi.
Denize girdiğimiz kıyının ardındaki tepelerde, ağaçların altına saklananlar mayolu kadınları gözlerlermiş. Bir tanesi hangi hastalığın güdüsüyle olacak, tepeden aşağı kocaman bir kaya yuvarladı. Kaya oturanların arasından kimseye dokunmadan denize ulaştı. Epeyce korktuk. "Nereden geliyor?" diye telaşlanıp ayağa kalkmamız üzerine gizlenenler kaçışmaya başladılar. Aklı başında bir güvenlik görevlisi vardı. Olayı ona anlattık. Bunun üzerine biz kıyılarda yunarken, tepelere gözleyici birer jandarma koydu. Böylece yunma özgürlüğüne kavuşmuş olduk. Hey gidi günler hey!... Şimdi anlatılsa, pek inanan çıkmaz. Bir zamanlar buralar böyleydi, mayo ile denize girmek bile bir sorundu.
Bir gün bir avukat tanıdım. DP'nin ileri gelenlerinden Mazlum Kayalar'ın ortağı imiş. İktidar partisinin avantajlarından yararlanarak en yağlı kuyruk davaları alıyor, bal tutan parmağını yalıyormuş. Konuşurken, "Ben Adnan Menderes'in de avukatıyım." derdi. Adnan Menderes günün başbakanı idi, elbette onun avukatı olmak gibi önemli yere oturmuştu, niye övünmesindi? Hem övünecek, hem de çevresine tepeden bakacaktı. O da öyle bakıyordu, öyle yapıyordu.
Akşama doğru deniz kıyısında sofra mızı kuruyorduk. O yıl bol sardalya vardı. Zaten bu körfezin sardalya özel balıklarından biriydi. Önemli konservecilerinden Minare bol miktarda tuzlu sardalya yapıyor, piyasayı kaplıyordu. Bizim sofrada sardalya baş yeri tutuyordu. Üzüm yaprağına sararak mangalda bir tür sardalya yapıyorlardı. Ben sardalyayı pek sevmezdim. Sadece sardalyayı değil kılçıklı balıkları yemek istemezdim. Benim için biraz zahmetli bir yemekti. Sevdiğim balıklar daha çok lop etli olanlardı. Acaba lop etli balık denir mi? Deniz çocuğu olmadığım için lop etli balık diye ben uyduruyordum. Ben böyle söyledikçe arkadaşlar da "Lop etli balık" diyerek benimle eğleniyorlardı. Eğlenmelerine katlandığım için de bazan benim "Lop etli" saydıkları, adını bilmediğim balıklar buluyorlardı. Balıkçılar da onların tanışlarıydı. İlk tuttuklarını başkalarına göstermeden onlara sunuyorlardı. Onlar diledikleri sandalın içinden seçiyorlar, aldıkları kadarını alıyorlar, geri kalanlarını başkalarına sergiliyorlardı.

Adnan Menderes'in avukatıyım diyen tafralı kişi de sofradan eksik olmuyordu. Bizim sohbetlere alışmış, kendi alışkanlıklarından ayrı bir tad almaya başlamış, onun için hiç eksik olmuyordu. Biz de onun tafrasına, cafcafına boş veriyorduk. Atıp tutmalarından da hoşlanıyorduk.
"Adnan Beyefendi beni çağırdı, bu davaya ancak sen bakabilirsin, dedi. Ben de, emredersiniz, dedim. Hemen davayı bana verdi. İki celsede davayı kazandım. Adnan bey para verecek oldu almadım. Paranın ne önemi var, dedim. Adnan bey benim müvekkilimdir."
"Eee, ne olacak önümüzdeki seçimleri de kazanacaklar mı?"
"Tabii kazanacaklar." derdi. Ardından eklerdi kendini de onlardan sayarak: "Elbette kazanacağız. Bizim kadar millete, vatana hizmet eden var mı?"
Yaprağa sarılmış sardalyalar gelir,termoslardan soğuk rakılar ve sular çıkar, demlenmeye başlardık. Beleşten yemeyi, içmeyi de çok severdi. Hani allahın bir günü kendi de bir şişe rakı getirse, biraz meze eklese ne olurdu? Hayır, öylesine başkasından yemeyi, içmeyi benimsemişti ki, kılı bile oynamazdı.
Bir deniz motoru körfezde süzülerek, bütün hızı ile dolaşıyordu. Markasını çıkaramam ama belli ki o yılların en pahalı, bir apartman fiyatına alınanlarındandı. Körfezde motor dolaşırken, arada bir fiyaka olsun diye kıyıları da yalıyordu. Aman demeye kalmadı, kıyıda yüzen çocukların üstüne doğru geldi. Bir telaş, bir heyecan:
"Çocuğu ezdi, eziyor..." diye bağrışanlar oldu. Koştular, motorun tosladığı çoçuğu kıyıya getirdiler. Çocuk ölmüştü.
"Kimin çocuğu?"
Yoksul balıkçılardan birinin oğluydu. Anası, babası ölünün çevresini aldılar. Meraklılar toplandı. Motor çekip gitmişti. Avukat da olay yerine geldi.Bana göz kırparak:
"Önemli değil." dedi.
"Nasıl olur? Bir çocuk ölmüş..."
Motoru süren çocuğu kurtarmak istiyordu.
"Babası müvekkilimdir. Ben gidip şimdi o çocuğu kurtarmalıyım. Bu çocuk nasıl olsa öldü."

Dolmuş Dergisi

Hasan İzzettin Dinamo

Rifat Ilgaz'la çoktandır karşılaşmamıştım. Meserret kahvesinin alt sokağındaki Halil Lütfi Dördüncü'nün basımeviyle gazetesi uğursuz ve güdümlü bir patlamada yok olduktan sonra onun barındırdığı arkadaşlar da dağılmışlardı. Ondan sonra da Babıali Caddesindeki mikrop (!) yuvalarından, böyle sanılanlardan birkaçının daha ortadan kaldırılmağa çalışıldığı görülmüştü. Karakuşi düşüncelere göre Lütfi Erişçi'nin üniversite kitabhanesinin içinde bir eski işçisinin eliyle bıçaklanarak öldürülmesi, ordan biraz daha yukardaki bir hanın en alt katında Yusuf Ahıskalı'nın basımevinin benzin dökülerek yakılmağa çalışılması bir rastlantı değildi.

Demek ki böylece birileri Babıali'yi temizlemeyi kafasına koymuştu. İşte, bu netameli günlerden birgün, yine Meserret'te Rifat Ilgaz'la karşılaştım. Rifat Ilgaz'ın benim "Altın Acı" romanımla birlikte buralarda işi bitmişti.

"Şimdi bir yerlerde ufak bir iş buldum, dedi, "Bu, seni de ilgilendirecek. Bu yüzden çoktandır seni görmek istiyordum.(Dolmuş) diye güzel bir mizah dergisi çıkıyor. Ben de onda çalışıyorum. Dergide fıkra yazarı eksik. Güldürücü, küçük yoğun fıkralar gerek. Sen bunları Avrupa dillerinden çevirebilirsin. Derginin sahipleri, çok aydın, demokrat çocuklar. Karikatürist Turhan Selçuk, kardeşi İlhan Selçuk ile bir iki arkadaş daha var. Hep birlikte biraz para koyup dergiyi çıkarmağa başlamışlar. Ben Stepne takma adıyla yazıyorum. Sen de zaten Hasan Deniz diye yazacaksın. Nasıl bir iki gün içinde sekiz on güzel fıkra hazırlayıp gelebilir misin? Yine Meserret'te buluşalım." Ertesi gün Rifat Ilgaz'ı yine Meserret'te buldum, örnekleri verdim. Dergiye kabul edilmiştim. Her hafta bir de yabancı dillerden mizah öyküsü yapıp vermem istenmişti. Böylece ben de Dolmuş'ta mizahçılığa başladım. Dergi çok iyi gidiyordu. Biz de hiç olmazsa haftada birkaç kuruş harçlık alıyorduk. Ancak, ilgililer dergide kimi sakıncalı kişilerin çalıştığını çabucak öğrenmişti. Menderes Hükümeti, aydınlara taktığından bunların hepsi onca sakıncalıydı. Hele bir gün Dolmuş'un kapağında Turhan Selçuk'un Menderes'i gösteren bir karikatürü çıkınca kıyamet koptu. Hayvanı çökertircesine bir atın sırtına kurulmuş olan Menderes'in bir burnu vardı ki göbeğinden ilerde gidiyordu. Menderes bu karikatürden sonra hem dergiyi hem de Selçuk kardeşleri yere vurmak üzere elinden geleni arkada komadı. Eşine dostuna bu karikatürü göstererek: "Yahu siz söyleyin allah aşkına benim burnum böyle mi?" diye sorup duruyormuş. Sonra, kardeşleri mahkemeye de vermişti galiba. Aziz Nesin, baştan dergiye yalnız yazı veriyordu. Sonraları derginin durumu ters gitmeğe başlayınca o da para koyarak ortak oldu. Dolmuş'u kurtarmak üzere yapılan operasyonlardan biri de kimi kişileri uzaklaştırmaktı. Ben de bunlar arasındaydım. Rifat Ilgaz ünlü Ha Babam Sınıfı hikayelerini bu dergide yazdı, yarattı. İlhan Selçuk, sonradan ünlenecek fıkra yazarlığının en güzel türlerini bu dergideki yazdığı haftalık yazılarda gösterdi. Hepsi de bomba gibi yazılardı. Dostum Kemal Bayram Çukurkavaklı da bu derginin muhasebeciliğini yapıyordu.

Sait Faik'le bir karşılaşma

Babıali'den Cağaloğlu'na doğru çıkarken İran konsoloshanesinin alt köşesinde bizim Sait Faik'le karşılaştım. İnce, toz gibi bir yağmur, bir ahmak ıslatan yağıyordu. İkimizin de birbirimizle çok konuşmak isteğimize karşın ancak ayaküstü birkaç dakika konuştuk. Uzun boyu ile yukarda daha uzun görünüyordu. Yere değen gri pantalonunun paçaları sıçrayan çamurlu sularla ıpıslaktı. Koltuğunun altında bir gazeteyle korumağa çalıştığı bir yığın kâğıt vardı. Yüzü zayıf ve hasta geldi bana, her zamanki kara gözlüklerinin altında gözlerinin durumunu göremedim.

"Nasılsın, Sait Faik?"

"İyiceyim, Dinamo. Sen nasılsın?"

"Ben de çok fena sayılmam. Hiçbir yerde bir satır yazımız çıkmıyor, sen de bilirsin, bir yazar için en büyük mutsuzluk budur."

"Benim durumum da parlak değil, kötü bir gazetenin gönlünü etmeğe çalışıyorum. Gazetede hiçbir dostum yok. Gazetede oturup dinlenirken delikanlı gazeteciler, oturdukları yerden bana laf çakıştırıyorlar. Medari Maişet Motoru romanımı yasakladılar, bu yüzden bu yüzden herkesin gözünde birdenbire rengim kızardı."

Sait Faik'in eski babayiğit, kendine güvenen sesi öyle hırpalanmış, öyle lirik çıkıyordu ki üzüldüm. O hep üst perdeden erkekçe konuşan adam, nasıl olmuş dabu duruma düşmüştü? Meğer oğlan bu sırada sirozun pençesindeymiş, haberim yoktu.

"Seni böyle rastlantıyla gördüğüme çok sevindim, inan Sait Faik, ama, olanlara da çok üzüldüm. Ben de şöyle bir sahaflar çarşısına çıkayım," dedim. Sait Faik Abasıyanık, başka bir şey söylemeden düşte yürüyen bir adam gibi Babıali'den aşağı doğru yürüdü gitti. Onu bu son görüşümdü. Bir süre sonra Şişli Etfal Hastanesine yatmış olduğunu gazetelerde okudum. Az zaman sonra da ağzından kan geldiğini ve öldüğünü yine gazetelerde okudum. Anısı durmadan kanayan bir ağıt gibi içime yerleşti. O günlerde öyle çok belalı işlerim vardı ki bunlardan başımı alıp oğlanın ne cenazesine ne de mezarına gidebildim.

Ekmek, Tuz, Kitap ve Şeker

Sennur Sezer

Ekmek, tuz, kitap ve şeker.. İnsan yaşamının bence en önemli dört öğesi. Issız bir adada bile yaşamayı sürdürecek ağız tadı. İnsanoğlunun gücü, hüneri ve sabrının en güzel ürünleri.

Bir süredir, saygı duyduğum bu dört öğeden üçü yaşamımdan eksildi. Ekmek, tuz ve şeker. Bir dost ağzından da çıksa, ekmeği, tuzu ve şekeri yasaklayan bu buyruktan hiç de hoşlanmadım. Zararlı olduklarına bir türlü inanamıyorum. Üstelik bedenimi yoklayan baş dönmeleri, sinirlerimi sarsan, bir artıp bir eksilen elektrik dalgaları, bunca dikkate karşın, azalmadı. Hepsinin üstüne yalnızca elektrik dalgalarının sarsıntısını ileten bir sağır uyku.. Doktorluğu kadar aydınlığına saygı duyduğum Üstün Korugan söylemese, şekeri de, tuzu da, ekmeği de geri döndürmek işten değil.. Üstelik benim caydığım tuz, ekmek payım kimsenin sofrasına da eklenmiyor. Tek sevincim şimdilik kitaplar. Tek korkumda kitapların yaşamam için zararlı sayılması. Günün rahat sayılabilecek bir iki saatinde okumaya çalışıyorum. Eskiden yayınlanmışları da.. Yenileri de.. Kitapların da zararlı sayılabileceği korkusuyla. Öleceği bildirilenlerin dünyaya bakışlarındaki açıkla.. Ve sevdiğim ne çok kitap olduğunu görüyorum.. Yaşar Kemal'in o güzelim öykülerini okuyorum.. Bir beyaz pantolon için uykusuz kalınan geceleri. Tuğla ocağının sıcağını duyuyorum. Anna Seghers'in *Yedinci Şafak*'ını, *Ölüler Genç Kalır*'ını, *Ödül*'ünü karıştırıyorum. O kapkaranlık günlere nereden sızdığı belli olmayan ışığı izliyorum.. Adnan Özyalçıner'in *Gözleri Bağlı Adam*'ını açıyorum.. Hep *Buluşma* öyküsündeki kadının heyecanı bulaşıyor bana. Tutuklu kocasına güven vermek için özenle boyanan,hazırlanan o genç kadının duygularını yaşıyorum. İnci Aral'ın kitaplarına her uzanışımda, genç kadınların uzanan, suçlayan parmaklarıyla karşılaşıyorum sanki. Sevgisizliği suçlayan yüzlerini görüyorum. Sonra yeni basılan kitapların "taze bir somun" kokusunu andıran kokusuna gömülüyorum. Görünüşleri, baskıları özenli olanlara da.. Kıt olanakların savrukluğunu taşıyanlara da. (Ben ekmeğin lüks fırınlarda pişeninin de, saç üstünde pişip is kokusunu taşıyanın da tadını, değerini bilenlerdenim.)

MİZAHIN PENÇELERİ

Bembeyaz lake bir kapak. Kapak içi simsiyah. Köşede kitabın yazarının aydınlık yüzü bu karanlığı ışıtıyor. İngiliz yazarı Hector Hugh Munro'nun yüzü bu. Yazarlık adıyla Sakî. (Bu adın doğu şiirlerindeki "sâki" olabileceği söyleniyor. Munro'nun Hayyam hayranı olduğu biliniyor çünkü.) 1870'de Burma'da doğup 1916'da Fransa'da bir siperde ölen Saki dilimize ilk kez çevrildi: *İnsanlar, Hayvanlar ve Yırtıcı Hayvanlar*. Hep cesur kitaplar yayınlayan Sungur Yayınlarının özeni kitapta hemen görülüyor. Çeviri de Fatih Özgüven'in. Saki bir mizahçı. Mizahın yırtıcı pençelerini iyi kullanan bir yazar. İngiltere'nin soylu sınıfını eleştirirken İngiliz inceliğinden hiçbir şey yitirmiyor. Çocukluğunda acısını duyduğu ikili ahlak anlayışı pençelerinden kurtulamıyor. Sömürgeciler, hep yeşil bahçelerinde rahat edemiyorlar.

Saki'nin tek sevecen davrandığı canlı, çocuklar. İmparatorluğun yetimleri.. "Yalnızlığın da kamçılamasıyla iyice başını alıp giden düş dünyası olmasa çoktan pes edecek" mutsuzlar. "Cici" olmak zorundaki, bütün varsıllığın ortasında sevgisiz bırakılanlar..

Saki, bu sevgisiz büyüyen çocukları kurda dönüştürerek öc alıyor. Cici çocukların kötü sonlarını anlatıyor cici olmak istemeyen çocuklara. Soyluların çocukları mutsuz eden eğitim sistemine geçiriyor pençelerini.

Çiçeklerle domuzlar bir arada olamayacağından domuzlara bırakılan parklar, cicilik madalyaları tamam olmayan çocukların girmesine izin verilmeyen kral bahçeleri, kendilerine iyi davranmayanlardan öc almak için öldükten sonra susamuru ve Sudanlı çocuklar olarak doğan çocuklar Saki'nin öykülerine bir masal tadı veriyor.

William Drake "I. Dünya Savaşında bütün askerler siperlerde Saki okuyorlardı" der. Ben de şekersizliğe, tuzsuzluğa ve ekmeksizliğe hüküm giydiğim bu günlere Saki okuyarak dayanmaya çalışıyorum.

Tek bir kitapla yetinebilen var mıdır? Issız bir adada belki.. Ben de bir kitabı bitirdim mi, bir yenisine uzanıyorum.

ŞİİRLER, ŞİİRLER, ŞİİRLER

"Bir gün elbet gelecek ölüm
(...)
Bir kara haber gibi mektupta
Ve ben yaşayacağım
Gökte yıldız
Dalda elma
Mercan gagalı bir kuş olup da..."

Ölüm ya da hastalık dendi mi İlhami Bekir'in 1972'de yazdığı *Ahar Zaman* adlı şiirinin son dizeleri takılıyor dilime. Bir bahar günü toprağa verdiğimiz usta. "Arın uçar senin olsun bal toprak" diye kutsadığı toprağa kavuşan yorgun usta. Son yıllarda ne çok dostu uğurladık. "Senin yüzün ölüme uymazdı yüzün nerede?" dizesinin denk düşeceği nice dostu.. A Kadir'i, Behiç Duygulu'yu.. Oktay Arayıcı'yı..

Raif Özben şiirlerini *Sevginin Aktığı Yer* adıyla topladı. Yazko Yayınlarında yayınlandı. Kitabı ne zaman karıştırsam, hüzünlü dizelerle karşılaşıyorum:

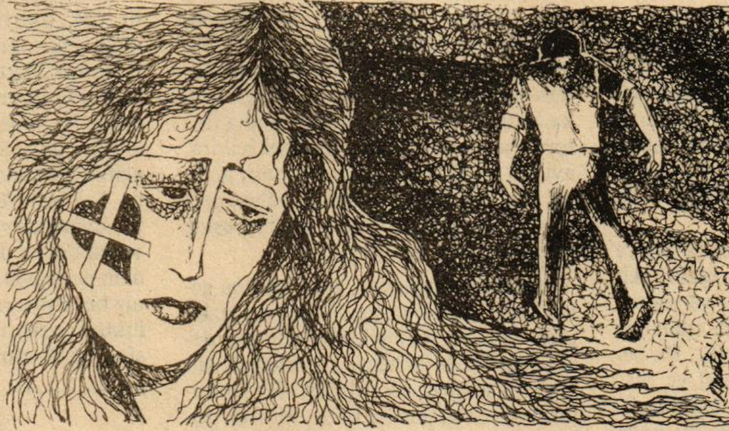
ölüm ağır ağır duyulan bir soğuksa
siz nerdesiniz
ellerim kayalardan koptu kopuyor
ah bilseniz
(..)
ağlasam biri de ağlayacak uzaklarda
sonsuz özlemlerle yüklü ve bekleyen
gözleriniz
biz o sürgünler miyiz masallarla
engellenen
serüvensiz kaygılarda yıprandıkça
her yeriniz

Şiirler şiirleri çağırıyor.. Uzandığım her şiir "Solgun bir gül oluyor" dokununca". Ekmeksizlik, tuzsuzluk ve şekersizlik zor.. Ama kitapsız ve şiirsiz bir ömür..

SÖZÜN ÖZÜ

Kendinden söz etmek neredeyse ayıp sayılmış yazın geleneğimizde. Sözgelişi ozanlar, okurlarını merak ettiklerini hiç söylememişler sanırım. Oysa okurunu merak etmeyen var mıdır? Kim boşa taş atıp durmak ister.. Sesini duymadan.

Yazmak önce bir bilinç işi. O yüzden, her yazar önce bilincini korumak ister. "Her mihneti" bilincini korumak adına kabul eder. Ben geleneği yıkıp söyleyeyim: bilincimi, beni okuman adına savunuyorum ey okur.. Ey Türkiye'nin okur yazarları, dostlarım; ekmeğin, tuzun, şeker ve kitabın bereketi ömrünüzden eksilmesin.

"Özel" Bir Şiddet

Şahika Yüksel

Kadının bedenine eşi ve ailenin diğer erkeklerince, fiziki baskının uygulanmasına tarih boyunca hemen her toplumda rastlanabilmektedir. *"Kızını dövmeyen dizini döver", "tekdir ile uslanmayanın hakkı kötektir"* deyişlerinin geçerli olduğu bir toplumda yaşıyoruz. Toplumsallaştırmanın kaçınılmaz bir biçimi olarak çocuğu, çırağı, öğrenciyi eğitip ustalaştırmakta benimsemişiz dayağı. Çocuğa yöneldiğinde, eğitimin belirli bir devresinde biteceği varsayılır. Kadın içinse ömrü boyunca baba, ağabey, koca ve hatta oğlu tarafından sürdürülebilen bir davranış biçimidir. Kültürümüzde o kadar doğaldır ki söz konusu kadınlar bile kolay kolay yakınmaz. Türkiye'de, sayısal veriler yok ama çok yaygın uygulandığını tahmin edebileceğimiz kadın dövme ancak öldürücü olduğunda basında yer alabilir. Çevremizde dövülen kadınların öykülerine sıkça rastlanır da aynı dertten yakınan kocaları pek duymayız. Aile içi şiddet dendiğinde tartışmalar çok kere çocukla sınırlı kalır. Bu yazıda, aile içi şiddet olaylarında tartışılması seçici olarak ihmal edilen sessiz kurban, kadının durumu tartışılacaktır(a).

Aile içi şiddet olgusuna son zamanlarda verilen önem, olgunun modern toplumun bir fenomeni olduğu ve giderek arttığını göstermez. Uzun öyküsüne karşın, tepkiler yakın zamana dek tekil örneklerden ibaretti. Kadınlar toplumda dönüştürmeğe zorladıkları rollerinin bir parçası olarak fiziki baskıya da karşı koymağa başlamıştır. Konuyu derlemeğe çalışırken iki grup kaynaktan yararlandım. İlki, kadın hareketlerinin yayınları. Bu yazılarda benzer deneyimleri olan kadınlarla yapılan görüşmeler ilk elden değerli bilgi kaynaklarını oluşturmaktaydı. 1878'de İngiltere'de Frances Power Cobben'in *"Dövülen Kadınlar için Koruyucu Formüller"* başlığını taşıyan yazısı da belki de bu alanda ilk kampanyayı başlatıyordu. Yazar ayrıca İngiltere'de taramalar yaparak özel risk bölgeleri (kicking district) haritalarını çıkarmıştır. Bu haritalarda hiçbir yörenin böylesi bir uygulamaya bağışık olmadığını ancak sıklığının değişebildiğini ileri sürmüştür(3,9,10).

Kaynakların ikinci bölümü, bilimsel çalışmalardan oluşuyordu. Bu tür araştırmaların sayısı olgunun yaygınlığının zıddına çok sınırlıydı. Örneğin aile ve evliliğe ilişkin konulara yönelik aylık bir tıbbi dergide 30 yıl bu konuda hiçbir kayıt yoktu(b). Ne yazık ki konu ile ilgili yazılar sadece sınırlı sayıda olmakla kalmıyor aynı zamanda taraflı da olabiliyor. Toplum da bu olaya ilişkin mitleri desteklemek için planlanmış sanki. Ancak son yıllarda akademik çevrelerde konuyu titizlikle inceleyen çoğu da kadın olan (E.H. Carmen Del Martin gibi) titiz araştırıcılara rastlıyoruz(7,8).

Ayrıca sorunu değerlendirirken, mesleki çalışmalarım sırasında görüştüğüm örselenmiş kadınlardan edindiğim izlenimleri aktarmak istiyorum. Çok sınırlı sayıda erkekle görüşebildiği için erkeklere ilişkin özelliklerin çoğu eşlerinden veya ailenin diğer bireylerinden edinilebilmiştir(c).

Bu yazıda mitlerle beslenen aile mahremiyeti adına örtülen eş dövme konusunun ana özellikleri ve kahramanları tek tek incelenecektir.

ÖNCE ERKEK

Eşlerini döven erkekler belirli özelliklere sahip midir? Şiddet uygulamasını benimseyip uygulayanlar dahil konuyu açıkça savunmak kimse için kolay değil. Eşlerini dövmeyi adet haline getiren erkeklere belirli özellikler atfedilerek olay nerede ise bu özürlerin kaçınılmaz bir sonucu gibi sunulmaktadır.

1- *Şiddetin Kuşaklar Arasında İletilmesi:* Eşlerine fiziki baskıda bulunan erkekler çocukluklarında benzer olayların tanıklarıdır. Anneleri ve/veya kendileri babalarından dayak yemişlerdir. Çeşitli incelemelerde eşlerini örseleyen erkeklerin pek çoğunun (3/4), örselenen kadınların bir bölümünün (1/3) anneleri çocuklukta dayak yemişti. Geçimsizlik olan ancak şiddetin yer almadığı ailelerde hem erkek, hem kadının

---

(a) Konuyla ilgilendiğimi öğrenen çok kimse neden fiziki baskı uygulanan kadın yerine çocuk dövme konusu ile ilgilenmediğimi sordular.

(b) Journal of Family and Marriage 1939-1969.

(c) Bilgi iki taraftan birden alındığında tutarsızlık dikkati çekiyor. Kadınlar daha fazla sayıda ve şiddette olay bildiriyor(14).

çocukluk ortamlarında fiziki baskıya daha seyrek rastlanmaktadır. Ancak çocukluklarında benzer deneyim öyküsü olmayan ama karısını döven bir grup erkek de vardır. Eşini örseleme davranışı, şiddetin sosyal öğrenme modellerine göre öğrenildiğini savunanlarca "bu çocukların ilk gelişimleri sırasında ailelerinde saldırganlığın nasıl denetleneceğini öğrenmemiş olmaları" ile açıklanıyor(15).

2- *Alkol* ve *sarhoşluğun* eş dövmeye sebep olduğu pek sık iddia edilir. Alkolün denetimi gevşettiği bir gerçektir. Ayıkken pek nazik, sevimli olan bir adam içtiğinde canavarlaşabilir. Bu nedenle yinelenen bir Dr. Jeykl ve Mr. Hyde teması işlenir. Polis, sağlıkla ilgili kimseler, en önemlisi kadın, koca ve tüm aile bireyleri alkolü suçlu tutarlar. Alkol, eylemleri denetleyememe ve hatırlıyamamanın bir özrüdür. Utancı, suçluluk duygusunu ve suçu örtüverir. Birçok olay da sahiden yalnız alkollü iken çıkar. O zaman kadın kendini hırpalayan adamı suçlamak yerine sarhoşluk özrünü kabullenerek sorunu kestirmeden hallediverir. Hekime başvurulduğunda, hemen alkol alışkanlığının tedavisine geçilir, evde süregiden egemenlik ilişkisine dokunulmaz. Alkol şiddetin nedeni değildir sadece şiddet eğilimi olan bir kimseye davranışını ortaya koymakta yardımcı olur. Tartışılması gereken nasıl olup da bu denetimsizliğin seçici olarak yalnız eşe karşı ortaya konulduğudur.

Araştırmalarda şiddet uygulamalarının % 25 - % 93 arasında alkollü iken çıktığı bildirilmektedir. Huzursuzluk olan ama dayağın yer almadığı evliliklerle kıyaslandığında alkol kullanma oranı daha yüksektir(7,8).

3- *Kıskançlık:* Bazı koşullarda eş dövme romantik bir durum olarak sunulur(2). Kadının evlilik dışı ilişkisi olması veya olabileceği düşünülmesi erkeğin mülkünün denetiminde olmadığını düşündürür. Kendini güvensiz hisseden öfkeli eş, sadık olmadığını zannettiği bir kadını evliliğin selameti namına hırpalayabilir(d). Hep bildiğimiz gibi, sadakatın denetiminin çeşitli yolları vardır. Evde giriş çıkışı, arkadaşları denetlemek ve kadını çevresinden yalıtmak sıkça uygulanır ülkemizde ve neredeyse birçok kesim için erkeğin istediğinde kullanabileceği bir normdur. İlginçtir ki, kıskançlık iddiası ile eşlerini dayak atarak cezalandıran erkeklerin azımsanmayacak bir bölümünde, kadınların ise pek azında evlilik dışı ilişkiler bulunduğu bildirilmektedir (7).

4- Sık ileri sürülen bir başka neden ailede fiziki baskının alt sosyoekonomik tabakalar için geçerli olmasıdır. Erkeğin işsiz, gelirin düşük olması, kısaca fakirlik ve işsizliğin verdiği engellemenin doğrudan sonucu olduğu iddia edilir. Aslında *dayakevlerine* başvuran kadınlar bu görüşü doğrulayıcı özelliklere sahiptir(e). Ancak bu özel kurumlara başvuran kadınları etkileyen başka etkenlerinde varlığını (screening factors) göz ardı edemeyiz. Özel hekim, avukat ve mahkeme kayıtlarının gizliliği içinde iş adamı ve meslek sahibi orta ve üst tabakadan birçok kişinin eşine rastlamak hiç zor değildir(f).

Beklentilerin tersine, orta sınıftan gelen kadınların olguyu daha fazla gizlemesi ve evi terketmekte zorluk çekmesi ve anlamlı bir tartışma konusudur. Bu zorluğu şöyle açıklayabiliriz. Bu kadınların evi terketme halinde yitirecek daha çok şeyleri vardır. Erkeğin servetinin işareti sayılabilecek geniş bir ev, pahalı değişik giysiler ve belki mücevherleri var, çocukların eğitimi için olanakları güvenilir ancak bu kadınların cep harçlıkları kısıtlı ve aldıkları paranın hesabını veriyorlar.Bu kadınlarda, sahip olma duygusu gelişmiş ve paylaşma ve yoksulluğa dayanma kapasiteleri zorlanmamış. Bunun yanında polis, mahkeme, karakola başvuru, yara bereyi raporla ispat ettirmek onlar için bir zül. Böylesi yaklaşımlar bir bakıma utanıp dışlanıyor. Olay afişe olduğunda erkeğin yitireceği itibar önemli, dolayısıyla kendilerine uygulanacak yaptırımlar daha ağır olabilecek. Bu nedenlerle belki *dayakevlerinde,* iş adamı ve meslek sahibi kimselerin eşlerini çok az görebiliyoruz. Bu konumdaki kadınlar evlerini terketmeğe kalkıştıklarında sosyal konumlarının avantajları içinde başka olanaklara sahip. Erkekleri meslek olarak incelediğimizde belirli bir eğilim yok. Ancak askerliğin gönüllüğe dayandığı ülkelelerde, askerlik yapan erkekler arasında sıkça görülme eğiliminden söz ediyorlar. Hatta Amerika'da salt bahriyeli eşlerine açık ve hep dolan özel bir dayak evi,eski bir denizci eşi tarafından kurulmuş(8).

5- Eşini örseleyen erkeği belirleyen kişilik özellikleri hatta psikopatolojik tablolar vardır. Eşini örseleyen erkekler ilk bakışta ayırt edilebilir özelliklere sahip değiller. Çok kere sakin, kendi halinde nazik diyebileceğimiz insanlar(5,6). Bazı ruh hastalıklarında şiddet davranışları ortaya çıkabilir. Ancak seyrek görülen ağır kuşkucu kıskançlık hastalıkları (paranoid psikoz) dışında şiddet yalnız eşe yöneltilmez. Başka insanlara da yönelir. Ağır ruh hastalığı nedeniyle ortaya çıkan örseleme olayları, bu denli yaygın olan bu fenomenin ancak çok ufak bir bölümü için geçerlidir.

Kısaca, alkol, sadık olmama, parasızlık, işsizlikle engellenme ve akıl hastalıkları gibi yaygın mitler bu uygulamayı yapanları açıklamaya yeterli değildir.

Bizim görüştüğümüz erkeklerin içinde çok sınırlı gelirleri olanlar vardı. Ama pek çoğu iş güç sahibi idi. Görüştüğümüz 23 kadının eşlerinin meslekleri arasında birer doktor, mühendis, iktisatçı, iki subay ve öğretmen vardı. 24 erkeğin altısı üniversite mezunu idi. Hiç eğitim görmemiş olan ancak iki kişi vardı. Tek bir erkek yalnız alkollü iken eşini dövmekteydi ve alkolü bıraktıktan sonra dayak durmuştu. Kıskançlık nedeni ile ruhsal tedavisi gereken yine yalnız bir kişiye rastladık. Pekçoğu çocuklukta annelerinin babalarınca dövülmesine tanık olmuştu.

KADIN

Süregiden huzursuzluğa karşın kadınlar çok kez evi terketmekte aceleci davranmazlar. Hatta bize uygun görülebilen koşullarda oldukları halde geri dönebilirler. Böylesi davranışları, kadınların aslında rahatsızlık duymadıkları hatta hastalıklı bir biçimde hoşnut (mazoşist) olduğu iddialarına yol açmaktadır(6,7). Kadınların bu ağır yaşam koşullarını neden sürdürdüğü sahiden mazoşist mi olduğunu tartışmak için,

a) Örselenen kadının evlilik öncesi yaşam özelliklerini,

b) Evi terketmesi halinde onu bekleyen seçenekleri

bilmemiz gerekir.

İncelenen kadınların çok kere alkolik, anneye zor kullanan ve/veya aşırı kıskanç babaları vardı. Bu kadınların yarıdan fazlası babalarınca sık sık dövülmüştü. Dahası bir bölümüne baba ya da ailenin diğer erkeklerince cinsel yaklaşım/eğilimden söz ediliyor. Hiç cazip olmayan bu aile ortamından kurtulabilmek amacıyla çok erken yaşta evlenme sık. Bu evliliklerin önemli bir bö-

---

(d) Karşılaştığım bir ailede dayak ilk gece beklenen kanamanın olmadığı için başlamıştı. 16 yaşındaki gelin bunun bedensel bir özellik olduğunu kanıtlamak için gizlice doktora gittiğinde doktorla anlaşmış olduğu düşünülerek bir kez daha dövülmüştü.

(e) Dayakevi (sığınak): Fiziki ve ruhsal baskı altında kalan kadın ve çocukların devamlı bir güven ortamı sağlanana dek sığındıkları özel konutlardır. Yalnız örselenmiş kadınlara açık olan ve kadınlar tarafından yönetilen bu evlerin ilki 1971'de Londra yakınlarında Chiswick'de açılmıştır. Bugün birçok Avrupa ülkesinde ve ABD'de vardır(10).

(f) ABD'de boşanma istatistiklerinde dayak bildiren kadınlar orta sınıfın ancak iki katıydı.

lümü kaçarak. Bu arada eş adayının kolay patlama ve egemen olma eğilimleri farkedilmiyor veya farkedilip gözardı ediliyor. Zaten şiddet hemen daima evlilikten sonra başlıyor. Kadın pişman olup baba evine dönmek isterse kaçtığı için hayal kırıklığını gizlemeyi tercih ediyor, ya da dönebileceği ev ortamı hiç cazip değil. Evlerini terketmekte tembel dediğimiz bu kadınlar aslında dönmek için birçok girişimlerde bulunuyor(g). Çoğu kez kadınların iki veya daha fazla sayıda çocuğu var. Ekonomik yetersizlik ve duygusal güvensizlikle göri dönülüveriliyor çok uzamadan. Kadın, evi terkettiğinde bir bölüm erkek ansızın sevimli bir hâl alıp pişmanlık belirtiyor. Zaten tereddütlü olan kadın geri dönüyor.

Örselenen 100 kadına evi terketmekte niye direndikleri sorulmuş. "Çocukların başına baba lazım, çocuklarımla beni alan yok, düzelir diye bekledim, bende suç var diye düşündüm, evden ayrıldığımda hayatla nasıl başa çıkacağımı bilemiyordum." Yanıt verenler arasında cinsel hoşnutlukla kaldığını söyleyen yok(3).

Kadınların Tepkisi: Kadınların şiddete nasıl olup da katlanabildiklerini anlamak gerçekten güç. Bir seminerde bu tür deneyimi olmayan kadınlara fiziki baskı altında kalırlarsa ne yapacakları sorulduğunda hemen hepsi "karşı koyardım" veya "terk ederdim" diye yanıt vermiş(10).

Olayın kahramanı olan kadınların tepkileri ise farklılık gösteriyor, bir donakalım halinden söz ediyorlar. Irza geçme, kaza ve başka büyük tehlike anlarında belirli bir psikolojik tepkisizlikten söz edilir. Şiddet karşısında felce uğratan bir korku hali. Bu korku ile kişi hareketsiz ve çaresiz kalır. Kadın sevdiği adamca ilk kez dövüldüğünde, olana inanmaz, bir kaza kurbanı gibi şaşkındır, olayı tam anımsamaz. Bu şaşkınlık ona bulunduğu durumu daha yavaş algılamakta yardımcı olur. Aslında ilk darbe ile ilişkiyi reddetmedikçe ve temel bir değişiklik yapmadıkça durumun sürme tehlikesi nerede ise kaçınılmazdır. Bu oyun yıllarca hep tek oyunmuş gibi yaşanmaya çalışılır.

Olayın ardından sakin geçen bir devre ya da erkeğin özür dilemesi sahnelemeyi kolaylaştırır. Dövülen kadın çaresizlik içinde umut ve umutsuzluk arasında gidip gelirken yıllar geçer. Şiddetin ardından gelen devrede genel endişe ve kaygı hali günlük yaşamın sorunlarını bile çözmekte zorlanma umutsuzluğu ve kendini beceriksiz değerlendirme fikrini pekiştirir(11).

Diğer yandan cinsiyetçi rol kalıpları içinde edilgin, bağımlı yetişmiş olan kadın, tek başına sorumluluk alıp sorun çözmekte deneyim ve beceri sahibi olamamıştır. Deneyimsizlik kurban olma öyküsünü uzatıcıdır. Durumunu değiştirmek için başvuran kadınlar bile tereddütlü olup, saldırganı korumaya çabalar. Şiddetin seyrek uygulanması, kadının kendi dayanakları ve ailesinin destek olmadığı durumlarda kadınların evlerini daha zor ve geç terkettiğini görmekteyiz.

Feministler arasında rağbet görmeyen geleneksel mazoşizm iddiası bugün artık akademik çevrelerde de tartışılmaktadır(h).

Kadının evden ayrılmadaki hevesini tartışırken geleceğine ilişkin seçeneklerini bilmemiz gerekir. Kadının, evlilik evini terketmesi, kimlik değişimine götüren önemli bir adımdır. Bir başka sosyal konuma geçmesi gerekir. Bu yeni konum yaşadığı sosyal ortamca kendi dışında sınırlara sahiptir. Örselenen kadın fazla seçeneği olmayan, gereksinimi olan sosyal destekten yoksun, evliliği yürütmeyi başaramamış bir bireydir. Waites'in dediği gibi "seçim sonucunun dış koşullarca sınırlandığı durumda iç motivasyonları sorgulayamayız"(16).

Kadının acıları zevk edinmesine benzer bir başka iddia kışkırtma. Görüşülen erkekler tarihi rollerinden aldıkları doğruyu bilme ve egemen olma özelliklerine sığınarak evde şiddet olaylarının tahrik sonunda çıktığını ileri sürerek kendilerini savunurlar. Hangi durumlarda kızacaklarını bilen eşleri, susacaklarına onları kızdırıcı davranış ve tutumları ile kışkırtarak şiddeti körüklerler. Evdeki şiddet olaylarına ilişkin kadın ve erkeklerin yanıtları sıklıkla tutarsızdır. Ancak olayların hangi nedenlerle çıktığını açıklamakta iki taraf da zorluk çeker çoğu kez. Bazı olayların sözlü tartışmaların ardından çıktığında taraflar hemfikir olmakla birlikte açıklamaları farklıdır. Kadının, ev için para istemesi, bir konuda karşı fikrini, hoşnutsuzluğu belirtmesi tetiği çekebilir. Gerginlik devresinde rastgele bir olay, davranış, söz kolayca patlamaya yol açabilir. Özellikle kendi konumlarını çok tereddütle kabul eden ve sözlü kapasiteleri daha gelişmiş olan kadınlar bilerek/bilmiyerek olayı hızlandırıcı tutum ve davranışlarda bulunabilirler. Bu duruma tezat gibi görülebilecek dikkat çekici bir durum uysallığın olayları azaltacağına arttırması(3). Fiziki bir baskı her kadının başına gelebilir. Erkek ilk olayda karşısındakini tartar, davranışı yanıtsız kalırsa yineler. Baştan karşı koyabilen, gerçekten evi terki göze alan kadın kazanır.

Olaylar yinelediği halde evi terketmek ve karşı girişime geçmekte zorluk çeken kadınlarda sıklıkla belirli özelliklere rastlanmaktadır. Şöyle sıralayabiliriz. Uysal, ev idaresinden endişeli, evi ve eşini herşeyden önce tutan, girişken olmayan, bağımlı ve yaşamını kendi başına denetleyeceğinden kaygısı olan, sorumluluk almaktan çekinen kadınlardır bunlar çok kere. Aslında onların bağımlılık ve güvensizliklerini farketmeyip, dışardan biz aynı kadınları cazip, becerikli ve başarılı diye nitelendirebiliriz.

Değişme Sürecinin Zorlukları: Ayrılmanın, evi terketmenin güçlüğünü değerlendirmek için, yitimin kadın için taşıdığı anlamı tartışmamız gerekir.

Cinsiyetçi rol koşullanmaları altında, kadının birincil yeri evlilik biçiminde evidir. Başarılı bir evlilik gurur kaynağı iken, başarısız bir evlilik suçluluk verir ve başarısızlığın göstergesidir. Kadın, susarak başarısızlığını gizlemeğe çabalar. Eşinin davranışlarına özürler bularak kendi içinde tartışmaktan bile kaçınır. Evlilik bir cehennem gibi sürse bile, onun dışında sosyal konumunun, değerinin düşeceği endişesiyle yaşantı biçimini değiştirmeğe gidemez. Çocukları, kocanın kendine gereksinimleri olduğu ve kendi olmadığı zaman erkeğin yaşamını sürdürmekte zorluk çekeceğine inanarak durumunu ussallaştırmağa çabalar. Kadına kabullendiği bu rolü, bebekliğinden, çocukluğundan, ergenlik çağından başlıyarak dört bir koldan sindirtilip, pekiştirilmiştir. Bu bağlamda kendini evliliğini becerememiş, başarısız bir kişi olarak suçlu ve güçsüz görür.

Kadının kurtuluş sürecinde evlilikten ayrılığa geçiş devresinde üçe ayırabiliriz. İlki inkar devrinde, kaybın tanınması ve bilinçli kabulü reddedilmektedir. Kendini kapanda, çaresiz hisseden kadın, ileriye yönelmek yerine geçmişine kenetlenir. Alışageldiği düşünüş, tutum ve davranışlarını sürdürür. Ancak yitim kaçınılmaz bir değişim gerektirir. İkinci devrede, gerçeği görmeğe başlıyan kadının yeni davranış kalıplarını ortaya koymakta zorluğu vardır. Değişmemek için inkarı seçen kadın, benzer durumdan geçen/geçmiş kadınlarla ilişkide olması inkarı güçsetir. Sorunlarını halledebilmişleri görmek, yeni seçeneklerin varlığını ortaya koyar. Birikim devresi diye adlandırılacağı üçüncü devrede, yeni bir kimlik gelişi-

---

(g) Eşi tarafından öldürülen kadınlarda özellikle son iki yılda olmak üzere polis başvurusu var.

(h) Mazoşist fantazilere daha çok erkeklerde rastlanır. Örseleyen erkekler arasında ufak bir grup önce zor kullanmak sonra karısının arzusu dışında ırzına geçmek şeklinde cinsel ilişkide bulunabiliyor.

mi başlamıştır. Kendi yaşamında istediği yönde bir değişiklik yapmaya kalkışan kadın sorumluluk almak zorundadır. Artık enerjisini kocasının suyuna göre davranmaya değil kendi kararlarını almağa harcamalıdır(12).

Aslında herhangi bir kayıp iki cins içinde önemlidir. Yitimi kabullenip yeni bir duruma geçmek zorluklar taşır ve çok yönlü olarak örseleyicidir. Kocasını yitiren kadının, neden daha fazla hasar gördüğünü anlamak zor değil. Kadının zorluk çekmesi nerede ise doğal, çünkü olgun ve yeterli bir insana ve erkeklere verilen özellikler aynı olduğu halde geleneksel kadın özellikleri farklı. Kendi heves ve ihtiraslarına öncelik vermesi, beklenenlere aykırı ve nörotik olarak etiketlemeğe yetebiliyor. Kadın evlendiğinde kimliği ve adı, evlendiği adamla, ona bağlı olarak şekillenmelidir. Eşi tarafından istismar edilen kadının deneyimi, yalnız eşinin değil kendi kimliğine de hasar verir. Başkalarının eleştirilerine erkeklerden daha duyarlı olan kadınlarda kendini başkalarına,kocaya göre belirleme/varsayma alışkanlığı vardır. Kocayı ne biçimde olursa olsun yitirmek kimliğinin parçalanması anlamına gelmektedir. Bu nedenle yitimi alabildiğine erteler. Kadınların yeni ilişkiler ve ilişki biçimleri içinde otonomilerini kazanarak yeni bir kimlik yaratmayı öğrenmeleri gereklidir. O zamana dek alışa geldikleri gibi bağımlı olmamaya özellikle dikkat ederek yeni kişi, uğraş ve zevklerin bulunması gerekmektedir.

SONUÇ

Sonuç olarak dayak ev içi fiziksel güç ilişkisi olmaktan öte anlamlar yüklüdür. Aile yaşamının kaçınılmaz bir parçası ve basit bir iletişim sorunu olarak ele alınması bizim de olayı göz ardı etmemiz anlamını taşır. Kadının kendi bedeni ve yaşamına ilişkin haklarını sınırlayan bir şiddet biçimidir. Olayın ailenin içinde yer aldığı toplumsal bağlam dikkate alınarak incelenmesi zorunludur. Yazılı kanunlar kadına uygulanan şiddete resmen yer vermemektedir. Fakat konunun kurbanları ile görüşüldüğünde uygulamalar farklıdır. Bu denli yaygın bir olay ceza kanununda ayrı bir yer almamakta, medeni kanunda ise geçimsizlik nedenleri arasına sıkıştırılmıştır. Görüşülen kadınlardan izlenimlere göre kadın herhangi bir kuruma başvurduğunda, başvuru kaynağı karakol, mahkeme, sağlık kuruluşları ve görevlileri olaya karışmakta çekimser kalmaktadır. Tersine uzlaştırmaya, bastırmaya yönelik bir tutum izlemektedirler. O halde kanun ve yönetmelikler kadınların kendi evlerinde maruz kaldıkları saldırıdan onları korumak için yetersizdir.

Önerimiz, yaygın olarak ülkemizde uygulandığını bildiğimiz, bu sorunu, başkalarının sorunu olarak dışlamayıp tartışma konusu olarak gündeme sokmaktır.

Doğrudan yakınanları çok seyrektir. Kendileri dile getirmediği zaman örselenen kadınları tanımalıyız. Öldürmeye varabilen bir risk grubu(i) oluşturan sessiz kurbanları aile, dost, komşu, başvuru kaynağındaki görevli (doktor, polis, hakim, vb.) olarak ayırt edip, görevimizi/sorumluluğumuzu yerine getirmeliyiz.

Kültürümüzde ve benzer kültürlerde erkekler için önder ve egemen olma özellikleri, kadınların aksine, pekiştirildikçe, erkeğin, kadınları bu arada eşini denetleme ve yaşamındaki önemli olaylarda, kendisinden önce söz sahibi olma hakkı kaçınılmaz bir sonuç olacaktır. O zaman bu denetleme ve baskı mekanizmasının kadın bedenine uygulanan bir şiddet biçimine ulaşması şaşırtıcı olmamalıdır.

Toplumsal bağlamı ne olursa olsun böylesi bir zorluğu yaşayan kadının savaşımında, en büyük sorumluluk kendine düşmektedir. Görüşmelerden edindiğim izlenime göre dayak bir kere başladıktan sonra şiddeti ve sıklığı değişerek yinelemektedir. İlk olayın ardından harekete geçmeyen,karşı tutum geliştirmeyen kadınlar bir süre sonra olayı ussallaştırmaktadır. Erkek karşısındakinin hep tepkisiz ve savunusuz davranmasını bekleme rahatlığına girecektir. Olayla karşılaşan kadınların konuyu cesaretle çevresinde, güvendikleri ile tartışması önemlidir. Yoksa başka seçeneklerin gerçekleşebilmesi hep ertelenecektir. Kendine güven ve saygısı olan, başka seçeneklerin varlığının bilincinde olan bir kadının durumunu düzeltmesi daha kolay olacaktır.

Evde dayak yalnız fiziki bir şiddet uygulaması değildir. Aşağılama ve horlanmayı da içeren bir işkence biçimidir. Saldırganlığın ve şiddet uygulamalarının, insan psikolojisine yaptığı olumsuz etkiler bu yazının tartışma konusunun dışında kalan ama inkâr edilmez bir gerçektir. Böylesine önemli bir konu ne yazık ki Türkiye'de hiçbir çevrede ciddi bir tartışma konusu olamamıştır. Rastlantısal olmadığını düşündüğüm bu ihmal edilen konuyu tartışmaya açmak istedim.

(i) Dobash'ın araştırmasında öldürülen evli kadınların % 40'ının katili kocası öldürülen evli erkeklerin % 10'unun katili karısı. Bu kadınlar için mahkemede yedi kez fazla kendini savunu bulunmuş(4).

(j) Olay çok yaygın uygulandığı için başvurulan görevlinin kendisi içinde bir sorun oluşturabileceği bu nedenle örneğin psikiyatrik görüşmelerde uzmanların konuyu açmakta zorluk çektiği dikkati çekmektedir(12).

1- Binney, V., Harkell, G., Nixon, J. (1981): Leaving Violent Man (A Study of Refuses and Housing for Battered Women) King's English Bookprinters Limited, Leeds.

2- Cohen, R. (1984): Violence in the family psychotherapy. 21, 249-53.

3- Davidson, T. (1978): Conjugal Crime, Ballantine Books, New York.

4- Dobash, R.E., Dobash, R.P. (1977-1978): Wives: The "appropriate" victims of marital violence, Victimatolojy: An International Journal 12(3/4), 426-442.

5- Gayford, J.J. (1975): Wife Battering: A Preliminary Survey of 100 Cases, Br. Med. Journal 1, 194-197.

6- Gelles, R.J. (1976): Abused Wives: Why do they stay? Journal of Marriage and the Family 38, 659-668.

7- Hilberman, E. (1980): Overview. The 'Wife-Beater's Wife' Reconsidered. Am. J. Psychiatry 137, 1336-1347.

8- Martin, D. (1981): Battered Wives-Updated Volcano Press Inc., San Francisco.

9- National Woman's Aid Fedaration (1977): The Myths About Battered Women, London.

10- NWAF: A Report from the National Women's Aid Federation (1982): Battered Women, Refuges, London.

11- Pizzey, E. (1974): Scream Quietly or the Neighbours Will Hear, Penguin Books, Londra.

12- Silverman, P.R. (1981): Helping Women Cope with Grief, A Sage Human Services Guide 25, Beverly Hills, Londra.

13- Snell, J.E., Rosenwald, A.R., Framingham, S.M. (1964): The Wife Beater's Wife Arch. Gen. Psychiatry 11, 107-112.

14- Szinovacz, M.E. (1983): Using Couple Data as a Methodological Tool: The Case of Marital Violence, Journal of Marriage and the Family, 635-644.

15- Telch, C.F., Lindquist, U. (1984): Violent Versus Nonviolent Couples: A Comparison of Patterns, Psych., 27, 242-248.

16- Waites, E.A. (1977-1978): Female Masochism and the Enforced Restriction of Choice, Victimology: An International Journal 2(3/4), 535-544.

***Bu yazıyı okuyup eleştiren E.Doğu ve A.Kayır'a teşekkür ederim.**

Bilimsel Girişimlerin Gerekliliği ve Türk Tiyatrosu'nun Çıkmazı

Oben Güney

İnsanı tanımlamak, insanı bütün değer ve oluşlarıyla irdelemektir. Bunun için diğer sanatlar gibi tiyatro da, hemen hemen bütün bilimlerin ulaştığı sonuçlardan yararlanmaktadır artık. Gelişmesi, yeni anlatım olanakları yaratabilmesi, çağımızda içine düştüğü dil ve biçim bunalımından kurtulabilmesi böylesi bir çalışmanın kaçınılmazlığına bağlıdır. Bu gerçeğin bilincinde olan kimi toplumlar, sanatın denediği her türlü yolu büyük bir özveriyle benimseme, koruma, destekleme görevini yüklenmişlerdir. Böylesi çalışmalara, kendi insanına, dolayısıyla "İNSAN" gerçeğine yeni boyutlar kazandıracağı inancını bölüşmektedirler. Bu ülkelerin politikasını ve ekonomisini yönlendiren bütün kuruluşlar da, olayı ulusal olduğu kadar, evrensel bir "sorun-çözüm" denklemine bağlamakta, bu yüzden maddi ve düşünsel katkılarını esirgememektedir. Bu olay, kültürün çağdaş bir eylem kazanabildiği ülkelerde, günlük yaşamın bir gereği sayılmaktadır.

Kültür yozlaşmasının genellik kazandığı ülkelerde ise, durum, oldukça düşündürücüdür. Bu ülkelerde insan, varlık ve gelişim olanaklarıyla değil, ucuz işgücü, düşünsel eylemi değişik kuruluşların çıkarlarıyla sınırlandırılmış kafagücü olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bu yalıtılmış ortamda yaratıcılık, yerini, hiçbir araştırma ve inceleme kaygısı taşımayan aktarmacılık'a bırakmaktadır. Aktarmacı toplumlarda sanat, giderek insanı bir ticari "meta" haline dönüştürmektedir. Böylesi bir kısırdöngü, yalnız sanatı değil, toplumsal yaşamın bütünlüğünü kuran tüm değer ve kuruluşları çağının gerisine itmektedir. Oysa varolmak için, gelişmek gerekmektedir. Eğer toplumun önemli bir kesimi ve bu kesimi kullanmak durumunda olan kuruluşlar, gelişimi çıkarlar açısından değerlendiriyorlarsa, kültür, bir çıkmazda demektir. Öyleyse ne yapmalıdır?

Ülkelerin tarihlerinde bazı çıkış yolları ve yöntemleri saptanabilmektedir. Ama bunlar, doğal olarak kendi ulusal ve toplumsal yapılarına uygun deneyimlerin çözümlemeleridir. Bunlardan salt, düşünce olarak yararlanmak olasıdır. Çok iyi biliyoruz ki, her toplumun kendi çıkmazlarından kurtuluş yolu ve yöntemi, gene o toplumun yapısında vardır. Bunun için, toplumun irdelenmesi, bireyin konumu ve düzeyi o toplum içindeki İNSAN'ın niteliğini saptamakla olanaklıdır. Öyleyse bilimin ve denemelerin bir araştırma-inceleme düzleminde ele alınması ön koşuldur.

Türkiye'de de yukardaki kaygı ve gerçeklerin bilincine ulaşmayı, bilimi kullanmayı ülke gelişimi açısından kaçınılmaz gören bir kuruluş yaşama sokulmak istendi. Böylece:

a) Türkiye'de ilk kez tiyatro antropolojisi üstüne yetkin ve araştırıcı bir çalışma başlatıldı. Bunun sorumluluğunu Sinema Antropolojisi üstüne doktora vermiş bir arkadaşımız üstlendi.

b) Türkiye'de, öyle sanıyorum dünyada ilk kez Tiyatro Semiolojisi'nin yapıtsal ve kavramsal çalışmaları başlatıldı.

c) Türkiye'de ilk kez estetik, psikolojik ve kültürel deneyimlerin ışığında irdelenmeye başlandı.

d) Türkiye'de ilk kez konuşma, anlatım sorunu, bilimsel yöntemlerin, insana ait olanak ve yetenek gücünün araştırma ve denemeleriyle ele alındı.

e) Türkiye'de ilk kez müzik eğitimi, tiyatro sanatının içeriğinde bulunan insan seslerinin olanaklarını irdeleyici bir kavramla düşünülmüştü.

f) Türkiye'de ilk kez, tüm öğretim görevlilerinin katılabileceği, deneyimlere girişebileceği, "İnsan-Oyuncu-Uygulama" çalışmalarına olanak sağlanmıştı.

g) Bütün bunların dışında İNSAN-OYUNCU'nun kendisini olduğu kadar, kültürleri, bilimsel verileri tanıyacağı, bilimsel ve sanatsal bir ortamda bütün gün bulunmasını zorunlu sayarak, öğretim ve eğitime kesin bir disiplin getirilmişti.

Görüldüğü gibi, program ve çalışmalar alışılmış, sıradan düzenin çok üstündeydi. Bu anlayışın topluma mal edilebilmesi için bilimsel inanca, sanatsal yeteneğe, bireyi biçimleyen bir dünya görüşüne, düşünsel bir yaratıcılığa gereksinim vardı. Yukarda kısaca sözünü ettiğimiz kuruluşun "Atölye-Laboratuar-Üretim" çalışmaları üç aşamalı bir amaca bağlıydı:

1- Atölye Çalışmaları

Deneme sonuçlarını ve bilimsel yöntemlerini saptamak, denenen sanatsal ya da insana ait ürünlerin boyutlarını bulmak. Oyuncu adaylarıyla birlikte kotarılacak yepyeni bir programın niteliklerini, eksikliklerini, değişkenlik gösteren yapısını öğrenmek.

2- Laboratuar Çalışmaları

Atölyede biçimlendirilen saptama ve öğretilerin toplumsal yapımız içindeki yerini, konumunu saptamak, İNSAN'ımızın kendi boyutlarını çoğaltmak. Yeni anlatım yolları bulmak. Böylece tiyatro içinde denemeci, araştırmacı deneyimleri sanatsal ölçüleriyle aktarma olanağına kavuşmak.

3- Atölye ve laboratuar çalışmalarının sonuçlarıyla ortaya çıkan TAVIR ve DÜŞÜNCE'yi deneyimlerin kişiselliğine özgü bir biçim ve özle bütünlemek. Topluma mal etmek.

Böylece bu kuruluşun kendine özgü bir yapımı ve gösterisi, bundan sonraki tiyatro çalışmalarına örnek olacaktı. Böylesi bir tiyatro kuruluşu Türkiye için çok yeni bir yöntem ve dünya görüşü bilincinin başlangıcını vurguluyordu. Bu nedenle önemliydi. Büyük bir özveriyle başında bulunmak, her türlü kişisel çıkarlardan arındırmak gerekiyordu.

Olmadı. Olay ve kuruluş saptırıldı. Tarihsel bir olanak kişilerin (bazı kişilerin), tükenmişlerin kendi kendilerini tatmin ettikleri bir alan haline getirildi.

Aktarmacılık hâlâ sürüp gitmektedir. Fırsatçıların, kendi kişiliklerine bile sahip çıkamıyanların ibret verici öyküleriyle yozlaştırılmaktadır kültürümüz. Bugün Türk Tiyatrosu'nun reklam düşkünü rastlantısal sanatçı bozmalarının elinde nasıl tökezletildiğinin en güncel kanıtlarıyla doludur sanat yaşamımız.

Sanatsal beceri ile, İNSAN'ı irdeleme sorunu ile kişisel ün arasında organik bir bağ yoktur. Kişisel ün adına yapılan bütün girişimlerin kökeninde yatan "ego"nun, toplumsal yararlarla bağdaştırılmak istenmesi, ancak hasta beyinlerde görülen bir "mania"dır.

Bu gerçeklere dayanarak biraz da Türk Tiyatrosu'nun sorunlarını anımsatmakta yarar görüyoruz.

Kanımca Türk Tiyatrosu genel bir kültürsüzlüğün ve çağdaş tiyatro kavramından yoksun olmanın boşluğu içindedir. Konservatuarlar yetersiz ve yeteneksizlerin elinde, Antoine döneminin çok gerisinde, bir takım uydurmaca, kulaktan dolma bilgi ve görgü taslaklarıyla uğraşmaktadır. Eğitim programları, öğretime yeterli değildir. Çoğunlukla yanlıştır. İNSAN-OYUNCU'nun yozlaşmasını kolaylaştırmaktadır. (1) Şurda burda açılan Tiyatro Kursları, kursu açan tiyatroya bedava ya da çok ucuz figüran yetiştirme tuzaklarıdır. Bilimsel kaygı ve programla donatılmış bir atölye, "kıyafetsiz muhterisler"'in elinde oyuncak olmaktadır. Devlet Tiyatroları, çağdaş dünya tiyatrolarının gelişiminden haberi olmayan kişilerin elinde yarım yamalak bir müze durumundadır. Ne Deneme - Araştırma - İnceleme Merkezleri vardır, ne de bunu kotarabilecek düzeyde ve kafada adamları. Geleneksel yapılarına bile sahip çıkamıyacak (genel ölçülere göre) amatör eğilimli bile sayılamıyacak sığlıkta, yanlışlıkta gösterilere SAHNE olmaktadır. Çünkü yorum, somut ve kesin bir dünya görüşünü gerektirmektedir. Dünya görüşü ise, genel kültür ve görgüyle, irdeleme, inceleme, araştırma gücüyle biçimlenmektedir. Bunlar bu kuruluşta yoktur. Şehir Tiyatroları, eğer iyiniyet sınırlarını

zorlarsa -ki yeni Sanat Yönetmeni bunun savaşımını vermektedir- Türk Tiyatrosu için güzel şeyler yapabilmenin heyecanını yaşamaktadır son aylarda. Daha şimdiden başlayan tepkiler, dedikodular, küçümsemeler, bence Sayın Genel Sanat Yönetmeni'nin doğru yolda olduğunun en belirgin göstergesidir. Çünkü kalıplaşmış, çağının bir iki çağ gerisinde kalmış, bu yüzden yenilikten, değişiklikten korkan toplulukların ve çevrelerinin doğurabilecekleri tek OLAY bu tepkidir. Tepki göstererek haklılıklarını ispatlıyabileceklerini sananlar, hep aynı yanılgıyla yokolup gitmişlerdir tarih süreci içinde. Ama ne yazık ki, bazı oluşumları da geciktirmişlerdir.

Özel Tiyatrolarımız, kendi karmaşık ve bulanık sanat anlayışları içinde var olup olmamak savaşımı vermektedirler. Onların denemeci bir girişimde bulunmalarını istemek, ancak göze alabilecekleri rizikoyla eş anlamdadır. Bu nedenle, geleneksel tiyatronun örnekleriyle, tekrarlarıyla yaşamayı seçmişlerdir. Bazı özel tiyatrolarımız ise, halkı kandırma, uyutma, kullanma politikalarını sürdürmekte direnmektedir. (2)

Öğrenci Tiyatroları ve amatörler, araştırmacı yanlarını geliştirememekte, çoğu zaman yanlış ve yetersiz gösterilerle yetinmektedirler. Çünkü ülkemizde, İNSAN sorunu gereğince irdelenmemiş, çağdaş insanımızı ispatlayabilecek bir düşünce ve bilim birikimine ulaşılamamıştır. Kolay aktarmalarla, ideolojik sapmalarla, Batı kopyalarıyla, etkilenme ve yararlanmanın niteliği ve niceliği konusunda büyüyen kararsızlıklarla; İNSANIMIZ'ı gözetmeden, dünyayla düşünsel ve bedensel alışverişini hesaba katmadan yapılan acayipliklerle ortaya konan ÜRÜN TASLAKLARI, toplumumuza değer katabilecek birer sanat yapıtı olabilir mi? İşte biz bunun yanıtını bile vermekten uzağız.

Tiyatro çalışanları hep birbirinin başarısına çomak sokmakla geçirmiştir yıllarını 1960 dan bu yana. Kastlar kurmuşlardır, gruplar kurmuşlardır, birbirlerini çekiştirerek kendilerini tatmin etmişlerdir. Sanatsal doyuma böyle

ulaştıklarını sanmışlardır. Yüz yüze gelince de gerçek duygularını, gülücükler içinde saklamayı bir beceri saymışlardır. Kısacası hep oynamışlardır. Yaşamlarında oynadıkları oyunlar, sahnede gösterdiklerinden, çok daha etkili olmuştur toplum üzerinde. Bu son yıllarda Mafia'lar oluşturulmuştur."Ancak biz oynarız müzikalleri, başkası oynarsa al aşağı ederiz, basın da elimizde" diyecek kadar ileri gitmişlerdir. Böylece tekelleşme olayı giderek bir savaşıma dönüşmüştür. Buna, bir takım yerlerde, bir takım övgü ve sövgü yazıları yazan belli grupların sözüm ona eleştirmenleri de katılmıştır. Giderek, olayların halka yansıtılması, elden geldiğince saptırılmıştır.

Görülüyor ki, asıl suçlu ve köstekleyici tiyatro çalışanlarıdır genelde. Kendi ekmek paralarına, sanatlarına sahip çıkamayanların dramıdır yaşanan. Acı ama gerçek budur. Bu gerçeği de hiçbirimiz -gece klüplerinde yaptığımız dedikodular dışında- şu satırların yazıldığı güne kadar, itiraf etmeyi üstlenmemişizdir.

Türk Tiyatrosu bir çıkmazdadır. Yukarda sıraladığımız nedenler düşünülürse, yaşadığımız kaos'un olağan bir sonuç olduğunu söylemek hiç de yanlış olmayacaktır. Türk Tiyatrosu'nun gelişimi nasıl sağlanacaktır? Koşullar öylesine tiyatro ve onun insanına aykırı bir biçimde kökleşmiştir ki, nasıl bu bozgundan açıklığa çıkılacaktır?

Yük, gene geleceğin tiyatrocularına dönüktür. Onlar yukarda sıraladığım gerçekleri iyi özümlemelidirler. Çıkarcı ve fırsatçıları iyi tanımalıdırlar. İNSAN'ı tüm değerleriyle irdeleyebilecek kuruluşların üyeleri olmalıdırlar. Unutmamalıdırlar ki, kolay ve çabuk başarıların kökeninde ne bilimsel, ne de sanatsal kaygı vardır. Olsa olsa, ün tutkusu, çıkar duygusu bulunur. Böylesi bir ün çabuk unutulur, tarihsel sürece bir katkısı olmaz. Çıkar ise, yalnız, bir çok değeri yoketme yoluyla elde edilebilir. Sanata ve insana gelince o, ancak değerleri çoğaltmakla varlığını sürdürebilmektedir. İşte seçim koşulları bu kadar açık ve kesindir.

(1) 1984-1985 Sezonundaki durum gözönüne alınmıştır.

(2) Özel tiyatrolara yardım yapılmaktadır. Bazı tiyatro patronları bu yardımları bankaya ya da özel hesabına yatırmaktadır. Özel tiyatrolarda çalışan kişilerin maaşlarına, üç yıl süre içinde o tiyatronun yaptığı hasılata bakarak, bazı düşündürücü gerçeklere varılabilir. Mesleği tiyatro olan kimi kişiler, bazı tiyatro patronları tarafından kullanılıyorsa, bu sömürüye önlem alacak tek "yetkili mercii" devlettir.

İlk Mizah Dergilerimizdeki "Mizahlık" Olaylar

Hakan Derman

Ülkemizde ilk basılı karikatüre *"İstanbul"* gazetesinde rastlıyoruz. ve ne yazık ki, bu gazetenin kapatılması bir karikatür yüzünden olur (1867).

Bu olaydan birkaç yıl geçtikten sonra ülkemizdeki ilk mizah gazetesi *"Diyojen"* yayımlanır. Çıkaran Teodor Kasap Efendidir.

Diyojen'in yayın hayatında, çıkan 185 sayısını şöyle özetleyebiliriz: 24 Kasım 1870'de çıkıyor. Dördüncü sayısında ilk kapanışı. Ondördüncü sayısında ikinci kapanışı.Dördüncü ve ondördüncü sayılarında kapatılmasını, derginin yöneticileri "4" rakamının uğursuzluğu saydılar ve Diyojen'in 24. sayısını 23-1 şeklinde yazdılar. Dergi 10 Ocak 1873 tarihinde ise tamamen kapatıldı. Diyojen, süresiz kapatılmadan, birkaç sayı önce Ahmet Mithat'ın yayımlanan ateşli yazısı şöyleydi:

"Ey okuyanlar, şakayı bırakalım da biraz halimizi düşünelim. Eğri oturup, doğru söyliyerek, bilinmeyen doğruları herkese öğretelim. Bilir misiniz, şimdiye kadar bu işleri bırakan nedenlerin başında ne gelir? Bizde yönelme olmamasındandır. Diyojen artık sert sözler söylüyor diye şaşırmayınız. Artık sözün sert söylenmesi gerekmektedir. Diyojen çıktığından beri bu kadar sert sözler söylemedi. Ancak hep boş sözler söylemekten, artık bıkmış, usanmıştır. Yol göstermek için, sert söylemeyi göze almıştır."

"Bizde istikamet yoktur" diyorum. Bu sözüme dikkat ediniz. Eğer olsaydı var derdim. Olmadığı için söylüyorum. Olay, bütün bütün yok değil. Ancak istikamet küçük şeylere mahsus olup, biraz büyüklere geçince hiç kalmamakta ve bütün bütün tükenmektedir.

Ama diyeceksiniz ki, istikamet Avrupa'da da yoktur. Ufak tefek şeylerde var olduğu görülürse de, büyüklere gelince orada bile yoktur.

Evet sizi reddetmem, taktik eylerim. Dünyanın her tarafı birdir. Fakat, Avrupa'dan bana ne. Ben kendi memleketime bakarım. İstikametin bizim memlekette olmadığını söylerim. Zira istikamet olmuş olsa, bu halde kalmamış olacağımızı açıklıkla görmekteyim.

Bir sözü söylemeli, ama ispat etmeli. Öyle değil mi? Diyojen, ispat edemeyeceği sözü söylemez. İşte size ispat edeyim.

Bizim köyün nerede bulunduğunu bilir misiniz?

Gazetenin baş tarafında yazılıdır. Şimdi köy, Bab-ı Ali'ye kadar olan yol neden ibarettir. Ben hesapladım. Kuzeye doğru üçyüz metredir. Halbuki köyden çıktığım gibi, bir kere Kuzey'den, Doğuya, Şark'a sonra Güneydoğusuna yine Şark'a ve Doğuya, sonradan Güneye ve yine Kuzey Şark'a bükülerek en sonra yine Kuzey'e dönerek Bab-ı Ali'ye girilmekte ve bu suretle binbeş yüz metre yürünmektedir.

Şimdi siz buna yol almak mı diyorsunuz? Eğer memleketimizde doğruluk olsa, bu halde mi kalırdı?

Yalnız bu kadar değil, herşey buna bağlı. Galata Köprüsü de böyle. Birkaç arşın yerinde istikamet var gibi görünüyor. Halbuki birazcık dikkat edilmiş olsa görülür.

Hele o Kâğıthane deresi? O Kâğıthane deresi! En büyük hilekârlar gibi hiç bir nokta yol göstermez.

İşte birinci derecede şikayet edilecek halimiz, bizde istikamet olmamaktan. İbaret bulunduğu tarafta hepimiz bir ağızdan "Allah doğruluktan ayırmasın" diye dua etmeliyiz ki, belki bir dereceye kadar doğruluk olur..."

Diyojen'in kapatılması üzerine Teodor Kasap, aynı yıl içinde *"Çıngıraklı Tatar"* dergisini çıkarır (1873). O dönemde yazı yazmanın zorluklarını, Çıngıraklı Tatar ise şu örnekle belirtiyordu:

"Bir varmış, bir yokmuş... Vaktiyle herifin birinin bir gemisi varmış... Ha-

DİYOJEN'*in*
(*RESİMSİZ BAŞLIĞI*)

ÇINGIRAKLI TATAR

HAYÂL

yır bu olmadı. Şimdi Şirket-i Hayriye (1) diyecek ki, "Bu taş banadır. Çünkü benim de gemilerim yok mu?" Ama biz, şirket değil de herif demişiz. Bunun ne zararı var? Herif demek, şirket demek değil ama gel de bunu başkalarına anlat. Bizimki mizah gazetesi olduğu için başımız derde girecek. Şikayet edilecek ve ardından da eziyet çekeceğiz. En iyisi bu yazıyı değiştirmek"

Çıngıraklı Tatar, yazıyı şu şekilde değiştirmeye çalışır: *"Bir varmış, bir yokmuş... Vaktiyle bir demirci sokakta bir nal bulmuş... Hayır, bu da olmadı. Bu sefer de tramvay şirketi (2) yöneticisi Karayanos Efendi üstüne alınacak. "Nal" dedi. Nal kimin olur? Atın. Atı nereye koşarlar? Arabaya. En çok kimin arabası var? Tramvay şirketinin. Tramvay şirketi demek kim demek? Ben demek. "Evet evet Karayanos Efendinin de şikayet etmekte hakkı vardır. En iyisi mi biz havadan sudan bahsedelim."*

Süt ve su konusunda ise Çıngıraklı Tatar'da şöyle bir haber çıkar: *"Beyoğlu'nda su kıtlığı olması nedeniyle, Taksim ve İstanbul sularının bitmesini ve bolca harcanmasını önlemek için, şehir belediyesi bundan sonra sütçülerin, suya süt katarak suyun aslının değiştirilmesine mani olacaktır. Bunun aksine hareket edenler şiddetle cezalandırılacak, fakat bu yasağın kuyu suyuna süt karıştıranlara bir tesiri olmayacaktır."*

Dergideki bir başka ilginç yazı da şöyledir: *"Eyüp gemilerinin çımacılarından biri, gemilerde yakılmakta olan kömürün lüzumsuz bir masraf olduğunu, gemi iskelelerinin birbirine yakınlığı yönüyle bunların arkalarından bir defa kuvvetlice itilmek suretiyle, öteki iskeleye ulaşacağı yolunda bir tasarı hazırlayıp idareye vermiştir. Başka bir tedbir de, iskeleler arasında birer halat gerip, bunları müşterilere çektirmektedir. Tasarılar tetkik edilmektedir."*

Çıngıraklı Tatar gazetesinin yalnız yıllık abonesi olduğundan, gazetenin bir sayısında şöyle bir yazı çıkar:

"Gazetemizin altı ve üç aylık abonesi olmadığından dolayı şikayet mektupları almaktayız. Artık gazetemizin üç ve altı aylık abone yapması kaçınılmaz olmuştur. Yeni tarifemiz aşağıdadır:

Senelik	:	*4 Mecidiye*
Altı aylık	:	*4 Mecidiye*
Üç aylık	:	*4 Mecidiye*

Tahmin ederiz ki, sevgili okurlarımız bu pratik yeni ücret tarifemizden faydalanmayı ihmal etmeyeceklerdir."

HAYAL

"Çıngıraklı Tatar" dergisinin yayını çok kısa sürmüş ve Teodor Kasap, aynı yıl içinde yeni bir mizah dergisi çıkarmıştır: Hayal. Hayal'in ilk sayısında Karagöz'le, Hacivat şöyle bir konuşma yapıyorlar:

Karagöz- Sorma başıma gelenleri
Hacivat. Ne sen sor, ne ben söyliyeyim.
Hacivat- Hayrola anlat bakalım.
— Gazeteci oldum be!
— Ulan eline ayağına da yakışır ya... Deveye nazarlık.

— Vay beyim, beğenemedin mi? Ben kimden aşağı kalırım? İzzetlû Filip Efendiden mi, yoksa Ali Efendiden mi, yoksa Antuvanlardan mı? Hele Güllü Agop Efendi, Türkçe öğrenip perdeli orta oyununa masal yazdıktan sonra ben de gazeteci olmuşum çok mu?

— Yok canım. Sana çok demiyorum. Şükürler olsun, biz gazeteci olmuş neler ve kimler gördük. Duyduğuma göre bu gazetecilerden bazıları okuma yazma biliyorlarmış... Sende ise okuma yazma hak getire...

— Acayip.. Gazeteci olmak için okuma yazma bilmek mi gerekiyormuş?

— Valla bilmem ama lazım diyenler de var. Sonra daha başka bilgiler de gerek. Örneğin matematikten cebir bilir

Ülkemizde çıkarılan ilk mizah dergisi Diyojen'in resimsiz kapağı. Başlığın altındaki yazı: Gölge etme başka ihsan istemem (üstte). Çıngıraklı Tatar dergisinin kapağı.

misin?

— Bak ben cebire gelemem, yumuşak iş isterim.

— Hendese, hesap?

— Hesapta çok dikkatliyim. Bilhassa bizim kasapla alış veriş ederken hesapta gözümü dört açarım.

— Astronomi?

— Ondan pekala anlarım. Mesela, bir şık bey gördün mü, cebinde mangız var mı, yoksa nanay mı, derhal anlarım.

— Coğrafya, hukuk?

— Malum ya guguk...

— İlim servet?

— Hayır, Servet beyi tanımam.

— Mantık?

— Mantı mı? Kıymalı ve yoğurtlusuna bayılırım.

İlk Kanuni Esasi'nin (anayasa) ilanı üzerine, Hayal'de çıkan bir karikatür basınımızda ikinci defa mahkumiyete sebep olur. "Matbuat kanun dairesinde serbesttir" adlı karikatürden dolayı, Teodor Kasap üç yıl hapse mahkum olur. Bir süre sonra kefaletle serbest bırakılsa da İstanbul'dan ayrılır.

Bu arada mizah yayını sürer: *Latife* (1873), *Şafak, Kahkaha* (1874), *Meddah, Geveze* (1875), *Çaylak* (1876)...

Bu mizah yayınları padişah ve yöneticileri basına karşı tedbir almaya yöneltiyordu. Hatta 1877 yılında meclise mizah yayınlarının yasaklanmasını öneren "Matbuat Nizamnamesi" getirildi. Tasarı milletvekillerinin karşı koymalarıyla geri çevrilmesine karşın, padişah meclisi kapatarak bu devrenin özgürlük denemelerine son veriyordu. Birinci Meşrutiyetin ardını Abdülhamit'in otuziki yıllık mutlak yönetimi alacaktır. Bu dönemde batı örneği mizah dergileri 1908 yılına dek susacaklar, çıkmayacaklardır.

Abdülhamit'in düşürülüp, İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte İstanbul'da kırka yakın mizah dergisi birden yayınlanır. Bu dergilerin çoğu yaşamasa da, yayımını başarıyla sürdüren dergiler de vardır: Karagöz, Çekirge, Davul, Eşref, Dalkavuk, Züğürt, Cadaloz, Adam Sende, Eşek, Falaka, Boşboğaz, Güllabi, Mir'at, Cart Beyim, Kibar, El Malûm, Resimli Kitap, Püsküllü Bela, Laklak, Zıpır, El Üfürük, Curcuna, Yuha, Kartal, Kalem, Cem...

Bu dergilerin 'mizahlık' olaylarına kısca bir göz atalım.

EŞEK

Yerli tipteki dergilerden biri de *Eşek*'tir. bu dergi; Merkep, Koca Eşek vb. gibi çeşitli adlarla yayınlanmış, aslında bir dergiler dizisidir. Eşek gazetesinin adının altında, masaya oturmuş yazı yazan, tek gözlüklü, kelli ferli bir eşek resmi vardır. Bu dergi sürekli muhalefet yapınca birkaç sayı sonra kapatılır. Fakat çıkaranlar bu kapatmaya aldırmazlar ve gazeteyi yine aynı resimle fakat *"Kibar"* adı ile çıkarırlar. Bu dergi de kapatılır. Gazete adına uymakta direnir ve adını *"Malûm"*'a çevirerek, bir defa daha çıkar. Yalnız bu sefer eşek doğrudan doğruya gözükmüyor, masanın arkasından kocaman iki kulak sallanıyordu...

CART BEYİM

İkinci Meşrutiyet döneminde çıkan dergilerden Cart Beyim, birkaç sayı çıkıp kapandıktan sonra rakiplerinden biri, *"Eh Cart Beyim de nihayet cartayı çekti"* diye yazdı.

CADALOZ VE MİR'AT

Yine aynı dönemde çıkan Cadaloz dergisinin ilk sayısındaki başyazı şu şekildedir:

Cadaloz- Sizi gidi maşa bacaklı züppeler sizi! Siz gidi kaynana sopası önünden kaçmış, gelin suratlı yumurcaklar sizi... Kendinizi dev aynasında görüp, meydanı boş bulup, elin etlisine sütlüsüne karışmağa başlarsınız haa! Durun bakalım hele, daha küpe bile girmeden sirke mi oldum sanıyorsunuz kendinizi. Cavalacoz!.. Neredesin boyu basatı?

Cavalacoz- Lebbeyk sultanım...

— Neredesin kavanoz kafalı?

— Canım, durup dururken bu kadar ağız bozukluğunu da nerden çıkarıyorsun?

— Tabi çıkaracağım... Ben artık gazeteci oldum. Gazeteci olduktan sonra da doğru dürüst konuşacak değilim ya...

İkinci Meşrutiyet dönemi mizah dergilerinden Mir'at, kâğıt bulamadıkları için, renk renk ambalaj kâğıtlarına basılan o devir mizah dergileri hakkında "Edi ile Büdü" adlı kahramanlarını şöyle konuşturuyor:

Edi — Söyle bakalım yeşil nedir?
Büdü — Yaban asması.
— Aferin, kırmızı.
— Cimdallı basması.
— Çok güzel, turuncu?
— Hind yosması.
— Aşkolsun yahu, pembe?
— Gerdan tasması.
— Çok yaşa sen, peki mavi?
— Kandilli yazması.
— Var ol azizim, sarı?
— Karantina bayrağı
— Ömrün çok olsun, beyaz?
— Kireç kaymağı,
— Aliyülalâ hepsi toptan?
— Yeni çıkan gazevat-ı vatan...

KALEM

1908 yılında yayımlanmaya başlayan Kalem dergisini yöneten Salâh Cimcoz'dur. Kalem dergisinin yarısı Fransızca, yarısı Türkçe yayınlanmaktadır. Bu derginin çizeri ilk karikatürcümüz sayılan Cemil Cem'dir. İkinci Meşrutiyetin ilan edildiği sırada dergide şöyle bir yazı çıkar:

"Meclis-i Milli'nin açılışı ile şimdiki kabine üyelerinin artık yerlerinde kalamayıp düşecekleri bellidir. Kabine üyeleri bu düşüş sırasında bir yerlerinin kırılmaması için yerinde bir tedbir düşünmüşlerdir: Hepsi usta terzilere koşup gayet iyi hazırlanmış, içleri pamukla dolu balon gibi kapitone elbiseler ısmarlamışlar. Bu elbiseler üzerlerinde iken, düşüş ne kadar şiddetli olursa olsun, bir yerlerinin kırılmayacağı ümit edilmektedir."

Estetikte Yöntem ve Estetiğin Bilimsellik Değeri

Afşar Timuçin

Estetiğin temel sorunlarından biri, belki de en başta geleni yöntem sorunudur, tüm öbür sorunlar ona göre tartışılacaktır. Bilindiği gibi her bilimsel ya da felsefi çalışma bir konuda ve bir yöntemde sınırlanmıştır. Her bilimsel ya da felsefi çalışmada az çok konunun belirginliği yöntemin belirginliğine, yöntemin belirginliği de konunun belirginliğine bağlıdır. Ya da şöyle diyelim: tutarlı bir yöntem ve belirgin bir konu her bilimsel ve felsefi çabanın özünü oluşturur. Konu açısından bilimle felsefeyi birbirinden ayıran, bilimin daha çok kesin bilgilerle, felsefenin de görüşlerle ilgili olmasıdır. Yöntem açısından bunları birbirinden ayıran da, bilimde, araştırma usullerinin gösterilebilir kesinlikleri sağlayabilecek somut verilerle ilgili olurken; felsefede, en çok somuta yönelik nesnel görüşlerle ya da yaklaşımlarla ilgili olabilmesidir.

Estetikte yöntem sorununu birinci planda önemli kılan, konunun uçsuz bucaksız çeşitliliği ve düşünceden kaçan genişliğidir. Henüz yeterince düzenlenmiş olmayan, sınırlandırılarak ve bölümlendirilerek belirlenmiş olmayan bir alandaysanız, örneğin bir ormanda ya da uçsuz bucaksız tarlaların ortasındaysanız, nereden gelip nereye gittiğinizi, nereye doğru yürümeniz gerektiğini çok iyi bilmek zorundasınız. Nicedir bilim olmaya çalışan, bu yolda aşağı yukarı bir yüzyıldır büyük bir çabaya girmiş olan estetik, henüz konularını ve yöntemlerini kesin bilgiler ortaya koyabilecek ölçülerde geliştiremedi, yani tam anlamında bir bilim olmayı başaramadı. Estetiğin ayaklarının henüz yere basmaya başdığını düşünürsek, onda tam anlamında bilimselleşmenin çabucak gerçekleşemeyeceğini görürüz.

GÜZEL ARAŞTIRMASI VE ESTETİK

Estetik, uzun yüzyıllar boyunca felsefenin bir dalı olarak kaldı, metafizik kuramların güzelle ilgili bir açınımı olarak kaldı. Birçok bilgi alanı, bilim olana kadar, felsefenin uçsuz bucaksız alanında metafizikle beslenmiştir. Lalo'nun da belirlediği gibi, Platon'dan Schopenhauer'a kadar tüm büyük estetik dizgeleri, yalnızca genel metafizik dizgelerin güzel sorununa uyarlanması olmuştur. Bu durum estetik denilen bilgi alanını, daha çok, güzel nedir - ne değildir araştırmasıyla sınırlandırmıştır. Bu metafizik araştırmanın estetiğe bilimsel bilgiler ortaya koyma yolunda çok bir şey getiremeyeceği kesindir. Çünkü metafizik dediğimiz alan doğrulanmamış ya da doğrulanamaz varsayımların alanıdır. Geçmiş zamanların estetikçisi estetikle ilgili çalışmalarını sanat alanına kaydırmayı düşünmüyordu. Sanata yol gösteren kişi olabilirdi estetikçi, onun sanattan öğrenebileceği çok bir şey yoktu. Ancak, o bitmez güzel araştırması sanata yol gösterebilmekte genellikle eksik kalıyordu. Güzeli güzel olandan giderek değil de apayrı bir varlık olarak araştırmak elbette bizi bilimsel sonuçlara ulaştıramazdı. Bir gökbilimcinin yıldızların devinimlerini değil de yıldızın ne olduğunu, bir kimyacının asit ve bazların etkilerini değil de maddenin ne olduğunu araştırması gibi bir şeydi bu.

Böylece geçmişin estetikçisi tam gizemci bir tutumla o görünmez ve tanımlanamaz olan tanrısal güzeli araştırırken yapıttan yani gerçek anlamda güzel olandan uzaklaştı. Böylece hemen tümü birbirine benzeyen sayısız gizemci güzel araştırması çıktı ortaya. Bu araştırmalar, olguların dışında gerçekleşmiş olmakla, tarihsellik kavrayışına ve eleştirici bakışa uzak ve hatta karşıt araştırmalardı. Zamanla estetikçi son derece verimsiz olan bu estetiğe bilimsel bir tutum kazandırmaya çalışarak onu üretken kılmaya yöneldi, bu yolda bilimsel yöntemleri denemeye başladı. Her şeyden önce metafiziğin alanından yaşamın alanına inmek demekti bu. Böylece estetikçi bir yandan tarihe, bir yandan sanat tarihine, bir yandan toplumbilime, bir yandan sanat eleştirisine yönelen çok yönlü bir araştırmacı özelliği kazandı.

Sanat eleştiricisiyle estetikçi arasındaki o uzaklık zamanla en aza indi. Soyut ya da aşkın bir güzel olmadığına göre, kendinde güzel fikri tam tamına saçma olduğuna göre, bu yüzden güzeli, yapıtın kendisinde aramak gerektiğine göre, estetikçinin işi de eleştirmecininki gibi somut güzelle olacaktı. Artık çok zaman sanat eleştirisinin estetikten ve estetiğin sanat eleştirisinden kesin olarak nerede ayrıldığını belirlemeye olanak yoktur. Belki de estetikçi biraz daha kuramsala, sanat eleştirmecisi biraz daha uygulamaya yöneliktir. Şöyle der Lalo: "Eleştirmeci de estetikçi de, biri doğrudan doğruya, öbürü biraz daha dolaylı olarak, belli bir sanat yapıtını ele alırlar, her ikisi de bu yapıt üzerinde aynı görüş açısına sahiptirler, onu önce açıklar, sonra yargılarlar. Yalnız biri daha çok genel bilgilere bağlanır, öbürü daha çok özel olgulara bağlanır. İki bakış biçimi arasında soyutlama açısından bir derece ayrımı vardır, düşünce yapısıyla ilgili bir tür ayrımı yoktur."

Estetiğin bilimsel yöntemlere yaklaşarak belli bir bilimsellik değeri kazanmasıyla estetiğin bir bilim olabilmesi elbette aynı anlama gelmez. Estetik, bilimsellik yolunu tutarken, tümdengelimi ve tümevarımı kullanmaya başlamıştır, yani tek tek durumları karşılaştırarak genel bir görüşe ulaşmaya, bir genel görüşten tek tek durumları çıkarmaya yönelmiştir. Demek ki bilimsellik eğilimi içinde estetik hem genelleyici tümevarım yöntemini, hem özelleyici tümdengelim yöntemini kullanmaktadır. Gerçekte bu iki yöntem apayrı iki yöntem değil, tek bir yöntemin iki ayrı yüzüdür. Genellemeler yapan kişi sonunda özellemeler yapmak zorunda kalacak, özellemeler yapmak isteyen kişi bu özellemelerini daha önceki genelleme-

lere dayandırmak zorunda olacaktır. Lalo bu konuda şunları söyler: "Estetiğin yöntemi tümdengelime mi,tümevarıma mı dayanmalı? Bugün buna tek bir yanıt vermek olanaksız: sırasında biri, sırasında öbürü olmalı. Çatışkılı görünen bu iki yöntem, bir araştırma düzeninde sıkı sıkıya birbirine bağlıdır, ayrılmaz." Bu yöntemlerden birinin öbürü kaşısında büyük bir ağırlık kazanması estetik araştırmanın bilimsellik değerini sakatlayabilecektir. Özellikle tümdengelimin tek başına kullanılması metafizik önerilerin yaşama indirilmeye çalışılmasından başka bir şey olmayacaktır. "Tam anlamında tümdengelimli bir estetik ister istemez metafizik bir estetik olacaktır, der Lalo. Böyle bir estetiğin en büyük evrensel ilkesi bir mutlak güzelin, bir Güzel İdea'sının, yani duyularüstü ve bilinmez bir güzelin varolduğudur."

ESTETİK BİR BİLİM MİDİR?

Şimdi estetiğin ne olduğunu ve bilim olabilecekse hangi koşullarda olabileceğini düşünmekte yarar var. Estetiği en genel anlamda; *güzelin bilimi* ya da *güzelin bilgisi* diye tanımlıyorlar. Estetikle ilgili her sorun güzelle ilgilidir, estetikle ilgili her araştırma bir güzel araştırmasıdır. Demek ki güzeli güzel kılan etkenin ya da etkenlerin peşinde olmak bir estetik çaba içinde olmak demektir. Buna göre estetiği; güzeli araştıran ve güzelle çirkin ayrımını temellendiren bilim ya da bilgi alanı olarak belirleyebiliriz. Elbette bu çok genel belirleme, estetiği tanımada büyük bir kolaylık sağlamayacaktır. Estetiğe yaklaşmak, onunla ilgili temel sorunları tartışmaya başlamakla olasıdır. Estetiğin başlıca sorunlarından biri onun bir bilim olup olmadığı, daha çok bir bilim olup olamayacağı sorunudur. Önce de gördüğümüz gibi, onun ayaklarını yere basmaya başlamış olması, bilim olmuş olması anlamına gelmez. Estetiğin bilim olması konusuyla ilgili yaygın bir tartışma var. Bu tartışmadan çok olumlu bir sonuç alındığını, böylece sorunun çözümüne yaklaşıldığını söylemek çok güç. Belki de bu sorun estetiğin en temel ama en çetin sorunlarından biri olarak kalacak. Bu sorunun tartışılmasına, şimdilik çözümü pek ummadan, biz de katılabiliriz. Belki de çözüm şimdilik bir orta yol bulmakla sağlanacak, bu da geçici çözüm olacak elbette. Bu yüzden şimdilik, hiç değilse şimdilik estetiği bir bilim değil de bilimselliğe yönelik bir bilgi alanı saymak daha doğru.

En genel anlamda bilim, olgulardan yasalara ulaşmak ya da olguların yasalarına ulaşmak için konulmuş düzenli bilgiler ve yöntemler toplamıdır. Bir başka deyişle, bilim, doğayı belli bir açıdan yani belli bir konu çerçevesinde belli yöntemlerle ele alan ve bu çerçevede niceliksel belirlemelerden giderek yasalara yükselen araştırma alanıdır. Bilgi alanıysa, doğayla ya da insanla ilgili belli sorunları belli bir açıdan ele alan, bu açı içinde kurallar koyan ve kuramlar geliştiren araştırma alanıdır.

Bugünkü bilimlerden çoğu daha önce felsefe içinde yer alan değişik bilgi alanlarıydılar. Bir ruhbilim, bir toplumbilim bugün felsefeden bir şeyler taşıyor olsa da felsefe değildir, felsefenin bir bölümü değildir. Estetik de aynı şeyi, aynı bağımsızlığı istiyor, istemekten de öte elde etmeye çalışıyor. Bazı yazarlar estetiğin özel bir bilim olamayacağını, çünkü onun özgül bir alanı yani sınırları iyi çizilmiş bir konusu olmadığını ileri sürüyorlar. Bu kişilere göre estetiği dün olduğu gibi bugün de felsefenin bir bölümü olarak görmek doğru olacaktır. Bazı yazarlar da, tersine, estetiğin az çok belirgin bir konusu olduğunu, hatta müzelerden ve sergilerden oluşmuş geniş bir laboratuvarının bulunduğunu öne sürüyorlar. Onlara göre her durumda güzeli güzel kılan kurallar bulunabilir ya da daha doğrusu olmak gerekir. Bunların saptanması da estetiği bir bilim yapmaya yetecektir.

Estetiği bilim olmaktan alıkoyan başlıca etken, büyük ölçüde niteliklerle ilgili olmasıdır. Niteliksel olan da bilimine ulaşılamayan şeydir. Çünkü niteliksel olan, her zaman algının duyulur yanıyla ilgilidir, geometrik ya da mekanik belirlenimlerle ilgili değildir. Şimdi R.Bayer'i dinleyelim: "Bilimsel anlayışın temeli, kişisel ögenin dışa atılmasıdır. Niceliğin olabilmesi için niteliğin ortadan kalkması her bilimin kuralıdır. Estetik bir bilim olarak kurulacaksa, bu bilim bir nitelikler bilimi, bir değer yargıları bilimi, kişiyi yükümleyen yargıların bilimi olacaktır. Öznel ve niteliksel, bir nesnel yöntemin bulunmasında estetiğe ikili bir engel çıkarır." Gerçekte bilimle sanat ayrımı temelde nicelikselle niteliksel ayrımına dayanır. Niceliksel olan, bir nesnede sayılarla ya da ölçülerle ilgili olandır, bilimsel araştırmaya açık olandır; niteliksel olansa, bir nesnede durumlarla ilgili olandır.

Bir sanat yapıtının ölçülebilir yanları, boyutları ya da bölümleri onu sanatsal kılan ögeler değildir. Bu yüzden, ölçülebilir yanlardan giderek, diyelim bir şiirde on tane "mavi", yedi tane "deniz", üç tane "kuş" sözcüğü kullanılmış olmasından giderek estetik araştırması yapamayız.

BİLİMSEL ÖLÇÜTLER VE SANATTA ÖZGÜNLÜK

Çağlardan çağlara değişmeden geçen ya da ussal bir dönüşüm düzeni içinde bir çağdan bir çağa ulaşan evrensel yargılar yok esfetikte. Bir çağ düşüncede ve sanatta belli görüşleri, belli bakış açılarını ortaya koyarken belli beğeni yargıları getirmiyor, bir başka deyişle *beğenileri* nin özelliklerini saptamıyor. Ortak sanat görüşüne sahip olmak, ortak beğeni yargılarına sahip olmak değildir. Kaldı ki sanat her zaman özgünün üzerine kurulur. Her sanatçı kendisiyle başlayacak bir şeyin peşindedir. Özgün, özellikli ya da kişilikli olan şey, gerçek anlamda yapıt olmaya hak kazanmıştır. Her sanatçı kendi sanatını genel olanın ötesinde arıyor, her sanatçı *kendi* sanatını yaratmaya çalışıyor. Her yapıt somutlaşmış yapısı içinde bireysel bir bütünlüktür, özneli içinde taşıyan ya da içinde öznellikler taşıyan bir bütünlüktür. Oysa, bireyselin ya da daha doğrusu öznelin bilimi hiçbir biçimde söz konusu olamaz.

Bireysellik ve onunla gelen kişisellik, sanatın indirgenemez bir özelliği olarak belirmekte. Her yapıt bir öznel özellikler ya da özel özellikler yumağıdır. Bu kişiliklilik, yaratıcı açısından olduğu kadar, izleyici açısından da söz konusudur. Her yapıt, her kişiyi değişik yanlarıyla çeker. Yapıt bizim bulduğumuz değil, aradığımız şeydir; kendisinde bir şeyler bulmaya çalıştığımız şeydir. Bir kavuşma noktası, bir buluşma yeridir. "Tam beni anlatmış..." duygusu yapıt karşısında sık düşülen bir duygudur. Yapıtta kendisini açıklanmış bulur insan, kendisini ve hatta başkalarını. Bu çakışma her zaman bir eksiklik duygusuyla tümlenir: yapıt bizden benimsenmeyi beklediği gibi tamamlanmayı da bekler. Özellikle, tam olarak gerçekleşmesi, zorunlu olarak araya girecek bir yorumcuya bağlı olan müzik gibi, bale gibi, tiyatro gibi sanatlarda bu *tamamlanma* işlemi birilerine görev olarak yüklenmiştir. Her ne olursa olsun, yapıtla yüzyüze gelen her bilinçli kişi gerçek bir tamamlayıcı olarak ortaya çıkar. Kısacası, yapıt bir anlamda bir veridir, bir veriler yumağıdır, biz onunla daha çok uzaklara ya da daha başka yerlere gideriz. Mikel Dufrenne şöyle der: "Bir tiyatro oyununu okuduğumda, kendimde belli bir eksiklik duyarım. Tiyatroda edindiğim alışkanlığa göre, sahne düzenini, davranışları, tonlamaları az çok bulanık bir biçimde düşleyerek bu eksikliği gidermeye çalıştığım olur: imgelemsel bir gerçekleştirmedir bu, metni canlandırır ve aydınlatır."

Böylece her zaman tartışılan bir şeydir yapıt. Yaratıcısının daha tasarlama evresinde tartışmaya başladığı, yaratma edimi boyunca sürekli tartıştığı ve ona göre gerçekleştirdiği bir şeydir. Yaratıcının yapıtı tartışması gerçekleşmenin tamamlanmasından sonra da bitmeyecektir. Gerçekleşmeden sonra yapıt başkalarının tartışmasına açık duruma gelir. Demek ki o, hep tartışılan bir şey olarak varolacaktır. Dostoyevski kardeşine şunları yazar: "Sen esinle yani bir anlık görünüm olan ilk yaratıyla ya da ruhun devinimiyle çalışmayı birbirine karıştırıyorsun. Böylece, diyelim ki ben bir sahneyi bir çırpıda, bana göründüğü biçimiyle yazıyorum, bundan sevinç duyuyorum sonra, aylar boyu, bir yıl boyu çalışıyorum... ve inan bana, sonuç pek güzel oluyor. Yeter ki esin gelsin. Doğal olarak, esin olmadığı zaman hiçbir şey olmuyor."

Demek ki, bir nitelikler bütünü olan yapıt, dünyanın ölçülemese de kavranabilir olan durumlarıyla örülmüştür. Öznel özelliklerle örülmüş olan yapıtta ana fikir ya da doğrular her zaman vardır, ayrıca belli bir yerde ve belli bir zamanda bir insanlık için ya da bir toplum için geçerli olan pek çok şey de onda içerilmiş olabilir. Her yapıt kendisini başkaları için önemli ve anlaşılır kılan bir takım nesnel ögelerle, yani bir takım bilgilerle ve görüşlerle doludur. Buna göre her yapıt, içinde piştiği ortamın bir yansıtıcısı, hatta bir açıklayıcısıdır, böyle olmakla toplumsal-tarihsel bir değer ortaya koyar. Bu toplumsal-tarihsel öge, biçimin özelliklerini belirleyici bir anlam taşıyacaktır. Kısacası, öznellik bir yapıtta bizi tutacak tek ölçüt değildir. Bir roman dünya görüşümüze ters düşmediği zaman bizi daha da sarar, daha da ilgilendirir. Bir müzik parçası bakış açılarımızla karşıtlaşmadığı zaman bize daha yakın olacaktır. Nice yapıt vardır ki bildirisi bize uygun düşse de *kendisi* bize ters düşmektedir. Bir yapıtta o yapıtı güzel kılan ögeler toplumsal-tarihsel olanla dolaylı bir ilişki içindedir, estetik olan daha çok biçimle ya da dışlaştırma yöntemleriyle ilgilidir. Bir başka deyişle, bir yapıtta toplumsal-tarihsel gereci estetik değeri belirleyici öge olarak görmek, dışlaştırma yöntemleri sorununun dışına düşmek demektir.

SANAT YAPITINDA ÖZ VE BİÇİM

Evet, sanat yapıtını sanat yapıtı kılan şey yalnızca salt bilimsel olarak kavranabilir olan bildiri değildir, yalnızca onda yansıyan tarihsel ve toplumsal değerler değildir, yalnızca onun barındırdığı doğrular değildir. Eleştirmeci ya da estetikçi bir yapıtı ya da bir yapıtlar topluluğunu değerlendirmek istediği zaman onu elbette tarihsel-toplumsal yanlarıyla da ele alacaktır: hiçbir yapıt salt biçimsel yanlarından gidilerek anlaşılamaz. Ama eleştirmeci ya da estetikçi, bu yapıtta ya da yapıtlarda özlerin biçimleniş özelliklerini ele almakla ya da bir başka deyişle biçimsel ögeleri organik bütünlükleri ve özle ilişkileri içinde değerlendirmekle yükümlüdür. Sanat yapıtını sanat yapıtı kılan şey, insani gereçle bu gereci bizim için anlaşılır kılan dışlaştırma yöntemlerinin uyumudur. Buna göre, biçimin özde, özün biçimde bütünsellik kazandığı doğrudur. Ne var ki bu iki şey, çok zaman sanıldığının tersine, aynı şeyin iki ayrı görünümünden çok daha başka bir şeydir. Bu iki şey, bir sanat yapıtında *ayrı ayrı düşünülmüş* iki ayrı öge olarak, birbirini tümleyen iki ayrı öge olarak vardır. Özle biçim aynı şeydir diyenler estetiği baştan yanlış anlayanlar, baştan sakatlamaya hazır olanlardır. Her öz doğal olarak kendi biçimini getirir diye düşünmekse yaratma alanını bir gelişigüzellikler alanı olarak değerlendirmektir.

Demekki estetik her şeyden önce belli bir öz için düşünülmüş kurucu özelliklerin bu öze göre oluşumuyla ilgili araştırmadır. Böylesi bir araştırmanın bilimsel kesinliklerden kaçmaya hazır olduğu bellidir. "Dünyada var olabilecek en zengin insancılıkla dolu olarak, kaygan ve ince yapısı içinde estetik bir gizler alanıdır" der Lalo. Çünkü sanat genel olarak düşünmeyle ilgili olmaktan çok, özel olarak görmeyle ilgilidir. Sanatçı görmeyi bilen adamsa, estetikçi de görmeyi bilen adamın yaptıklarını görebilen adam olacaktır. Her sanat yapıtı gerçekte özel olarak görülmüş ilişkilerin bir toplamıdır. Yüz insanda bir insan düşünmeyi biliyorsa, görmeyi bilen binde birdir, diye düşünüyordu Ruskin. Bir yapıtı güzel kalan şeyler belki de beklemediğimiz, hiç ummadığımız bir yerdedir, belki de büyük ölçüde özle ya da biçimle ilgili birtakım ayrıntılardadır, ayrıntıların kurduğu birlikteliktedir, bütünle parçaların giz dolu uyumundadır ya da bazı uyumsuzluklardadır. Estetikçinin işi o gizleri giz olmaktan çıkarmak değil midir?

SANATÇI VE GÜZELLİĞİN KURALLARI

Buradaki gizi çok zaman sanatçının kendisi de açıklayamaz, belki onun açıklamaları en tutarsız açıklamalar olacaktır. Çünkü sanatçı, yapıtını yaratırken kurallarını ve giderek kuramını da yaratan kişidir. Bazen bu kuralları ya da kuramı açık açık dile getirmeye çalışır, onları bilmekte, bildiğini söylemektedir, hiç değilse sezmektedir, bazen de yapıtını yaratırken yarattığı temel özelliklerden habersizdir. Sanatçı bazen kuramcıdır, bir temel kurallar toplamına göre yaratır, bazen böyle bir gereksinme duymaz. Ne olursa olsun yapıtı güzel kılan kurallar sanatçının her zaman görebildiği, sezebildiği kurallar değildir. Pek haklı olarak şöyle der André Malraux: "Kuramlarla yapıtlar arasındaki ilişki birçok defa düşüncenin gülünçleşmesini ortaya koydu. Sanatçılar yapmak istediklerini kurama götürüyorlar ve yapabildiklerini yapıyorlar. Onların gücü bazen kuramlardan daha büyük bazen daha küçük oluyor."

Yaratıcının kendi kuramını kendi yapıtından arı olarak çıkarması ve kendi sanatını kendi kuramı üzerine rahatça kurabilmesi hiçbir biçimde olanaklı değildir. Böyle bir şey söz konusu olsaydı en yetkin estetikçi ya da eleştirmeci, sanatçının kendisi olacaktı ve onun dışında bir başka estetikçi ya da eleştirmeci gerekmeyecekti. Olağandışı durumlar ya da yetersizlikler bir yana, estetikçi ya da eleştirmeci sanat yapıtını sanatçıdan daha yetkili bir biçimde değerlendirir ve sanatçıyla estetikçi ya da eleştirmeci ayrımı burada kendini gösterir. "Akvaryumu dışarıdan görebilmek için en iyisi balık olmamaktır" der Malraux. Auguste Comte, bilinç tüm olguları gözlemlemeye yatkındır, yalnız kendi olgularını gözlemleyemez, diye düşünür. "Göz her şeyi görür, bir kendini göremez" der Lalo da.

Sanatçı, yaratma edimi boyunca sürekli bir arayış içinde olmayı bir yöntem olarak benimser. Buna göre yaratma olayı bir tasarlanmışı saptayıp çıkma olayı olmaktan çok, bir arayış olayıdır. Maymunla ilk insan arasında saptanan geçiş türleri gibi, taslakla gerçekleşmiş biçim arasında geçilen biçim örnekleri vardır. Sanatçı biçim arayışları içinde yeni biçimlere ulaşırken ister istemez içeriği de değiştirir: biçimdeki her değişiklik içerikteki bir değişikliği getirecektir. Bu yüzden biçim araştırması, daha önce de belirlemeye çalıştığımız gibi, estetik araştırmanın özünü oluşturur. Joseph-Emile Muller bu araştırmayı şöyle açıklıyor: "Bir yapıtın temelde sahip olduğu şeyi gerçek anlamda yakalayabilmek için konuyu belirlemek yetmez, yüzlerin ve davranışların anlatımını incelemek de, görüntü düzenini incelemek de yetmez, ayrıca ve özellikle sözcüğün en geniş anlamında hep biçimi ayrıştırmak, yani çizgiyi, rengi, kuruluşu, ışığın ve

uzamın ele alınışını ayrıştırmak gerekir... Biçimde karar kılmak tam tamına teknik sorunlarla oyalanmak değildir. Biçimi temel olarak görmek hiçbir biçimde biçimciliğin belirtisi değildir."

Evet, ne yaparsak yapalım, bir yapıtı güzel kılan şey, karşımızda bir bilinmezlikler bütünü oluşturuyor. Ayrıca yapıtın baş edilmez çeşitliliği bize her adımda yeni engeller, yeni tuzaklar hazırlıyor. Bir fikri, bir görüşü kavrarcasına bütünlüklü bir biçimde kavrayamıyoruz onu. Yapıtın çokyanlılığı onunla ilgili olarak vereceğimiz yargıyı zorda bırakıyor. Her yapıt her adımda değişik görünümler, bitmez çeşitlilikler ortaya koyan bir dünyadır. Onca çeşitliliği gidimli düşüncenin belirleyiciliğiyle açıklamaya kalkmak çıkarsız bir işi göze almaktır. Elbette burada yapıtı kavramakta gizemci düşünceyi ya da sezgisel düşünceyi savunuyor değiliz. Gizemci düşünce de sezgisel düşünce de yapıtı kavramakta yolumuza bulanıklıklardan örülü sayısız engel çıkaracak, bizi yapıtın özelliklerine hiçbir zaman ulaştıramayacaktır. Biz burada yalnızca, bir düşünür kesinliğiyle bir sanat yapıtının kavranılamayacağını belirtmek istiyoruz. İşte bu yüzden, sanatı yaratan kişi nasıl görmeyi bilen kişi olmak zorundaysa, sanatı değerlendiren kişi de görmeyi bilen kişi olmak zorundadır. Bu da sanat alanında bilgi ve deney birikimlerini gerekli kılar.

ESTETİĞİN YÖNTEMİNDE BİLGİ SORUNU

Bilgi sorunu ya da bilinç sorunu yöntem sorununun özünü oluşturuyor. Bir yapıtı kavramak onu kavramsal düzeyde ayrıştırmaya tutabilmekle olasıdır. Yoksa yapıt karşısındaki yargımız "ah ne güzel"den ya da "hiç güzel değil"den öteye geçemeyecektir. Sanat yapıtını sanat yapıtı yapan kuralları şu ya da bu biçimde araştırırken onlar için ortak birtakım kategoriler belirleriz. Bu kategoriler her anlamda genel ortak özellikleri karşılamaktadır. Sanatın kategorileri bize kuralları buldurmada, dolayısıyla bizi bilimselliğe yöneltmede bazı kolaylıklar gösterir. İnce, naif, barok, dramatik, duygucu gibi kategoriler bize bazı ortak özellikleri duyurmaktadır. Bir kategoriyi ouşturan temel kavramlarla ilgili bir araştırma, bu kategoriye giren yapıtların açıklanmasında her zaman bir anahtar rolü oynar. Yapıtları ayrıştırarak elde ettiğimiz kategorileri gene yapıtların ayrıştırılmasında kullanırız. Bir yapıtı naif kategorisine bağladığım zaman, naif'i belirleyen temel kavramları hemen işe karıştırmam ve bu kavramlarla yapıt arasında bağlantılar kurmam ya da daha doğrusu bu kavramların karşılıklarını yapıtta aramam gerekir. Nitelikselin sağlayacağı bilimsellik ancak bu koşullarda olası olabilir. Yapıtta belli nitelikleri bulmak ve bu nitelikleri belli bir kategori altında toplanmış belli kavramlarla açıklamak bize nitelikselin bilgisini sağlamakta çıkar yol gibi görünüyor.

Kategorilerin altına hangi kavramların gireceği konusunda çok belirgin bilgilerin bulunmayışı, ayrıca yapıtın böylesi bir belirginlikten bir ölçüde kaçışı bizi zorda bırakıyor. Naif'in sınırları çok belli olmadığı gibi, ele aldığım yapıtın naif'e katılma payı da yüzde yüz olmayacaktır ya da olmayabilir. Bazen bir naif yapıt karşısında bulurum kendimi, bazen naif yanları olan bir yapıt karşısında. Ne olursa olsun, yapıttaki bazı nitelikleri nesnel olarak saptayabilsem de bazı nitelikler benden kaçabilir. Adlandıramadığım, bütündeki yerini belirleyemediğim, bir kavrama, sonra bir kategoriye götüremediğim nitelikler de vardır. Yapıt karşısında benim durumum, bir parçalı kavrama durumudur, yani ben tüm içeriği alamam, içerik bir yanıyla bana görünürken bir yanıyla benden kaçar, üstelik bu görünmede ve bu kaçışta benim ilgilerim, eğilimlerim, yakınlıklarım, sevgilerim ve nefretlerim büyük rol oynar. Yapıt, nesnel yanlarını *bana göre* bana açan, bazen de tümüyle açmayan şeydir. Yapıtla aramdaki ilişkide öyle bir nokta gelir ki, benim yargılarım tümüyle *benim* yargılarım olur, yapıttan çok beni anlatır, beni açıklar.

"Bir estetik kurmak, der Bayer, her zaman öznel izlenimleri evrenselde geçerli kılmak demektir, niteliklerden yola çıkıp kavramlara ulaşmak düşünü gerçekleştirmeye çalışmak demektir." Bu yüzden nitelikselin bilimine ulaşmak için en önemli araç elbette gelişmiş özel bir sözlüğe dayanan gelişmiş bir dildir. Bu da her şeyden önce, gelişmiş, hatta özelleşmiş bir düşünceyi gerektirir. Kategorilerin saptanması, kategorilerin altına giren, girebilen kavramların saptanması ve bu kavramlarla yapıt arasında uyarlıklar ve uymazlıklar bulunması tam tamına ayrıştırmacı, sonra da bileştirmeci bir tutumu gerektirir. Ayrıştırma daha çok yapıtın anlaşılmasında, kavramlarla yapıttaki niteliklerin karşılaştırılmasında ortaya çıkan bir gereklilik tir. Örneğin naif'in altına koyduğum yedi kavramdan dördü eldeki yapıta uyuyor diyebilişim, bir karşılaştırma edimine olduğu kadar, yapıtla ilgili bir ayrıştırma edimine bağlıdır. Bu ayrıştırma ya da karşılaştırma benim için bir ölçüde açıklayıcıdır. Bundan sonra açıklanmadan kalmış olan yanı açıklayabilmek için başka kategorilerle, başka kategorilerin altındaki başka kavramlarla ilişki kurmam gerekir. Öyle ya, naif kategorisine şu ya da bu ölçüde uyan bir yapıt bir başka kategoriye şu ya da bu ölçüde neden uymasın? Elimdeki yapıt naif bir yapıttır, aynı zamanda daha başka bir şeydir. O daha başka bir şeyi ortaya çıkarabilme çabası bu anlamda bir bileşim çabasıdır. Demek ki, bir yapıtı doğru olarak kavrayabilmek yolunda, başta da belirttiğimiz gibi, tümevarım ve tümdengelim yöntemleri sürekli kullandığımız yöntemler olacaktır.

Böyle bir özel dili geliştirme yolunda estetik elbette tek başına kalmayı düşünmeyecek, çeşitli bilimlerden ve bilgi alanlarından yararlanmak isteyecektir. Tümdengelim ve tümevarım yöntemleri bize ancak estetikte kullanılan ya da kullanılabilecek olan çeşitli yöntemlerin özünü duyurur. Bu bakımdan, estetik söz konusu olduğu zaman tek bir yöntemden söz etmek olası değildir. Her ne olursa olsun, bütün bu yöntemler, bir yanı doğrudan doğruya insan araştırmasına, bir yanı da sanat yapıtlarıyla ilgili güzel araştırmasına dayanan estetik araştırmayı çokyönlü bir araştırma durumuna getiriyor. Yalnızca ruhbilimde kullanılan *içebakış* gibi, *ruhayrıştırması* gibi yöntemlerin estetiğe uyarlanışı bile büyük bir aşama olarak değerlendirilmelidir. Zaten kategorilerin saptanmasıyla ya da ayrıştırılmasıyla ortaya çıkan konular ya da sorunlar bize estetiği çeşitli bilgileri ve onlarla ilgili yöntemlerin kesiştiği bir alan olarak duyurmaktadır. Buna göre çağdaş estetikçinin çabası yer yer felsefecinin, büyük ölçüde de sanat tarihçisinin, ruhbilimcinin, ruhayrıştırmacısının, toplumbilimcinin ve daha başkalarının çabasıyla çakışmaktadır.

Bu alanlardan herhangi birine çokça ağırlık vermek de belli bir okul anlayışını öne çıkarmak olacaktır.

ESTETİKTE RUHBİLİMCİ OKUL

Buna göre ruhbilime ağırlık verenler öteden beri estetikte ayrı bir okul oluşturuyorlar. Onlara göre estetikte yaratıcının ruhsal durumunu incelemek birinci planda önem taşıyacaktır. Yaratıcının içebakış yöntemiyle kendi iç dünyasını araştırması, bugüne kadar pek çok kişiye ruhbilimsel araştırmanın olduğu kadar, estetik araştırmanın da en sağlam yolu olarak görünmüştü. Oysa, göz her şeyi görebilir, bir kendini göremez doğrusu burada da geçer-

lidir. Kendimize her ayrıştırmacı yönelişimiz, kendimizi elden kaçırmakla sonuçlanacaktır. Buna göre insanın kendinde sevinci, acıyı ya da benzer bir şeyi gözlemleyebilmesi olacak iş değildir. Zamanla ruhbilim deneysel bir bilim olarak kuruldukça (Wundt'un Leipzig'te 1879'da açtığı laboratuvarı anımsayalım) içebakış yönteminden uzaklaşıldı ve davranış araştırması öne geçti. Deneysel ruhbilimin estetiğe uygulanması elbette zor olacaktı. Bundan böyle ruhbilimci davranışların saptanmasına ve ölçülmesine yöneldikçe estetikçi de tek tek yapıtlardaki ruhsallığı saptamaya yöneldi.

Ruhbilimin gelişmesine koşut olarak ruhhekimliği geliştikçe ve ruhhekimliği içinde ruhayrıştırması bir yöntem olarak ve ayrı bir çalışma alanı olarak belirdikçe estetikçiler ruhayrıştırmasını bir yöntem olarak benimsemeye yöneldiler. Daha çok sanatsal yaratının temelinde cinsel etkenin ve cinsel sakatlanmalarla gelen ruhsal bozuklukların ayrıştırılmasına dayanan bu yöntem biraz gelişigüzel kullanılan ve her zaman şarlatanlıklara açık bir yöntem oldu. Yapıtın bazı belirgin özelliklerinden yola çıkarak simgeci bir tutumla yapıtın ruhuna girmeye ve giderek yaratıcısının kişiliğini ayrıştırmaya, böylece yapıtı daha iyi kavramaya yönelik bu yöntemin de, az önce andığımız doğrudan doğruya ruhbilimsel ayrıştırmalara dayanan yöntemin de estetikte büyük bir karşılığı olamayacağı kesindir. Çünkü estetikçiyi ilgilendiren şey yapıtı gerçekleştiren kişinin ruhsallığı değil, tüm özellikleriyle yapıtın kendisidir. Ruhbilimsel yöntem ve ruh ayrıştırması bu yolda ancak yardımcı bir anlam taşıyabilir.

ESTETİĞİN AMACI GÜZELİN BİLGİSİNE YÜKSELMEKTİR

Bundan böyle estetiğin en önemli çabası, tüm bilimsel verileri gözden uzak tutmaksızın ve bilimlerin tüm yöntemsel olanaklarından yararlanma yönelimini elden bırakmaksızın tek tek güzelliklerin alanı olan sanat alanından genel olarak güzelin bilgisine yükselmeye ve böylece durmadan gelişecek olan genel olarak güzelin bilgisini sanat alanına açıklayıcı ya da aydınlatıcı olarak uygulamaya çalışmak olmalıdır. Estetiğin bir bilim olduğunu söyleyemesek bile, bu yolda estetiğin bilimsel bir değer kazanmakta olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca günümüzde estetiği felsefenin bir dalı saymak da olası değil. Estetik araştırma salt güzel araştırması olmayacaksa, güzelin soyut ya da ülküsel düzeyde araştırılması bundan böyle estetiğe çok bir şey katmayacaksa, estetiğin felsefi yöntemleri kullanmakta direnmesi anlamsız olur. Bayer' in şu sözlerine her çağdaşımız katılacaktır: "Sanat bir felsefeyle açıklanamaz, sanat bir felsefe değildir. Sanatın bir öğretisi olsaydı, sanat olmuş bitmiş bir felsefeden başka bir şey olmayacaktı. Sanatın açıklanması ve sanatın yakın davası filozofluklarda değildir. Çünkü sanatı götüren şey bir gerçekçiliktir. Her gerçekleşmiş sanat yapıtının temelinde ülkücülüğün yoksanması vardır. Güzel, kendinde bu yoksamayı taşır."

Estetiği kendi yöntemlerini koyan ya da koymaya çalışan, başka bilimlerin ya da bilgi alanlarının yedeğinde kalmaksızın onlardan yararlanan ve hatta onlara bilgiler aktaran bağımsız bir bilgi alanı saymak doğru olur. Felsefeden, ruhbilimden, toplumbilimden kopmaksızın, onlardan alabildiğine yararlanarak ama onların egemenliği altına girmekten çekinerek kendini bulmak ya da kendini kurmak. Çağdaş estetiğin gelişim çabası en genel anlamda budur.

Raymond Bayer, *Essais sur la méthode en esthétique*, Flammarion, Paris 1953.

Raymond Bayer, *Histoire de l'esthétique*, Armand Colin, Paris 1961.

Raymond Bayer, *Traité d'esthétique*, Armand Colin, Paris 1956.

Charles Lalo, *L'art près de la vie*, J.Vrin, Paris 1946.

Charles Lalo, *Introduction à l'esthétique*, Armand Colin, Paris 1925.

Mikel Dufrenne, *Phénoménologie de l' expérience esthétique, l.L'objet esthétique*, Presses Universitaires de France, Paris 1967.

Mikel Dufrenne, *Phénoménologie de l' expérience esthétique, 2.La perception esthétique*, Presses Universitaires de France, Paris 1967.

André Gide, *Dostoievski*, Gallimard, Paris 1923.

Joseph-Emile Muller, *L'art moderne*, Librairie Générale Française, Paris

André Malraux, *Le musée imaginaire*, Gallimard, Paris 1965.

1963.

Mikel Dufrenne, *Le poétique*, Presses Universitaires de France, Paris 1963.

Gaston Bachelard, *La poétique de la rêverie*, Presses Universitaires de France, Paris 1965.

Eugéne Véron, *L'esthétique*, Ed.Alfred Costes, Paris 1921.

Edebiyatta Yöntem-2

Düzenleyen:
Aziz Çalışlar

Çeviren:
Veysel Atayman

Edebiyatta Yöntem'in geçen sayımızda yayınlanan ilk bölümünde Biçimlendirme Süreci, Üretme Süreci ve Yöntem anlatılmıştı. Bu bölüde ikinci altbaşlık olan Yöntem Kategorisinin İşlevleri ele alınıyor.

b) Yöntem Kategorisinin İşlevleri

Buraya kadar yaptığımız açıklamalar, yöntem kategorisinin sanat tarihinde kendine özgü bir geleneği bulunduğunu göstermektedir. Kısacası, sanatsal-yazınsal yöntemin yer yer bir olgu, yer yer de bir kavram olarak uzun bir geçmişi bulunduğunu söylemek yanlış olmaz. Ama, yöntemin kavram olarak yerleşmesi çok yavaş olmuştur. Bu gecikmede, burjuva kuramlarının üretme (yaratma) sürecini gizemselleştirmiş olmalarının payı büyüktür. Maddeci edebiyat ve sanat biliminde ise yöntemin önemi 1920'lerin sonu ile 1930'ların başlarında iyice kavranmıştır.

Dünyanın insan tarafından sanat yoluyla özümlenmesinin gerçek estetik ölçüsü olan yöntemin, edebiyatbilimi açısından taşıdığı önem ve anlam nedir?

Bir yazarın yapıtının bilimsel temellere dayalı çözümlemesi, onun sanatsal-yazınsal yönteminin öğrenilmesini mümkün kılar.

Bir yapıtın çözümlenişi pratiğinde o yapıtın yorumunun yöntemin ışığı altında yapılması ile gene bu yorumun, o yapıtın yorumundan sonra elde edilen yöntem bilgisinin ışığı altında yapılması arasında bir fark bulunmadığı kesindir. Yöntem ile, yorumun sonunda varacağımız yöntem bilgisini birbirinden ayırmak konumuz açısından yanlış olur.

Böyle bir ayırma, bir yandan yorumlamada keyfiliğe yol açarken, öte yandan, konunun şematikleşip çarpıtılması sonucunu getirecektir. Aslında bu ikisi bir birlik oluşturur daha çok. Yönteme ilişkin bulgularımız, bizi yönlendirme işlevini görürler. Bildiğimiz gibi, herhangi bir yazarın yöntemi, ne soyut doğar, ne de soyut varolur; yöntem, üretme sürecinin içinde ortaya çıkıp gerçekleşir. Bu nedenle yöntemi nesnel olarak yapıttan ayırmak, soyutlamak ancak bu aşamadan sonra mümkündür. Yöntem bir kez oluşup meydana geldikten sonra, yazar, gerçekliğin önüne koyduğu ödevlerin sanatsal yoldan çözümlenmesi için gerekli ve uygun strateji ve taktikleri geliştirmeye çalıştıkça; yapıttan yapıta yöntem de değişmeye başlar. Bu arada, gerek toplumsal yaşamla hesaplaşma tarzı, gerek toplumsal ilişkilerinin niteliği ve sıklığı, gerekse döneminin siyasal ve düşünsel mücadelelerine katılma durumu, yazarın yönteminin oluşması yönünden çok önemli belirleyicilerdir. Bu etmenleri, bunların temelinde yatan, gerçeklikle hesaplaşma ilkelerini, yöntemin birer öğesi olarak yaratıcılığa katkıları yönüyle incelemek, edebiyatı, edebiyata içkin olmayan bir yoldan yorumlamaya atılacak önemli bir adımı oluşturur.

Yazarın, üretme süreci açısından tayin edici nitelikli ve birincil dereceden önem taşıyan, yaşamın gerçekliğiyle hesaplaşma olgusu, kendi başına dolaysız gerçekleşmez; dolaylı biçimde sınıfların ve toplumsal katmanların çıkarlarını ve çabalarını dile getiren çağdaş edebiyat ve sanatı gözönüne alıp bunlarla hesaplaşmayı da gerektirir. Başka bir deyişle, gerçekliği özümlemenin bir yolu da, bu tarihsel gerçekliğin, gene onun bir parçası olan ve sanat yapıtlarını üreten kimselerce temsil edilen çıkar, hedef ve çabalarca koşullandırılmış olan estetik düşünce aracılığıyla, düşünsel bir değerlendirme ve işlemden geçirilmesidir. Yazar edebiyatı alımlarken, alımladığı yapıtın temelinde yatan yöntem ile de belli bir ilişkiye girer.

Bu süreçte geçmişte üretilmiş yapıtların yani edebiyat *mirasının* özümlenmesi önemli bir rol oynar. Sorunu sanatçı yönünden ele alacağımızdan, önce edebiyat mirasının bu bağlamdaki işlevinin genel nitelikleri üzerinde duracağız. Yazar için de edebiyat mirasının alımlanması, insan deneyimlerinin iletişim aracılığıyla genişletilmesi anlamına gelir; bu alımlama, edebiyatla, simgeleştirilmiş düşünceyle ve modelleştirilmiş işlemle uğraşma sonucunda biriken deneyime bağlıdır. Ama edebiyat mirasının alımlanması, yazar yönünden, bir de, onun yöntemini oluşturma düzleminde ayrı bir önem taşır. Edebiyat mirası, bir kere sanatın temel öğelerinden biri olan değerler öbeğinin oluşmasına belirleyici katkılar yapar. Yazarın, geçmişten kalma edebiyatın değer ve yöntemleriyle hesaplaşması, gelenekler akımı içinde, kendi düşünsel dünyasına da bir yer edinmesine yol açar. Her ulusal edebiyatın olduğu kadar, dünya edebiyatının da her dönemi için geçerli bir durumdur bu. Örneğin, Alman klasik akımı, Sheakespeare'in ya da İngiliz ve Fransız aydınlanma hareketinin alımlanması olmaksızın düşünülemez.

Toplumcu gerçekçi bir yazar da, çağımızın *içeriğini* biçimlendirip canlandıracak ve zengin bir insan tablosu ortaya çıkaracaksa onun, tarihe uygun düşen bir gelenek ilişkisinin zemini üzerinde, geçmişteki insanların mücadeleleri, zafer ve yenilgileriyle üretken bir bağ kurması, kaçınılmaz bir gerekliliktir.

Öte yandan, yazarın edebiyat mirası karşısındaki tavrı, öğrenen bir kimseninkiyle aynıdır. Yazarın edebiyat mirası karşısındaki bu tavrı, biyolojik kalıtımla birlikte insanın özü yönünden karakteristik bir bütünlük oluşturan

-insanlık kültürün'ün niteliğini tayin etmekle kalmayıp, karmaşık ilişkilerin ve yapıların kurulmasını olanaklı da kılanbilgi ve deneyimlerden oluşmuş toplumsal kalıtımın tarzına ve biçimine dayanır. Yazar, bilinçli ya da bilinçsiz, özel bir üretici [edebiyat yapıtı üreticisi] olarak, insanlığın (sanat yapıtlarında nesneleşmiş ve kalıtlaşmış, yani nispeten bağımsızlaşmış düşünce araçları, gelenekleşmiş imgeler, edebiyat türleri, düzenleme ve kurma tarzları biçiminde ortaya çıkan) deneyim birikimlerini öğrenip kendine maleder.

Özellikle gerçekçi bir yazar bakımından bu deneyimleri kendine maletme olayı, belli bir anlamda yöntemsel olanı öğrenme olgusu içinde yer alır. Yazar, kendinden öncekileri şematik bir biçimde kopya etmekten kaçınmak istiyorsa, gözlerini, geçmişteki sanatçıların toplumsal gerçeklik karşısındaki tavırlarına,onların deneyimlerini ifade etmelerinin tarz ve biçimini belirleyen yöntemlerine döndürmesi gerekir. Yazar, kendi yöntemini,geçmişten gelen yöntem birikimlerinin oluşturduğu öbek içinden seçerek geliştirir. Birçok yazar, örneğin Maxim Gorki, bunu sık sık doğrulamışlardır. Gorki, bilinçli bir çabayla, geçmişin halklarının dünya edebiyatına yaptıkları katkıyı elden geldiğince kendi yapıtlarına katmayı denemiştir; Gorki'nin amacı, eleştirel gerçekçiliği oluşturabilmek, Batı Avrupa'nın çeşitli ülkelerinin olduğu kadar, Doğu'nun çeşitli halklarının edebiyatlarını da tanımaktı. Gorki, Goethe ve Sheakespeare'in yapıtlarında, bu yazarların halk geleneğinden seçtikleri izlekleri ve öğeleri yapıtlarında değerlendirilişlerini inceleyerek, bunun, yöntem oluşturma bakımından ortaya koyduğu sonuçların altını çizmiştir. Gorki'nin edebiyat mirası konusunda ortaya attığı düşünceler, bir yazarın, dünyayı edebiyat yoluyla özümleme deneyimlerini, gerçekçi bir yöntemin oluşturulması yönünde geliştirip bu doğrultuda kullanılabilecek duruma gelmeleri için, nasıl incelediğine açık seçik bir örnektir.

Ama, gerçekçi bir üretim sürecinin oluşması için, dolaysız örneklerden oluşmuş bir halkalar zincirine, klasiğin doruk yapıtlarına yönelmek hiç kuşkusuz, yetmez; çünkü, edebiyat mirasını yukarıda belirttiğimiz tarzda, üretken bir yoldan öğrenmek için, birikimleri bir bakıma geçici olarak kullanıp denemek ve başka yöntemlerin yanısıra, bilgi ya da deneyimleri de işin içine katmak gerekir. Yazarın kendi dünyasını gerçekçi bir gözle canlandırabilmesi için, tarihsel düzlemde sanatın ulaştığı noktayı, başka bir deyişle, daha önce biçime kavuşmuş estetik-toplumsal bilincin koordinatlarını izlemesi gerekir. Ama, bu ilişki, basit bir taklit etme ilişkisi olmayıp, yaratıcı, tarihsel olanı eleştirici, amaçlı, seçen ve ayıklayan, varolanı dönüştüren ve hâttâ kendinden öncekilerden kopmayı gerektiren bir ilişkidir. Süreklilik ile kesikliğin diyalektiği, bu ilişkiyi gelenek ile yeniliğin diyalektiği biçiminde yönlendirir.

Yazarın, kendi duygusal ve zihinsel özellikleri yanısıra, yeteneğiyle de çağının gerçekliğini yoğurması, edebiyat yapıtının oluşumunu birincil dereceden belirleyen bir çalışmadır, ancak yazarın geleneğin kendine sunduğu hazır edebiyat örneklerini kendi yeni amacı doğrultusunda değiştirerek değerlendirmesi, bu çalışmayla birlikte, edebiyat yapıtının oluşumunu belirleyen bir bütünü oluşturur. Sanatsal-yazınsal yöntem, bu sürecin, yani üretme sürecinin ilkelerini düzenlediğinden, edebiyat yapıtlarının yorumunun yapılabilmesi için, bu yöntemin açıklanması ve temellendirilmesi gerekir.

Ancak yöntem, yalnızca bireysel üretme sürecinin temel ilkesel bir kategorisi olmayıp, aynı zamanda, yazınsal gelişme sürecinin de önemli bir kategorisidir.

Yöntem kategorisi, bireysel yaratmanın temel ilkelerinin edebiyatla gelmiş geçmiş tüm akımlar ile bağlarını ve karşılıklı etkileşimini yansıtır. Bu kategori, edebiyat öbeklerinin, akımlarının ve yönelimlerinin kurulmasında etkin olan düşünsel ve estetik görece bütünlülüğün nedenlerini ve koşullarını öğrenip tanımamızı da sağlar. Aynı zamanda, bireysel üretme süreciyle ilintili edebiyat tarihi kategorisi olarak, bu her iki uğrağın [birey ile edebiyat tarihinin] diyalektik birlikteliklerini yansıtır. Öyleyse, bilimsel yöntem kavramının iyi anlaşılması, edebiyat tarihinde bilimsel dayanaklı bir tipleme yapmanın önkoşulu olduğundan, *edebiyat tarihi* çalışmaları yönünden de vazgeçilmez niteliktedir.

Öte yandan, edebiyatbiliminde bilimsel yöntem kavramının benimsenmesi, burjuva edebiyatbilimiyle hesaplaşmanın da vazgeçilmez önkoşuludur.

Bilimsel edebiyatbiliminin geliştirdiği, tarihsel ve diyalektik-maddeci nitelikli yöntem kavramlarının çoğu, değişik tanımlar altında, burjuva edebiyat biliminin çeşitli biçimlerince de, kullanılmaktadır. Burjuva edebiyatbilimcileri ile hesaplaşmada karşılaşılan başlıca güçlüklerden biri, belirli bir terimden neyin kastedildiğini anlamamaktan kaynaklanır. Yöntem kavramı, biçimlendirme araçlarının teknik kullanımı anlamında darlaştırıldığı gibi, bu anlayışın uzantısında, yöntemin içerikle hiçbir ilintisi bulunmadığı ileri sürülür; daha da öteye gidilerek, (çok sık görüldüğü gibi) edebiyatbilimin kavramları, tarihdışı-düzgüsel bir anlayışla ele alınırlar. Örneğin, bir burjuva edebiyat bilimcisinden "gerçekçilik" ve "gerçekçi" kavramlarından, bilimsel estetiğin anladığını anlamasını beklemek olanaksızdır. Sözgelimi, "gerçekçilik" kavramı, İngiliz ve Amerikan edebiyatbiliminde büyük ölçüde "doğalcılık" ile bir tutulur, böylece "gerçekçilik" ve "gerçekçi" dendiğinde, gerçekliğin dümdüz, dolayımsız bir taklidi ima edilir. Sonra da, bu anlamda kullanılan bu kavram, toplumcu gerçekçilik kavramı karşısına polemik amacıyla çıkarılır. (Tıpkı geçmişte, diyalektik maddeciliğin karşısına kaba "maddecilik" kavramının çıkarılması gibi.)

Soruna özü yönünden yaklaştığımızda, modern revizyonizmin yöntem kavramı karşısında takındığı tavır ile yukarıdaki tutum arasında bir iç bağlamlılık bulunduğunu görürüz. Bu tavır,sanatçılara, toplumcu gerçekçiliğin yöntemi yerine "kıyısız gerçekçilik"'i (Garaudy) koymaları fikrini aşılar; bu polemik, gerçekçilik karşısında ilkece farklı estetik tavırları, bunların bilgilerini, değerlendirmelerini, toplumcu gerçekçi yöntemi modernizm yöntemlerinden ayırdeden nitelik farklılıklarını inkâr etmeyi, böylece toplumcu gerçekçiliğin, gerçekliği sanatsal düzeyde yansıtmaya sözde elverişsiz olduğunu *de facto* ileri sürüp, onu yok saymayı amaçlamaktadır. Bu anlamda, revizyonizmin saldırıları, sanatsal yönteme boşuna yönelmiş değildir; bunlar gerçekliğin estetik düzeyde özümlenmesinin en önemli aracı olan toplumcu gerçekçiliğe ve onun ilkelerine karşıdırlar.

İnsanlığın, sanatın gelişme tarihinde ortaya koyduğu [ve karşılaştığı] en önemli yönelim olan gerçekçilik'ten yola çıkıyoruz. Öteki yöntemlere, yeri geldikçe, ancak gerçekçilik ile ilişkileri gözönünde tutularak değinilecektir. Amacımız, yöntemin bir öğesini oluşturan-dünyanın sanatsal düzlemde özümlenmesi-olgusunun birçok öğesini, başka deyişle "yanını" sistemleştirip anlaşılır bir duruma getirmek. Yeri gelmişken, yöntemin yanlarına ilişkin aşağıdaki düşüncelerin oluşturulmasında kendisinden yararlandığımız Kagan'ın, yöntemin "yanı"/"öğesi" yerine, "yönlendirim" terimini kullandığını belirtmekte yarar var.

Bu kısa açıklamadan da anlaşılacağı gibi, bir yöntemi (bu yönden) çözümlerken, o yöntemin yalnızca ayrı ayrı sonuçlarından, başka deyişle, görünüş biçimlerinden, biçimlendirme araçlarından ve ortaya çıkan görüşlerden yola çıkarak, yöntemin kendine özgü yapısına ilişkin sonuçları belirtmekle yetinmeyeceğiz.

Sürecek

Aşık Veysel Divanlarındaki Yanlışlar

Erdoğan Alkan

Aşık Veysel Divanlarındaki yanlışları konu alan incelemenin geçen sayımızda yer alan ilk bölümünde, İstanbul Maarif Kitaphanesi tarafından yapılan ilk basımdaki yanlışlar ele alınmıştı.

***

DOSTLAR BENİ HATIRLASIN, hazırlayan Ümit Yaşar Oğuzcan, İş Bankası Kültür Yayınları, Üçüncü Baskı.

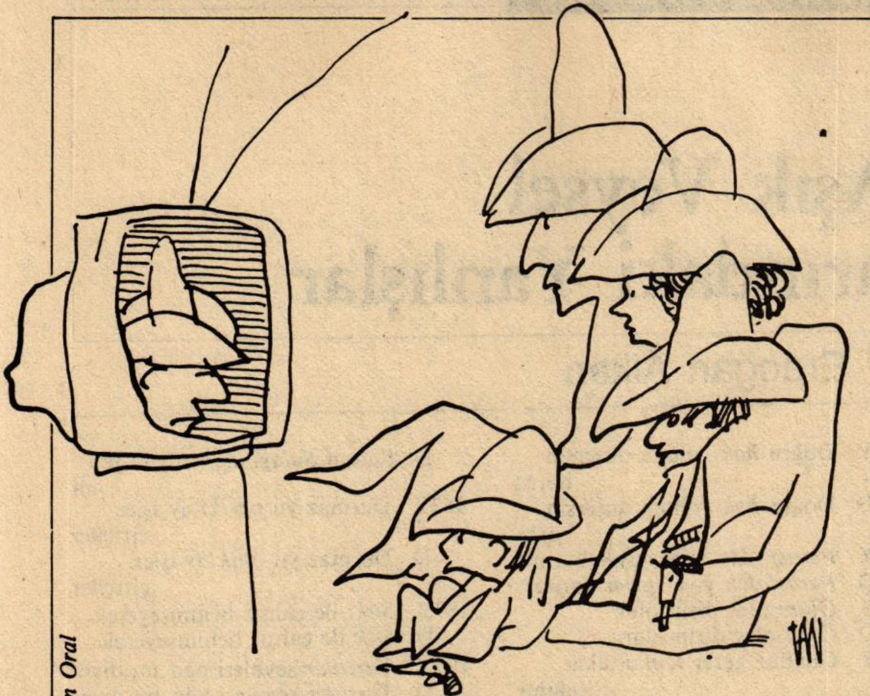
DÜŞÜN'ün geçen sayısında yer alan, Maarif Kitaphanesince yapılan birinci baskının 5 (3 tane), 16, 17, 21, 23 (2 tane), 24, 32, 39, 43, 45, 46, 54, 58, 59, 66 (3 tane), 80, 84, 87 (2 tane), 93, 102, 104, 107 (2 tane), 114 (4 tane) ve 133. sayfalarında gösterilen yanlışlar, ikinci yayımda da sırasıyla 210 (3 tane), 277, 42, 201, 120 (2 tane), 117, 100, 230, 242, 62, 115, 144, 272, 175, 197-198 (3 tane), 110, 45, 182 (2 tane), 268, 169, 174, 171 (2 tane), 193-194 (2 tane), 162 ve 226. sayfalarda tekrarlanmaktadır.

Bunların dışında ise şu yanlışlar görülmektedir:

Sayfa no *Yanlışlı ve Düzeltilmiş Dizeler*

41 Y İyi olmaz dertlerim halim n'olacak
D *İy'olmaz* dertlerim halim n'olacak
45 Y *Duyarlar rakipler* söz olur gider
D *Duyar ırakipler* söz olur gider
59 Y Sen alemi *sever* kim sevmiş seni
D Sen alemi *seven* kim sevmiş seni
65 Y Bugün yarın dedin *gönlün aldattın*
D Bugün yarın *dedim gönlüm aldattım*
74 Y *Karışır* tembel perişanlara
D *Karışırsın* tembel perişanlara
77 Y Kervan *geçen* gündüz olur gec'olur
D Kervan *geçer* gündüz olur gec'olur
78 Y Çare düşün bak derdinin *enine*
D Çare düşün bak derdinin *em'ine*
78 Y Doğru *hak* yoluna düşersin borca
D Doğru *bak* yoluna düşersin borca
79 Y *Parası olan* yiyer giyer barınır
D *Paras'olan* yiyer giyer barınır
80 Y *Ölüm* olur dirin olur
D *Ölün* olur dirin olur
91 Y Gündüz gezer *tenko* takar takınır
D Gündüz gezer *tango* takar takınır
105Y *Ey, olmaz* dermansız bir derde düştüm
D *Ey'olmaz* dermansız bir derde düştüm
115Y Bülbülün *evâzın* andırır sesin
D Bülbülün *avâzın* andırır sesin
133Y Ağlar mı *güler* gör benim sunam
D Ağlar mı *güler mi* gör benim sunam
137Y Bahar gelsin turnalara eş *olsam*
D Bahar gelsin turnalara eş *olam*
143Y Gam *leşkesi* saf saf oldu
D Gam *leşkeri* saf saf oldu
143Y *Gendeki* başını sevdaya salan
D *Gencecik* başını sevdaya salan
151Y Allah kula yakın kul da *Allaha*
D Allah kula yakın kul da *Allahta*
155Y Besleyip *büyütün* yer çiçekleri
D Besleyip *büyütür* yer çiçekleri
160Y Olan yaprak *titreşir*
D Olan yaprak *titireşir*
161Y Veysel gezdin *bağı*
D Veysel gezdin *dağı bağı*
162Y Bunca *santraller* almış eline
D Bunca *santıraller* almış eline
170Y Bahar gelir dağlar *yunur* arınır
D Bahar gelir dağlar *yunar* arınır
171Y Güney tarafında *kurban pınarı*
D Güney tarafında *Kurban Pınarı*
171Y Sultan *sulağından* suyun içti mi
D Sultan *Sulağından* suyun içti mi
182Y Durmaz yıl *on-iki* ay işler çiftçiler
D Durmaz yıl *onik'ay* işler çiftçiler
187Y *Sıtkı* ile çalışır benimseyerek
D *Sıtk* ile çalışır benimseyerek
197Y *Yarttılar* şeyhleri ağır mı diye
D *Tarttılar* şeyhleri ağır mı diye
202Y *Cemiyeti Akvam* ağladı
D *Cemiyet'akvam* ağladı
203Y Bütün Türkler *İnönü İsmet*
D Bütün Türkler *İnön'ismet*
204Y *Cumhuriyete* karar verildi burda
D *Cumhuriyet* karar verildi burda
220Y Doğru bakıp *görene*
D Doğru bakıp *görenlere*
222Y *Enstitü* bir kovana misaldir
D *Enistitü* bir kovana misaldir
228Y *Telgraf* telefon mektup gelince
D *Telgıraf* telefon mektup gelinci
231Y Sayın *Başvekilimiz* yaparsa yardım
D Sayın *Başvekil'miz* yaparsa yardım
233Y Yedim desen *kimse inanmaz*
D Yedim desen *kims'inanmaz*
233Y Sanki bunu *iyi mi ettin*
D Sanki bunu *iyi m'ettin*
239Y *Sen mi attın* dünyanın temel taşını
D *Sen m'attın* dünyanın temel taşını
240Y *Yetişmeyecek* yere elin uzatma
D *Yetişmeycek* yere elin uzatma
259Y Gidenleri *ben* görüyom
D Gidenleri *hep* görüyom
260Y Gâh *ağlayan* gâhi güle
D Gâh *ağlaya* gâhi güle
262Y Tahammülsüz gönlüm *bir karar* oldu
D Tahammülsüz gönlüm *bikarar* oldu
265Y Kirli yağlığımı *yuvermediler*
D Kirli yağlığımı *yuyvermediler*

(Sürecek)

"Küçük Amerika!"

1970'lerde Arjantin Televizyonu

Ottawa Üniversitesi İletişim Bölümü öğretim üyelerinden Edmond Rogoff, 1979 yılında Buenos Aires bölgesindeki televizyon yayınlarını dört hafta süreyle inceleyerek ABD kaynaklı programların yaygınlığını ve nedenlerini araştırdı. Özet çevirisini verdiğimiz yazı Journal of Popular Culture dergisinin yaz/1984 sayısında yer almıştır.

***

Bu araştırmanın mütevazi bir alanı var: Ekim ve Kasım 1979 aylarında seçilmiş dört hafta boyunca Buenos Aires metropolitan bölgesinde ABD kaynaklı programların yaygınlığını belirlemek.

Arjantin televizyonu otuz yıl kadar önce yayına başladı. Başlangıçta Buenos Aires'in en büyük radyo istasyonlarından biri olan Radio Belgrano'ya verilen televizyon yayını izni, daha sonra devlet televizyonuna dönüştü. Voltaj ve devir farklılıklarına rağmen Amerikan teknik standartları benimsendi.

1979'da Dünya Futbol Şampiyonası sırasında kısa bir deneme devresinden sonra renkli yayına geçildi, Alman PAL sistemi kullanılmaya başlandı.

Araştırmanın yapıldığı sırada metropolitan bölgeyi kapsayan yayın yapan beş kanal, on milyon kadar bir izleyiciye sahipti. Ülke nüfusunun kabaca bir hesapla 24 milyon olduğu düşünülürse, 4 milyon alıcının bulunduğu Arjantin'de her bin nüfusa 171 alıcı düşmektedir. Nüfusun % 20'sinin televizyon izleyemediği düşünülürse, Buenos Aires metropolitan bölgesinde her bin kişiye düşen televizyon alıcısı 250'ye çıkmakta, kısaca her evde yayınlar izlenebilmektedir.

Kuruluşundan, yerel paranın hızla devalüe edildiği 1968'e kadar Arjantin televizyonu büyük ölçüde yabancı kaynaklı yayınlar, özellikle de ABD yayınlarının etkisi altındaydı. 1968 sonrası yeni programların ithali güçleştiği için, 1968-72 arası Arjantin televizyonu kendi olanaklarına dayanmak zorunda kaldı. Sonra yeniden yabancı program alımı başladı ve bugüne dek sürdü.

Araştırma konusu alanda izlenebilir beş kanal vardı ve araştırma süresince tüm yayın saatlerinin toplamı 65'e ulaşıyordu.

Arjantin'in başkentine yönelik bu program saatlerinde sunulan neydi? Sonuçları şöyle özetleyebiliriz:

★Amerikan yapımı program yada filmlerin yayında bulunmadığı bir an bulmak güçtür.

★Bu yayınlar yalnızca en çok izlenen saatlerde değil, sabah saat 10'dan geceyarısı saat 2'ye kadar tüm yayın saatleri içinde yayılmıştır.

★İthal edilen yapımlar 1960'lar ve 1970'lerin hemen başlarında yapılmış programlardır. Örneğin *Bewitched* (Tatlı Cadı), *Bonanza, Saint, Perry Mason, Streets of San Francisco* (San Fransisko Sokakları), *Charlie's Angels* (Charlie'nin Melekleri), *Bionic Woman* (Biyonik Kadın) vs...

★En çok izlenen yayın saatlerinde iki ya da daha fazla kanaldan aynı anda Amerikan yapımı programlar izlenebiliyordu.

★Hafta içinde herhangi bir gün saat 18:30'da televizyonunu açan bir izleyici için beş kanaldan dördü Amerikan yapımı program sunuyordu. Birinde *Bonanza,* ikincisinde *The Man from Atlantic* (Atlantik'ten Gelen Adam), üçüncüsünde *The Bionic Woman* (Biyonik Kadın), dördüncüsünde *Zorro* izlenirken yalnızca beşinci kanal o saatte yerli yapım bir çocuk programı yayınlıyordu. Adı geçen programlar ABD'de olduğu gibi haftada bir değil, haftanın her günü ardarda yayınlanmaktadır.

★Beş kanalda dört hafta boyunca yayına giren 99 filmden yalnızca 6'sı Latin Amerika, Arjantin ya da İspanyol yapımı idi. Kalan 88'i ABD, 4'ü İngiltere yapımıydı.

★Sabah saat 10'dan geceyarısı saat 2'ye kadar 16 saatlik sürede hiçbir Amerikan yapımının yayında olmadığı saatlerin toplamı 2,5 saati geçmiyordu.

Verilerimizi "iletişim emperyalizmi" tezine bağlarken, tümüyle yayının muhtevasını dikkate aldığımız bilinmelidir. Bu açıdan bakıldığında, eğer 1960'ların sonları ve 1970'lerin ilk yıllarında Arjantin'de ve diğer bazı Latin Amerika ülkelerinde ulusal programcılığa ağırlık veren bir yönelme görüldüyse, bunun ulusal, halkçı hükümetlerin dönemiyle çakıştığı açıktır. Aynı şekilde, tam ters yönde bir gelişmeyse sağcı, askeri grupların iktidarı ele almalarını izlemektedir.

Satranç Üzerinde Soğuk Savaş Gölgesi

Serdar Çelik

Karpov-Kasparov maçının FIDE (Uluslararası Satranç Federasyonu) başkanı Campomanes tarafından, Karpov'un 48. oyun sonunda 5-3 (5 yengi 3 yenilgi) önde bulunduğu anda iptal edilmesinin yankıları hâlâ sürmekte. Bilindiği gibi Karpov, 10 Eylül 1984'te başlayan karşılaşmanın 27. oyununun sonunda 5-0 öndeydi. Kurallara göre yenişmezlikler sayılmaksızın 6 puanı alan oyuncu (yengi = 1 puan) maçı, dolayısıyla şampiyonluk ünvanını kazanacaktı. Karpov'un bir yengi daha alması maçı bitirecekti, ama genç rakibi umudunu yitirmedi -ve 32. oyunu kazandı. Bundan sonraki 14 oyun beraberlikle sonuçlandı. 47 ve 48. oyunları kazanmayı başaran Kasparov durumu 5-3 yaptı.

49. oyun oynanmadan önce, Moskova'da bulunan Campomanes, federasyonla ve oyuncularla görüşmeler yaptıktan sonra bir basın toplantısı düzenleyerek, umulmadık bir şekilde uzun süren (yaklaşık 160 gün) maçın her iki oyuncuyu da, özellikle ruhsal açıdan aşırı derecede yorduğunu belirterek FIDE'nin kendisine bu gibi olağanüstü durumlarda verdiği yetkiyle maçı iptal ettiğini açıkladı.

1975 yılına kadar ünvan karşılaşmaları 24 maç üzerinden yapılıyor ve beraberlikler taraflara yarım puan kazandırıyordu. Ancak bu sistem karşılaşmaların kalitesini bozan bir özellik taşımaktaydı. Taraflardan biri tek bir galibiyet aldıktan sonra hep beraberlik almaya yönelik bir çabayla oynuyor ve karşılaşmanın galibi olarak masadan ayrılabiliyordu. Bu mahzuru gidermek amacıyla FIDE bugün uygulanan sistemi kabul etti. Buna göre beraberlikler sayılmıyordu ve karşılaşma taraflardan birinin 6 puan kazanmasına kadar sürüyordu. O günün koşuları içinde bu çözüm mantıklıydı. Satranç dünyası, Karpov ve Kasparov ölçüsünde ustalığın doruklarında büyük bir denkliğe sahip iki oyuncuya sahip değildi o zamanlar. Bu yüzden de karşılaşmaların makul süreler içinde biteceği öngörülmüştü. Yoksa 160 günlük bir maraton değil. Öyle bir maraton ki, her karşılaşma bittikten sonra da oyuncular ya yarım kalmış oyunlar üzerinde etütler yapmak, ya bir önceki oyunda kendisinin ve rakibinin hatalarını incelemek, veya belli bir açılış varyasyonunda kendisini daha da geliştirmek için müthiş bir çabayı sürdürmeye mecbur kalıyorlardı. Karpov-Kasparov karşılaşması sırasında her iki oyuncunun antrenörleri gazetecilere "oyuncuları istirahat etmeleri için iknada güçlük çektiklerini" açıklıyorlardı. Oyuncular kilo kaybetmiş, müthiş bir sinirsel yorgunluk ve gerilim içine girmişlerdi. Dolayısıyla Campomanes'in FIDE'nin onayıyla aldığı karar yerindeydi ve dünyadaki satranç otoritelerince de olumlu bulunmuştu. Gerçekten de sosyalist ülkelerin satranç otoritelerinin yanısıra, Federal Alman, İngiliz ve diğer Batılı ülkelerin büyük ustaları kararı onaylamışlardı.

Ama satranç bilgisi ve satranca ilgisi kuşkulu kişilerce belli amaçlarla yazılmış yazılar Batı dünyasının ciddi, ünlü gazetelerinin ilk sayfalarında yer aldı. Bu yazılar Campomanes'in kararına karşı büyük bir tepkiyi içeriyorlardı. Onlara göre karar Karpov'a yaramaktaydı, çünkü Karpov 5-3 önde ve bir yengi ile ünvanını koruyabilecek durumda olmasına karşın aşırı yorulmuştu ve son iki oyunu kaybetmesinin vereceği moralsizlikle maçı yitirmesi işten bile değildi. Dolayısıyla Kasparov'un kazanma şansı elinden alınmıştı. (Oysa F.Alman büyük usta Helmuth Pfleger televizyonda şu görüşünü açıklamıştır: "Rakibinizden iki puan geride ve rakibinizin ünvanını koruması için bir oyun kazanmasının yeterli olduğu bir durum yerine (0-0)'la işe başlamak lehinizedir".) Zaten, diyordu yazılar, başından beri Karpov kayrılmıştı. Kasparov'un antrenörlerinin sayısı azaltılmış, bunlardan birisi askere alınmıştı. (İngiltere'de yayınlanan British Chess Magazine'de Kasparov'la yapılan bir mülakat bunun ne denli asılsız bir haber olduğunu ortaya çıkarmaktadır.) Campomanes'in kararı Sovyet Satranç Federasyonu'nun baskısıyla sağlanmıştı... vs,. vs...

Peki, Batı basınına göre iki Sovyet yurttaşından birini kayırmanın nedeni neydi? Birincisi Karpov parti üyesiydi, Kasparov değildi. (Oysa her iki oyuncu da parti üyesidir.) İkincisi, Karpov tam bir Rus'tu, sarışın mavi gözlüydü. Kasparov'un ise ebeveynlerinden biri Ermeni, diğeri Musevi'ydi. (Hitler faşizmine özgü ırkçılığı Karpov ve Kasparov'un yaşadığı toplum koşullarına yakıştırabilmek için hayal gücünden öteye bazı yetenekler ister). Ne yazık ki böylesi saçmalıkları okuyucusuna saygı duyduğundan emin olduğumuz ciddi bir gazetemiz de sütunlarına aldı.

Bir de Campomanes'in Sovyetlerle olan ilişkilerinin ne durumda olduğuna göz atalım:

a) Campomanes 1982'de FIDE Başkanı olduğunda Sovyet Satranç Federasyonu tarafından desteklenmemiştir.

b) 1984 yılında Kasparov-Korçnoy maçında ortaya çıkan krizde Sovyetler maç yerinin Pasadena (ABD) olmasına karşı çıkmışlardı. Bu kararın FIDE Başkanı tarafından kasıtlı olarak alındığını öne sürüyorlardı. Sovyetlerin maçın yeri değiştirilmezse FIDE'den çekilme kararlarını açıklamaları üzerine Campomanes "kendileri bilir, onlar olmadan da satranç dünyası ilginç olacaktır; tıpkı Lasker, Capablanca'ların olduğu dönem gibi" şeklinde hiç de tutarlı olmayan ve belki de tamamen mantıksız olan düşünceler ileri sürüyordu. Sonuçta ise Sovyet Satranç Federasyonu talebini kabul ettirdi.

c) Dünya birinciliklerinin 3 yıldan 2 yıla indirilmesine Karpov karşı çıkarak Campomanes'i suçlamıştı.

Bunlar açıkça gösteriyor ki; Sovyet Satranç Federasyonu ve Karpov ile Campomanes arasındaki ilişkiler hiç de olumlu değildir. Bu yüzden Campomanes'in sözkonusu kararı Karpov'un lehine alması beklenemez. Kararın ana nedeni Campomanes'in de belirttiği gibi maçın çok uzaması ve oyuncular üzerindeki aşırı olumsuz etkisidir.

FIDE'nin Ağustos ayında Graz'da (Avusturya) yapılacak olan olağan kongresinde ünvan karşılaşmalarının

(devamı s. 96'da)

SATRANÇ

Serdar Çelik

Nisan 85 sayısında küçük bir yarışma içinde sorduğumuz Sam Loyd'un problemlerinin doğru yanıtları

Diyagram 1 (3 hamlede mat): 1. K×g3 F×g3 2. Af3 F~ (bu im, Filin herhangi bir hareketini gösteriyor) 3. g4 mat.

Diyagram 2 (4 hamlede mat): 1. h×g3 Fe3 2. Kg4 Fg5 3. Kh4+ F×h4 4. g4 mat.

Diyagram 3 (5 hamlede mat): 1. Kb7 Fe3 2. Kb1 Fg5 3. Kh1+ Fh4 4.Kh2 gxh2 5. g4 mat ya da 1. Kb7 Fg1 2. Kb1 Fh2 3. Ke1 Şh4 4. Şg6 Şg4 (veya Fg1, h5) 5. Ke4 mat.

Bu problemde bazı okuyucular çözüme 1. Kd7 (1. Kb7'e benzer çözümle devam etmişler) ve 1. Kg4 ile başlamışlar. Ama bu iki hamleye de 5 hamlede mat yok. Çünkü 1. Kd7'ye 1... Fd4! var. (2. K×d4 pat) var.

1. Kg4'e ise okuyucular şu şekilde devam etmişler: 1... Fe1 2. Kd4 Ff2 3. Kd1 Fg1 4.Kxg1 Şh4 5.Kh1 mat. Ama 2... Ff2 yerine 2... Fb4! var (3. K×b4 pat) ve şimdi 3. Kd1 Fe7 4. Kh1+ Fh4 5. Kh2 g×h2 6. g4 mat. Yani bir hamle fazla.

Diyagram 4 (6 hamlede mat): 1. Af3 Fe1 2. Axe1 Şh4 3. h3 Şh5 4. Şf6 Şh4 5. Şg6 h5 6. Af3 mat veya 1. Af3 Fe1 2. Axe1 Şh4 3. h3 Şh5 4. Ad3 Şh4 5. Af4 h5 6. Ag6 mat.

Doğru yanıtlar arasında çektiğimiz kurada kazanan okuyucularımız şunlar: Ahmet Yaprak, Şerif Gönültaş, Emine Karaman, Eyüp Sabri Gamsız, Mehmet Alkan.

Bu şanslı okuyucularımızı kutlarız. Armağanları adreslerine gönderilmiştir.

Satranç Üzerinde

(baştarafı s. 95'de)

gerçekleştirilme biçimine yeniden şekil verilecek ve yarıda kalan karşılaşma Eylül ayında (0-0) olarak, yani sil baştan yapılarak gerçekleştirilecektir.

Tüm dünyadaki satrançseverler bu karşılaşmayı ilgiyle bekliyor ve satranç dünyası dışından kaynaklanan ve sözkonusu karşılaşmada ünvanını koruyan Kasparov ünvan için mücadele eden Karpov olsaydı bile aynı kampanyayı isimlerinyerini değiştirip yine sürdürecek olan çevrelerin gölge etmemelerinden başka ihsan istemiyor.

Geçen sayıdan yanıtlar

I. 1... Kc1+ 2. K×c1 K×c1+ 3. Şxc1 b×a2 ve Vezire önlem yok.

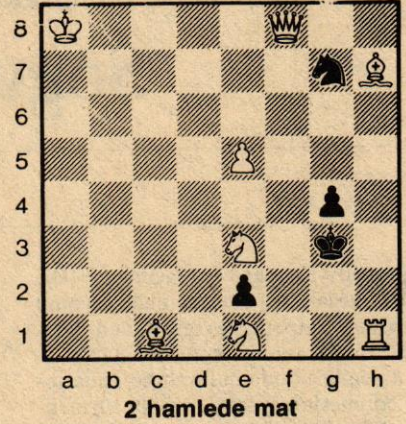
II. 1. Kc1+ Şb8 2. Vb4+ Şa8 3. Ff3+! Kxf3 4. Ve4+! Vxe4 5. Kc8 mat.

III. 1. b4! Kxb4 (1... K×d6? 2.bxc5) 2. d7 Kd4 (2... Kb8 3. Şc4 ve 4. Ş×c5) 3. b4! K×d7 4. bxc5 ve yenişmezlik.

IV. 1... Kg8+ 2.Şh6 Vxh2+ 3.Kh5 Vd2+! 4. Vxd2 Kg6 mat.

Y. Emre Özbey'in 2 hamlede mat problemi ünlü problem dergisi *"The Problemist"*'in temmuz 1984 sayısında da çıkmıştır.

Yunus Emre Özbey

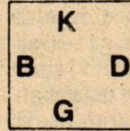

2 hamlede mat

BRİÇ

Pr: Nr: 17

Pik	♠	R D V 10 9
Kör	♡	R 7
Karo	◇	A 5 4 3 2
Trefl	♣	A

Pik	♠	A 3 2
Kör	♡	A 10 9 8
Karo	◇	6
Trefl	♣	D 8 7 5 4

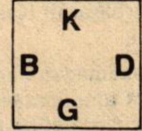
Konuşmalar şöyle:

Batı	Kuzey	Doğu	Güney
3 Karo	3 pik	pas	4 pik

Doğu, trefl 6'lıyı atak ediyor, yer 4'lüyü koyuyor ve Batı 10'luyu veriyor. Dekleran ikinci elde nasıl oynamalıdır?

Pr: Nr: 18

Pik	♠	A D
Kör	♡	D V 4 3
Karo	◇	10 6 5
Trefl	♣	A 6 5 2

Pik	♠	7 3 2
Kör	♡	R 2
Karo	◇	A R 9 3 2
Trefl	♣	R 4 3

Konuşmalar şöyle:

Güney	Batı	Kuzey	Doğu
1 Karo	1 pik	3 Sanz.	pas

Doğu, pik 9'luyu atak ediyor. Batı Ruayı koyuyor ve Kuzey asla alıyor. Yere karo asla geçiyor. 3. elde nasıl oynamalıdır?

Geçen sayıdan çözüm

Pr: Nr: 16'nın çözümü

a) Karo rua ve karo 2'li.

b) Trefl 2'li ve trefl 3'lü.

7 NT oynansaydı sorun yoktu. Çünkü o zaman minör renklerden birinin kesilmemesi gerekiyordu. Ama 6 NT'da kesilmeyi de gözönünde tutmak gerekir. Bu yüzden treflilerden bir eli bağışlamak ve oyunu 4-1 dağılıma karşı da garantilemek gerekiyor. (Karolarda aynı taktiği uygulamak, antre sorunu yüzünden yanlıştır). Ayrıca treflilerde bağışlama yapmadan önce; yerdeki karo as ve damı çekebilmek için de önce karo ruayı oynamak gerekiyor.